

**T. C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ZEKÂTIN MODERN ANLAMDA
KURUMSALLAŞMASI VE TÜRKİYE İÇİN
UYGULANABİLİR BİR MODEL ÖNERİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mervan SELÇUK

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Ekonomisi ve Finansı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Şakir GÖRMÜŞ

TEMMUZ – 2016

T. C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

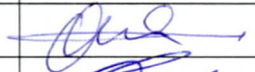

ZEKÂTIN MODERN ANLAMDA
KURUMSALLAŞMASI VE TÜRKİYE İÇİN
UYGULANABİLİR BİR MODEL ÖNERİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mervan SELÇUK

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Ekonomisi ve Finansı

“Bu tez 28/07/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç.Dr. Şakir GÖRMÜŞ	Kabul	
Prof.Dr. Temel GÜRDAL	Kabul	
Doç.Dr. Necmettin KIZILKAYA	Kabul	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mervan SELÇUK

25.06.2016

ÖNSÖZ

Bismillâhirrahmânirrahîm,

Âlemlerin Rabbi Allah Teâlâ'ya hamd; en son peygamber ve tüm peygamberlerin önderi efendimiz Hz. Muhammed (S.A.V.)'e, âilesine, ashâbına salât ve selâm olsun!

Bu tezin konu seçiminden nihâî haline kadar olan süreçteki yardımlarından ve göstermiş olduğu anlayıştan dolayı danışman hocam Doç. Dr. Şakir GÖRMÜŞ'e şükranlarımı sunarım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen, bildiklerini benimle paylaşan, rahat bir çalışma ortamı sunan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN, Doç. Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU ve Doç. Dr. Süleyman Kaya'ya da teşekkür eder, saygılar sunarım.

İhtiyacım olduğunda her zaman yanımda olan, fikirlerini ve desteklerini esirgemeyen çalışma arkadaşlarımdan ve beni en iyi şekilde yetiştirip, bütün imkânları seferber eden kıymetli âilem ve eşimden de Allah razı olsun.

Mervan SELÇUK

25.06.2016

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vii
TABLO LİSTESİ	viii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
ÖZET	x
SUMMARY	xi

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: İSLAM HUKUKUNDA ZEKÂT	7
1.1. Zekâtın Tanımı	7
1.2. Zekâtın Sözlük Anlamı	7
1.3. Zekâtın Terim Anlamı	7
1.4. Zekât Kurumunun Tarihçesi	8
1.5. Zekât Kurumunun Önemi	13
1.6. Zekât ile İlgili Temel Kavramlar	15
1.7. Zekât Mükellefi İle İlgili Şartlar	15
1.7.1. Müslüman Olmak	16
1.7.2. Akıllı ve Baliğ Olmak	16
1.7.3. Hür Olmak	16
1.8. Zekâta Konu Olan Mal İle İlgili Şartlar	17
1.8.1. Tam Mülkiyet	17
1.8.2. Nemâ	19
1.8.3. Havâic-i Asliyye	19
1.8.4. Nisab	20
1.8.5. Havlânu'l-Havl	22
1.8.6. Borç Karşılığı Olmama	22
1.9. Zekâtın Sıhhat Şartları	23
1.9.1. Niyet	23
1.9.2. Zekâtı Almaya Hak Kazananlara Temlik Etmek	24
1.10. Zekâta Konu Olan Mallar	24
1.10.1. Altın, Gümüş ve Banknotların Zekâtı	26
1.10.2. Ticâret Malları	27
1.10.3. Toprak Mahsûlleri	28
1.10.4. Bal ile Diğer Hayvan Ürünleri	29
1.10.5. Madenler, Defîneler ve Deniz Mahsûlleri	30
1.10.5.1. Rikâz	30
1.10.5.2. Madenler	30
1.10.5.3. Denizden Elde Edilenler	31
1.10.6. Hayvanlar	31
1.10.7. Gayri Menkuller ile Lojistik Amaçlı Kullanılan Taşıtların Zekâtı	34
1.10.8. Maaş, Ücret ve Mesleki Kazançlardan Elde Edilen Gelirlerin Zekâtı	35

1.10.9. Günümüz Finansal Araçlarının ve Hisse Senetlerinin Zekâtlarının Hesaplanması	35
1.11. Zekâtın Fonksiyonları ve Amacı.....	36
1.12. Zekâtın Verileceği Sınıflar	40
1.12.1. Fakirler	41
1.12.2. Miskinler	42
1.12.3. Âmiller (Zekât Müessesesi Faaliyetlerinde Çalışanlar)	42
1.12.4. Kalpleri İslam'a Isındırılacaklara.....	44
1.12.5. Köleler.....	44
1.12.6. Borçlular.....	45
1.12.7. Allah Yolunda Olanlara (Fî Sebîlillâh).....	46
1.12.8. Yolcular.....	46
1.13. Zekâtın Mükelleflerden Nasıl Toplanacağı.....	47
1.14. Zekât Dağıtımı	48
1.15. Zekâtın Dağıtılmasından Sonra Fonda Kalan Varlıkların Nemâlandırılması .	51
1.15.1. Zekât Fonundan Karşılıksız Borç Verilebilir mi?	52
1.16. Zekât Verilmesi Câiz Olmayan Kimseler	53
1.16.1. Anne, Baba, Eş ve Çocuklar	53
1.16.2. Müslüman Olmayanlar.....	53
1.16.3. Zenginler	54
1.16.4. Hz. Peygamber (S.A.V.)'in Yakınları	54
1.16.5. Çalışma Kudretine Sahip Olduğu Halde Çalışmayan veya Bu Konuda Gevşek Davranan	55

BÖLÜM 2: ZEKÂTIN KURUMSALLAŞMA LİTERATÜRÜ	56
2.1. Zekât İbadetinin Kurumsallaşma Süreci	72
2.1.1. Hz. Peygamber Dönemi	73
2.1.2. Râşid Halifeler Dönemi.....	74
2.1.3. Diğer İslam Devletlerinin Uygulamaları.....	75
2.2. Zekâtın Devlet Tarafından Toplanarak Dağıtılmasının Hikmeti	76
2.2. Zekât Müessesinin Günümüzdeki Durumu.....	78
2.3. Zekât İbadetinin Devlet Otoritesi Altında Müesseseleştirilme Emâreleri	79
2.3.1. Tevbe Sûresi'nde Geçen "Al" Emri	82
2.3.2. Zekât Memurları.....	83
2.3.3. Zekât Memurlarının Denetimi.....	85
2.3.4. Zekât Nisabı Hakkındaki Belgeler	85
2.3.5. Zekâtı Tahsil Edilen Mükellefe Makbuz Düzenlenmesi.....	87
2.3.6. Halîfe Hz. Ebûbekir'in Zekât Ödemekten Kaçman Mükelleflere Savaş Açması.....	87

BÖLÜM 3: DÜNYADA ZEKÂT FAALİYETLERİ VE KURUMSALLAŞMA ÖRNEKLERİ 89

3.1. Ülkelerin Zekât ile İlgili Yaptıkları Çalışmalar	93
3.1.1. Sudan.....	93
3.1.2. Mısır	96
3.1.3. Suudi Arabistan.....	98
3.1.4. Libya	100
3.1.5. Ürdün	101
3.1.6. Bangladeş	102
3.1.7. Endonezya.....	107
3.1.8. Pakistan	112
3.1.9. Yemen	116
3.1.10. Kuveyt.....	118
3.1.11. Brunei.....	119
3.1.12. Nijerya.....	120
3.1.13. Malezya.....	121
3.1.13.1. Pusat Pungutan Zakat (PPZ)	125
3.1.13.1.1. PPZ'nin Geçekleştirmek İstedığı Misyonlar	130
3.1.13.2. Lembaga Zakat Selangor (LZS).....	130
3.2. Gayrimüslim Ülkelerdeki Müslüman Toplulukların Zekât Faaliyetleri	137
3.3. Ülkelerin Zekât Potansiyellerinin Hesaplanması	138
3.4. Modern Zekât Kurumlarının Başarı Göstergeleri	145
3.5. Günümüzde Modern Anlamda Faaliyet Sürdüren Zekât Kurumlarının Benimsemesi Gereken İlkeler	146
3.5.1. İslamî Hassasiyet.....	147
3.5.2. Kayıt Altına Alma	148
3.5.3. Şeffaflık.....	148
3.5.4. Denetlenebilirlik.....	149
3.5.5. Dinamik ve Proaktif Olmalı	150
3.5.6. Bürokratik ve Karmaşık Olmamalı	150
3.5.7. Çözüm Odaklı ve Anlayışlı Yönetim.....	151
3.5.8. Farkındalığı Arttırıcı ve Bilinçlendirici Olması.....	151
3.5.9. Bilgi Teknolojilerinden Yüksek Derecede Faydalanmak	152
3.5.10. Kurum İçi ve Kurum Dışı Koordinasyon.....	152
3.5.11. Verimlilik	152
3.5.12. Planlama.....	153

BÖLÜM 4: TÜRKİYE'DE ZEKÂT MÜESSESESİNİN OLUŞTURULMASI.... 154

4.1. Türkiye'de Zekât Faaliyetlerini Gerçekleştiren Başlıca Vakıf ve Dernekler.....	155
4.2. Uygulanabilir Bir Zekât Fonunun Kurulması	165
4.3. Türkiye Zekât Fonunun İşleyişi	166

4.3.1. Muhtaçların İhtiyacını Karşılıyarak Zekât Fonunu Sürdürülebilir Bir Hale Getirmek.....	172
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	175
KAYNAKÇA	179
ÖZGEÇMİŞ.....	191

KISALTMALAR

AAOIFI	: İslamî Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu
IRTI	: Islamic Research and Training Institute
Hz	: Hazreti
S.A.V.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
R.A.	: Radıyallâhu Anh
C.C.	: Celle Celâlûhu
b.	: Bin, İbn
BAZ	: Badan Amil Zakat
LAZ	: LAZ – Lembaga Amil Zakat
BAZNAS	: Badan Amil Zakat Nasional
LAZNAS	: Lembaga Amil Zakat Nasional
İSAV	: İslamî İlimler Araştırma Vakfı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EFT	: Elektronik Fon Transferi
IIUM	: Uluslararası Malezya İslam Üniversitesi
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Hayvanların Zekât Nisabları	32
Tablo 2 : Sudan 2004 ve 2005 Yılındaki Zekâtların Tahsis Edildiği Yerler.....	96
Tablo 3 : Endonezya'da Yıllara Göre Toplanan Zekât ve Diğer Yardımların Miktarı	109
Tablo 4 : Pakistan'da Toplanan ve Dağıtılan Zekât Miktarı (Pakistan Rupisi).....	116
Tablo 5 : Yıllara Göre Yemen'de Toplanan Zekât Miktarı	117
Tablo 8 : Malezya'da Eyâletlere Göre Toplanan ve Dağıtılan Zekât Miktarı (Milyon Ringit)	124
Tablo 9 : PPZ'nin 2006 ile 2013 Yılları Arasında Faaliyet Büyüklüğü	129
Tablo 10 : LZS'un Yıllara Göre Topladıkları ve Dağıttıkları Zekât Miktarı (Ringit)..	132
Tablo 11 : Modern Anlamda Zekât Uygulaması Olan Ülkelerin Karşılaştırması.....	134
Tablo 12 : Endonezya'daki Bazı Kuruluşların Hesapladıkları Zekât Potansiyeli ve Topladıkları Zekât Miktarı (Endonezya Rupisi)	139
Tablo 13 : Ükelere Göre Zekâtın Toplanma Şekli ve Gelir Dağılımı Arasındaki İlişki	143

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 : İslam'ın Temel Şartları	14
Şekil 2 : Zekât ile Bereket Arasındaki İlişki.....	39
Şekil 3 : Suudi Arabistan Zekât Kurumu Hiyerarşisi	99
Şekil 4 : Malezya'da Zekât Organizasyonu	126
Şekil 5 : LZS'nin 2010 ile 2015 Yılları Arasında Hizmet Ettiği Fakir ve Miskin Sayıları	133
Şekil 6 : National Zakat Foundation'ın Web Sitesi.....	137
Şekil 7 : Türkiye Diyanet Vakfı Online Zekât Ödeme Portalı	157
Şekil 8 : İHH İnsani Yardım Vakfı Online Zekât Ödeme Portalı.....	158
Şekil 9 : Diyanet İşleri Başkanlığı Çatısı Altında Kurulacak Zekât Biriminin İşlevleri	161
Şekil 10 : Türkiye İçin Uygulanabilir Kurumsal Zekât Modeli	167

SAÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü		Yüksek Lisans Tezi Özeti	
Tezin Başlığı:	Zekâtın Modern Anlamda Kurumsallaşması Ve Türkiye İçin Uygulanabilir Bir Model Önerisi		
Tezin Yazarı: Mervan Selçuk	Danışman: Doç. Dr. Şakir GÖRMÜŞ		
Kabul Tarihi: 28.07.2016	Sayfa Sayısı: xi (ön kısım) + 191 (tez)		
Anabilim Dalı: İslam Ekonomisi ve Finansı	Bilim Dalı:		
<p>Zekât, İslam'ın emrettiği mâlî ibadetlerin başında gelmektedir. Bu ibadetin amacı, toplum içerisinde bulunan zenginler ile fakirler arasında oluşabilecek sosyal ve ekonomik olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve toplum içerisindeki her Müslümanın aslî ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir refah seviyesine ulaştırmaktır. Zekâtın özünde malları temizlemek ve ruhu tezkiye etmek vardır. Zekât, her Müslümanın üzerine farz olmamakla birlikte; kişi gerekli şartları sağlaması halinde, mallarından zekâtını ayırıp, Allah'ın Tevbe Sûresi'nde belirlediği sınıflara, zekât müessesesi aracılığıyla ulaştırmak zorundadır. Zekât, İslamî esasları benimsemiş bir otoritenin yani İslam devletinin bir organı olarak düzenlenmeli; toplanıp, dağıtılmalıdır. Çünkü Peygamberimiz (S.A.V.) döneminde bu şekilde uygulanmış ve çeşitli delillerle de bu ibadetin organizasyonunun, İslam devletinin bir görevi olduğu belirtilmiştir. Fakat kısa bir süre sonra zekât ibadeti, devletin bir organizasyonu olmaktan uzaklaşarak ferdî olarak ifâ edilen bir yapıya dönüşmüştür.</p> <p>Günümüzde Malezya, Endonezya, Suudi Arabistan gibi ülkelerde zekâtın devletin akredite ettiği bir organizasyon aracılığıyla toplanıp, belirlenen sınıflara dağıtılması hususunda çalışmalar yapılmaktadır. Böylece ferdi olarak yapılması halinde amacına ulaşmasından uzak olan sonuçlara verimli bir şekilde ulaşılacağı düşünülmektedir.</p> <p>Bu bilgiler ışığında, günümüzde zekâtın devletin organize ettiği özel bir yapıda faaliyet gösterecek bir organizasyon ile Türkiye'de uygulanması mümkündür. Ülkemizin hukûkî şartlarını göz önüne alarak oluşturduğumuz model ile Türkiye'de zekât potansiyeline ulaşacağımızı düşünmekteyiz.</p>			
Anahtar Kelimeler: Zekât, Zekâtın Kurumsallaşması, Zekât Müessesesi, Zekâtın Toplanması, Zekâtın Dağıtımı			

Sakarya University Institute of Social		Abstract of Master Thesis
Title of the Thesis:	Institutionalization of Zakat in Modern Concept and an Applicable Model for Turkey	
Author: Mervan Selçuk	Supervisor: Assoc. Prof. Şakir GÖRMÜŞ	
Date: 28.07.2016	Nu. of pages: xi (pre text) + 191 (main body)	
Department: Islamic Economics and Finance	Subfield:	
<p>Zakat is one of the leading fiscal worships (ibadah) that Islam orders. The purpose of this worship is to remove the social and economic problems that may arise between the rich and the poor in the society and to bring prosperity to a level that meets the essential needs of every Muslim. Zakat has the functions of cleansing the goods and purifying the spirit (tazkiyah al-nafs) in its essence.</p> <p>Giving zakat is not obligatory on every Muslim. However, if a person meets the necessary requirements, he needs to sever alms (zakat) from his goods and convey it to the groups determined by Allah in Surah Repentance (Tawba) through the zakat institution. The zakat institution should be regulated as an organ of the authority which has adopted Islamic principles, in other words the Islamic state, and zakat should be collected and distributed by this authority. This way of worship was practised during the time of Prophet (PBUH) and it is stated in a variety of evidences that the organization of this worship is the duty of the Islamic state. But shortly after, Zakat drifted away from being an organ of the Islamic state and evolved into a structure which is performed in severalty. Today, studies are being made in countries such as Malaysia, Indonesia and Saudi Arabia in the matter of colleting zakat through an organization accredited by the state and distribution of zakat to designated groups. In order to achieve the set targets in an efficient manner zakat should not be distributed on an individual basis.</p> <p>In light of this, nowadays it is possible to create a model that operates in a special structure that is organized by the state for distributing zakat in Turkey. Legal requirements in Turkey have been taken into consideration when creating this model and it is believed that this model will find the potential of zakat in Turkey.</p>		
Keywords: Zakat, Institutionalization of Zakat, Zakat Institution, Zakat Distribution, Zakat Collection		

GİRİŞ

Belirli bir hedefi gerçekleştirmek üzere bu dünyayı yurt edinen insanlar, son ve hak din olan İslam'ı her an yaşamaları için görevlendirilmişlerdir. İnsanın, dünya hayatında manevi değerleri ve güzellikleri kazanmak, âkîbetinin de kötü olmamasını sağlamak için belli kurallar çerçevesinde yaratıldığı Hz. Muhammed (S.A.V.) aracılığıyla tüm insanlığa tebliğ edilmiştir. Allah tarafından gönderilen bu mesaj, dünya hayatından uzak, sadece manevi değerler üzerine kurulu bir düzen olmamıştır. Sosyal bir varlık olan insanın, bir arada yaşayarak sosyal ihtiyaçlarını birbirleri yardımıyla giderip, maddi anlamda da refaha ermesini veya insanî şartlar altında yaşamasını sağlayacak kuralları da bu tebliğ konu edinmiştir. Bu kuralların en önemlisi hiç şüphesiz zekât ibadetidir. Bu ibadet ekonomik veya sosyal anlamda zor durumda kalan insanlara, dinin belirlediği zenginlik şartına ulaşmış ve varlıklarının da zekât vermeye müsait olan Müslümanların yardım etmesini şart koşmuştur. Namaz veya oruç gibi şahsi ve kişisel ibadetlerin yanı sıra, sosyal ve ekonomik olarak dinin emrettiği bu davranış, İslam'ın aslında bir toplumun tüm ihtiyaçları karşılayarak, sosyal ihtiyaçlara cevap verdiğini göstermektedir.

Zekâtın sahip olduğu birçok vasfın yanında toplumsal birlikteliği sağlama özelliğiyle de ön plana çıkmaktadır. Zekât, toplum içerisinde zenginlik açısından büyük farklara sahip sınıfların bütünleşmesi, uzlaşması ve barış içerisinde yaşamasını sağlamaya vesile olacak çok önemli bir kurumdur. Sosyal ve iktisâdî özelliklere sahip olmakla kalmayıp, bunlarla beraber bir kalkınma faaliyeti olarak da değerlendirilebilir (Karagöz ve diğerleri, 2012: 25). Toplumsal uzlaşmanın ve barışın hâkim olduğu toplumların gelişmesi ve büyümesi hiç şüphesiz daha kolay ve az maliyetli olacaktır. Bunun için de zekât gibi bir müessesenin organizasyonu devlet tarafından üstlenilerek aynı zamanda Müslüman toplumlar ilâhî bir emri en doğru şekilde yerine gitirmiş olurlar.

İslam'da, toplum içindeki malî açıdan zayıf olan her kişinin; sadaka, nafaka ve zekât gibi yardım fonlarından yararlanması amaçlanmıştır. Bunun gibi müesseseler ile toplum içerisindeki muhtaç sınıfların ihtiyaçları giderilirken, bir yandan da toplumun top yekûn olarak ilerlemesini yavaşlatacak engelleri malî açıdan bertaraf etmek adına vakıf gibi kurumlar oluşturulmuştur. Fertlerin ve vakıf gibi kurumların, toplum içerisinde ortaya çıkan sıkıntıları gideremedikleri durumlarda bu sorumluluk devlet tarafından üstlenilmiştir. Devlet cemiyet hayatının sağlıklı bir şekilde yürümesi ve ortaya çıkan

sıkıntılarını kolayca ve toplum yararına çözümlenmesi adına kamu görevini yerine getirme sorumluluğunu yüklenmiştir (Akyüz, 2006: 22).

Diğer yandan zekât ile diğer ibadetlerin ilişkileri bu toplumsal görevin yerine getirilmesi açısından çok önemlidir. İslam'da ibadetleri kategorize edersek, bunlar üç ana grup altında şekillenir. Bedenî ibadetler, mâlî ibadetler ve hem bedenî hem de mâlî ibadetler olarak sınıflandırılır. Namaz İslam'ın direği ve bedenî bir ibadet iken, zekât ise mâlî ibadete örnek verilebilir. Hac ise hem bedenî hem de mâlî ibadetler arasında yer almaktadır. Ayrıca Kur'an'ı Kerim'de ve sünnette yer alan ifâdeyle, namaz ve zekât çok defa beraber zikredilmekte, Müslümanın kemâle erebilmesi için bu iki ibadeti diğer ibadetlerle birlikte şartlarına uygun olarak edâ etmesiyle gerçekleşecektir. (Erkal, 2008: 14).

Fakihler, namaz ile zekâtın birlikte zikredilmesi konusuna dikkat çekmektedirler. Dinin en önemli ibadeti olan namaz, çoğu defa zekât ile birlikte zikredilmesi, zekâtın da ne derecede İslam adına önemli olduğunu göstermektedir. Namaz Allah'a karşı sorumluluğumuz iken, zekât hem Allah'a hem de muhtaçlara karşı sorumluluğumuzu ifade eder. Ayrıca Hz. Ebûbekir'in namaz kılmayı kabul ettikleri halde zekât vermeyenlere karşı açtığı savaş da buna delildir. Zekât ile namaz arasında bir fark görülmemiştir. Hatta zekâtını vermeyen kişilerin, namazlarının da geçersiz olduğunu söyleyen âlimler de olmuştur (El-Kardâvî, 1984, I:75).

İslam'ın emrettiği yönetim düzeninin mâlî yapısının temelini zekât oluşturmaktadır. İslam'ın özünü oluşturan beş emirden biri olan zekât, namazdan sonra Müslümanlara verilen en önemli görevdir (Sıddıkî, 1972: 18).

Semâvî olsun ya da olmasın bütün dinler insanın sosyal ve beşerî yanlarını ihmal etmemişlerdir. İnsanlığın çeşitli araçlar ile önlemeye çalıştığı fakirlik problemi çok eski zamandan beri mevcuttur. Bu toplumsal sorunun önlenmesi konusunda İslam da özgün bir müesseseyi, fakirliği ortadan kaldırmak adına Müslümanlara emretmiştir (Özek ve diğerleri, 1984: 3).

İyiliği emreden inanışların fakirlik problemine karşı aldıkları önlem ve tavırların yanında; eski medeniyetlerin fakirliğe karşı bakışına ve fakirlere karşı muâmelerinden de bahsetmek gerekir. Birçok eski medeniyet fakirliği bir illet olarak görmüş ve toplum içerisinde yaşamaya çalışan fakirleri topluma kazandırıcı faaliyetler ile onların temel

ihtiyaçlarını karşılayarak, kendine yetebilir bir seviyeye çıkarmak yerine, onlara karşı yok edici ve sömürücü adımlar atmışlardır. Zenginlerin oluşturduğu sınıf sürekli genişleyip büyürken, fakirler ellerindeki son kaynakları da tketererek hayatta kalmaya çalışmışlardır. Mısır medeniyetinin eski dönemlerinde tüm topluma yetecek kadar mahsl üretilmesine rağmen, fakir insanlar besin kaynaklarından neredeyse yoksundu. Babil’de de durum aynıydı. Eski Yunan medeniyetinde zenginlerin fakirler üzerindeki tahakkümü onların özgürlüklerini ellerinden almaya kadar götürülüyordu. Bu durum Roma İmparatorluğu’nda da pek farklı değildir. Toplumun yoksul sınıflarına tarihin eski dönemlerinde hak ettiği gibi değer verilmezken, İslam onların temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere zengin’in malında hakları olduğunu Kur’ân-ı Kerim’de belirtmiştir. Me’aric Sresi’nin 25. yeti, bu durumu şöyle ifâde etmektedir: “*Onların, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak vardır.*” (EL-Kardâvî, 1984, I:58). Tarihte ilk defa fakirlerin haklarını korumak, güçlü sınıfların güçsüzleri ezmesini önlemek adına Hz. Ebûbekir tarafından muhtaçların zenginlerin üzerindeki haklarını almak ve korumak için savaş açılmıştır. Ayrıca İslam devleti hariç hiçbir devlet fakirlerin haklarını bu derece korumamış ve onların arkasında durmamıştır (EL-Kardâvî, 1984, I:91).

Toplumdaki muhtaç sınıfların korunması için emredilen zekât kurumu; ferdî bir yapıda düzenlenmemiş, devlet otoritesi altında organize edilerek, sosyal güvenliği ve toplumsal dayanışmayı sağlaması amaçlanmıştır. Günümüzde böyle zekât kurumları çok nadir olsa da naslara uygun olarak düzenlenen zekât kurumlarını oluşturmak Müslümanların zerine bir farz-ı kifye olduğu söylenebilir (Yavuz, 2008a: 629).

Cami içerisinde Müslümanların statüsü eşitlenmektedir. Toplum hayatında da sağlıklı ilişkilerin sürdürülebilmesi için fertler arasındaki olumsuz duyguların çeşitli faaliyetlerle giderilmesi gerekmektedir. Bu faaliyetlerin başında da zekât gelmektedir. Bundan dolayı zekât kurumu kullara farz kılınarak; zengin ve fakir arasında oluşabilecek herhangi bir olumsuz durumun ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Muhtaç ile zengin arasında köprü vazifesi gören bu mal ibadet sayesinde, birçok toplumsal fayda ortaya çıkmaktadır. Bu ibadetin yerine getirilmesi sonucunda, bu kitlelerin birbirlerine karşı tavırları düşmanca değil, dostane olacaktır. Fakat tarih bu sınıfların karşı karşıya gelerek düşmanca birbirlerine saldırdıkları ve smrdklerine de zaman zaman şahit olmuştur. İktisat düşünürlerinden bazıları; doğanın sağlayacağı dil bir dengede yoksullara ve güçsüzlere

yer olmadığını iddia etmişlerdir. Oysa Mü'minun Sûresi 4. âyette de belirtildiği gibi; *“Onlar ki, zekâtı öderler.”*, Allah zekâtı Müslümanlara emretmiş, fakir ile zengin arasındaki bağı güçlendirmeyi, aralarında dostane ilişkilerin geliştirilmesini ve muhtaçların zenginler üzerindeki haklarının ödenerek zenginin malının temizlenmesi amaçlanmıştır (Bulaç, 1987: 125). Allah, *“Onun ile kendilerini tezkiye eder ve temizlersin.”* diye buyurmuş ve Resûlullah'ın bu konudaki “insanların kiri” sözü, zekât vesilesiyle mal ve nefislerin temizliğinin ifade edilmesi nedeniyle “halkın kiri” diye isimlendirilmiştir (El-Kardâvî, 1984, II:67).

Bir toplum içerisinde farklı düzeyde gelir gruplarının bulunmasının hikmeti; zengin ve fakir olarak farklılaşan bu grupların, birbirleri için rızık vesilesi olmasından kaynaklanmaktadır. Zuhrûf Sûresi 32. âyette geçen;

“Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır.”

âyete göre; dünya hayatında herkesin aynı alım gücüne sahip olmamasının hikmeti, birbirlerine iş gördürerek rızıklanmalarına vesile aramaları olarak açıklanmıştır. Aynı gelir ve varlıklara sahip olan kişilerden oluşan bir toplum düşünüldüğünde, bu toplum günlük ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlanacak, aynı ekonomik güce sahip olduklarından dolayı insanlar birbirlerine hizmet etmek istemeyeceklerdir.

Hiz. Osman (R.A.) halife olduktan sonra zekât mallarını sınıflandırmış ve devletin, sadece görünür mallar üzerinden zekât toplayacağını bildirmiştir. Hiz. Osman zamanından sonra bu müesseseleşme faaliyetleri; devletin büyümesi, Müslüman olanların sayılarının artarak büyük coğrafyalara yayılması ve zekâtların aynî olarak toplandığı için dağıtılamayacak kadar çoğalması nedeniyle devletin bu faaliyeti zayıflayarak azalmış ve bu tarihten sonra başlayan süreç neticesinde insanların kendi imkânları ile yerine getirdiği bir ibadet halini almıştır. (Beşer, 2008: 163). Bu durumu günümüz şartlarıyla okuduğumuz zaman, Hiz. Muhammed (S.A.V.)'in uygulamaları ve Hiz. Osman'dan önceki halîfelerin yapmış olduğu uygulamalar, Hiz. Osman'ın doğrudan halkı batınî malların zekât ödemesinde mükellefleri vekil kılması uyuşmamaktadır. Fakat mâli açıdan bu olayı değerlendirirsek; Hiz. Osman zamanında İslam Devleti'nin bir ucu Çin'e diğer ucu ise İspanya'ya kadar

dayanacak surette hızlı bir şekilde büyümüştür. Bunun sonucunda bütün coğrafyaya zekât toplamak amacıyla dağılacak âmillerin sayısı ve topladıkları zekât verimliliği düşecektir. Çünkü bazı geniş coğrafyalarda sadece birkaç Müslüman yaşadığı zamanlar olmuştur. Buraya gönderilecek âmilin elde edeceği zekât, âmile verilecek ücretten düşük olma ihtimali ve hatta burada yaşayan Müslümanların zekât mükellefi olmayacak kadar az mala sahip olduğu durumlardan bile söz edebiliriz (Hamidullah, 1992: 140). Bunun yanında Müslümanların mallarının çoğalması da görevliler için meşakkatli, mükellefler için ise bazı haksızlıklara ve yolsuzluklara da kapı açtığı unutulmamalıdır (Eskicioğlu, 1996).

Zekâtın kurumsallaşması bu tarihten sonra çözülmeye başlasa da günümüzde bu hususta çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır. Başta Malezya olmak üzere bazı ülkelerdeki bu adımlar nisbî bir başarı sağlasa da çeşitli nedenlerden dolayı istenen düzeyde faaliyet sürdürememekte ve hedeflenen zekât potansiyeline ulaşamamaktadır. Devletlerin yönetim rejimleri de şer'î esaslar ile çeliştiğinden; İslam'ın emrettiği şekilde zekât kurumu işletmek günümüzde birçok ülkede mümkün olmamaktadır. Mevcut çalışmaların bu alanda yaptığı çok mutevâzı kalmaktadır.

Zekâtın modern anlamda kurumsallaşmasını ele aldığımız bu tez, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, zekâtın tanımı ve İslam Hukuku'ndaki yeri ele alınarak, zekâtın hangi durumlarda, ne şekilde ve kimler tarafından verileceği açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise; zekâtın kurumsallaşmasını konu edinen çalışmalar taranmış, günümüzde uygulanabilir bir modeli ortaya çıkarmak için bu çalışmalar incelenmiştir. Bunun yanında çok fazla ayrıntıya boğulmadan üzerinde görüş birliği bulunan genel bilgilere yer verilmiştir. Zekât, her ne kadar şahısların yerine getirebileceği bir ibadet olsa da bu ibadetin düzgün işleyebilmesi ve Efendimiz (S.A.V.)'in sünnetine uygun olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Kurumsallaşan zekâtın dünya çapında uygulanan örnekleri tezimizin üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde, zekâtın kurumsallaşması adına çalışma yapan ülkeler müstakil olarak incelenmiştir. Bu incelemede öncelik hukuksal altyapıya verilse de ülkenin ekonomik durumu, demografik yapısı ve coğrafi konumu da dikkate alınmıştır. Tarihsel süreçte ülkelerin elde ettiği tecrübeler, tezimizin dördüncü bölümünde ele aldığımız Türkiye için oluşturulan model önerisinde çok önemli bir yeri vardır. Modern zekât kurumlarının ilkelerinin belirleyerek, ülkemiz için özgün, zekât potansiyeline ulaştırabilir ve uygulanabilir bir zekât fonunun

nasıl teşekkül ettirilmesi gerektiği, paydaşlarının kimler olduğu ve görevleri gibi konular ayrıntılarıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; günümüz koşullarında, özüne en yakın şekilde, kurumsal bir yapıda faaliyet göstermesi için uygulanabilir bir zekât modeli geliştirmektir. Bu model sayesinde ülkemizdeki ve dünyadaki Müslümanların bu faaliyete katılımının artırılması sağlanarak, ülkemiz özelinde zekât potansiyeline ulaşılması hedeflenmektedir.

Çalışmanın Önemi

Zekâtın ferdi bir çaba ile yerine getirilmeye çalışılması, onun özünüyle uyuşmaması bir yana ondan gerçekleştirilmesi beklenen gayelerin de elde edilmesini imkânsız hale getirmektedir. Bunun neticesinde ülkelerin zekât potansiyellerine ulaşması düşünülemez. Geliştirilen model sayesinde zekât potansiyeline ulaşılması sağlanacak; zekât kurumsal olarak uygulanarak yoksulların temel ihtiyaçlarının karşılanması ve toplumsal dayanışmanın sağlanması hedeflenecektir.

Çalışmanın Yöntemi

Öncelikli olarak konu ile ilgili literatür taranmış, elde edilen bulgular tasnif edilerek, Türkiye için geliştirilecek olan zekât müessesesinin nasıl teşekkül etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Dünya uygulamaları göz önüne alınarak; hukûkî açıdan yapılmış olan çalışmalar, karşılaştırmalı olarak sıralanmış ve geliştirilecek model için dünya tecrübeleri göz önüne alınmıştır.

Çalışmanın Kısıtları

Dünyadaki zekât uygulamalarının tecrübelerini incelemeye kalktığımız zaman; yeterli düzeyde bilgiye ulaşmakta güçlük çekilmiştir. Bu kuruluşların birçoğu kurumsallaşamamaları ile alakalı olsa gerek, istatistikî verileri tasnif edip, ilân etme konusunda yetersiz kalmışlardır. Evrensel bir uygulanabilir zekât müessesesi geliştirme sürecinde, dünya tecrübelerinin istatistikî ve güncel verilerinden tam olarak yararlanamama bu çalışmanın kısıtlarını oluşturmaktadır.

BÖLÜM 1: İSLAM HUKUKUNDA ZEKÂT

1.1. Zekâtın Tanımı

1.2. Zekâtın Sözlük Anlamı

“Zekâ” fiilinin mastarı olan zekât (Özek ve diğerleri, 1984: 1); kelime anlamı olarak; “artma, çoğalma, övgü ve bereket” anlamlarına gelmektedir. Kur’an’ı Kerim ve hadislerde geçen ifâdelerde, zekât bu anlamlarda kullanılmıştır (Erkal, 2008: 19).

Arapça’da malın artışını belirtilmek istendiğinde “zekâ’l-mal” ifâdesi kullanılmakta, “fulân zekî” ifâdesi de “falanca temiz” anlamına gelmektedir (Es-Sağircî, 2010: 303).

Teknik olarak bakarsak, sosyal adâleti temin amacıyla, zengin olarak kabul edilen Müslümanlara yüklenen bir vergidir (Ahmed, 1975: 127). Allah tarafından emredilen bu vergide; kimin mükellef olacağı ve hangi varlıklardan alınacağı şartlara bağlanmıştır. Modern anlamda devletlerin topladıkları vergiler kastedilmemektedir. Zekâtın vergi vasfından dolayı kavram olarak vergi kullanılmıştır.

Ayrıca Serashî’nin el-Mebcut adlı eserinde zekâtın kelime manası olarak; “nema ve ziyâde” geçmektedir. Bu ibadet ile zekât çıkarılan mal dünyada artarak, ahiret hayatı için sevapların da ziyâdeleşmesine vesile olacaktır. Bunun yanında zekâtın temizlenmeye de sebep olması yâni bu dinî vecibeyi yerine getirmesi dolayısıyla da mükellefin günahlarından arınması Allah (C.C.) tarafından sağlanmıştır.

Naslarda geçen “sadaka” ifâdesi aslında zekâtı da kapsamakta ve birçok defa birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar. Sadaka terimi genel olarak gönüllü infakı ifâde ederken, zekât kavramı ise zarurî bir mâlî ibadet için kullanılmaktadır.

1.3. Zekâtın Terim Anlamı

Zekât mükellefleri, Allah’ın rızasını kazanmak amacıyla, belirli niteliklerdeki malın belli bölümünü, belirlenen şartlar altında, zekât alma kriterlerine sahip kişilere temlik etmektedir (Es-Sağircî, 2010: 303). Zekât farz bir ibadet olduğu için sınırları Şârî tarafından belirlenmiştir. Hz. Peygamber (S.A.V.) tarafından da uygulanarak kıyâmete kadar Müslüman toplumlarda sosyal adâleti sağlayıcı bir müessese olarak edâ edilecektir.

Sarf edildikleri yere göre değerlendirirsek Müslümanlardan alınan tüm vergilerin genel adı “zekât” olarak ifâde edilmiştir (Yeniçeri, 1984: 176). Sadakanın bir diğer çeşidi olan

Sadaka-ı fitir; temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra nisab miktarı mal sahibi olan, hür ve Müslüman kişilerin, Ramazan bayramında ödemesi gereken bir zekâttır. Bu sadaka; mallardan değil, bizzat kişiler üzerinden alınan bir baş vergisidir. Mükellefin yaradılış ve sağlığının şükrünü edâ etmesinde en güzel yollarından biridir. Bu sadakayı verecek kişiler kendileri hâricinde bakmakla yükümlü oldukları kişilerin de fitir sadakasını vermek zorundadırlar. Bu sadakanın miktarı; buğdaydan ve undan yaklaşık 1.5 kilo, arpadan, kuru hurmadan ve kuru üzümünden ise yaklaşık 3 kilo civarında olmakla beraber kıymet olarak da verilebilir (El-Mavsılî, 2015: 111). Bu tez, fitir sadakasından ziyâde, mâlik olunan varlıklar üzerinden alınan zekâtı ve bu zekâtın kurumsallaşması üzerine olacaktır.

1.4. Zekât Kurumunun Tarihçesi

Hz. Peygamber (S.A.V.) devri ve akabindeki Râşid Halîfeler döneminde devletin askerî ve mâlî teşkilatı olmak üzere iki önemli teşkilatı bulunmaktaydı. Malî teşkilatın görevlerinin başında savaşlar sonunda elde edilen ganimetleri organize etmek, gayrimüslimlerden alınan vergileri düzenlenmek ve zekât ibadetinin yürütülmesini sağlamaktır. Verginin toplanıp, gerekli yerlere sarf edilmesi sürecinin her aşaması; naslar, içtihatlar ve hukukî kurullarla düzene sokulduğunu görmekteyiz (Yavuz, 2008a: 635).

Zekâtın tarihçesine bakarsak, bu malî ibadetin farz olmadan önce ona zemin hazırlayan infak faaliyetlerine göz atmamız gerekmektedir. İslam'ın Mekke'de ortaya çıktığı günlerde bölgedeki sosyal ve ekonomik hayatta; güçlü güçsüzü ezmekte, adâlet sadece belli bir zümre için uygulanmakta, muhtaçlar ihtiyaçlarını giderememekte ve kölelik çok yaygın bir şekilde uygulanmaktaydı. Bunlar gibi birçok olumsuz durumun hüküm sürdüğü sırada İslam bu coğrafyaya yayılmaya başlamıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in nazil olduğu ilk zamanlardaki mesajları: Mekke toplumundaki sosyo ekonomik uçurumu azaltmayı, adâletin halk arasında temini, insanların ferdî sorumlulukların yanında toplumsal sorumlulukları da sağlamayı amaçlamaktadır. (Erkal, 2008: 21).

Süreç açısından Mekkî âyetler üç gruba ayrılabilir:

1. Yetim ve miskinlere kol kanat gerilmesi ve korunmasının sağlanması, aksi durumlarda ise kötü âkıbetlerle sonuçlanacak yaptırımların olacağı bildirilmektedir. Mâlî

infaklarda bulunanların ise mükâfatlandırılacağı bildirilmesi ve bundan kaçınanların ise cezalandırılacağı âyetlerde geçmektedir.

Kur'ân'ı Kerim, Mekke devrinin ilk zamanlarında tevhid ilkesiyle; sosyo-ekonomik dengenin kurulması ve bu dengenin korunması arasındaki ilişkinin ne derece kuvvetli olması gerektiği hususunda Müslümanların kalplerine bu inancı yerleştirmiş, mâlî yükümlülüklerin Müslümanlara farz olmasından önce onların bilinçlendirilmesine çalışmıştır. Mekkî âyetlerin sekizinde zekât terimi kullanılmıştır. Toplamına bakarsak, 30 ayrı âyette belirli isim olarak tekrarlanarak, 27'si namaz ile beraber zikredilmiştir (Erkal, 2008: 31).¹

2. Mâlî sömürünün yanlışlığı belirtilerek, daha önceki ümmetlere de farz olan zekâtın haberi verilmektedir. Daha önceki peygamberlere de tebliğ edilen bu emrin², Allah'a iman edenlerin özelliklerinden olduğuna değinilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in zekât diye isimlendirdiği iyilik davetinden hiçbir peygamberin mahrum kaldığı düşünülmemelidir. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İbrahim, Hz. Ya'kub ve Hz. İshak peygamberlerden bahsederken, zekâtın bu peygamberlerin ümmetlerine de vahyedildiği bildirilmiştir. Bunun yanında Hz. İsmail ve Hz. İsa'nın da bu vahiyle emrolunduğu yine Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmiştir (Özek ve diğerleri, 1984: 5).

3. “Hak” tabirine işaret eden âyetlerde, yaptırım unsurları daha açık bir şekilde geçmektedir (Erkal, 2008: 30).

Zekâtın devlet otoritesi altında bir müessese olarak yürütülmesi Medine'ye hicret edildikten sonra gerçekleşmiştir. Mekke döneminde uygulanan infak faaliyetlerinin bizzat zekâtı oluşturmadığı, Medine döneminde zekât için belirlenen ihtiyaç fazlası mallardan verilecek miktarın ve sarf yerlerinin neticesinde kurumsallaştığı ve devletin yaptırım gücü altında olgunlaştığı görülebilir (Dumlu, 2012: 25). Ayrıca zekâta konu olan

¹ Zekâtın geçtiği Mekkî Sûreler: A'râf 156; Meryem 31, 55; Enbiyâ 73; Hac 41, 78; Mü'minin 4; Neml 3; Rum 39; Lokman 4; Fussilet 7; Müzzemmil 20. âyetlerdir. Medenî Sûrelerde ise Bakara 43, 83, 110, 177, 277; Nisâ 77, 162; Mâide 12, 55; Tevbe 5, 11, 18, 60, 71, 103; Nur 37, 56; Ahzab 33; Mücâdele 13 ve Beyyine Sûresinin 5. âyetinde “zekât” kavramı zikredilmiştir.

² Bakara Sûresi 83., Meryem Sûresi 31., Meryem Sûresi 55., Enbiya Sûresi 73. ve Beyyine Sûresi'nin 5. âyetlerinde geçmektedir.

mallardan çıkarılacak zekât miktarı, verilme zamanı ve sarf edileceği yerler âyet ve hadislerle bildirilerek bu dönemde kurumsallaşmıştır (Demir, 2008: 31).

Zekât ibadetinin Medine'deki Yahudiler ile ilişkilerin artması sonucunda Yahudilerden etkilenilerek böyle bir yükümlülüğün öğrenildiği iddia edilmiştir. J. Schacht gibi müsteşriklerin iddia ettiğinin aksine; zekât ibadeti, Kur'ân-ı Kerim aracılığıyla mü'minlere bildirilen mâlî bir yükümlülüktür. Bahsettiğimiz üzere zekât sadece Hz. Peygamber (S.A.V.)'in ümmetine emredilen bir ibadet olmamıştır. Daha önceki ümmetlere de emredilmiştir. Zekât, Efendimiz (S.A.V.)'in Yahudiler ile ilişkilerini arttırdığı Medine devrinden önce, Mekke'de sekiz farklı âyetle nâzil olmuş; ayrıca Hz. Peygamber'in anadili olan Arapça'dan başka bir dil bilmediğini de göz önüne alırsak, müsteşriklerin bu iddialarının mesnetsiz olduğu ortaya çıkmıştır (Erkal, 2009: 43).

Mekke döneminde zekât farz olmasa da zenginlerin mallarında muhtaçlar için haklar olduğu bildirilmiştir. Medine döneminde emronulan zekât ile Mekke döneminde zenginlerin mallarında bulunan muhtaçların hakları arasında farklar bulunmaktadır. Mekki Sûrelerde geçen zekât ile ilgili ifâdelerde, zekâtın farz olmasını sağlayacak emir kipindeki ifâdeler yer almamaktadır. Mekke döneminde zengin Müslümanlar tarafından bireysel olarak muhtaçlara yardımın mâhiyeti ve miktarı belirlenirken, Medine döneminde ise Şâri yâni kanun koyucu olan Allah'ın, ayrıntılarını belirlediği ve nasıl uygulanacağını Hz. Peygamber (S.A.V.) aracılığıyla ümmetine öğrettiği ve emrettiği zekâttır (Özek ve diğerleri, 1984: 10).

Fakirlik, tedavi edilmesi gereken toplumsal bir sorundur. Toplumsal adâletin sağlandığı bir yaşamı teşvik eden İslam; bundan dolayı Müslümanların bu konuda bilinçlenmesi için Efendimiz (S.A.V.) öncülüğünde zarurî olan infakın yâni zekâtın kurumsallaşması sağlamıştır.

Kur'ân Kerim'de namaz ile beraber zikredilen âyetlere baktığımız zaman; zekâtın devletin başkanı olan Hz. Peygamber tarafından alınacağı Tevbe Sûresi 103. âyette şu şekilde belirtilmiştir:

“Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

Zekâtın Hz. Peygamber (S.A.V.) aracılığıyla Kur'ân-ı Kerim'de belirlenen sınıflara harcanacağı Tevbe Sûresi'nin 60. âyetinde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihâd edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Buradan şu çıkarımı yapmak mümkündür; bu görev Müslümanlara ferdî olarak yüklenmemiş; zekâtın zımnen devletin görevi olduğu, zekât toplayan memurlara ayrılan payın devlet tarafından sarf edilmesi gerekliliğinden anlaşılmaktadır (Yavuz, 2008b: 303). Mükelleflerin sarf yerlerine ferdî olarak zekât ulaştırması, zekât memurlarına ayrılan payın işlevsiz olmasına yol açacaktır. Bu durumun hikmeti göz önüne alınarak devletin bu görevi üslenmesi ve zekât organizasyonunda çalıştırdığı kişilere bu sınıf çatısı altında zekât tahsis etmelidir.

Zekâtın devlete ödenip ödenmemesi konuda yapılan tartışmalara ışık tutması açısından Abdullah b. Ömer, devlete verilen zekâtın gerekli yerlere sarf edilme konusunda gevşek davranılması durumunda bile zekâtların devlete teslim edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Halk, zekât gelirlerinin yöneticiler tarafından haksız alanlarda sarf ettirildiğini kendisine bildirmiş fakat bu halde bile zekâtların devlete teslim edilmesi yönünde görüş bildirmiştir. Fakat Emevî yöneticilerinin adâletten uzak tutumları dolayısıyla bu görüşünden döndüğü belirtilmiştir. Buradan şu çıkarılmalıdır ki; mükelleflerin ancak zekât yükümlülüklerinden devlet aracılığıyla kurtulabilecekleri, zekâtın özünün devlet idaresi tarafından gerçekleştirileceği anlaşılmaktadır (Erkal, 2009: 182).

Muhtaçların ihtiyaçlarının temin edilmesi, yetimlere sahip çıkılması teşvik edilmiş, aksi durumlarda ise yaptırımlarının ne kadar kötü olduğu da naslarda zikredilmiştir. Mekkî âyetler ile başlayan bu süreç, Müslümanların kalplerini tedricen şekillendirerek, zekâtın hicri 2. yılda kesin olarak farz olmasıyla şekillenmiştir. Medine döneminde inen zekât âyetlerinin bir bölümü, Mekke döneminde olduğu gibi hem vergi mükellefiyeti getiriyor, hem de nerelere sarf edileceği konusunda bilgi veriyordu (Yeniçeri, 1984: 29).

Müslümanların hem tahsildarlık hem de mükelleflik görevlerinin aynı anda gerçekleştirildiği, mâlî tahsillerin merkezî bir yönetim tarafından toplanmayıp bizzat

fertler tarafından gerçekleştirilen Mekke döneminde, zekât çeşitli isimler altında Müslümanlara bildiriliyordu. Mekke’de fertlerin imânî bir olgunluk kazanması için yapılan çalışmalar sırasında aynı anda verginin bir teşkilat olarak ortaya çıkması da beklenemezdi. Müslümanlara emredilen her ibadette olduğu gibi, zekâttada tedricîlik esas alınmıştır. Zekâtın kâmil hâli emredilmeden zekât mefhumunu oluşturacak faaliyetlerin yapılması Müslümanlardan istenerek, onların zihinlerinde bu ibadetin yerleştirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca Medine döneminde tam olarak teşkilatlanan mâlî sistemin müeyyideleri ile Mekke döneminde temelleri atılan sistemin müeyyideleri arasında farklar bulunmaktaydı. Mekke dönemindeki müeyyideler manevi bir yapıda iken, Medine dönemiyle başlayan süreçte devletin bir organı olarak faaliyet gösterdiğinden, müeyyidelerin şiddeti ve çeşitliliği artmış, maddi müeyyideler de uygulanmaya başlamıştır (Tuğ, 1963: 49).

Zekâtın bu şekilde devletin organize ettiği bir faaliyet olmasının yanında, bu kurumlarda görevli memurların diğer veriler ile alakalı da görevleri vardı. Bizans ile İran arasında uzun süre devam edegelen savaşlar sonucunda Asya Bölgesi’nin içlerine, Uzakdoğu’ya uzanan ticâret yollarının Irak ve Suriye bölgesinden geçen kısımları kesildiğinden, kervanlar daha güvenli olan güney bölgelerden geçmekteydi. Bunun sonucunda Yemen, Mekke ve Medine ticarî açıdan önem kazanmıştı. İslamiyet’in ortaya çıkışı da bu tarihlere denk gelmektedir. Devam eden süreçte İslam Devleti büyüyüp güçlenerek, komşu devletler ile ticârî ilişkiler geliştirilmiştir (Erkal, 2009: 31).

İslam Devletiyle ticari ilişkilere sahip komşu ülkeler arasında gümrükten geçen malların kontrolü devletin yetkilendirdiği âmiller tarafından yapılmaktadır. Müslüman tüccarların varlıklarının zekâtını ve zimmilerden alınan vergileri toplamak üzere, devlet başkanı tarafından tüccarların kullandıkları yollarda görevlendirilmiş olan vergi toplama memurlarına âşir denmektedir (Aghnides, 2003: 277). Bu memurlar gümrüğe gelen malların mâhiyetini ve kim tarafından geçirildiğini kontrol etmek için görevlendirilmişlerdir. Eğer ticâret yapılan ülkeler, Müslümanlara herhangi bir vergi uygulamaktaysalar mütekabil oranda onların tüccarlarına da İslam Devleti tarafından vergilendirme yapılır. Harbîlerin (İslam Devleti’nden malı, canı konusunda emân almayan, alamayan kişiler) Müslüman tüccarlardan ne kadar vergi alındığı bilinmeyen yerlerde ise, harbîlerden %10 oranında gümrük vergisi alınmaktadır. Aynı gümrükten geçen zimmîlerden %5 ve Müslümanlardan ise %2.5 oranında vergi alınmaktadır.

Zimmîlerden, Müslümanlara göre daha yüksek vergi alınmasının nedeni, Müslümanların herhangi bir gümrükten mal çıkarmasalar bile her hâlükârda şartları sağlamaları halinde zekâtlarını vermeleri gerekmekte iken, aynı yükümlülük zimmîler üzerine yüklenmemiştir. Bu durumda zimmî sınıfını Müslümanlar üzerinde üstün kılmamak ve onlara herhangi bir ayrıcalık tanımamak için %5 oranında alınması tercih edilmiştir (Siddîkî, 1972: 105).

Hz. Muhammed (S.A.V.)'in hicretinden sonra, İslam Devleti'nin kurulduğu Medine'deki kabileler ile yaptığı antlaşmalar gereği; iç gümrük vergisi olarak ifade edilebilecek bir vergiyi kaldırmıştır. Bu vergi daha çok ticâret yapan tüccarlardan; panayırlarda, ülke içerisinde beldeler ve eyâletler arasında hareket etmeleri sonucunda ticâret mallarından alınan gümrük vergisiydi (Erkal, 2009: 34).

1.5. Zekât Kurumunun Önemi

İçtimâî yaşantının olmazsa olmazlarından biri de sosyal güvenliğin sağlanarak, farklı unsurlardan meydana gelen toplumun, tek bir vücut gibi sağlıklı ve uyumlu işlemesini sağlamaktır. Toplumlarda ortaya çıkan sosyo-ekonomik farklılıklar çeşitli problemler meydana getirmekte, bunun giderilmemesi durumunda ise toplumsal uyum ve düzenin sürdürülebilir olduğu iddia edilememektedir. Bunun için Allah (C.C.), Müslümanların uyum içerisinde ve bir vücut gibi yaşamalarını sağlamak adına, mâlî ibadetleri emretmiştir. Bunların en önemlisi de zekâttır. Şârînin belirlediği şartlar doğrusunda edâ edilen bu ibadet sayesinde; camide aynı safta namaz kılan Müslümanların içtimâî hayatta da birbirlerine destek olmaları, hatta zenginlerin mallarını fakir kardeşleri ile temizlemeleri sağlanmaktadır.

İslam şer'îatı Müslümanların hayatlarının tüm evrelerini kapsamakta; onun, sadece cami ve evlerde yaşanan bir din olmadığını ortaya koymaktadır. Zekât da diğer ibadetlerde olduğu gibi toplumsal hayatın işleyişini düzenleyici olması açısından çok önemlidir. Toplumsal bir hastalık olan fakirlik probleminin ortadan kaldırılarak, temel ihtiyaçlarını karşılayamayan insanların yaşayabileceği zorlukların önlenmesi konusunda elzemdir. Bu ibadet ile hem dünya hayatında oluşabilecek sıkıntılar giderilmeye çalışılmakta ve insanın mâlî kararları disipline edilmekte hem de ebedi yurt olan âhîret hayatında yüksek dereceler elde etme konusunda katkı sağlamaktadır (Demir, 2008: 36).

Zekât ve sadakalar sayesinde, toplum içerisindeki muhtaç kesimler yine aynı toplum içerisinde onurlu bir şekilde hayatlarını devam ettirirler (Karagöz ve diğerleri, 2012: 66). Ayrıca zekât sayesinde, servetin belirli kişilerde toplanılması önlenerek, refahın tabana yayılması amaçlanmaktadır (Dumlu, 2012: 9).

Manevi yükselme için ehemmiyete sahip olmasının yanında beşerîyetin refahını sağlamak için çalışan her sistem için de bu amaca yönelik adımlar atmak mecburîdir. Bu kurum önceki peygamberler ile de tebliğ edilmiştir (Ahmed, 1975: 131).

Şekil 1: İslam'ın Temel Şartları

Kaynak: The National Zakat Foundation (2016)

Zekâta sadece farz olan bir ibadet şeklinde bakmaktan ziyâde, bu kurumu İslam'ın üzerine oturtulduğu beş büyük sütundan biri olarak görmeliyiz. İslamiyeti karakterize eden unsurlara bakacak olursak, zekât bu unsurların başında gelmektedir (Erkal, 2008: 42). Senede bir defa yerine getirilmesi gereken ve önemli görevlerden olan hac ve oruç kadar maalesef zekâta önem verilmemektedir. Her an varlıklara tahakkuk edebilecek zekât önemsenmemektedir. Ayrıca zekâtın planlı bir şekilde organize edilmemesi nedeniyle; sene içerisindeki zekâtlar Ramazan ayında sarf yerlerine ulaştırılmaktadır. Ramazan ayında fakirlere ulaşan zekât yardımları diğer 11 ayda çok düşük seyretmekte ve insanlar mağdur olmaktadır. Sosyal güvenliğin ülke içerisinde temini için zekât programlarına ihtiyaç vardır.

Müslüman toplumlar için sosyal güvenlik önem arz etmektedir. Sosyal güvenliğe konu olan tehlikeler; toplumu oluşturan bireylerin irâdeleri dışında gelişen durumlar neticesinde iktisâdî açıdan yokluk çekme durumu olarak ifâde edilse de İslamî açıdan yaradılış gayesini gerçekleştirememesine neden olan durumlar olarak ifâde edebiliriz.

Efendimiz (S.A.V.)'in “unutturan fakirlik” ve “azdıran zenginlikten” Allah’a sığınması, İslam’ın işaret ettiği sosyal güvenliği tehdit eden kötülükleri göstermektedir. Sosyal güvenliğin kapsamı, çağımızda sadece ekonomik nedenleri konu edinse de İslam’ın emrettiği sosyal güvenliğin sadece maddi etmenleri kapsadığı düşünülmemelidir. Ekonomik anlamda refaha ulaşan toplumların yaşadığı ruhî hastalıkların ve problemlerin de tedavi edilip düzeltilmemesi halinde toplumsal birlikteliğin devamı düşünülemez (Beşer, 1988: 124).

İslam’ın vaaz ettiği yardımlaşma, dayanışma ve sosyal güvenlik organizasyonlarının en önemlisi olan zekât; devletin çatısı altında kurumsallaştırılarak, toplumsal bir fonksiyon kazanmasını sağlamıştır. İbâdet olmasının yanında, kurumsal bir şekilde organize edilecek olan zekât; Hz. Peygamber (S.A.V.) ve Râşid Halîfeler dönemlerinde olduğu gibi aslî yapısına kavuşacaktır (Cici, 2008: 226).

1.6. Zekât ile İlgili Temel Kavramlar

Zekâtın vücûbiyeti; nisab miktarı artıcı özellikteki mala sahip olmaktır. Borçlardan ve tabii ihtiyaçlardan fazla, nisab miktarı artıcı mala sahip olup, bu sahipliğin bir kamerî yılın tamamlanmasıyla, Müslüman zekât ödemekle mükellef olur.

Zekâtın rüknü ise zekât farz olan maldan, bu borcu ayırıp; bu miktarı zekât verilmesi gereken sınıflara temlik etmektir.

Zekât; Müslüman, hür, akıl sahibi, baliğ, tabii ihtiyaçlarından fazla artıcı vasıftaki mala tam bir mülkiyetle sahip olan ve bu sahipliğin bir kamerî yıl tamamlanması sonucunda niyet edilerek ehline verilmesi gerekmektedir.

1.7. Zekât Mükellefi İle İlgili Şartlar

Kimlerin zekât mükellefi olması gerektiği üzerine âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bu görüş ayrılıklarının nedeni ise zekât kurumuna farklı açılardan bakmalarının sonucudur. Zekâtın bir ibadet mi olduğu yoksa mâlî bir sorumluluk mu olduğu konusu tartışılmış ve bunun sonucunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Sahip olunan varlıklar üzerinde gerçekleşen bir hak olduğunu söyleyen İmam Şafî (RH.A.), mal üzerinde bir hak olduğunu ve buna bağlı olarak da ibadet vasfına sahip olduğunu söylemiştir. Niyâbetin geçerli olabilmesi için bedenî ibadetler gibi değil de varlıklar üzerindeki mâlî bir sorumluluk olarak yorumlamıştır. Fakat bu durumun aksi yönünde görüş bildiren Hanefî Ekolü’ne göre ise;

zekât da diğerk namaz, oruç ve diğerk ibadetler gibi bir ibadet olduğu konusunda yorum yapılmıştır. Bu farklılıklar sonucunda zekât vermek mükellefi olacak kişiler için küçüklük, akıllılık gibi şartlar zekâta mâlî açıdan yaklaşanlar tarafından aranmazken, onun diğerk ibadetler gibi bir ibadet olduğu yorumunu yapanlar ise bu mükellefiyet için bu şartları aramaktadırlar (Dumlu, 2012: 48).

1.7.1. Müslüman Olmak

Kur'an'ı Kerim'de geçen "zekât veriniz" emri, mümin erkek ve kadınları muhâtab almıştır. Ayrıca Hz. Peygamber (S.A.V.) zekâtın Müslüman mükelleflerden alınacağını ve mallardan zekâtın çıkartılmasını da İslam'ın şartları arasında sayarak, onun mâlî bir yükümlülük esasına sahip ibadet olduğunu vurgulamıştır (Erkal, 2008: 46).

1.7.2. Akıllı ve Baliğ Olmak

Bülûğ çağına erişmiş insanların diğerk şartların da tam olmasıyla zekâtını vermesi gerekmektedir. Efendimiz (S.A.V.) buyurdıkları üzere; *"şu üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: İyileşinceye kadar aklını yitirmiş mecnun kişi, uyanana kadar uyuyan ve bülûğ çağına erişinceye kadar çocuk olan kişi."* Zekâtın yerine getirilebilmesi için kişinin akıl sâhibi ve ergenliğe erişmiş bir Müslüman olması gerekmektedir (Es-Sağirci, 2010: 312).

İslam âlimleri çocuk ve akıl hastalarının öşürden sorumlu oldukları hakkında görüş birliğine varmışlardır. Fakat zekâtın, çocukların mallarından da alınacağı yâni çocuğun vekilinin zekâtı mallardan çıkarması konusunda görüş bildiren âlimler de vardır (Erkal, 2008: 49).

İslam âlimleri arasında ortaya çıkan çocuk ve deli olmak gibi durumlarda ihtilafların oluşmasının nedeni, mâlî bir ibadet olan zekâtın oruç ve namazda geçerli olduğu gibi niyet ile eda edilip edilmemesi ve bu ibadet için vekâletin meşru olup olmaması hakkında ortaya çıkan usul tartışması neden olmaktadır (Erkal, 2009: 110).

1.7.3. Hür Olmak

Köle ve câriyelerin zekât mükellefi olabilmeleri için, söz konusu mallara tam bir mülkiyet ile sahip olmaları gerekmektedir. Yâni zekât mükellefinin hür olması gerekmektedir. Kişi sahip olduğu varlıklar üzerinden zekât vermesi gerektiğinden, bu haktan yoksun olarak yaşayanlar üzerine zekât borcu düşmemektedir.

1.8. Zekâta Konu Olan Mal İle İlgili Şartlar

Mal; insanların ona eğilim gösterdiği, faydalanmak için biriktirmek istedikleri her şeyi ifâde eder. Çoğulu ise emvaldir. Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde zekâta konu olarak çoğul ifâde kullanılır.

Malları da kendi arasında zahirî yâni açık olan mallar; görünen ve tespiti yapılabilen mallar ve bâtinî yâni gizli, açıkta olmayan, sadece sahibinin beyânı ile bilinebilecek mallar diye iki sınıfta toplayabiliriz.

İslam Devletinin büyümesi sonucunda, Hz. Osman zamanında, altın, gümüş ve ticârî eşya gibi yalnızca mükellefin beyânı ile bilinebilecek malların zekâtı, mükellefin kendisinin belirtilen sınıflara temlik etmesi kararını almıştır. Fakat Hz. Osman'ın şehâdetinden sonra çıkan kargaşa ve Emevîler döneminde bazı idarecilerin zekât gelirlerini belirtilen sınıflara temlik etmemesi şüphesi üzerine ortaya, zekâtın münferit olarak mı yoksa devlet eliyle dağıtılması konusunda soru işaretleri çıkmıştır (Erkal, 2008: 52).

Emevîler, Abbâsîler ve Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü dönemlerde bu devletler, görünen mallar olarak ifâde edilen tarımsal ürünlerin, hayvanların, madenlerin, zekâtını toplamışlardır. Görünmeyen; altın, gümüş, ticâret malları ve diğer servetlerin ise eğer mallar gümrükler gibi yerlerde görünen hale gelmediği sürece, bu malların zekâtlarının verilmesi mükellefin şahsına bırakılmıştır (Özek, 1987: 16).

Günümüzde ise teknoloji yaygınlaşması ve devletin tam anlamıyla olmasa da tüm ticari ve ticârî varlıklar üzerinde kurduğu denetim neticesinde ticârî mallar gizli olma özelliklerini kaybetmişlerdir (Yeniçeri, 1984: 177).

Gelirleri zekât mevzû olan mallarda genel kural olarak yıllanma ve nisab şartı aranmamaktadır. Bu varlıkların gelirlerinden alınacak zekât oranı da üretilecek ürün ve varlıklar için katlanılması gereken masraflara göre %5 veya %10 olarak değişmektedir. Bunun yanında sermayesinden zekât alınacak para gibi değerlerin yıllanma şartına bağlı olarak %2,5 oranında zekâta konu olmaktadır (Dumlu, 2012: 42).

1.8.1. Tam Mülkiyet

Bir malın zekâta tabi olabilmesi için, o mal üzerinde aranan şartların başında, mükellefin o mala tam anlamıyla mâlik olması vardır. Yâni malın, o malın hem menfaatlerinin hem de kendisinin üzerinde tasarruf yetkisinin olması gerekmektedir (Erkal, 2009: 115).

Hanefilere göre; elde bulunmayan ve ele geçeceği umulmayan malın zekâtı yoktur. Buna göre; inkâr edilen, gasp edilen, düşman tarafından alınan, denize düşen gibi mallar tekrar ele geçirilmedikçe zekâta tâbi değildir. Belirli bir sahibi olmayan yâni kamu malları da zekâta tâbi değildir.

Kaybedilen sâime hayvan, denize düşen ticâret malı; mal-ı dımar kapsamına girmektedir. Mal-ı dımar ise, bir kimsenin o mala sahip olmasına rağmen, o malın faydalarından yararlanamamasını, geri dönmesi umulmayan malı ifâde eder. Bu kapsama giren malların, yıl geçtikten sonra, mâliklerine geri dönmesi halinde, bu malların kayıp veya yararlanılamayan dönemleri için zekât gerekmez. Çünkü mal olmanın anlamı, kendisinden faydalanmayı ve artışı ifâde eder. Bu durumların bulunmaması nedeniyle zekât vermeye mâni olur (Serashî, 2011, II:255)

Bir mala tam olarak mâlik olma durumu, alacakları kapsayıp kapsamadığı ve bu alacakların zekâtının ne olacağı konusu 1985 yılında Cidde’de toplanan İslam Fıkıh Akademisi Meclisi’den şu kararlar çıkmıştır: Borçlu ödeme gücüne sahip ise ve ödemeye hazır ise, alacaklının bu alacağından her yıl zekâtını vermesi gerekmektedir. Borçlunun mâli sıkıntı yaşaması ya da ödemeyi geciktirmesi durumunda ise alacaklının alacağını aldıktan sonra üzerinden bir kamerî sene geçmesiyle zekât vermesi gerekir (Erkal, 2008: 59).

Elde bulundurulduğu halde, varlığın mülkiyeti ve tasarrufuna sahip olunamayan haram malların zekâtı yoktur. Bu malları sahiplerine iâde etmek gerekmektedir. Varlıkları çalan veya haksız yollar ile kazanan kişilerin bu varlıkları yerine ulaştırması gerekmektedir (Özek ve diğerleri, 1984: 37).

Sahibi belli olmayan malların zekâtı verilmez. Bu malların başında devletin sahip olduğu varlıklar gelmektedir. Çünkü bu varlıkların sahibi toplumdur ve toplum içerisinde zengin ve fakir olan Müslümanlar bulunmaktadır. Fakirlerin de sahipleri arasında olan mallardan zekât ayırmak, zekâtın özülüyle çelişecektir. Ayrımcı vakıfların malları için de zekât gerekmemektedir. Fakat belirli bir nesle vakfedilmiş malların zekâtı fakirler adına mallar arasından çıkarılması gerekmektedir (Özek ve diğerleri, 1984: 36).

1.8.2. Nemâ

Sözlükte “artmak, çoğalmak ve gelişmek” gibi anlamlara gelen nemâ; bir malın zekâta tâbi olabilmesi için gereken şartlar arasındadır. Nemâ kendi içinde de ikiye ayrılmaktadır. Bir malın özellikle hayvanlarda olduğu gibi doğurarak veya ticâret ile malın artması durumuna hakîkî nemâ denmektedir. Bununla beraber bir malda potansiyel olarak bulunan artıcı vasıf da takdirî nemâ olarak ifâde edilir. Altın, gümüş ve paralar buna örnek verilebilir. Günümüzdeki kullanımı ise, malın sahibine gelir, kâr veya fayda temin etmesi; ya da kendisinin gelişip artmasıdır (Erkal, 2008: 59). Bir malın arttırıcı vasfa sahip olması, o malın ticarî gâye ile muamele görmesi gerekmektedir. Bu durum, mala nâmî vasfını kazandırmaktadır (Tabakoğlu, 2008a: 327).

Fakihler asr-ı saadetteki ve devam eden Hülefâ-i Râşidîn devrindeki zekât uygulamalarını inceleyerek; zekât tahsil edilen mallarda artıcı vasfın olduğunu tespit etmişler ve bu vasfı zekâtın vücûbuyeti arasında saymışlardır (Erkal, 2008: 59).

Nâmî özelliği olmamasından dolayı kullanmak için sahip olunan ev gibi aslî eşyalar için zekât zorunluluğu bulunmamaktadır. Fakat ticâret amaçlı olarak elde bulunan malların nemâlanması söz konusu olduğundan, şartlar sağlandığında bu mallar için zekât ödenmesi gerekmektedir (Es-Sağircî, 2010: 304).

Zekâtın amacı zenginlerin mallarını azaltmak değildir. Eğer ki nâmî özelliği bulunmayan mallardan da zekât alınsaydı; zengin olan mükellefler devam eden yıllarda fakirleşerek, zekât alabilecek duruma kadar yoksullaşabilirlerdi. Bundan dolayı zekâta konu olan mallarda aranan şartlar arasında artıcı özelliği bulunması gerekmektedir.

1.8.3. Havâic-i Asliyye

Zekât, kişinin aslî ihtiyaçları için gerekli olan mallar üzerinde farz değildir. İnsan, öncelikli olarak aslî ihtiyaçlarını karşılayarak Allah’a kulluk görevini en iyi şekilde yerine getirmelidir. Mükelleflerin sahip oldukları mallar; nisab miktarına ulaşmış ve bir kamerî yıl da üzerinden geçmişse bu malların zekâtı vermelidir. Kişinin barındığı ev, binilmek üzere alınan araba, ev ve mesleğe dair sahip olunan eşyalar aslî ihtiyaçlar olarak örnek verilebilir (Es-Sağircî, 2010: 304).

Zekâtın farz olabilmesi için varlıkların aslî ihtiyaçtan fazla olması gerekmektedir. Temel ihtiyaçları karşılayacak mallar kişinin zarurî ihtiyaçlarını karşılaması için insanın sahip

olduğu varlıklardır. Bu varlıklar refah ve zenginlik meydana getirmesi beklenemez (Özek, 1987: 45).

İnsanların her arzu ettiği eşyâ, temel ihtiyaçlar arasına girmemektedir. Temel ihtiyaçlar insanların hayatını ve hürriyetini korumak için ihtiyaç duydukları şeylerdir. Ayrıca Hanefî fakihleri; ilmi, aslî olarak gördüklerinden; mükelleflerin ellerinde bulunan ve ilim tahsili için olan kitapları da aslî ihtiyaçlardan saymışlardır (Erkal, 2008: 61).

1.8.4. Nisab

Mükelleflerin zenginlik sınırını belirleyen göstergeye nisab denmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de zekât ve vergi matrahları belirlenmiş değildir. Ancak vergiye konu olan bütün malların Kur'ân-ı Kerim'de gösterildiği söylenebilir. Âyetlerin bazılarında “altın, gümüş, ekinler ve meyveler” olarak geçerken, bazı âyetlerde ise “kazandıklarınızdan, yerden sizin için çıkardıklarımızdan” gibi genel olarak ifâde edilmektedir (Yeniçeri, 1984: 32).

Buhârî'de geçen bir rivâyete göre; Efendimiz (S.A.V.) Hz. Muâz'ı Yemen'e gönderirken ona; o bölgede, zekâtı kimlerden toplaması gerektiğini ve kimlere vermesi bildirmiştir. Hz. Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: “Allah size mallarınızdan zekât vermenizi farz kıldı. Bu onların zenginlerinden alınır ve fakirlerine verilir.” (El-Askalânî, 2005: 225).

Dinî zenginlik sınırını ifâde eden bu kavram; Hz. Peygamber (S.A.V.) tarafından tek tek belirlenmiştir. Böylece mükellefler diğer şartlar gerçekleştiğinde, nisabı aşan malları olduğu zaman zengin kabul edilmekte ve zekât ibadetlerini edâ etmeleri gerekmektedir.

Rasûlullah (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır: “5 ukıyyeden³ az gümüşün zekâtı yoktur. 5 devenin altına da zekât düşmez. 5 veskten⁴ az hurma için de zekât verilmez.” (El-Askalânî, 2005: 232).

³ Bir ölçü birim olan ukıyye, 40 dirhem demektir (Kallek, 2012).

⁴ Bir vesk yaklaşık olarak 122 kilo gelmektedir (Kallek, 2013).

Gümüšte bir ukıyye 40 dirheme eşit olduğundan nisab 200 dirheme denk gelir. Altında ise 20 dinardır. Hayvanlarda; deve 5 adet, sığırd 30 adet, koyunda 40 adet, buğdayda ise yaklaşık 660 kilogram nisab sınırı belirlenmiştir (Erkal, 2008: 61).

Zekât mâlî bir ibadettir. Bununla beraber zekât mükellefi olmak için de şartları sağlamak gerekmektedir. Allah (C.C.) kullarına farz kıldığı ibadetlerde; onların, bu ibadetleri ne derece ifâ edebilecekleri hususunda kolaylıklar sağlamıştır. Zekât ibadetinde de her sahip olunan maldan veya her nisabdan zekât alınmamaktadır. Zekât mevzuu olan malın mâhiyeti burada önemlidir.

Nisab kendi arasında ikiye ayrılmaktadır. İlk grup olan nisab-ı ğına; temel ihtiyaçların dışında, zekâta konu olan mallardan birine nisab miktarınca sahip olunan sınırı ifâde eder. Bu sınır kadar mala sahip olan kişi zekât mükellefi sayılmasının yanında, kurban kesmek ve fitre vermek ile de sorumlu olur. İkinci grubu oluşturan nisab-ı istiğna ise; kişiyi zekât mükellefi yapmamakla birlikte, o kişinin zekât almasını da engelleyen zenginlik sınırını ifâde etmektedir. Bu sınırd zekâta konu olan varlıkların nisaba ulaşmadığı halde, kişinin zekâta konu olmayan ev, ev eşyası, arabası gibi malları nisaba ulaşan kişi bu nisab sınıfına girmektedir. Bu Müslüman zekât mükellefi değildir ve zekât kabul edemez ama kurban kesip, fitre verme sorumluluğu bulunmaktadır (Dumlu, 2012: 101).

Altın ve gümüş için nisab hesabı şu şekilde yapılır: 1 şer'i dirhem in ağırlığı, 7/10 dinar (miskal)'e eşittir. Bu durumda $7/10 \times 4,25 = 2,975$ gramdır. Miskal ağırlık olarak 4,25 grama denk gelmekte ve bu durumda bir dirhem de 2,975 gram olmaktadır. Buna göre $20 \times 4,25 = 85$ gram altın nisab sınırı olmakta; $200 \times 2,975 = 595$ gram da gümüş nisab sınırına denk gelmektedir (Hamitoğulları, 1987: 34).

22.06.2016 tarihinde serbest piyasada 24 ayar altının gramı 115.50 lira iken, gümüşün gramı ise 1.60 lira civarında seyretmektedir. Buna göre altın nisabının değeri 9.817,5 lira civarındayken, gümüş nisabın değeri 952 liraya denk gelmektedir. Rasûlullah (S.A.V.)'in sünnetiyle belirlenen nisab hadleri o zamanda birbirine denk gelmekte ve bugüne oranla alım gücü çok yüksek olmaktayken; günümüzde aşırı derecede çıkarılmasından dolayı gümüş madenin in değeri altına göre çok düşmüştür. Bundan dolayı âlimler altın nisabına göre hareket edilmesini belirtmektedirler. Nisabların haddi naslar ile sabit olduğundan dolayı kimsenin bu konu hakkında yeni bir oran belirlemeye yetkisi yoktur. Fakat nisab hadlerini değiştirmeden, Rasûlullah zamanındaki malların alım gücünü göz önüne alarak,

nisab mallarının ortalamasını hesaplanıp standart bir ölçü belirlenmesi (Acar, 2011) veya yıllık ortalama geçim indeksleri oluşturularak, bu indeksleri aşan miktar kadar zekâta konu olan mallara sahip olan kişilerin zekât vermesi gerektiği görüşleri bulunmaktadır (Karaman, 2016). Çünkü Efendimiz (S.A.V.) belirlediği gümüş nisabı üzerinden zekât vermek için mükellef olursa, birçok muhtaç ve ihtiyaçlarını karşılamada zorlu çeken insanın zekât vermesi gerekecektir.

1.8.5. Havlânu'l-Havl

Zekât verilecek mallar için gerekli olan nemâlanma şartının gerçekleşmesi için belirli bir süreye ihtiyaç vardır. Bu süre sayesinde mevsimler geçerken ürün elde edilebilir, ticâret faaliyetleriyle de kâr elde edilerek farz olan zekât için bir değer ortaya çıkması sağlanabilir. Bu durumun gerçekleşmesi için kamerî bir yılın geçmesi şartı koyulmuş ve bu vakitten sonra zekâtların ödenmesi farz kılınmıştır (Es-Sağircî, 2010: 304). Ayrıca tarım ürünlerinin zekâtı hasat edildiğinde; madenler ve definelerin zekâtı da çıkarıldığında ifa edilmesi gerektiğinden, bu durumlarda kamerî yıl geçme şartı aranmaz.

Paralar, hayvansal varlıklar, ticâret malları gibi varlıkların zekâta mevzu olabilmeleri için yillanma şartı aranırken; bu şart tarımsal ürünlerde ve yeraltı kaynaklarında aranmaz. Bunun nedeni ise ilk grup malların varlıklarında belli bir artışın olabilmesi için belli bir süre gerekmektedir, diğer grup varlıklarda zaten bir artma sonucu elde edildiklerinden o anda zekâtlarının ayrılması gerekmektedir (Dumlu, 2012: 58).

İbn Rüşd'e göre ise; yillanma şartının aranmasının malın ihtiyaçları karşıladıktan sonra varlıklardan fazla kalıp kalmamasıyla ilgilidir. Bu süre sonunda kişinin sahip olduğu varlıkların ihtiyaç fazlası olup olmadığı anlaşılacaktır. Eğer kişinin elinde ihtiyaç fazlası ve nisabı geçen malları bulunduğu takdirde, diğer şartları da sağlıyorsa zekâtını verecektir (Dumlu, 2012: 180).

1.8.6. Borç Karşılığı Olmama

Borçlanma yoluyla elde edilen varlıklar, aslî ihtiyaçlar arasında sınıflandırıldığından, borçlu olan kişinin zekât vermesi farz değildir. Borcunu ifâ edememesi durumunda bunun yükümlülüklerine katlanmak zorunda olan kişi, öncelikle borcunu yerine getirmelidir. Borçlu olan kişi kendisine gelebilecek zarardan sahip olduğu malları alacaklılarına teslim ederek kurtulabilmektedir. Borcun zekâtın farz olduğu andan önce gerçekleşmesi

sonucunda bu kural geçerlidir. Kişi önce borcunu öder, sonra geriye zekât vermek için şartları tam olan varlıklar kalırsa, bu ibadeti yerine getirir (Es-Sağircî, 2010: 304).

Hz. Osman (R.A.)'ın Ramazan ayında, zekât ile ilgili hitâbında; mükellefin ödemekle yükümlü olduğu borçlarının, zekâta konu olan varlıklarından çıkarılması gerektiğini söylemiştir. Bunun akabinde orada bulunan sahâbelerden hiçbiri, bu konuda Hz. Osman'a muhalif bir davranışta bulunmamışlardır. Buna göre borcun etkilediği varlıklar, zekâta konu olmaktan çıkarılmış ve icmâ oluşmuştur (Aghnides, 2003: 181).

Günümüzde kişilerin yine kişilere olan borçları bulunmasının yanında, devletin de vatandaşlarına yüklediği ve önemli meblağları tutan vergi borçları da bulunmaktadır. Bu önemli kamu borçlarının da zekâtın vucûbiyetini etkileyeceğini söylemek doğru olacaktır (Dumlu, 2012: 67).

1.9. Zekâtın Sıhhat Şartları

1.9.1. Niyet

İslam'ın şartlarından biri olan zekâtın, İslam toplumunda sosyal adâleti sağlayıcı rolü yadsınamaz. Bu ibadetin önemi, Kur'ân-ı Kerim'de namaz ile beraber zikredilmesiyle anlaşılabilir. Hanefiler, zekâtın bir ibadet olması ve ibadetlerde niyetin şart olmasından dolayı, niyetin ödeme anında olması gerektiğini savunmuşlardır. Fakat ödemelerin bir bütün halinden ziyâde; parça parça olması durumunda da zekât borcunun çıkarıldığı anda bulunmasını yeterli görmüşler ve bunu orucun niyetine nispet etmişlerdir. Ayrıca zekât vermeden, bütün malını sadaka olarak infak eden mükellef üzerinden de zekât borcu düşeceği belirtilmiştir.

Hanefilere göre; namaz ve oruçta olduğu gibi, zekâta da niyet ehil kişilere farzdır. Deliler ve çocukların niyete ehil olmadıklarından dolayı zekât mükellefi değildir (Erkal, 2008: 68).

Hanefilere göre; ister devlete verilsin, isterse de ferden dağıtılsın niyet zekât verilirken edilmelidir. Bununla beraber mallarından zekâtı ayırırken, niyetsiz bir şekilde malı fakire teslim ettiğinde mal daha fakirin elindeyken, vekil aracılığıyla zekât verilirken malların vekile teslimi sırasında niyet edilse fakat vekil sarf yerlerine verirken niyet etmese dahil edilen niyetler geçerlidir (Özek ve diğerleri, 1984: 166).

1.9.2. Zekâtı Almaya Hak Kazananlara Temlik Etmek

Zekâtın kâmil olarak gerçekleşmesinin bir şartı da ehline temlik etmektir. Zekât niyetiyle bir fakiri doyurmak veya cami, okul gibi hayır kurumlarına yardımda bulunmak, temlik şartını sağlamadığından özellikle Hanefî âlimler tarafından câiz görülmemiştir (El-Kardâvî, 1984, II:122). Zekât niyetiyle konu olan malı, belirli sınıfların mülkiyetine geçirmekle ibadet tamamlanmış olur. Muhtaç olan kişi de mülkiyetini üzerine alarak kendi malıyla ihtiyaçlarını giderecektir. Ayrıca kişi alacağı olan miktarı, karşı tarafa zekât olarak geçiremez. Çünkü zekât borcu mal sahibinin zimmetinde olmaya devam etmektedir. Zekât mükellefi, konu olan malı başkasının mülkiyetine geçirmedikçe bu borçtan kurtulamaz (Erkal, 2008: 70).

Zekât verilecek sınıfların kapsamı geniş olarak yorumlandığı zaman, temlik şartını sağlamayan ama Müslümanların faydasına olabilecek alanlara da zekât fonundan pay alınabileceği görülmektedir. Özellikle “fi sebilillah” sınıfının kapsamı genişletilerek; birçok alan için zekât ayrılabilir. Malezya, Bangladeş ve Endonezya’da bulunan fonlar ile cami, dikiş kursu, yetimler için yurtlar yapılmaktadır. Bunların zekât fonları ile yapılması, sınıfların geniş olarak yorumlanmasıyla mümkün olmuştur (Powell, 2010: 21).

Kapsamı geniş tutanlar, “sebilillah” kavramının sözlük anlamına binâen böyle görüş bildirmektedirler. Kapsamını geniş tutanlara göre sebilillah, hayra götürecekt amellerin hepsini ve Müslümanlara yararı bulunan her türlü hizmeti kapsamaktadır. Fakat dört mezhebin cumhur âlimleri ise; zekâtın rüknünün temlik olduğunu ve cami, okul, yollar gibi mekânların yapımının Allah’ın zekâtın sarf yerlerini belirlediği âyette geçmediğini belirtmişlerdir. Zekâtın sarf yerlerini gösteren âyette sebilullah ile kast edilen maksat, cumhurun görüşünde olduğu gibi, cihad şeklinde anlaşılmasının daha doğru olacağı, naslar ve karinelerin de buna işaret ettiğini belirtmişlerdir (El-Kardâvî, 1984, II:142).

1.10. Zekâta Konu Olan Mallar

Zekât, Kur’ân-ı Kerim’ de iki açıdan bahsedilmiştir. Bunlar zekâtın farzîyeti ile tahsil edilen zekâtların sarf edileceği yerler üzerine olmuştur. Ayrıca hadislerde geçen ifâdeler de zekâtın farz olduğu konusunda Müslümanları uyarmıştır (Özek, 1987: 5).

Kur’ân-ı Kerim, İslam’ın anayasası ve ilk başvuru kaynağıdır. Bundan dolayı sadece geneli kapsayacak düzeyde bilgi ve emir içerdiğinden, bütün konular ve olaylar hakkında

ayrıntılı bilgi vermesi beklenmemelidir. İnsanların fikirlerinin karışabileceği konular dışında tafsilatlı bilgiler verilmemiştir. Efendimiz (S.A.V.)'in sünneti ise Kur'ân-ı Kerim'in açıklaması ve fiilî olarak uygulamasıdır. Sünnet gerekli olan yerleri tefsir etmiş, tafsilat gereken konular hakkında bilgiler vermiştir (EL-Kardâvî, 1984, I:79).

Kur'ân-ı Kerim'de geçen zekât âyetlerinin içeriğinde, zekât ile ilgili tüm ayrıntılara ulaşmak mümkün değildir. Zekât konusu Kur'ân-ı Kerim'de mücmel olsa da sarf yerleri özellikle belirtilmiştir. Dağıtılması hakkında kısır görüşleri, cahiliyye taassubuna meyil edebilecek yöneticilerin ortaya çıkabileceği ve hakları olmayan varlıklara el uzatacak kişilerin bulunması ihtimalini bu durum ortadan kaldırmıştır (El-Kardâvî, 1984, I:17). Zekât ile ilgili âyetlerin açıklanması ve ayrıntılarıyla ilgili meseleler sünnet uygulamasına bırakılmıştır. Rasûlullah (S.A.V.) zekât ve sadakalar hakkında bir kitap yazdırmış ve onu kılıcının kınında tutarak, nereye giderse yanında taşımıştır. Rivâyete göre, yazdığı bu kitabı vasiyet ederek, vefatından sonra da bununla amel edilmesini istedi. Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer bu kitapta yazılanlarla amel etmiş ve yazılanların hakkında da âlimler ittifak etmişlerdir (Ebû Yusuf, 1973: 132). Fakat içeriğin nasıl uygulanacağı konusunda, mevcut bulunan rivâyetler üzerinde mezhep imamı görüş birliğine varamamışlardır (Dumlu, 2012: 38).

Zekâta konu olan mallar ile ilgili âyetlerde herhangi bir oran bulunmamakta, sadece savaş ganimetlerinden %20 oranında vergi alınması gerektiği Enfâl Sûresi'nin 41. âyetinde geçmektedir. Zekât mallarından ne kadarının ayrılacağı hususu, Hz. Peygamber'in sözleri ve uygulamaları sonucunda belirlenmiştir. Vergi oranlarının belirlenme sürecine baktığımız zaman; birçoğunun oranı sonradan tespit edilmiş; zamana, mekâna ve günün ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de vergi oranlarının belirlenmemesinin nedeni; devlete bu konu hakkında esneklik tanınarak, günün şartlarını göz önüne alarak toplumun faydasına kararlar alınmasını sağlamaktır. Ayrıca Müslüman kişi, herhangi bir muhtaç kardeşini gördüğü zaman ona el uzatan ve üzerinde o an mâlî bir mükellefiyet bulunmasa bile o muhtaç kardeşine yardım eden kişidir (Tabakoğlu, 2008a: 316).

Ebû Hanife'ye göre her türlü iktisâdî değere sahip varlığın zekâta konu olması gerekmektedir. Ayrıca Ebû Hanife malları genel olarak ikili tasnife tutmaktadır. Bunlar; sermayesinden (buna bağlı olarak bu sermayeden elde edilen kazançtan da) ve gelirinden

zekâta tabi olan mallardır. Bu tasnife göre de zekât oranları, nisab şartı ve zekât mevzunun yıllanmaya konu olup olmayacağı durumları da değişiklik arz etmektedir (Dumlu, 2012: 39).

1.10.1. Altın, Gümüş ve Banknotların Zekâtı

Altın ve gümüşlerde ister külçe olsun isterse de süs eşyası, kaplar veya para olsun kişinin ticârete niyet edip etmemesine bakılmaksızın, nisab şartını sağlaması durumunda kişi zekâta mükellef olur.

Kişinin varlıkları 200 dirheme ulaştığında 5 dirhem; 20 dinara ulaşması halinde ise yarım dinar zekât çıkarması gerekmektedir. Altının günümüzdeki nisabı ise yaklaşık 85 gram, gümüşün günümüzdeki nisabının da yaklaşık 595 gram geldiği belirtilmektedir. Bu varlıkların belirtilen nisablara ulaşmaması halinde birbirine eklenerek de zekât hesap edilebilmesinin yanında, yıl içerisinde, ikisinin birbiriyle değişimi sonucunda yıl kesintiye uğramaz (Serashî, 2011, II:295). Çünkü ikisi de “mal olma” ve “para olma/semenîyyet” bakımından eşittirler. Ayrıca ikisinde de zekât bu iki özelliğinden dolayıdır. Hayvanlarda bu durumun farklı olmasının nedeni ise; hayvanların bizzat kendisine zekât bağlanması ve hayvanların şekil ve yapı olarak birbirlerinden farklı olmasıdır (Es-Sağircî, 2010: 322).

İslam Dünyası’nda kağıt banknot geleneği bulunmamasının yanında; birçok klasik düşünür gibi İslam âlimleri de para kavramını altın ve gümüş ile eşleştirmişti (Tabakoğlu, 2008: 140). Kâğıt banknotların ortaya çıkmasından önce, alışverişler altın ve gümüş paralar ile yapılmaktaydı. Klasik döneme ait fıkıh kitaplarında banknotlar ile ilgili zekât hükümlerinin olmamasının nedeni; Mezhep imamlarının yaşadığı dönemde kâğıt para kullanılmamasıdır. Altına karşılık olarak ortaya çıkan kâğıt paralar, bu dönemde yaşayan fakihler tarafından borç senedi olarak yorumlanmıştır. Zekât şartlarını sağlayacak durumda olduğu sürece mâlik olunan miktar üzerinden zekâtının ayrılması gerekmektedir (Karagöz ve diğerleri, 2012: 94).

İnsanlar günümüzde, yaptıkları mübadelelere aracı olması için banknotlar yâni kâğıt paraları kullanmaktadırlar. Bu banknotlar ise geçmişte kullanılan altın ve gümüşün yerine geçmiştir. Kâğıt paraların kendisi bir değer ifâde etmezler fakat yapılan alışverişlerde değişim aracı olarak kullanılırlar. Mezhep imamlarının bu konu hakkında görüş bildirmemelerinin nedeni bu banknotların yakın çağın ürünü olmasından dolayıdır (Erkal,

2008: 108). Paralarda zekât nisabı altın ve gümüş üzerinden belirlenmektedir. Altın ve gümüş nisab miktarına denk ve diğer şartlarında sağlanması durumunda kişi zekât mükellefi olmaktadır. Fakat günümüzde gümüşün düşen değerinin yanında altının nispeten değerini koruduğu söylenebilir. Bu durumda gümüşü nisab kabul etmemiz halinde birçok kişi, gümüşün değerinin düşük olmasından dolayı zekât mükellefi olacaktır. Bundan dolayı nisabın altın üzerinden hesap edilmesinin daha uygun olacağı belirtilmiştir (Es-Sağircî, 2010: 322).

1.10.2. Ticâret Malları

Zekâta konu olan diğer varlıkların aksine, ticâret mallarının zekâtıyla ilgili Hz. Peygamber (S.A.V.)'den bize ulaşan kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu alanla ilgili içtihatlar ise Kur'ân-ı Kerim'de ve sünnette geçen zekât ile ilgili genel esaslara binaen oluşturularak ashâbın ve tâbiînün uygulamalarına göre şekillendirilmiştir (Dumlu, 2012: 260).

Ağırlık ve hacim ölçülerine bakılmaksızın alınıp satılan, hayvan ve akar dışında kalan varlıklar ticâret malı olarak isimlendirilir. Bu malların zekât nisabı da altın ve gümüşün nisab miktarıyla hesaplanmaktadır (Es-Sağircî, 2010: 326).

Her çeşit ticâret malının zekâta tâbi olacağı konusunda fakihlerin görüş birliğine varmalarına karşın; zekât nisabının sene başında mı yoksa sene sonunda mı hesaplanacağı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Hanefî fakihlere göre; ticâret mallarının değeri, sene başında ve sene sonunda belirtilen nisab miktarının altına düşmemelidir. Diğer durumda ise zekât gerçekleşmemekte ve sene içerisinde nisabın altında değerlendirilmesi bu durumu değiştirmemektedir (Erkal, 2008: 111).

Ayrıca; sadaka, zekât, keffâretler ve öşürde naslarda belirtilenlerin aynının yerine, onların değerlerini vermek Hanefilere göre câizken, Şâfiî (RH. A)'ye göre câiz değildir, aynıyla verilmesi gerekmektedir (Serashî, 2011, II:231).

Ticâret malları, aynı sene içerisinde kendi cinsleriyle veya başka bir mal ile değiştirilmeleri halinde zekât yılı kesintiye uğramaz, sene sonunda şartlar uygun olması halinde zekâtın verilmesi gerekmektedir (Özek ve diğerleri, 1984: 76).

Ticâret mallarının zekâtı aynî olarak verilmesi durumunda; elde kalmış, satılmayan malların aylıklı mal hükmünde olacağından dolayı zekât ödenirken bu mallar tercih

edilmemelidir. Zekâtın geçerlilik şartlarından biri de zekât olarak verilecek malların değerli olmasıdır (Yavuz, 2008a: 618). Bakara Sûresi 267. âyeti zekâtın herhangi bir değeri olmayan, fayda sağlamayacak varlıklardan verilmemesini şu şekilde emretmektedir:

“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye layıktır.”

Ne şekilde zekât verecek olursak olalım, zekât verdiğimiz zaman gönülleri hoş edecek, aynı zekâtı aldığımızda bizim de memnun olabileceğimiz değerde varlıklardan ve miktardan zekât verilmesi gerekmektedir.

1.10.3. Toprak Mahsûlleri

İslam âlimleri toprak mahsûllerinden %10 veya %5 oranında zekât alınacağı konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bu oranların neye göre değişeceği ise Efendimiz (S.A.V.) tarafından belirlenmiştir. Eğer arazi yağmur ve nehir sularıyla sulanıyorsa %10 oranında; taşıma su ile sulanıyorsa %5 oranında zekât alınacağını belirlenmiştir.

Toprak mahsûlleri için vergi nisbeti olarak belirlenen öşür yâni %10 oranı zaman içerisinde zekât başlığının altında müstakil bir vergi çeşidi olarak algılanmaya başlanmıştır. Hem vergiye konu olan varlıkları nitelemek hem de vergi oranını belirtmek için kullanılır olmuştur (Tuğ, 1963: 57).

Mallardan zekât olarak çıkarılacak miktara baktığımız zaman; zekât oranı zahmetsiz kazançlarda artmakta iken, daha fazla kaynak kullanılarak elde edilen kazançlarda zekât olarak çıkarılacak miktar daha az olmaktadır (Zaim, 2005: 135)

İslam, vergi hususunda mükelleflere kolaylıklar sağlamış, vergi oranları belirlenirken; emek, sermaye ve tehlike ölçüsünde İslamî usullere göre vergi nisbetleri çeşitlendirilmiştir (Tuğ, 1963: 70).

Hanefî fıkıh kitaplarında ot, odun, fârisî kamış hariç bütün toprak ürünlerinin zekâta tabii olduğu; Ahmet b. Hanbel'e göre ise de ölçülebilene, kurutulabilene, dayanıklı olan gıda maddeleri ve insanlar tarafından yetiştirilen bütün tarım ürünlerinin zekâta tabii olduğunu belirtmiştir.

Fakihlerin ekseriyetine göre; tarımsal ürünlerde de nisab şartı bulunmaktadır. Hz. Peygamber (S.A.V.) ürünlerin 5 veski geçmesi halinde zekâta tâbi olacağını bildirmiştir. Günümüzde yapılan tespitlere göre ise 5 vesk yaklaşık olarak 653 kilogram gelmektedir.

Toprak ürünlerinin zekâtı (öşürü) için kamerî yılın geçmesi şartı yoktur. Mahsûl hasat edildiği anda öşürün verilmesi gerekmektedir ve öşür için buluğ ve akıllı olma şartı aranmamaktadır (Erkal, 2008: 148).

Ebu Hanife'ye göre; âşirin toplayacağı ürünler âynî iseler dayanıklı olmalıdır. Eğer dayanıklı ürünlerden değillerse; âşir, mâliklere zekâtlarını sarf yerlerine ödemelerini emreder (Aghnides, 2003: 283). Aynı olarak zekâtı alınması halinde zâyî olması muhtemel sebze, süt, meyve gibi mallar üzerine zekât koyulmamaktadır, zekâttan muaftırlar (Sıddkî, 1972: 20).

Fakat bu durumun günümüzde değiştiği aşikârdır. Sebze gibi çabuk bozulan mallar, çeşitli teknolojik imkânlar sayesinde daha uzun süre saklanabilmektedir. Hatta bu imkânlar sayesinde sebze gibi ürünlerin oluşturduğu sektör günümüzde büyük bir yekûn oluşturmaktadır. Bu durumda yine de zekâttan muaf olmaları zekâtın özülüyle ters düşmektedir. Bu sektörün ekonomik anlamda böyle büyük olup da zekâttan muaf tutulması zekât potansiyelini olumsuz yönde etkilemektedir (Dumlu, 2012: 85).

1.10.4. Bal ile Diğer Hayvan Ürünleri

Baldan zekât alınıp alınmayacağı konusu ihtilafli olmasına rağmen, Hanefî Mezhebi'nin görüşüne göre öşre tabi olan topraklardan elde edilen baldan %10 oranında zekât alınacağını belirtmektedirler. Ayrıca Ahmet b. Hanbel de baldan zekât alınacağı konusunda görüş bildirmiştir. Ebû Hanife'ye göre balda nisaba bakılmayacağını, balın azından da çoğundan da zekât alınacağını söylemiştir. Baldan zekât alınmasına rağmen süttan alınmaması konusunda Yusuf El-Kardavî, Fıkhu'z-zekât adlı eserinde süttan üzerinden zekât alınan sâime hayvan ürünü olduğunu fakat arıdan zekât alınmayarak ürününden zekât alındığını söylemiştir. Yâni aslı zekâta tâbi olmayan şeyin, mahsûlüne zekât gerekeceğini belirtmiştir. Sütü için beslenen veya ipeği için yetiştirilen ipek böceğinin üreteceği ürünlerin sâfi gelirlerinden %10 oranında zekât alınacağını savunmaktadır (Erkal, 2008: 168).

1.10.5. Madenler, Defineler ve Deniz Mahsûlleri

Hz. Peygamberin (S.A.V.) hadislerinden yola çıkarak yeraltı zenginliklerinin ve yeryüzünün diğer nimetlerinin zekâtının nasıl verileceği konusunda bilgi sahibi olunabilir. Fakat Asr-ı Saadet'ten bu zamana kadar gelen süreçte, fakihlerin madenler ve diğer zenginlikler ile ilgili tâbirlere yaklaşım açıları olmasından dolayı mezhepler arasında farklı yorumlar ortaya çıkmıştır; hatta aynı mezhep içerisinde bile farklı içtihatlar da bulunmaktadır (Adalı, 1987: 62).

Bu zenginlikleri sınıflandırsak toplamda 3 gruba ayrılmaktadırlar:

- Rikâz
- Madenler
- Deniz Ürünleri

1.10.5.1. Rikâz

Define, maden ve insanlar tarafından gömülen ve gizlenen bütün eşyaları ifâde eden bir kavramdır. Efendimiz (S.A.V.) rikâzın zekâtının %20 oranında olacağı ve bulunduğu anda ifâ edilmesinin gerekliliğini belirtmiştir. Buluntu malın yeni dönemde gömülmesi yâni İslamî alametlerin üzerinde bulunması halinde buluntu malların hükmü uygulanır. O malın sahibinin olabileceği üzerine hüküm verilerek işlem yapılmaktadır.

1.10.5.2. Madenler

Allah'ın kullarına yeryüzünde faydalanmaları için sunduğu sayısız nimetlerden biridir. Dünya üzerinde çeşitli faydalar sağlayan birçok maden bulunmaktadır. Bu madenlerden zekât alınıp alınmayacağı konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Genel olarak âlimler tarafından ayrıma tâbi tutulan madenler 3'e ayrılmıştır.

1. Katı olup eritilebilen ve dökümü yapılanlar; demir, bakır gibi.
2. Eritmeye müsait olmayan katı madenler; mermer, kireç, kömür gibi.
3. Sıvı olduğu halde katılaşmayan madenler; cıva, petrol gibi.

Bu madenlerin hangilerinden zekât alınabileceği tartışılmıştır. Ebû Hanife'ye göre katı olup eritilebilenler yâni altın, gümüş, bakır gibi madenler zekâta tâbidir. Diğerlerinden ise vergi alınmayacağı görüşündelerdir. İmam Şafiî'nin düşüncesine göre ise sadece altın ve gümüş zekâta tâbidir. Günümüzde çok değerli olan petrol, elmas gibi madenleri

düşündüğümüzde; Hanbelî'lerin görüşü daha uygun düşmektedir. Onlar bu konuda herhangi bir ayrıma tâbi tutmaksızın bütün madenlerden zekât alınması gerektiği hakkında görüş bildirmişlerdir (Erkal, 2008: 173).

1.10.5.3. Denizden Elde Edilenler

İnci, mercan ve anber gibi değerli ürünlerin %20 oranında zekâta tabii olduğunu; Kitabul-Harâc'da belirtilmiştir (Ebû Yusuf, 1973: 123). Balıkların zekâta tâbi olmadığı, fakat günümüzde balık yetiştiriciliği gibi ticâret malı olarak üretim yapan çiftliklerin de ürünleri için %2,5 oranında zekât vermeleri gerekmektedir (Erkal, 2008: 175). Bu hususta muhtelif görüşler de bulunmaktadır (Özek ve diğerleri, 1984: 95).

Hz. Ömer, Ya'lâ b. Ümeyye'yi kıyı bölgelerine zekât görevlisi olarak tayin ettiğinde, Ya'lâ b. Ümeyye denizden çıkarılan eşyalar hakkında halîfeye yazı yazdı. Halîfenin cevabı ise: “*Şüphesiz o, Allah'ın nimetlerinden biridir. O anberde ve onun gibi denizde çıkarılan diğer eşyada beştebir vardır.*”. Abdullah b. Abbas da aynı konuda “*Benim görüşüm de öyledir. Denizden çıkarılanlarda beştebir vardır.*” demiştir (Ebû Yusuf, 1973: 123).

1.10.6. Hayvanlar

Kur'an-ı Kerim'de açıkça hayvanlardan zekât alınacağı geçmese de Efendimiz (S.A.V.) bu konuda ümmetine ayrıntılı bilgi vermiştir. Hz. Peygamber (S.A.V.) hadislerinde diğer zekâta tâbi olan mallar gibi bu konuya da değinmiştir.

Hayvanlar vasıflarına göre sâime veya âmîle olarak sınıflandırılmaktadırlar. Mükellefin sahip olduğu hayvanlara zekât tahakkuk ettirilebilmesi için o hayvanların sâime vasfına sahip olması yâni senenin çoğunluğunda kırlarda otlaması gerekmektedir. Ayrıca âmîle olan yâni ziraat, nakliyat gibi işlere koşturulan hayvanlardan olmamaları gerekmektedir (Erkal, 2009: 146).

Hayvanların zekâta konu olabilmeleri de diğer mallar gibi onların nâmî özelliğinden kaynaklanmaktadır. Nâmî vasfa sahip hayvanlar yâni sâime hayvanlar üç kısma ayrılabilir; deve, sığır ve davarlar.

Bu hayvanların özellikleri ise yılın büyük kısmında meralarda otlayarak geçiren, yük taşımak ve binmek için kullanılmayan; süt, yağ veya yavru elde etmek için beslenen hayvanlar olmalarıdır (Es-Sağircî, 2010: 314).

Yem ile beslenen hayvanlar için zekât yoktur. Çünkü bu hayvanların bakımı ve beslenmesi için birçok masrafla karşılaşmaktadır. Bunun yanında sâime olan hayvanların masrafları yemle beslenenlere nazaran daha azdır. Bunun için sâime hayvanlar için zekât farz kılınmıştır. Masrafları az olanlar için zekâtın farz olması veya masrafları çok olan bazı mallar için zekât oranının düşük olması Allah (C.C.)'nın kullarına sağladığı bir kolaylıktır. Bu durum; yağmur sularıyla sulanan araziden elde edilen ürün için alınacak zekât oranının; taşıma su ile sulanan araziden elde edilen mahsûl için alınacak zekâtın yüksek olmasıyla da açıklanabilir (Serashî, 2011, II:246)

Tablo 1: Hayvanların Zekât Nisabları

Zekâta Mevzu	Mâlik Olunan Miktarı	Ayrılması Gereken Zekât Miktarı
Deve	1-4	Zekât yoktur
	5-9	1 koyun
	10-14	2 Koyun
	15-19	3 Koyun
	20-24	4 Koyun
	25-35	2 Yaşından gün almış 1 dişi deve (bint mehâd)
	36-45	3 Yaşından gün almış 1 dişi deve (bint lebûn)
	46-60	4 Yaşından gün almış 1 dişi deve (hikka)
	61-75	5 Yaşından gün almış 1 dişi deve (cezea)
	76-90	2 bint lebûn
91-120	2 hikka	
Koyun	1-39	Zekât Yoktur
	40-120	1 Koyun
	121-200	2 Koyun
	201-399	3 Koyun
	400-499	4 Koyun
Sığırlar	1-29	Zekât yoktur.
	30-39	2 Yaşından gün almış 1 erkek ya da dişi buzağı (tebî veya tebîa)
	40-59	3 Yaşından gün almış 1 erkek ya da dişi dana (müsinne)
	60-69	2 Tebî veya tebîa

	70-79	1 Müsinne ve 1 tebî veya 1 tebâ
	80-89	2 Müsinne
	90-99	3 Tebî veya Tebâ

Kaynak: İslamî Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (2012: 678)

Hanefî Mezhebi'ne göre; mâlik olunan deve sayısı 120'ye ulaştığı vakit, zekât için ayrılacak miktarın hesaplanması yukarıdaki tabloya göre tekrar başlar. Koyun ve keçilerde zekât aynı yöntem ile hesaplanır ve sahip olunan miktarın 300'ü aşması durumunda ise her 100 koyun veya keçiden 1 tanesini zekât vermek suretiyle hesaplanır (Karagöz ve diğerleri, 2012: 125).

Zekât çıkarılacak miktarın ayn olarak belirtilmesi, mükellefler için kolaylık olarak düşünülebilir. Çünkü hayvan sahiplerinin yanlarında aynî olan zekâtının değerini verecek para bulunmayabilir. Bundan dolayı Hanefîler bunu bir kolaylık olarak kabul ederek, isteyen değerini de zekât olarak verebileceğini belirtmişlerdir.

Atların zekât bahsine gelirsek; Efendimiz (S.A.V.) Müslümanların atı ve kölesi için zekâtın vacip olmadığını bildirmiştir (El-Askalânî, 2005: 230). Fakat devam eden süreçte Hz. Ömer (R.A.) atlardan da vergi almıştır. Burada şuna değinmek gerekmektedir. Mükelleflerin sahip oldukları mallara zekât düşebilmesi için gerekli şartları sağlaması gerekmektedir. Kur'ân-ı Kerim'deki genel hüküm ve ifâdeleri temel alarak yeni ortaya çıkan ürün ve varlıkları da zekâta tabî tutmak doğru olacaktır. Burada Hz. Peygamber'in emrine muğayir bir hareket söz konusu değildir, eğer öyle olsaydı ashâbın bu yönde bir uygulaması olması mümkün değildi (Yeniçeri, 1984: 175). Zaman içerisinde varlıkların değerleri, sayıları ve özellikleri değişmektedir. Eskiden zekât alınması için gereken şartları sağlamayan malların belirli bir süre sonra bu şartları bulundurması halinde bu varlıklardan zekât alınmıştır. Örnek olarak gösterecek olursak, Ebû Hanife'nin görüşüne göre petrol gibi madenlerden zekât alınmaması gerekmektedir. Fakat günümüzde petrol belki de diğer varlıkların sahip olmadığı kadar değere sahip bir madendir. Bu madenden gerekli ölçülerde zekât alınması ümmetin fakirlerinin birçok ihtiyacını giderecektir. Bu yüzden değişen zamanda zekât tahsil edilecek malların vasıflarına dikkat etmek çok önemlidir.

Petrolden zekât alınması hususuna benzer bir diğer mesele de atların zekâtı örnek gösterilebilir. Efendimiz (S.A.V.) zamanında atlar üzerine zekât tahakkuk ettirilmemiştir.

Çünkü o dönemde atlar savaşlarda kullanılan çok önemli vasıtalar olarak görev yapmaktaydı. Nesilleri için ticârî bir gaye ile yetiştirilmiyor, zaten bol da değillerdi. Fakat devam eden süreçte at yetiştiriciliği nesil elde etmek ve nemalandırmak maksadıyla yapılır olmaya başladı. Hz. Ömer zamanında bu nedenlerden dolayı at yetiştirilmeye başladığından, Efendimiz (S.A.V.)'in zekât almadığı atların, her biri üzerine bir dinar zekât tahakkuk ettirilmiştir (Erkal, 2009: 149).

1.10.7. Gayri Menkuller ile Lojistik Amaçlı Kullanılan Taşıtların Zekâtı

Geçmiş dönemlerde insanlar gayrimenkulleri ve lojistik taşıtları genellikle aslî ihtiyaçları gereği kullanmaktaydılar ve bunların alım satımı kısıtlı bir düzeydeydi. Fakat günümüzde insanlar, aslî ihtiyaçlarını karşılamakta olan gayrimenkul ve taşıtlardan çok daha fazlasına sahip olabilmektedirler. Bu durumun günümüzde kayda değer bir ticâret hacmi olduğu aşikârdır. Fakat bu malların kendisinden ve gelirlerinden nasıl zekât çıkarılacağı konusunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Bir kısım âlimler zekâtın öncelikli olarak malların kendi değeri üzerinden ve elde edinilen gelirlerin yıllanmasıyla alınacağını söylerken; diğer âlimler ise malların kendi değerinin zekâta konu olmayacağı, sadece bu mallardan elde edilen gelirlerin, zekât şartlarını sağlaması durumunda alınacağını söylemişlerdir. 1985 yılında Cidde'de toplanan İslam Fıkıh Akademisi'nin 2. dönem toplantısında ele aldığı konulardan biri de kiraya verilmiş tarımsal olmayan arazi ve taşınmazların zekâtı konusunu olmuştur. Alınan kararlar ise; kiraya verilmiş arazilerin ve taşınmaz malların kendi değerleri üzerinden zekât verilmesine gerek olmadığı, bunlardan hâsıl olan gelirlerin ise kamerî yıl geçmesi ve diğer şartları sağlaması halinde %2,5 oranında zekât alınması gerektiğidir (Erkal, 2008: 184).

Günümüzde muazzam meblağlar tutan nakil vasıtalarıyla ticârî işler yapılmaktadır. Bu vasıtaların zekâta nasıl konu olacakları tartışılmış, zekâta konu olup da malın değeri ve geliri üzerinden mi zekât alınacağı, yoksa sadece gelirinin mi zekâta konu olacağı konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştı. Ticârî işlere vasıta olan bu araçların kendi değerini de zekâta konu ettiğimiz vakit, ticârî işlemler sonucunda kâr elde edilememesi ve yeterli kazancın sağlanamaması sonucunda zekât ödenmesi için elde bulunan varlıkların da satılması gerekecektir. İslam'ın kolaylaştırıcı ilkesine binaen sadece bu vasıtalar ile yapılan işler sonucunda elde edilen gelirler zekât şartını sağlaması halinde zekâta konu olacağı hakkında görüş bildirilmiştir (Özek ve diğerleri, 1984: 103).

1.10.8. Maaş, Ücret ve Mesleki Kazançlardan Elde Edilen Gelirlerin Zekâtı

Ticâret ile uğraşmayan birçok insan belirli ücretler karşılığında, sağladıkları hizmetlere göre çeşitlenen ücretler kazanmaktadırlar. Bu ücretlerin hangi şartlar altında zekâta tâbi olacağı ise fakihler tarafından tartışılmıştır.

Maaş ve ücretler kişinin yaptığı belirli iş ve hizmetler sonucunda kazandığı varlıkları oluşturmaktadırlar. Bu şekilde kazanılan mala; yâni teknik olarak yıl içerisinde elde edilen varlıklara genel olarak müstefâd mal denmektedir. Bu varlıkları, kişi sahip olmadığı halde yıl içerisinde çeşitli nedenlerden dolayı uhdesine almaktadır. Bunun gibi varlıkların zekâtı konusunda bilginler ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilaf ise genel olarak yıllanma ve zekâta tabi olacak malların matrahı üzerinde yoğunlaşmaktadır (Dumlu, 2012: 170).

Çoğunluğun görüşüyle; elde edilen gelirlerin yıl şartına bağlı olarak diğer şartların da sağlanması halinde %2,5 oranında zekâta tâbi olacağı belirtilmektedir. Bununla beraber bu gelirlerin kazanıldığı anda şartlarında gerçekleşmesiyle zekât çıkarılması gerektiğini söyleyenlerde olmuştur (Erkal, 2008: 186)

1.10.9. Günümüz Finansal Araçlarının ve Hisse Senetlerinin Zekâtlarının Hesaplanması

Allah faizi haram kılmış ve bunun ne kadar kötü bir kazanç yolu olduğu hususunda da âyetleriyle ve peygamberinin (S.A.V.) sünnetiyle bunu kullarına bildirmiştir. Bu durumda Müslümanların yaptığı işlerin faiz içermemesi gerekmektedir. Fakat baktığımız zaman günümüzdeki birçok ekonomik ve finansal işlemlerde faiz olduğunu görmekteyiz.

Tahvil ve hazine bonoları gibi borcu temsil eden senetlerin muhtevasında faiz bulunmaktadır. Bir Müslümanın bu senetlere sahip olması durumunda zekât yükümlülüğünü yine yerine getirmek zorundadır. Bu senetlerle işlem yapmanın, faiz içerdiğinden dolayı haram olduğunu bilerek, ödediği anapara üzerinden zekât ödemesi gerekmektedir. Ayrıca faiz gibi helâl olmayan getirilerin de elden çıkarılarak hayır işlerine aktarılması gerekmektedir (İslamî Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu, 2012: 661).

Günümüzde finansal araçların sayıları artmış ve bu araçlar ile yapılan yatırımların büyüklüğü muazzam boyutlara ulaşmıştır. Bu durumda bu araçlar ile yapılan yatırımların

zekâta nasıl konu olacağı konusunda görüşler ortaya atılmıştır (İsmail ve Taufiq, 2015). Kişinin borsa üzerinden hisse senedi olarak şirketlere ortak olması sonucunda zekât mükellefi olabilme ihtimali günümüzde sıradan bir hal almıştır.

İslam'ın esaslarına uygun olması halinde Müslümanların ellerinde bulundurdukları hisse senetlerinin yatırım amaçlı olması veya ticârî bir gaye ile alınıp satılması arasında fark olduğu dile getirilmiştir. Yetkililer tarafından şirketin üzerine düşen zekât miktarının hesaplanarak ödenmesi; ellerinde hisse bulunduran mükelleflerin borcunu da ortadan kaldıracaktır. Şâyet şirketin böyle bir uygulaması yoksa kişi kendi hesaplayarak borcu olan zekâtı ödemesi gerekmektedir. Bunu yanında uzun dönemli tasarruflar için satın alınıp bekletilen hisse senetlerinin sadece sâfi gelirleri %10 oranında zekâta konu olur. Alınıp satılma amacıyla elde tutulan hisse senetleri ise ticârî mallar gibi muamele görmektedirler ve sene sonunda rayiç bedelleri üzerinden %2,5 oranında zekâta konu olurlar (Özek ve diğerleri, 1984: 108).

Ebû Hanife'ye göre; şirketler tüzel kişilik olarak değil de şirketi meydana getiren gerçek şahıslar üzerinden vergilerini verirler. İmam Şafî ise şirketin bir tüzel kişilik olarak varlıklarının vergisini verebileceğini görüşündedir (Eskicioğlu, 1996).

Sukuk gibi bir varlığı temsil eden ve İslamî olan araçlarda ise mükellef gerekli şartların yerine gelmesi halinde temsil edilen varlığın gereklilikleri üzerinden zekât vermekle yükümlüdür (İslamî Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu, 2012: 661)

1.11. Zekâtın Fonksiyonları ve Amacı

Toplumlar, sürdürülebilir bir sosyal hayat yaşamak için kendi içerisinde barındırdıkları muhtaç kesimin sosyal güvenliğini sağlamak için pek çok mekanizma geliştirmişlerdir. Bunlar birçok zaman yardım gibi doğrudan muhtaçların ihtiyaçlarını sağlamak üzere olurken; bazen de dolaylı olarak toplumsal hayat içerisinde onlara destek sağlamak üzerine olmuştur. Bu destekler sayesinde toplumu oluşturan sınıflar arasındaki bağlar kuvvetlendirilerek oluşabilecek sınıfsal kopukluklar önlemeye çalışılmıştır.

Zekâtın amacı, toplum içerisindeki zengin olan birincil grubun gelirlerinin bir kısmının, en alt kısmı temsil eden fakirler sınıfına transfer edilmesiyle; ikisi arasında kalan orta sınıfın büyümesini sağlamaktır. Piramidin orta kısmının büyümesiyle toplumda ortaya

çıkabilecek sosyal ve ekonomik sıkıntı ve olumsuzlukların önüne geçilmesi sağlanacaktır (Zaim, 2005: 136).

İslam ise insanlara, Şârînin emri olan; zengin ile fakir arasında sosyal ve ekonomik anlamda köprü vazifesi gören zekât kurumunu mecbur kılmıştır. Bu kurum cemiyet hayatının sosyal güvenliğini muntazam bir şekilde sağlamıştır. Fakirler ihtiyaçlarını kolayca gidermiş, hatta Şârînin emri; onların aldıkları zekâtın gönüllü bir yardımdan ziyâde; onların, zenginin mallarındaki hakkını temsil eden maddî transferi ifâde etmiştir. İslam'ın beş şartından biri olan zekâtın ise ahlâkî, iktisâdî ve sosyal amaçları olduğu söylenebilmektedir (Akyüz, 2006: 40).

Ahlâkî yönden zekât; kelime manasının ifâde ettiği şekilde maddi ve manevi temizliği ifâde eder. Kişinin malından zekât ayırması, onun üzerine geçmiş olabilecek hakları temizlemesi ve bunu yaparken de kişinin mânevî dünyasında barındırdığı cimrilik, kibir, hırs gibi kötü hasletlerden kurtularak, nefsin tezkiyesini sağlaması amaçlanmıştır. İnsan hayatı boyunca çalışıp, çabalamaktadır. Bu çalışmanın amacı ise daha iyi bir yaşam sağlamak, bunun için gerekli olan malları biriktirmektir. Bunu tetikleyen durum ise insanın sahip olduğu mal biriktirme sevdası ve hırstır. Servetin çeşitli yollarla nemalandırılmasına çalışılırken insan bir anda kendisini servetinin tahakkümü altında bulmaktadır. Bu süreç insanın sürekli mal biriktirme isteği ile sürüp gitmektedir. Günümüz toplumlarının sorunlarına baktığımız zaman; zenginler ile fakirler arasındaki bağların giderek koptuğunu ve bu insanların giderek birbirinden uzaklaştığını görmekteyiz. Bu kopuş, toplumun temellerini sarsmakta, insanların beraber yaşamasını imkânsız hale getirmektedir. Bu sorunun çözümü ise zenginlerin, sahip olduklarını toplumun alt kesimlerinin faydasına sunarak sosyal güvenliğini sağlamaya çalışmaktır. Aksi durumda ise devletin gücü toplumun her kesiminin refahını arttırmaya yetmeyeceğinden dolayı, toplumun parçalanmasıyla sonuçlanarak sosyal felaketler ortaya çıkacaktır. Zekâtın barındırdığı ahlâkî değerler ise Allah'a yakınlaşmak ve kişinin nefsinin ona dayattığı pintilik, kibir gibi kötülüklerden emin olmaktır. Toplumun içerisinde bu kurumların aktif ve verimli olarak faaliyet sürdürmesi sayesinde insanların huzur içerisinde, beraberce mutlu bir hayat sürmesi temin edilecektir.

Zekât kurumunun amaçlarına iktisâdî yönden bakacak olursak; tüketim, yatırım ve mâlî istikrarsızlığa karşı bir denge aracı olarak vasıflandırabiliriz (Beik ve diğerleri, 2014: 15).

Zekât sayesinde atıl fonlar piyasaya dâhil olacak, ekonominin aktif ve sıcak kalmasına katkı sağlayarak, durgunluğu önleyeceğini söylenebiliriz. Devletler, günümüz krizlerinden kurtulmak için parasal genişlemeye gitmekte ve paranın dönüşüm hızını arttırarak talep yetersizliğini ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Resesyonun en büyük nedenlerinden biri de paranın piyasadan çekilerek birçok olumsuz duruma neden olmasıdır. Zekât sayesinde paranın piyasaya enjekte edilmesinin kendiliğinden sağlanacağı görülebilir. Çünkü zenginler, İslam'ın emrettiği ibadetlerini ifâ ederken bunun olumlu etkilerini görmektedirler. Fabrika sahibi zekât mükellefinin çıkardığı zekât, fakirlerin marjinal tüketim eğilimine yapacağı etki daha yüksek olacağından dolayı, zekâtı piyasada harcamasıyla yine aynı zengin malını alarak, o kişinin işlerinin düzgün bir şekilde devam etmesini sağlayacaktır. Servetin helâl yollarla elde edilmesini teşvik eden İslam, servetin verimli bir şekilde harcanarak toplumu iktisâdî açıdan zenginleştireceği bir düzen kurmuştur.

Zekâtın bir müessese olarak devlet içerisinde faaliyet göstermesi, sınırlar içerisindeki muhtaç ve yoksul halk için harcanacak kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayabilir. Zekâtın verileceği sınıfların ihtiyaçları, devletin hazinesinden değil de toplanan zekâtlar ile karşılanması durumunda, planlı bir şekilde bütçenin rahatlaması sağlanarak daha geniş kitlelere hizmetin verilmesi mümkün olabilir (Bakar ve Rahman, 2007: 9).

Sosyal açıdan zekâtın amacı, toplumsal düzeyde birlik ve beraberliğin sürdürülebilir olmasını sağlamak ve toplumu oluşturan mozaik yapının bütünleşmesi için faaliyet göstermektir. İslam toplumun bütün fertlerinin servetlerini eşitlemeyi emretmez. Toplumun içerisinde sosyal güvenlik mekanizmalarının işlemlerini teşvik ederek; toplumun muhtaç kesimlerinin aslî ihtiyaçlarının temin edilmesini emretmektedir. Böylece servet bir kısım insanın elinde dolaşarak, sömürü aracı olmaktan çıkmaktadır.

Zekât vereni cimrilikten koruyarak malın onun efendisi olmamasını sağlar. Mükelleflere zekât ibadetiyle malın insanlara bulaştırdığı en büyük hastalıklardan olan cimrilik kötülüğü tedavi edilmeye çalışılır. İnsanın sahip olduğu nimet ve varlıklara şükür etmesini sağlayıcı bir vasfı vardır. Çünkü zekât mükellefi elinde bulunan varlıkların farkına varır, zengin olduğunu anlar. Zekât vererek mallar maddi ve manevi açıdan temizlenmektedir. Manevi açıdan içinde bulundurduğu hastalıklardan kurtulunurken,

maddî açıdan malların dönüşüm hızı artırılarak toplumsal bereketin hâsıl olması amaçlanır.

Şekil 2: Zekât ile Bereket Arasındaki İlişki

Kaynak: Ali ve Hatta (2014: 10)

Zekât veren mükellef, dünya hayatına bağlı olmaktan kendine korumuş olur. Sadece maddî açıdan dünya hayatına bakmaz, mânevî tarafını güçlendirerek ahiret hayatına hazırlanması için nefis terbiyesi yolunda adım atar. Zekât alan açısından; kişiyi arkadaşlarına, komşularına ve akrabalarına karşı kin ve nefret tohumlarından muhafaza eyler, kardeşlik ve iyi yöndeki sosyal duyguların gelişmesine katkıda bulunulur. Muhtaç olan kimseler böylece bu durumdan kurtulur ve temel ihtiyaçlarını giderememe sorunu ortadan kaldırılır. Toplum içerisinde sosyal denge sağlanır. Gelir grupları arasındaki çekişmeler kendini sevgi ve kardeşlik duygularına bırakır (Özek ve diğerleri, 1984: 186).

Zekâtın sahip olduğu mâlî karakteri sayesinde; devletin bütçesine doğrudan katkı ve denge sağlamaktadır. Zekât tahsisi bir vergi olmasından dolayı, tahsil edilen zekâtlar doğrudan sarf yerlerine ulaştırılmaktadır. Böylece ekonomik anlamda yatırımları teşvik ederek istihdamı artırması, ekonominin durgun olduğu kriz zamanlarında muhtaçların temel ihtiyaçlarını gidermekle kalmayıp talep artırıcı bir etki sağlaması da muhtemeldir. Gelirin yeniden dağılımını sağlaması da varlıkların bir kısım kimselere arasında dolaşmasına da engel olmaktadır (Daud ve Audu, 2011: 5).

Zekâtı inkâr etmenin dinden çıkaracağı konusunda ihtilaf yoktur. Bunun yanında zekât ödemeyip zekât alacak hak sahiplerini, zekâtтан mahrum edenlerin de dünya ve ahirette çeşitli musibetler ile karşılaşacağı bildirilmiştir. Dünya hayatında bereketi imhâ edecek olan zekât malı, ahiret hayatında ise mükellefin şiddetli azap çekmesine neden olacaktır. Mükelleflerin zekât ödemesi konusundaki Efendimiz (S.A.V.)'in hadisleri ve emirleri yerine getirmesi çok önemlidir (El-Kardâvî, 1984, I:85).

1.12. Zekâtın Verileceği Sınıflar

Zekâtın hükümlerinin ne olduğu konusunda Hz. Peygamber (S.A.V.) sözlü ve ameli olarak ümmetini bilgilendirmiştir. Bunun yanında zekâtın hangi insanlara verileceği konusunda,

“Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslam'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda olana, yolda kalana mahsustur. Allah hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir.”

Tevbe Sûresi'nin 60. âyeti nâzil olmuştur. Allah, zekâtın sadece fakirlere, miskinlere, zekât müessesinin faaliyetlerinde çalışanlara, kalpleri İslam'a ısındırılacak insanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalmış olanlara verilebileceğini bildirmiştir (Erkal, 2008: 199).

Bazı mala düşkün kimseler Hz. Peygamber (S.A.V.) zamanında zekât malını almak istediklerinde, Efendimiz (S.A.V.) onların hak etmedikleri malları talep etmemeleri gerektiği konusunda uyarmıştır. Bunun üzerine, mala düşkün insanların yaptıkları Allah tarafından yerilerek, zekât verilecek sınıflar ile ilgili bu âyet nazil olmuştur (Erkal, 2008: 199).

Zekâtın sarf yerlerinin nas ile sabit olmasından dolayı, tahsil edilen zekâtların sarf yerleri hâricine harcanması söz konusu değildir. Bu sınıfların mâhiyeti konusunda bazı ihtilaflar da mevcuttur fakat bu durum sadece yorum farkından ibarettir.

İslam Devleti, bütün halka yâni fakir-zengin olmasına bakılmaksızın bütçe fazlası olarak yıllık maaşlar dağıtmaktaydı. Halife Muâviye ise Yemen zekât gelirleri ile bu maaşları ödemeye niyetlenmiş fakat gelen itirazlar sonucunda bu niyetinden vazgeçmiştir.

Toplumun her kesiminin faydalanacağı gelir çeşidi olan fey gelirlerinin bu gibi durumlarda kullanılması gerekmektedir. Fey ise gayri Müslim topluluktan sulh yoluyla alınan vergilerden oluşmaktadır (Yeniçeri, 1984: 194).

Zekâtın sarf edileceği yerlere genel olarak bakarsak; belirlenen sınıflardan sadece ilk iki grubun ekonomik açıdan yeterli düzeyde güçlü olmadığını söyleyebiliriz. Diğer gruplara zekât verilmesinin sadece iktisâdî zenginlik ile açıklanamayacak birçok hikmeti vardır (Dumlu, 2012: 34).

1.12.1. Fakirler

Kur'ân-ı Kerim'de geçen zekâtın sarf edileceği sınıfların ilkinin fakirler oluşturduğudur. Miskinler sınıfı ile arasında bazı farkları olduğunu söyleyen âlimler bulunduğu gibi aynı olduğu konusunda da görüşler bulunmaktadır. Arapça'da bunun gibi sözcüklerin birlikte bulunması halinde farklı anlamlara işaret edeceği, ayrı ayrı olarak kullanıldığı takdirde ise aynı manaya gelen kelime gruplarından olduğu da belirtilmiştir (Beşer, 1988: 140).

Fakir; aslî ihtiyaçlarına sahip olsa da gelirleri günlük ihtiyaçlarına yetmeyen kişi olarak ifade edilebilir. Miskin ise hiçbir geliri ve malı olmayan kişidir. Bu kavramların tanımları konusunda farklı bakış açıları bulunsa da en genel manası ile bunu ifade ederler. Bu gruptaki insanların zekât alabilmelerinin nedenleri arasında hiçbir varlığının olmaması ya da zarûrî ihtiyaçlarının hâricinde, ellerinde nisab şartını sağlayacak düzeyde mal sahibi olmaması vardır. Zekât olarak verilebilecek en yüksek miktar olarak nisab değerine denk olarak verilebileceği Hanefîler tarafından belirtilmiştir. Fakat bir insana zekât verileceği zaman nisab miktarından daha az olmasının daha iyi olacağı söylenmiştir (Erkal, 2008: 202).

Zekâtın sarf yerlerini zikreden âyetteki sıralamaya baktığımız zaman ilk olarak fakir ve miskin olan kişilerin geldiğini görmekteyiz. Toplum içerisinde bulunan bu grupların öncelikli olarak korunduğu görülmektedir. Kendi iradeleri dışında çeşitli tehlikelerle karşılaşmış olan bu kimselerin bu olumsuz durumların üstesinden gelmeye gücü yetmeyeceğinden, toplumun zengin kesimi olan mükelleflerden bu muhtaç kesimlere varlık transferi yapılarak sosyal güvenlik mekanizmasının işletilmesi gerekmektedir (Beşer, 1988: 142).

1.12.2. Miskinler

Fakirler sınıfında olduğu gibi bu sınıfa mensup kişileri niteleyecek kesin bir tanım mevcut değildir. Bu sınıfa mensup kişiler hakkında da farklı tanımlar yapılmıştır. Bunlardan bazıları; zillet içinde dilenen ihtiyaçlılar, muhâcirler dışındaki muhtaçlar, fakirin aksine hiçbir şeyi bulunmayan yoksullardır (Yavuz, 1972: 242).

Bu görüşlerin yanında Hz. Ömer'in miskin kavramını Hristiyan ve Yahûdilerin fakirleri olduğu konusundaki yorumu önemlidir. Hz. Ömer ile beraber azımsanmayacak sayıdaki sahâbeler ve âlimler fakirleri Müslümanların yoksulları; miskinleri ise gayri Müslimlerin yoksulları olarak yorumlamışlardır (Yavuz, 2008b: 307).

1.12.3. Âmiller (Zekât Müessesesi Faaliyetlerinde Çalışanlar)

Zekât, devlet eliyle organize edilmesi gereken mâlî bir ibadettir. Bu organizasyon için ise bu alanda çalışan insanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kişilere de zekât âmili denmektedir. Bu çalışanların görevi genel anlamda; zekâtı toplamak, hesap etmek ve şartlarına uygun olarak dağıtmaktır. Kur'ân-ı Kerim'de bu çalışanların zekâtan pay alabileceğinin zikredilmesi, zekâtın toplanması ve dağıtılması faaliyetlerinin bir kurum tarafından yapılması gerekliliğini göstermektedir. Bu çalışanların; Müslüman olması, tam ehliyete sahip olması, zekât mallarının teslim edileceğinden dolayı emîn olması, Efendimiz (S.A.V.)'in soyundan olmaması şartlarını taşımalarıdır. Âmillerin, yaptıkları iş nispetinde ve kendilerinin bakmakla yükümlü oldukları kişilerin geçimlerini sağlayacak kadar ücret alması gerekmektedir (Erkal, 2008: 207).

Zekât âmillerini yetkilerine göre ikiye ayırabiliriz. Bunların ilki, tam yetki verilerek görevlendirilen âmillerdir. Bu yetkiye sahip olan görevliler; zekâtları topladıkları sırada, hukûken tartışmalı olan durumlarda kendi içtihadını takip edebilirler, devlet başkanının ve mâlikin görüşlerine uymak zorunda değildirler. Geniş yetkiye sahip olan bu âmiller, münakaşalı durumlarda hızlı karar alabilir. Fakat tarihsel sürece baktığımızda âmillerin zekâta konu olabilecek varlıklar konusunda devlet başkanının görüşünü aldıkları; Hz. Ömer'in görevlendirdiği âmilin, ona mektup yazarak bazı deniz ürünlerinin zekâta konu olup olmaması konusunda bilgi almıştır. Yetki açısından daha kısıtlı olan, icrâcı zekât âmili ise; Münâkaşalı durumlarda devlet başkanının görüşlerine uymak zorundadır. Devlet başkanının kararlarını uygulamak üzere vazîfelendirilen bir tebliğci sayılır. Bu

yüzden şartlara uygun olmak koşuluyla bu görevli, köle veya zimmî de olabilir (Aghnides, 2003: 269).

Hz. Peygamber (S.A.V.) zekât teşkilatında görevlendirdiği kişilere, zekât mükelleflerine yumuşak huyla muamele etmeleri konusunda tavsiyelerde bulunur ve bu âmilleri de ashâbının ileri gelenleri arasından belirlerdi. Öşüre konu olan malların tahmin usulüne göre belirleneceği durumlarda âmillerine müsamahakâr olmaları konusunda tembihlerdi (Özek ve diğerleri, 1984: 117). Efendimiz (S.A.V.) zekât amillerine verdiği talimatlarda, tahmin yaptıkları zaman 1/3 veya 1/4 oranında yanılma payı bırakmalarını emretmiştir. Böylece zekât mükellefi, zekâtın tahmin edilme sürecinde karşılaşacağı olası bir mağduriyetin önlenmesine çalışılmıştır. Bunun yanında zekâtın hangi mahsûller üzerinde tahmin edilerek tahakkuk ettirileceği âlimler tarafından tartışılmıştır. Taze halde iken tüketilebilen mahsûllerin zekâtının tahmin edilmesini savunanlar, fakir ve diğer sınıfların hakkı olan zekâtı koruma düşüncesi taşımaktadırlar. Zekât mükellefleri her ne kadar da zekâtı yemeseler de nefsin kötü isteklerine karşı bir önlem olarak düşünülmüştür. (Yavuz, 2008a: 587).

İslam Devleti hiçbir kamu hizmetini ücretsiz yaptırarak ve birilerinin alın terini haksız yere akıtarak yükselmemiştir. Yaptırılan her iş için hak edilen ücretin ödenmesi sağlanmıştır. Bu görevlerin en kutsal olanlarından biri de hiç şüphesiz zekât ibadetinin yerine getirilme sürecinde çalışmasıdır. Bu görevlilerin hak ettikleri ücretler, nasda geçtiği surette bizzat zekâtın sarf yerleri arasında zikredilmiştir. Hz. Ömer (R.A.)'ın yaptığı tahsildarlık neticesinde hak ettiği ücreti zengin olduğu gerekçesiyle reddetmesine rağmen Efendimiz (S.A.V.) tarafından yaptığı işin ücreti ödenmiştir (Yeniçeri, 1984: 204).

İslam Devleti'nin mâlî teşkilatında çalışan görevliler yaptıkları işlere göre isimlendirilmişlerdir. Zekât ile alakalı olarak görevlendirilen memurlar en genel ifâde ile "âmil" olarak sınıflandırılmışlardır. Bunun yanında; "hâzin" olarak isimlendirilen kişiler hazinenin korunması ve işleyişi ile alakalı olarak çalışmakta, "kâsim" olarak ifâde edilen memurlar ise belirlenen sarf yerleri için zekât mallarını bölüştürmektedirler. Hz. Peygamber (S.A.V.) de kendisini yalnızca taksim edici yâni kâsim ve Allah'ın verdiği koruyan hâzin olarak tanımlamıştır. İslam Devleti'nin mâlî sistemi adına kayıt altına alınan malların yazılması işlemi de "kâtib" olarak adlandırılan memurlar tarafından

yapılmaktadır. Tahsil edilen zekâtı teslim alana “sâhibu'l-akbâd”, zekât miktarını tahmin edene “hâris” ve öşür miktarı gibi vergileri tespit etmek için ölçüm yapan görevlilere de “keyyâl veya vezzân” denir (Yeniçeri, 1984: 79).

Mûteber hadis kaynaklarının yanında İslam'ın erken dönemlerinde yazılmış eserlerde; Hz. Peygamber (S.A.V.)'in ve devam eden süreçte halifelerin de devlet adına zekât toplamları için görevlendirdiği zekât âmilleri hakkında hangi kabileler için görevlendirildiği de yazılan geniş isim listeleri mevcuttur (Özek ve diğerleri, 1984: 158).

1.12.4. Kalpleri İslam'a İsındırılacaklara

Zekât verilebilecek sınıfların dördüncüsü ise “müellefe-i kulüb” yâni kalpleri İslam'a ısındırılacak zümredir. Bu sınıfa zekât verilmesinin nedeni, ümmete faydalı olacak kişileri, olabilecek en fazla yol ve yöntem ile Allah'ın dinine kazandırmaktır. Burada da toplumsal fayda gözetilmektedir. Bakıldığında kötülüklerinden emin olunmak istenen gayri Müslim insanlara maddi yardımda bulunmak sanki onlardan korkulduğu izlenimini verebilir. Fakat buradaki amaç, ümmetin mazlumlarını korumak ve kollamaktır. Yoksa bir Müslümanın sadece ve sadece Allah'ın kudretinden korkması gerekmektedir. Kalpleri Allah'ın dinine ısındırılacak insanlar da kendi aralarında Müslüman olup olmamalarına göre ayrılmaktadır.

Müslüman olmuş fakat diğer dinler ve inanışlardan etkilenmesi muhtemel ortamlarda olanların; sınır boylarındaki insanların, komşu oldukları inanışlardan etkilenme ihtimali buna örnek gösterilebilir. İslam ile yeni tanışmış ve îman etmiş olmasına rağmen kalbinin tamamen İslam'a teslim olması gereken insanların yanında, kavmi içerisinde sözü geçen, yapılacak yardım ile daha fazla insanın Müslüman olmasına tesir edecek kişiler de bu gruba girmektedir (Erkal, 2008: 208). Bu zümreye yapılan yardımlar, Hz. Ömer'in İslam'ın yayılması ve mâhiyetindekileri tamamen koruyacak güce erişmesinin sonucunda bu gruba zekât verilmeyeceği içtihadı yüzünden devam eden süreçte bu zümreye pay ayrılmamıştır (Erkal, 2008: 209).

1.12.5. Köleler

İslamiyet'in ortaya çıktığı zamanda hür insanların özgürce yaşama hakları çeşitli yollarla ellerinden alınarak köleleştirilmekte ve bu toplum içerisinde çok büyük sosyolojik problemler oluşturmaktaydı. İslam bu durumu düzene sokarak insanların

özgürleştirilmesi için teşvikte bulunmuştur. Bu teşviklerin farkında olan sahâbeler ise servetlerini bu yolda harcayarak âhirette vâdedilen ecirleri kazanmayı ummuşlardır. Kur'ân-ı Kerim'de de zikredilen özgürlüklerinden yoksun bu grubun, tekrar özgürlüğe kavuşturulması için zekât sınıfları arasında zikredilmiştir. Zikredilen bu sınıfa giren kölelerin, efendisiyle belli bir bedel karşılığı anlaşma yaparak özgürlüğü için çalışanların yâni mükâteb kölelerin mi yoksa tüm kölelerin ve cariyelerin mi olduğu tartışılmıştır. Hanefîler, anlaşma yapan mükâteb kölelerin olduğunu söylerken; Mâlikîler ise zekâtın tüm kölelerin yararı veya özgürlüğü için temlik edilebileceğini söylemişlerdir (Erkal, 2008: 210).

İslam Devleti'nin dağıttığı maaşlar kölelere verilmemiştir. Bunun nedeni, kölelerin bu maaşları mülkiyetlerine geçiremeyecekleri için bu kölelerin efendileri çift maaş almış olacaklardır. Özgürlüğüne kavuşan yâni mülk edinebilen köleler ise maaş almışlardır (Yeniçeri, 1984: 101). Bu bilgi, zekât alacak kölelerin mükâteb köle olup olmaması üzerine yapılan tartışma açısından önemlidir.

Günümüzde ise; dünya genelinde hukûkî olarak kölelik yasaklansa da iktisâdî ve siyâsî özgürlükten yoksun olan; sömürülen toplumlara zekât kurumu aracılığıyla ulaşıp, onları bu kötü durumdan kurtarmak için yardım yapılabildiği takdirde zekâtın bütünü oluşturulan sınıflara tahsis edilmiş fonları uygulayarak bütüncül bir zekât kurumundan bahsedebiliriz (Yavuz, 2008b: 314).

1.12.6. Borçlular

İnsanlar, hayatlarında birçok zorluklarla baş etmek zorunda kalmaktadır. Bunlar arasında hiç şüphesiz ekonomik sıkıntılar da ön plandadır. Maddi darlık zamanlarında, bu zor durumdan kurtulmanın bir yolu da borçlanmaktır. İslam'ın teşvik ettiği iyi huylardan biri de kardeşinin zor anında onu ferahlatmak yâni ona Allah rızası için güzel borç vermektir. Güzel borç ise hiçbir karşılık beklenmeden borç vermektir.

Fakat tarihin her dönemi böyle güzel davranışlara sahne olmamıştır. Roma devrinde uygulanan kurallara göre; borçlular borçlarını ödeyememeleri halinde hürken köle olmalarına, köle olarak borçlanmaları halinde ise hapsolmalarına veya öldürülmelerine hükmedilebiliyordu. Fıtrat dinî olan İslam, bu konuda da borçluları korumaya almış ve borç altında ezilen kişilerin bu kötü durumdan kurtulmalarına vesile olması açısından zekât sarfedilecek sınıflar arasında zikretmiştir (Özek ve diğerleri, 1984: 130).

Kişi kimi zaman felaketlerle karşılaştığı için borçlanır, kimi zaman ise borçlanmasına toplumun faydasına olan işler neden olmaktadır. İslam bu durumda borçlulara da nisab dışında borcunu ödeyecek malı olmaması durumunda, câiz olan işlerden dolayı borçlanması halinde, borcun ödeme vakti gelmesi durumunda ve borcun kullara ait haklardan dolayı oluşması şartları altında bu kişileri de zekât çıkarılabilecek sınıflar arasında olduğunu saymıştır (Erkal, 2008: 202).

1.12.7. Allah Yolunda Olanlara (Fî Sebîlillâh)

“Allah yolunda olmak” kavramının ne anlama geldiği konusunda fakihler arasında ihtilaf çıkmıştır. Ancak kabul gören en genel ifâde ile bu terim cihad eden Müslümanı ifâde etmektedir.

Allah yolunda cihad eden Müslümanların oluşturduğu gruptakilerin hangi şartlar altında zekât alabileceğinde ise mezheplerin farklı görüşleri bulunmaktadır. Bu sınıfa zekât, Ebû Hanife ve Ebû Yusuf’a göre maddi imkânsızlıklardan dolayı cihad etmekten geri kalan, teçhizat ve lojistik anlamda sıkıntı çeken Müslümanlara verilebilir. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî’lere göre ise, ister zengin olsun ister fakir zekât cihad eden Müslümanların devletten maaş almamak ve gönüllü cihad etmek şartı ile zekât alabileceği görüşündelerdir (Erkal, 2008: 214).

Bir diğer görüş olarak da Hz. Peygamber’in bu kavramı sınırlandırmadığı, bu sınıfa dâhil olan gazanın Allah yolundaki en önemli hizmet olduğu vurgulanmıştır. Bu durumu göz önüne aldığımızda bu sınıfın çok daha geniş bir şekilde okunarak; hayır yollarının tamamı olarak da geniş bir şekilde ifâde edenler olmuştur. Müslümanları savunacak teknolojilerin geliştirilmesi, dünya çapında tebliğ faaliyetleri gerçekleştirecek kurumların kurulması, Müslümanları doğru bir şekilde savunacak kişilerin yetiştirilmesi, faydalı ilimlerin tahsil edildiği binâ ve teçhizatın sağlanması gibi (Yavuz, 2008b: 319).

1.12.8. Yolcular

Zekât verilecek sınıfları belirten Tevbe Sûresi’nin 60. âyetindeki zekât verilecek sekiz sınıftan sonuncusunu “yolcular” oluşturmaktadır. Dört büyük mezhebe göre bu sınıf; memleketinde mal varlığı olan fakat başka bir yere seyahat ettiği için bulunduğu yerde malı olmayan kimseleri ifâde ettiğini söylemişlerdir. Şâfiîler ise bu tanıma, yolculuk yapmayı düşünen fakat yeterli maddî imkânları olmayan kişileri de eklemişlerdir.

Bu sınıfa dâhil olup zekât alabilecek kişilerin; yolculuğa çıkış amaçlarının meşru ve İslam'ın ilkeleriyle çelişmemesi gerekmekte ve bu kişilerin yaşadığı bölgeye gidecek kadar maddî varlığa sahip olmaması gerekmektedir.

Günümüzde birçok insan zulüm altında yurtlarından edilmektedirler. Bu insanlar kendi memleketlerinde mâlî açıdan güçlü olsalar bile savaş gibi nedenlerden dolayı maddî varlıklarını memleketlerinde bırakmak zorunda kalarak göç etmektedirler. Bu durumda muhtaç durumda kalan insanların ihtiyaçları çıkarılan zekâtlar ile karşılanabilir (Erkal, 2008: 216)

1.13. Zekâtın Mükelleflerden Nasıl Toplanacağı

Tarihsel süreci incelediğimizde; zekât, devletin görevlendirdiği âmiller tarafından, bizzat mükellefin zekâta konu olan mallarının bulunduğu yerde tahsil ediliyordu. Mükelleflerin zekâta konu olan mallarını görevlilere getirmeleri onlar açısından büyük külfet oluşturacağından Rasûlullah (S.A.V.) zekât âmillerine şöyle emretmiştir: *“Müslümanların zekâtları su başlarında alınır.”* veya *“Onların zekâtları ancak evlerinde alınır.”*

Mükelleflerin zekâtlarını kendileri hesaplayıp, onları devletin belirlediği bölgelere teslim etme yöntemi; mükellefler açısından çok meşakkatli olacağından bu yöntem tercih edilmemiştir. Ayrıca yol emniyetinin olmaması, malların kısa sürede dağıtılamaması gibi sorunları da düşündüğümüzde; âmillerin, mükellefin zekâta konu olan mallarının yanına gelmesi daha isabetlidir. Zekâtların sarf edileceği sınıflar arasında âmillerin de bulunması; onların bu işle tam anlamıyla görevlendirmesine işaret etmektedir. Alacakları ücretlerin hakkı olarak, mükelleflere ulaşip, bu ibadete vesile olmaları gerekmektedir.

Efendimiz (S.A.V.) her zaman görevlendirdiği âmilleri, göreve çıkmadan önce bilgilendirmiş ve uyarmıştır. Onlara; zekât malı olarak, mükellefin en iyi mallarını almamaları, mükellefe memnun olacakları şekilde davranmalarını tembihlemiştir.

Tevbe Sûresi 103. âyetinde, Rasûlullah'ın malları toplaması akabinde mükelleflere dua etmesi bildirilmiştir. Efendimiz (S.A.V.) de zekât getirdikleri veya zekâtların toplandığı zaman, mükelleflere *“Allah'ım, onlara rahmet et.”* diye dua etmiştir (El-Askalânî, 2005: 232).

1.14. Zekât Dağıtımı

İslam'ın emrettiği zekât; fakirin acil olan ihtiyaçlarını gidermek ve yoksulluğunu biraz hafiflettikten sonra onu kenara bırakıp bir müddet sonra tekrar zekâta muhtaç hale getirmek değildir. Zekât sürdürülemez bir zenginliği emretmemekte, yoksulu kendine yetebilecek bir seviyeye taşımayı hedeflemektedir. Zenginin fakire verdiği birkaç lokma veya az bir miktar ile yapılan bir ibadet değildir. Elde bulunan kaynaklar ve sarf edilecek sınıfların tespit edildikten sonra en yüksek toplumsal faydayı sağlayacak şekilde, kişilerin ihtiyaçlarına en uygun ve planlı şekilde dağıtılmalıdır (El-Kardâvî, 1984, I:97).

Zekât verilecek kimseler hiçbir ihtilafa mahâl vermeyecek şekilde Tevbe Sûresi'nin 60. Âyetinde sekiz sınıf olarak açıklanmıştır. Fakihlerin tartışıkları nokta ise bu sınıflar arasında nasıl bir dağıtım olacağı yönündedir. Muhtaçların hakkı olan zekâtı mallarından çıkaran mükellefler; bu zekâtı eşit oranda sekiz sınıfa da dağıtacaklar mı yoksa zekâtı sadece bir sınıfa vererek bu ibadeti ifâ etmiş olup olmadıkları tartışılmıştır.

Hanefî ve Mâlikî fakihlerine göre; mükellef zekâtını bu sınıfların her birine verebileceği gibi, sadece bir sınıfa vermesinin de câiz olduğunu belirtmişlerdir. Şâfiîlere göre ise eğer zekât olarak ayrılan miktar, mükellefin kendisi veya vekili tarafından dağıtılıyorsa; zekât âmilleri hariç diğer sınıflardan bulunabilenlere eşit olarak ve bu sınıflardan en az üç kişiye verilmelidir (Erkal, 2008: 219)

Zekâtın, toplandığı bölgedeki muhtaçlara sarf edilmesi aslolandır. Hanefîlerin görüşüne göre ise; akraba ve yakınları gözetmek için diğer bölgelere nakletmek hâricinde, diğer bölgelerde sarf edilmesi mekruhtur. Daha fazla muhtaç olanlara vermek, bir âlime vermek, öğrenciye vermek veya daha sâlih ve Müslümanlara daha yararlı olacak kişilere vermek adına zekâtların, başka bölgelerde dağıtılmasının caiz olduğu belirtilmiştir (El-Kardâvî, 1984, II:217).

Zekâtın toplum içerisinde görevini en iyi şekilde yerine getirmesi, bu müessesenin en iyi şekilde işletilmesine bağlı olarak gerçekleşmesiyle mümkün olacaktır. Dağıtılacak zekât miktarının makro düzeyde fayda sağlaması hedeflenmeli ve uzun dönemli olarak planlama yapılmalıdır. Hak sahiplerine yapılacak yardımların en uygun düzeyde belirlenmesi; ne çok az zekât verilerek ihtiyaçlarını karşılanamamasına neden olunmalı ne de çok fazla miktarda zekât verilerek diğer hak sahiplerinin durumunu en uygun şekilde düzelterek kaynakların harcanmasına neden olunmalıdır. Mesela hayvancılıktan

anlayan hak sahiplerine aynî olarak verilecek zekât hayvanları, uzun dönemde yavrulayarak bu ailenin kendi kendine yetebilecek hale gelmesi ve hatta nisab miktarına ulaşarak başkalarının ihtiyaçlarını giderecek duruma gelmesi için çalışmalar yapılabilir (Yeniçeri, 1984: 398).

Zanâat erbabının, zanâatını yürütecek âletlerden yoksun olması ve bundan dolayı fakir düşmesi halinde ise bu âletlerin masraflarını zekât fonundan karşılayarak o kişilerin kendine ve âilelerine yetecek miktarda gelir elde etmesine vesile olunabilir. Bu zekât yardımları; yapılan işe, ülkeye ve şahısların durumuna göre değişiklik arzedebilir (El-Kardâvî, 1984, I:43).

Zekâtın aynî veya nakdî olarak toplanması mükellefler için bir kolaylıktır. Şehirden uzak bölgelerde tarımsal üretim yapan veya hayvan yetiştiren mükelleflerde çoğu zaman nakit para bulunmamaktadır. Bu kişilerden aynî olarak tahsil edilecek zekât onlar için kolaylıktır. Fakat şurada bir nüans farkı vardır ki onu da kaçırmamak gerekir: Mükelleflerden toplanan aynî zekâtın, hak sahibine fayda etmemesi durumunda bu zekâtın değeri üzerinden veya toplanan zekâtın değerinde satılarak hak sahiplerinin ihtiyaçlarına en güzel şekilde cevap verecek yolların aranması gerekmektedir. Burada Hz. Ömer'in baldan topladığı öşürü değerinde satıp bu miktarı hak sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermek üzere zekât hazinesine koyduğu da bilinmektedir (Yeniçeri, 1984: 172).

Zekâtın ehil olmayan kimselere verilmesi hususunda mezhepler farklı görüşler bildirmişlerdir. Hanefî Mezhebi'ne göre; zekât mükellefi gerekli araştırmayı yaptıktan sonra, zekât almaya ehil bir kimse zannına kapıldığı kişiye zekât verit de sonradan bu kişinin zekât almaya ehil olmadığı anlaşılırsa, zekâtı geçerlidir ve tekrar ehil birisine vermesi gerekmez. Burada araştırma yapması çok önemlidir. Araştırmadan, ehil birini bulmak adına bir çaba sarfetmeden hak etmeyen bir kişiye zekât verilecek olursa, tekrar zekât almaya ehil birine vermesi gerekmektedir (Özek ve diğerleri, 1984: 155).

Yoksulluğu önlemede en önemli araçlardan biri olan zekât ibadeti ifâ edilmediği veya doğru bir şekilde uygulanmadığından muhtaçların ihtiyaçlarını karşılamada yeterli gelmemektedir. Günümüzde Müslüman devletlerin organize ettiği zekât kurumlarının topladıkları zekât ülke içerisindeki sarf yerlerini mutlu edecek düzeyde olmaktan çok uzaktır. Bu toplanan kısıtlı zekâtın dağıtımı da verimli yapılmadığı zaman olumsuz durumlar da ortaya çıkmaktadır. Pakistan'da toplanan zekâtın dağıtımı profesyonel ve

kurumsal yöntemlerle yapılmadığı zamanlarda, zekâtın dağıtılacağı îlân edildiğinde izdiham ortaya çıkmakta; insanlar, birbirlerine zekât almak için zarar vermektedir. Kısıtlı olan kaynakların yetersiz olması bir yana yönetiminin de ne derece önemli olduğu buradan anlaşılmaktadır (Powell, 2010: 47).

Zekât dağıtımında yoksulların ve sarf yerlerinde adı geçen sınıfların ihtiyaçlarının giderilmesi önemlidir. Bundan dolayı birçok âlim zekâtın belirlenen sınıflara temlik edilmesini şart koşmuştur. Fakat günümüzde zekâtın uzun dönemli olarak sarf yerlerine mensup muhtaç kişilerin ihtiyaçlarını gidermek için bazı önerilerde bulunulmuştur. Genellikle bunun gibi durumlar Allah yolunda olanlar sınıfı ile ilişkilendirilmiştir. Bu önerilerden biri de zekât sarf yerlerinin çalışacağı ve nemalanacağı fabrika veya üretim merkezlerinin kurulmasıdır. Burada üretilen ürünlerin satışı yapılarak bu kişiler uzun dönemli olarak zekât fonuna destek olabilir ve ihtiyaçlarını bu üretim faaliyetleri doğrultusunda giderebilirler (Ahmad, 2012: 41). Fakat her zaman ürünlerin satılması ve kâr elde edilmesi söz konusu olmadığından zarar edilmesi durumunda bu yük yine zekât fonuna kalacaktır. Bunun gibi öneriler özgün faaliyetleri teşvik etse de risklidir. Muhtaç zanâat sahibinin üretime devam edebilmesi için gerekli olan gereçlerin zekât fonu ile temin edilmesi daha isabetli olacaktır. Örneğin Pakistan ve Malezya gibi ülkelerin zekât kurumları ehil olan hak sahiplerine dikiş makinası, canlı hayvan, tarımda kullanabileceği âletler ve işlerini görebilmesi için küçük taşıtlar dağıtmaktadır (Ahmad, 2012: 47). Ayrıca fonu yönetenlerin şu ilkelere de uyulması gerektiği aynı yazar tarafından şu şekilde belirtilmiştir:

- Yatırım projelerinin fizibilitesi özenle ve en iyi şekilde yapılması,
- Yatırım faaliyetlerinin İslam Hukuku'nun ilkeleriyle örtüşmesi,
- Zekât hak sahipleri ihtiyaç duyduğu anda bu yatırımların likit fonlara çevrilerek ihtiyaçların ivedi bir şekilde giderilmesi,
- Faaliyetler sona erdirildiğinde varlıkların zekât fonuna aktarılması,
- Zekât fonunun zarar ettirilmemesi.

Zekât fonu ile yatırım yapılması durumunda bu ilkelere bağlı kalınarak hak sahiplerinin ihtiyaçlarının giderilmesi gerekmektedir.

1.15. Zekâtın Dağıtılmasından Sonra Fonda Kalan Varlıkların Nemâlandırılması

Zekât ibadetinin amaçlarından bahsettiğimiz üzere, mükelleflerden toplanan zekâtları, muhtaç ve yoksulların ihtiyaçlarını ivedi olarak karşılamak aslolandır. Bu durumda zekâtın dağıtılmadan bekletilmesi, aslında muhtaç kişilerin ihtiyaçlarının karşılanmasını geciktirmektedir. Fakat İslam tarihine baktığımız zaman toplanan zekâtların anında sarf yerlerine ulaştırılmadığı zamanlar olmuştur.

Hz. Peygamber (S.A.V.)'in zekât develerinin sütünden faydalanması için insanları yönlendirmesi, devlet hazinesinin koruması altında zekât develerinin bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca yine devam eden süreçte insanlar zenginleşmiş ve zekât verilecek fakir bulunamadığı bölgeler olmuştur. Bu bölgelerdeki zekât varlıkları ise halifenin emri ile en uygun yerlere sarf edilmiş veya merkeze gönderilmesi istenmiştir (Özek, 1987: 18).

Sarf yerlerindeki sınıfların ihtiyaçlarına göre farklı yöntemlerde zekât varlıklarının kullandırılması da tartışılmıştır. Varlıklardan fakirler için zekât ayrıldıktan sonra diğer sınıfların ihtiyaçlarını zekât varlıklarını mülkiyete geçirici temlik yapmadan; emek-sermaye ortaklığı gibi yöntemler ile kullandırarak, toplam faydayı arttırmaya yönelik faaliyetlerde bulunma üzerine görüşler ortaya atılmıştır. Ğarimin yâni borçlular sınıfına mensup kişileri bu durumdan kurtarmak, sermaye sıkıntısı çeken yetenekli müteşebbislere sermaye sağlamak için zekât varlıklarını kullandırılması gündeme gelmiştir. Kişinin aslî ihtiyaçlarını kendi kendine sağlayacak şekilde yapılacak yardımlar takdire şayandır.

İslam Devleti'nin zenginleşmesi neticesinde belki zekât verilecek kimseler bulunamamış ve bunun sonucunda zekât varlıkları en uygun yerlere sarf edilmesi için bekletilmiş olabilir. Bu durum üzerinden zekât varlıklarını nemâlandırmak üzerine ortaya konacak görüşler, küçülen dünyamızda ihtiyacını karşılayamadığımız Müslümanların durumunu düzeltmekteki etkisini sınırlandıracaktır. Afrika'da açlıktan ölmek üzere olan, temiz gıda ve suya ulaşamayan insanların ihtiyaçlarını karşılama niyetiyle zekâtı nemâlandırma adına yapılacak faaliyetlerden elde edilme ihtimali olan gelirler için zekâtın fonundaki varlıkların vadesini beklemenin ne derece doğru ve âdil olduğu kuşkuludur.

Eğer ki ümmet olma bilincine sahip olduğumuzu düşünüyorsak, ümmetin en zarurî ihtiyaçlarını öncelememiz gerekmektedir. Çeşitli yorumlarla zekât sarf yerleri genişletilerek zekâtı daha az âciliyete sahip alanlarda kullanmaktansa; açlık ve hastalıklar

gibi önlenebilir nedenlerden ölen Müslüman kardeşlerimizin ihtiyaçlarını öncelememiz gerekmektedir.

Bunun yanında günümüzde uygulanabilir modellerin geliştirilmesi de çok önemlidir. Teori kısmına önem verilerek, Müslümanların ihtiyacına cevap verecek pratik karşılıkları olmaması halinde literatürü yoğunlaştırmaktan bir adım ötesine geçilemeyecektir. Müslümanların problemlerini çözebilme ihtimali olan çalışmalar günümüzde çokça tartışılması, mümkünâtı olanlar üzerine kafa yorarak uygulanabilir bir model geliştirmeye ihtiyaç vardır.

1.15.1. Zekât Fonundan Karşılıksız Borç Verilebilir mi?

Allah, Bakara Sûresi'nin 275. âyetinde şöyle buyurmaktadır:

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu onların, "Alış veriş de faiz gibidir" demelerinden dolayıdır. Oysa Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalacaklardır.”

Bu âyetten de anlaşıldığı üzere faiz ve faizli muâmeleler kesin bir şekilde yasaklanmış ve insanların faize karşı olarak birbirlerini destekleyeceği en önemli kurum olan karz-ı hasen yani faizsiz güzel borç tavsiye ve teşvik edilmiştir. Faizin pençesinden toplumları kurtarmanın tek yolu; kişilerin paraya ihtiyaçları olması halinde, faizsiz bir şekilde onların ihtiyacını gidermektir. Fakat günümüzde insanların birbirlerine olan güvensizliği, muhtaç kişileri faizli kurumların pençesine düşürmektedir.

Zekâtın faizsiz olarak borç verilip verilememesi modern dönemde ele alındığı söylenebilir. Zekât hakkında en önemli araştırmacılardan olan El-Kardâvî bu konuda şöyle düşünmektedir:

“Öyle inanıyorum ki sahih bir kıyas ve İslam'ın zekât konusundaki genel amaçları borçlular fonundan muhtaçlara karz-ı hasen olarak borç vermenin caiz olduğunu söylememize imkân vermektedir. Bunun için gerekli düzenlemelerin yapılması ve özel bir sandık kurulması gerekmektedir.

Böylece zekât pratik olarak faize karşı savaşa katılmış ve faiz alış verişlerinin önlenmesinde büyük rol oynamış olur.”

Bu hususta mezkûr görüşü destekleyen çağdaş âlimlerde bulunduğunu ifade etmiştir (El-Kardâvî, 1984, II:117).

1.16. Zekât Verilmesi Câiz Olmayan Kimseler

Zekât mükellefi, zekât ibadetini gerçekleştirebilmek ve Allah’ın rızasını kazanmak için zekâtını, onu almaya ehil olan kişilere vermek zorundadır. Aksi takdirde zekât olarak verdiği mallar, üzerine zekât farz olan mükellefi bu borçtan kurtarmayarak; zekâtın amaçlarından olan toplumun ahlâkî, sosyal ve iktisâdî nizama katkı sağlamasında başarılı olamayacaktır. Zekât almaya ehil gözüke bile, diğer nedenlerden dolayı zekât verilmesi câiz olmayan kişiler de vardır.

1.16.1. Anne, Baba, Eş ve Çocuklar

Zekât mükellefi, verdiği zekât sonucunda bir menfaat elde edemeyeceğinden dolayı, zekât kişinin, usulüne yâni anneye, babaya, dedeye; fûruuna yâni çocuklara, torunlara verilememektedir. Genel olarak ifâde edersek; zekât mükellefi, şer’an nafaka borcu olan yakınlarına zekât veremez (Erkal, 2008: 220).

1.16.2. Müslüman Olmayanlar

Zekât sorumluluğu bulunmayanların, bundan faydalanamayacağına göre; zekât, ulemânın ittifakı ile İslam’a karşı savaşan gayri Müslimlere; Allah’a, peygambere, âhîret gününe inanmayanlara ve dinden dönmüş kişilere verilmesi câiz değildir. Zekât, Müslüman muhtaçların hakkıdır. Hz. Ömer, zekât verilebilecek sınıflar arasındaki “miskinleri” ehli kitaptan olanlara göre yorumlasa da çoğunluk fakihler gayri Müslimlere zekât vermenin câiz olmadığı görüşündedir (Erkal, 2008: 221).

Ayrıca, Hz. Hâlid’in Hire’nin fethinden sonra yapmış olduğu antlaşmaya göre, bir zimmînin⁵ herhangi bir nedenden dolayı yaşından dolayı düşünleşirse veya dilenecek

⁵ İslam ülkesinde (dârül İslam) vatandaş olarak Müslümanlarla birlikte yaşayan diğer semâvî dinlere mensup kişilere zimmî ya da ehl-i zimme denilir. Canı, malı ve namusu cizye karşılığı korunan kişilerdir.

kadar fakirleşirse; ailesine ve kendisine İslam devletinde yaşadıkları sürece hazineden yardım edilir (Sıddkî, 1972: 15).

1.16.3. Zenginler

Zengin kişilere zekât verilmesinin câiz olmadığı Efendimiz (S.A.V.) tarafından bildirilmiştir. Zenginlik ise; tabî ihtiyaçlarından fazla nâmî olsun veya olmasın nisab miktarı mala sahip olan kimseleri ifâde eder. Zengin kimselere ve onların küçük çocuklarına zekât verilemez. Fakat zengin kimsenin büyük çocuğuna, diğer şartları sağlaması koşulu ile zekât verilebilir. Çünkü küçük çocuğun nafakası babası tarafından sağlanırken, büyüğünün nafakasını kendisi sağlar (Es-Sağircî, 2010: 341).

1.16.4. Hz. Peygamber (S.A.V.)'in Yakınları

Buhârî'de geçen bir ifâde de Hz. Peygamber (S.A.V.) torunun Hz. Hasan'ın zekât malı olan hurmayı yemeye çalıştığı zaman, onu uyarmış ve Hz. Peygamber (S.A.V.)'in yakınlarının zekât mallarından faydalanamayacağını belirtmiştir. Bu konuda Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

“...Kim zekâtı, ecrini ve sevabını bekleyerek verirse ona sevabı verilir. Kim de vermezse biz zekâtı ve malının yarısını Rabbimizin haklarından bir hak olarak alırız. Muhammed'in ailesine zekât mallarından hiçbir şey helal değildir.”

Tarihteki kral ve hükümdarların kendileri için vergi koyup, halkın varlıklarını zorla aldıkları bilinen bir gerçektir. Selman-ı Fârisî (R.A.) Müslüman olmadan önce bir arayış içerisindeydi. Efendimiz (S.A.V.) Kuba'ya ulaştığında, o zaman Hristiyan olan Selman-ı Fârisî, Hz. Peygamber'i denemek için sadaka olarak bir şey vermiş, Efendimiz (S.A.V.)'in de bu hediyeye el sürmeden etrafındakilere sadaka olarak dağıttığını görmüştür (Tuğ, 1963: 45).

Fakihler arasında ortaya çıkan ihtilaf ise Hz. Peygamber (S.A.V.)'in yakınlarının ne kapsamda tutulacağıdır. Hanefîlere göre Hâşimoğulları; Hz. Peygamber'in (S.A.V.) amcaları Hz. Abbas ve Hâris soyundan gelenlerle, Hz. Ali ve kardeşleri Cafer ve Akîl'in soyundan gelenlerdir. Bu kişiler tarafından âzad edilen kişiler de bu soydan kabul edilmektedirler. Şâfiîlere göre ise zekât alamayacak olanlar Hâşimoğulları ve Muttalipoğulları'dır (Erkal, 2008: 222).

1.16.5. Çalışma Kudretine Sahip Olduğu Halde Çalışmayan veya Bu Konuda Gevşek Davranan

Kişilerin zekât almaya hak kazanabilmeleri için bu kişilerin zengin olmaması gerekmektedir. Eğer zekât alacak kişiye, gücü ölçüsünde devlet tarafından iş bulunabiliyorsa, bu işlere yönlendirilerek muhtaçlık durumu ortadan kaldırılmaya çalışılmalı ve istihdam sağlanmalıdır (El-Kardâvî, 1984, II:35). Kişilerin dilenmesine izin verilmemelidir. Eğer kişi, çalışıp da ihtiyaçlarını gideremeyecek kadar yaşlı veya engelli ise İslam devleti zaten ona bakmak, ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli kaynakların tahsisatını yapmak zorundadır. Fakat kişi çalışabileceği kadar kudrete sahip olduğu halde çalışmıyorsa, bu kişilerin zekât fonundan yararlanmasına izin verilmemelidir. Müslümanlar; üretmeyi, başkalarına muhtaç olmadan yaşamayı hedeflerler. Bu yüzden kişinin çalışması ve kendi geçimini sağlamaya çalışması aslolanıdır.

Rasûlullah (S.A.V.) bu konu hakkında şöyle buyurmuştur:

“Herhangi birinizin iplerini alıp dağa gitmesi ve sırtına bir bağ odun yüklenip getirerek onu satması ve Allah’ın bu sebeple onun yüzüsuyunu koruması, verseler de vermeseler de insanlardan bir şeyler dilenmesinden çok daha hayırlıdır.”

Bu yüzden zekât fonundan yararlanacak olan kişilerin ehil olup olmadıklarını araştırmak, zekât fonunu yöneten kişilerin öncelikli görevidir. Böylece hem zekât ibadetinin hakkıyla yapılması sağlanacak hem de zekât fonunun asıl muhtaçlara sarf edilmesi sağlanacaktır.

BÖLÜM 2: ZEKÂTIN KURUMSALLAŞMA LİTERATÜRÜ

İslam'ın naslarda zekâta verdiği önem, zekât literatürüne aynı oranda yansımamış, zekât ile ilgili ilmî çalışmalar çok sınırlı kalmıştır. Zekât ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımız zaman genel olarak yoksulluk ile mücadele ve gelir dağılımını yeniden düzenleme fonksiyonu ön plana çıkarken; zekât kurumunun organizasyonu ve zekât potansiyeli ile ilgili çalışmalar geri planda ve kısıtlı kalmıştır. Zekâtın vergi niteliği, mâlî çalışmalara konu olmasını sağlamıştır.

Efendimiz (S.A.V.) ve beraberindeki Müslümanların Medine'ye hicretini müteakiben iki asır sonra İslam âlimleri, mâlî hukuk alanında müstakil eserler vermeye başlamışlardır. Bu eserlere de genel olarak Kitâbü'l-Harâc veya Kitâbü'l-Emval ismini vermişlerdir. 15. yy'a kadar bu alanda yukarıda zikredilen isimlerde yirmi beşe yakın müstakil eser neşredilmiştir. Bu eserlerin en eski ve meşhurlarından olan ve Ebû Yûsuf'a ait olan Kitâbü'l-Harâc'tır. Bu eser, İslam mâlî hukuk alanındaki temel kaynaklardan biridir ve Abbâsî Halîfesi Hârûnürreşîd'in talebi üzerine yazılmıştır (Erkal, 2009: 15).

İslam Hukuku penceresinden zekât ile ilgili yazılmış en kapsamlı eser El-Kardâvî (1984)'nin yazmış olduğu "İslam Hukukunda Zekât" adlı eserdir. Eser iki ciltten oluşmakta ve geniş bir perspektiften zekâtı incelemektedir. Konular muhtelif görüşlerle birlikte incelenerek mezheplerin ve âlimlerin görüşleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. İhtilafî görüşler ortaya konduktan sonra müellif bu görüşleri birlikte ele alarak tercih belirtmektedir. İlk ciltte ayrıntılı bir şekilde zekâtın muhtevâsı ve zekâta konu olan mallara değinilmiştir. Günümüzde zekâta konu olan ve modern dönemde ortaya çıkan varlıklar da ele alınmıştır. İkinci ciltte ise zekât sarf yerleri münferit olarak incelenmiş ve diğer tâlî konulara da ilgili bölümlerde yer verilmiştir. Günümüzde zekât ile ilgili oluşan literatürün büyük bir bölümü aslında bu eserin özeti sayılabilir.

Zekâtın mânasından, İslam Hukûku'ndaki yeri ve önemine kadar konuyu geniş perspektifte ele alan birçok eser kaleme alınmıştır. Bunlardan başlıcaları; Tuğ (1963), Yeniçeri (1984), Aghnides (2003), Akyüz (2006), Yavuz (2008a) ve Erkal (2009)'ın çalışmalarıdır. Bu çalışmalar hâricinde sempozyumlar düzenlenmiş, bu alan ile alakalı tebliğler sunulmuştur. Ayrıca tezimizin ana konusunu oluşturan zekâtın kurumlaşması ve modern zekât uygulamaları ile ilgili olarak; Kahf (2000), Powell (2010) ve Cici (2008) çalışmaları literatüre katkı sağlamıştır.

İslamî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) zekât hakkında kıymetli çalışmalara vesile olmuştur. Bunların ilki Özek, Karaman, Aydın ve Erkal (1984) tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser, literatürde bulunan hacimli eserlerin özünü alarak daha kısa fakat işlevsel bir eser ortaya çıkarma gayesinin sonucudur. Yûsuf el-Kardâvî'nin zekât alanında meşhur eseri olan İslam Hukuku'nda Zekât adlı eseri takip edilmiş ve günümüzde akılları meşgul eden zekât ve modern anlamda vergi arasındaki ilişkiye ışık tutmuştur. Devam eden süreçte yine İSAV tarafından organize edilen Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi'nin 53.'sünde "Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât" konusu işlenmiştir. Bu ilmî toplantı 2007 yılında İstanbul'da icrâ edilmiş ve 2008 yılında aynı isim ile kitaplaştırılmıştır. On farklı tebliğden meydana gelen bu kongrenin başlıca konuları; zekâtın kavramsal çerçevesi, zekât kurumunun tarihi gelişimi, sosyal güvenlik ile arasındaki ilişki, zekât alabilecek sınıfların mâhiyeti, zekâtın kurumsallaşmasında çağdaş dünya örnekleri gibi başlıklar altında, zekât kapsamlı olarak incelenmiş ve Türkçe literatüre bu alanda önemli katkılar sağlayacak bu eser ortaya çıkmıştır.

İslam vergi hukuku ve müesseselerinin ortaya çıkmasından kurumsallaşmasına kadarki süreci anlatan eserlerin başında Tuğ (1963)'un çalışması gelmektedir. İslam öncesi dönemde verginin mâhiyeti konusunda bilgi veren yazar, İslam vergi hukukunu da bileşenlerine ayırarak incelemiştir. Bu incelemeyi Mekke ve Medine dönemleri özellerinde yapmıştır. Ayrıca vergilerin ayırıcı özelliklerinden olan Müslümanlardan ve gayrimüslimlerden toplanması hasebiyle de bu vergileri ayrı bölümler halinde incelemiştir. Bu eser çok hacimli olmasa da muhtevası bakımından tatmin edicidir.

Tarihsel sürece baktığımızda İslam Devleti mâli planlamaya çok önem vermiştir. Toplumun ihtiyaçları olan altyapı yatırımları, sosyal harcamalar ve güvenlik gibi temel devlet görevlerinin gelirlerle orantılı bir şekilde karşılanması planlı bir bütçe ile mümkün olabilmektedir. Bu alanda literatüre katkısı açısından Yeniçeri (1984)'nin "İslam'da Devlet Bütçesi" adlı çalışması çok önemlidir. Genel devlet teşkilatlanmasının tarihsel sürecinden bütçe kâidelerine kadar kapsamlı bir şekilde hazırlanan bu çalışma günümüzde de değerini korumaktadır. Ayrıca yazar bütçenin en önemli kalemlerinden olan zekât ile ilgili kapsamlı bilgiler vermiş ve beytûlmâl üzerinden zekâtın kurumsallaşma tarihini anlatmıştır. Zekâtın sarf yerlerinin kapsamı, zekât memurlarının çalışması gibi konular da bu kurumsallaşma özelinde zekâtın bir devlet fonksiyonu olma konusuna ışık tutmaktadır.

İslam Hukuku ve Tarihi'nde vergi üzerine müstâkil çalışma yapan ilim adamlarından biri olan Mehmet Erkal'ın "Zekât" ve "İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları" kitapları bu alanda ülkemizde vergilendirme ve zekât konusunda müstâkil çalışmaların başında gelmektedir. Erkal (2008) çalışması zekât ile alakalı genel bir bilgi sunsa da Erkal (2009) eseri, İslam'ın daha çok erken dönemlerindeki vergi uygulamalarına ışık tutan çalışması bu alan için önemlidir. Bu çalışmada Müslümanlar ile Müslüman olmayanların muhatap olduğu vergi uygulamalarından bahsedilmiştir. Bu uygulamaların hangi naslara binaen ortaya çıktığı ve tarihsel süreç içerisindeki konumu göz önünde tutularak, zekât kurumunun ortaya çıkışı hakkında bilgi verilmiştir.

Zekât kurumu sadece Müslüman fakirler ve muhtaçları konu edinse de Malezya hükümetinin yoksulluğu önlemek ve gelir dağılımını yeniden düzenlemek gibi alanlardaki politikalarını gerçekleştirmek için çok önemli bir yere sahiptir. AbRahman, Alias ve Syed Omar (2012) üzerinde durduğu konu zekât kurumları faaliyetlerinin verimlerinin artırılması ve kapasite artırımı üzerinedir. Zekât kurumu, İslamî sosyo-ekonomik düzenin bir parçasıdır. Ayrıca Malezya'daki zekât kurumları ulusal düzeyde müesseseleşmişlerdir.

Toplumlar; muhtaçları, yetimleri, yoksulları ve dulları barındırır. Malezya'da kendine yeten bir ekonomi olmaması ve krizlerden son derece etkilenen bir yapıya sahip olmasından dolayı muhtaç insanlar hayatlarını îdâme ettirmede daha fazla zorlanmaktadırlar. Zekât kurumunun verimliliğinin artırılması için de zekât potansiyeline ulaşılması, maddî ve maddî olmayan zekât varlıklarının verimli olarak toplanması, sistematik ve profesyonel olarak zekât kurumunun yönetimi, efektif bir dağıtım yolunun belirlenmesinin yanında tüm bu faaliyetler içinse İslamî esaslara tam olarak uyulması gerekmektedir. Zekât, zengin ile fakir arasındaki uyumu sağlayan bir kurum olmasının yanında usûlüne uygun olarak uygulanması halinde, İslam toplumunun büyümesi ve kalkınması adına büyük işler başarabilecek bir kurumdur.

Gelinen süreçte zekâtın müesseseleşmesi hususunda birçok gelişme sağlanmıştır. İnsan kaynağı, temlik sistemi, yönetimde şeffaflık gibi alanlarda bu gelişmeler kendini göstermiştir. Ama daha fazla gelişme sağlanarak, daha sağlıklı bir yapıya kavuşulması hedeflenmelidir. Dağıtımda verimi arttırmak zekâtın amacına en kapsamlı şekilde ulaşmak adına çok önemli olmaktadır.

Kurumlaşmanın önündeki en büyük engellerden biri de istenmeyen durumların halkın algısını olumsuz yönde etkilemesidir. Bu kurumlar aracılığıyla zekât ibadetini yerine getirmemek istemeleridir. Dinî anlamda hassasiyet sağlanamadıktan sonra zekât mükelleflerinin zekât ödemeleri düşünülemez. Bu durumda halk arasında bilinçlenmenin sağlanması gerekmektedir. Bu bilinçlenmenin de yine zekât fonları aracılığıyla sağlandığı görülmektedir. Yazılı ve görsel basında haberlerin yer alması, mükelleflerin yoğun olarak bulunduğu yerlerde, alanlarında uzman kişiler tarafından bu kurumlar hakkında bilgi verilerek; hem zekât ibadeti konusundaki bilgi eksiklikleri ve yanlışları gidermek hem de mükelleflerin üzerlerindeki bu borcu, zekât kurumları ile ödeme kolaylığına erişmesini sağlayacaktır.

Kahf (2000), Powell (2010) ve Cici (2008) zekât mükelleflerinin yoğun olduğu bölge ülkelerinin zekât hakkındaki hukuksal altyapısını araştırmışlar ve zekâtı kurumsal bir yapıya sokarak faaliyet gösteren ülkeler hakkında kapsamlı bir çalışma yapmışlardır. Makalelerde ilk olarak zekâtın fikhî altyapısı hakkında kısa bilgilendirme yapılmış ve zekâtın kurumsal olarak uygulanması konusunda oluşturulan hukuksal altyapı hakkındaki düzenlemeler ülke başlıkları altında müstâkil olarak incelenmiştir. Zekât kurumlarının yapısal farklılıklarına da kısmen değinilmiştir. Bu çalışmaya göre; zekâtın zorunlu olarak devlete verildiği ülkeler ile gönüllü olarak toplanması konusunda yasal düzenlemeler olan ülkeler karşılaştırılmıştır. Powell (2010) GİNİ katsayısı üzerinden yapılan değerlendirmeler ışığında, zekâtın zorunlu olarak devlet tarafından toplanan ülkelerdeki gelir dağılımı, zekâtın gönüllü olarak toplanan ülkelerdeki gelir dağılımına göre daha adâletsiz olduğunu ortaya koymuştur. Fakat verilerin uzun dönemli olarak incelenmemesinden ve ülkeler arasında büyük farklılıkların olmasından kaynaklı olarak tespitlerde hata olması muhtemeldir. Zekât her ne kadar zorunlu olsa da zekât mükelleflerinin bu faaliyete katılımı daha düşük olmaktadır. Pakistan ile Endonezya arasındaki ilişki bu açıdan önemlidir. Pakistan'da devlete ödenmesi zorunlu olan zekât mükellefler tarafından devlete ödenme oranı; Endonezya'da gönüllü teşekküller ile toplanan zekât oranından daha düşük olmuştur. Zekâtı kurumsallaştıran ülkeler hakkında eleştirilere de yer verilmiş ve mevcut ülke örnekleri üzerinden zekâtın günümüzde nasıl kurumsallaşabileceği konusunda önerilerde bulunmuştur.

Zekât, herhangi bir yapı altında kurumsallaşmadan önce İslam toplumunun en önemli yapıları olan cami ve medreseler aracılığı ile toplanıp dağıtılmaktaydı. Mükellefler gönül

rahatlığı ile bölgelerindeki dînî yetkiliye ve güvendikleri dindar kişilere zekâtlarını teslim ederken, bu zekâtlar sarf yerlerine bir âmil gibi bu kişiler tarafından ulaştırılıyordu. Resmi anlamda zekâtı kurumsallaştıramayan ülkelerdeki zekâtın organizasyon eksikliği böyle giderilmekteydi. Fakat İslam toplumları gelişerek zekât kurumunu Rasûlullah (S.A.V.)'in uyguladığı şekilde organize etmeye çalışmışlardır. Günümüze kadar gelen süreçte bazı kesintiler olsa da günümüze modern anlamda bu uygulamalar mevcuttur. Kurunların merkezî bir yapı altında toplanması düşüncesinin yanında; Wahid, Kader ve Ahmad (2011) önerdiği, zekât kurumlarının camiler aracılığıyla yerelleştirilmesi düşüncesi günümüzde dünyanın en ücra köşelerine dağılmış mükellef ve hak sahipleri açısından çok önemlidir. Müslüman toplumlar buldukları yerde ilk olarak cami veya ibadetlerini yerine getirecekleri alanları organize ettiğinden zekâtın bu yerler aracılığıyla kurumsallaşması kolaylaşacaktır.

Daud ve Audu (2011)'nin çalışmasında, mâlî dinamikleri olan zekât kurumunu tahlil edilmiştir. Zekât kurumuna geniş bir çerçeveden bakıldığı takdirde onun, dînî bir vecibe oluşunun da ötesinde büyük fonksiyonlara da sahip olduğunun farkına varılacaktır. Bu kurumun elemanları tam olarak senkronize edildiği takdirde, istenen sonuçlara ulaşılabilecek ve fonksiyonlarını tam olarak yerine getirebilecektir. Bu elemanlar ise; Zekât mükellefi, zekâtın verileceği kimseler, müessesenin yönetimi (âmiller), gerçekleştirilmek istenen hedefler ve uyulan kurallardır. Sosyal adâleti sağlamada çok önemli bir yere sahip olan bu kurum; dinin mükelleflere yüklediği sorumluluk sayesinde varlık ve gelirlerin adâlete binaen dolaşımını İslam Devleti'nde mâlî açıdan sağlamaktadır. Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasalarının gelişmemesi gibi nedenlerden dolayı verimli bir şekilde uygulanamadığı durumlarda, zekât maliye politikası aracı olarak kullanılabilir. Zekât hakkında üzerinde durulması gereken önemli husus ise, zekâtın doğrudan sabit bir oran ile mükellefin ekonomik durumundan bağımsız olarak sahip olunan varlıklar ile ilgili olmasıdır. Eğer ekonomik açıdan tahlil edersek; kamu gelirlerinden alınan paylar, belirli yerlere harcanarak bütçe dengesine katkı sağlayabilir ve İslamî bir ekonomide, Müslüman ekonomistlerin öncülüğünde büyük ve kapsayıcı mâlî politikalar çatısında yürütülebilir.

Wahab ve Rahman (2015)'a göre zekâtın toplanması ve dağıtılması sürecinde, zekât kurumları büyük rol oynamaktadırlar. Malezya'daki Müslümanların ayırdıkları zekâtların toplanması ve dağıtılması için kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumların doğru bir şekilde

görevlerini yerine getirmesi; bu kurumların etkili ve verimli bir şekilde yönetilmelerine bağlıdır. Bu makalenin konusu da Malezya'daki zekât kurumlarının verimlilik analizini oluşturmaktadır. Malezya'da olduğu gibi, ülkelerin barındırdıkları zekât kurumlarının; onlardan beklenen görev ve amaçları yerine getirebilmeleri için verimli ve etkili bir şekilde faaliyetleri sürdürmeleri gerekmektedir.

Malezya'da bulunan zekât kurumlarının bir kısmı şirketleşerek faaliyet gösterdikleri ve toplam 13 eyâletin bünyesinde barınan kurumların, federal bir üst zekât kurumuna bağlı oldukları görülmektedir. Bu çalışmada 2003 ile 2007 yılları arasındaki, Malezya'da bulunan zekât kurumlarının faaliyet etkinliği ve verimliliği çeşitli analiz yöntemleri vasıtasıyla ve 10 bağımsız değişken göz önünde bulundurularak incelemiştir. Bulunan sonuçlara göre, bu yıllar arasındaki verimlilik düzeyleri fazla değişim göstermemiştir. Malezya'daki zekât kurumlarının verimliliğinin artması, daha çok o kurumların faaliyet büyüklükleriyle ilgili olmasıyla alakalı olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca kurumların faaliyet verimliliğine etki eden en büyük faktörlerin başında, kurumların sahip oldukları şube sayıları gelmektedir. Şube sayılarının fazla olması kurumun masraflarını arttırsa da kurumsal faaliyet verimliliğine olumlu yönde etki etmiştir. Çünkü zekâtın toplanması ve dağıtılmasında bu şubeler büyük görev üstlenmektedir. Çalışanların sayılarının artması, kurumsal verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun nedeni; bürokratik işlemleri arttırmamasından dolayı, faaliyetlerin gerçekleşmesini yavaşlatmakta ve masrafları arttırmaktadır. Masrafları azaltmak isteyen zekât kurumları, çalışan kişi sayıları çoğaltmamalı, çalıştırdıkları kişilerin niteliklerini arttırarak faaliyetleri daha hızlı ve masrafsız yapmalıdırlar.

Malezya'daki zekât faaliyetlerinin hacminin büyük olmasını sağlayan bir diğer önemli etken de zekât ödeme aracı sayısının çeşitliliğidir. Böylece mükellefler kolay bir şekilde hesapladıkları zekât miktarını bu bölgedeki kurumlara internet, kısa mesaj ve çevrimiçi ödeme yolları gibi çeşitli yollarla ulaştırabilmektedirler.

Zekât sistemiyle modern vergi sisteminin farklı yönleriyle karşılaştırılması, Bakar ve Rahman (2007) çalışmalarında; şirketlerin gelirlerinden ödedikleri zekâtlar ile şirket gelirlerine konu olan vergilerin teknik olarak karşılaştırılmasını da Awang ve Mokhtar (2011) yapmıştır. Zekât sisteminin vergi sistemiyle arasında bulunan büyük farka dikkat çeken bu çalışma, zekâtın sadece dinî bir sorumluluk olmasının ötesinde; devletin mâlî

düzenini sağlamada yardımcı olan ve sosyal sistem içerisindeki eşitsizlikleri ortadan kaldırmada büyük rol üstlendiğine dikkat çekmiştir. Zekâtın yanında, İslam Devletinde yapılacak amme hizmetlerinin karşılanması için hazineye başvurulur. Hazinesinin yetmediği durumlarda da halka fazladan vergi yüklenerek, halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere kaynak oluşturulur. Ayrıca zekâtın, devletin her giderini karşılamak üzere kullanılması da düşünülemez. Çünkü zekâtın harcanabileceği alanlar Tevbe Sûresi'nde belirtilmiştir. Zekâtın da vergi olmasının yanında, zekâtın dışında uygulanan vergiler de vardır. Bunlar zekâttan; amaçları, oranları, istisnaları ve harcama alanları olarak ayrılmaktadır. Ayrıca bazı ülkelerde zekât ile verginin ödenmesi sonucunda halkın zekât sisteminden kaçınmasına neden olacak şekilde alınan çifte vergilendirmenin önüne geçilmesi ve Müslüman halkın zekât sistemine karşı teveccühünü arttırmak için, ödenen zekâtın tamamının kişinin üzerinde sabit olan vergiden düşülmesini sağlamaktadır. Böylece insanların zekât sistemine dâhil olması daha kolay hâle gelmektedir. Bu ülkelerden biri de Malezya'dır. Zekât müessesinin oluşması ve sürdürülebilir bir şekilde faaliyet göstermesi için de eğitim faktörü çok önemlidir. Ayrıca, politik adımların diğer faktörler ile beraber atılması halinde başarının elde edileceği söylenebilir.

Zekât, İslam'ın ortaya çıktığı ilk dönemlerde, amaçlarını yerine getirerek toplum içerisindeki sosyal yapıyı ekonomik olarak dengeye getirebiliyorken, günümüzde bozulan yapısından yâni merkezî bir otorite tarafından toplanılmamasından dolayı bireysel olarak belirlenen sınıflara verilmektedir. Bireysel olarak verildiğinden, bu ibadetin asıl anlamı ortadan kalkarak verim azalmıştır.

Shariff, Jusoh, Mansor ve Jusoff (2011)'un yapmış oldukları çalışmada, Malezya'daki zekât sisteminin; yoksulluğu gidermeye katkısı üzerinde durularak, ülkenin kalkınmasının önündeki engellerden biri olan bu duruma etkisine de değinilmiştir. Zekât, üretken olan ve sürdürülebilir alanlara kanalize edildiği takdirde, muhtaç insanların yaşam kalitelerinin artmasına ve yoksulluğun ortadan kalkmasını sağlayabilecek bir mâlî ibadettir. Bütçe dengesine katkı sağlayabilecek bu ibadetin yerine getirilmesi, İslam ekonomisinin mâlî olumsuzluklarını bertaraf etmede bir araç olarak kullanılabilir. Ülke genelindeki yoksulluk problemini zekât ile aşmak isteniyorsa, zekâtlar ülke genelinin ihtiyaçlarına göre kullanılmalıdır. Zekât dağıtımında aslolan toplandığı yerde dağıtılması olduğu halde, zekât potansiyeli en yüksek eyâletlerden olan Selangor, aynı zamanda yoksulluğun en düşük olduğu bölgedir. Bunun yanında Sabah eyâleti ise

yoksulluğun en yüksek olduğu yer olmasının yanında zekât potansiyeli olarak diğer eyâletlerden geri kalmıştır. Eğer zekâtı, daha muhtaç olan bölgelere intikal ettirmedığımız takdirde, ülke geneli için âdil bir dağıtımdan söz edemeyiz. Fakat Malezya’da bunun tam tersi bir durum vardır. Eyâletler arası zekât geçişkenliği ülkelinin anayasal yapısı gereği engellenmiştir.

Saad, Aziz ve Sawandi (2014)’nin çalışmasının konusu; zekât fonlarının yönetimindeki İslamî sorumluluktur. Yayınlanan verilere baktığımız zaman, Malezya’da toplanan zekât miktarı yıldan yıla artmakta ve bu zekâtın dağıtımını diğer Müslüman ülkelere bir model örneği teşkil etmektedir. Bunun yanında toplanan zekâtların hepsi dağıtılmamaktadır ve zekât fonunda dağıtılmadan kalan zekât miktarının artış gösterdiği aşikârdır. Zekât fonlarının yönetiminde, mükellefin bu yönetime güvenmesi hayafî öneme sahiptir. Çünkü mükellef, bu fonların yönetiminin doğru ve verimli yapılmamasının kanısına vardığında bu kurumlara zekât vermekten çekinerek ya hiç vermeme yoluna gidecek ve kendi imkânları ile bulduğu ihtiyaç sahiplerine zekâtını ulaştırmaya çalışacaktır. İslamî sorumluluk, kişinin kendisine, başkalarına ve yaratıcıya karşı olmaktadır. Zekât fonunun yönetimi de ilk olarak İslam’ın emirlerine ve Efendimiz (S.A.V.)’in uygulamasına göre şekillenecektir. Bundan sonraki süreçte ise mükellefe ve zekâtı alacak kişilere karşı sorumluluklar başlar. Bu fonun şeffaf olarak ehil kişilerce yönetilmesi gerekir. Diğer yandan zekât fonunu yönlendiren fetvaların da uygulanması gerekmektedir.

Elde edilen gelirlerin zekâtını ödeme motivasyonu üzerine Bakar ve Rashid (2010) anket çalışması yapmışlardır. Bu araştırma; Malezya’daki Uluslararası Malezya İslam Üniversitesi (IIUM)’nin akademisyenlerinin, gelirlerinin zekâtını ödemelerine etki eden faktörleri belirlemeyi hedeflemiştir. Daha önce Malezya’da yapılan araştırmaya göre; gelirlerin zekâtının ödenmesine etki eden en önemli faktörler arasında yaş, medenî durum, eğitim seviyesi, gelir düzeyi ve maaş kesintisi ile ödeme mekanizması bulunmaktadır. Bu çalışmaya katılanların sayısı beklenenden düşük olsa da elde edilen sonuçlar önemlidir. Zekât mükellefleri, devlete ödenen modern vergilere karşı çok hassas oldukları gözlemlenirken, aynı akademisyenlerin zekâtlarını ödeme noktasında bu kadar yüksek hassasiyete sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca kişileri zekâtlarını ödeme noktasında motive eden en önemli etkenler arasında kişilerin sosyal anlamda ümmetine karşı hissettiği mecburiyet ve muhtaçların hakkını önemsemesi gelmektedir. Anketi cevaplayanlardan elde edilen bulgulara göre; sadece %33 oranında katılım ile sınırlı

kalarak, zekât potansiyeline ulaşamadığı, bu durumun Malezya genelinde de iç açıcı olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca IIUM'in bir İslamî kurum olduğu düşünüldüğünde, bu kurum dışında kalanların daha hassas olamayacakları da açıktır. Çalışmanın bu kurum özelinde yapılması ve tüm akademisyenlerin çalışmaya katılmaması, anketi cevaplayanların sayısının geneli yansıtmayacağı kısıtlıkları da oluşturduğu aşikârdır.

Bir diğer anket çalışması da Ahmad, Othman ve Salleh (2015) tarafından Malezya'da Melaka eyâletinde faaliyet gösteren zekât kurumu hakkında yapılmıştır. Bu çalışma, Melaka eyâletinin din konseyi tarafından organize edilen zekât kurumunun paydaşları olan muhtaçların, bu kurum hakkındaki memnuniyetini ölçmeyi hedeflemiştir. Bu kuruma başvuran muhtaçların kısa süre içerisinde sisteme kayıt edilerek ihtiyaçlarının karşılanması için çalışmalar yapılmaktadır. Birçoğu bu durumdan memnun olduğunu belirtmiş ve zekât dağıtım konusunda bilgi aldıkları kanalın %43 oranında arkadaşları olduğunu belirtmiştir. Zekât hak sahiplerinin bilgi edindiği diğer kanallar ise; medya araçları ve kurumun internet sitesi olarak sıralanmaktadır. Ayrıca Malezya'daki bazı zekât kurumlarının kendi kalitelerini uluslararası alanda International "Organization for Standardization" ile tescil ettirerek, müşteri memnuniyeti konusunda hassas olduklarını belirtmiştir.

Bir diğer anket çalışması da Wahid ve diğerleri (2011) tarafından yapılmıştır. Selangor, Melaka, Terengganu, Kedah ve Federal eyâlette meskûn bulunan 407 zekât âmili ve 687 yoksul kişi bu çalışmaya katılmıştır. Katılımcılara zekâtın organizasyonun da caminin nasıl bir göreve sahip olması gerektiği, âmillerin dindarlığı ve verimlilik üzerine sorular sorulmuştur. Buna göre; zekâtın camiler üzerinden yerleştirilmesine katılımcıların destek verdiği ve bu şekilde zekâtın organize edilmesinin katılımı arttıracacağı sonucu ortaya çıkmıştır. Âmillerin %81'i günde 4-5 kere camide cemaatle namaz kıldıklarını belirtirken, zekât alan kişilerde ise bu oran %26 olmuştur. Zekât alan kişilerin %18.4'ü camilerdeki ibadetlere her gün katılmadıklarını belirtirken, âmillerde ise her gün en az bir vakti camilere katılarak edâ ettiklerini belirtmişlerdir. Bu anket neticesinde seçilen âmillerin âbitler arasından seçildiği ortaya çıkmıştır. Son derece isabetli olan bu durum, mükelleflerin gönül rahatlığı ile zekâtlarını bu âmillere teslim etmesini saplayacaktır. Zekât kurumlarının seçecekleri görevliler için bunun gibi kriterler belirlemesi faydalı olacaktır.

Jakarta’da bulunan 150 zekât mükellefi üzerinde Pemasari ve Huda (2015) tarafından anket çalışması yapılmıştır. Mükelleflerin zekât kurumlarına sadâkati ile bu kurumların hizmet kalitesi arasındaki ilişkinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Buna göre, servis kalitesinin mükellefler üzerindeki etkisi beklenenden düşük çıkmıştır. Mükelleflerin zekâtlarını bu kurumlar aracılığıyla ödememesinin nedeni zekâtlarını doğrudan sarf yerlerine ulaştırmalarıyla alakalıdır. Kimi mükelleflerin zekâtın özü itibariyle kurumsal bir şekilde ifâ edilmesi konusunda bilgi eksikliği olması, bu sistemin modern anlamda uygulanması adına büyük bir engel oluşturmaktadır.

Günümüze zekât ödemeyi kolaylaştıran en önemli araçlardan biri olan e-zekât uygulamaları ile ilgili akademisyenlerin farkındalığı Roni ve Tarmidi (2015) tarafından belirlenmeye çalışılmıştır. Selangor eyâletinde bu çalışmaya katılan 85 akademisyenden sadece 4’ü e-zekât sistemini kullanarak kurumlara zekât ödemesi yapmıştır. E-zekât sisteminin neden başarılı olamadığı ise; mükelleflerin zekâtlarını maaş kesintisi ile ödemeleri, şubeler aracılığıyla zekât vermeleri ve bu sistemin farkında olmamalarının yanında doğrudan sarf yerlerine ulaştıran mükellefler de bulunmasıyla ilgilidir.

Endonezya’nın Bandung bölgesindeki 31 zekât kurumunu kapsayan bir çalışma Komala (2012) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmanın konusu, muhasebe bilgi sistemlerini; muhasebecilerin bilgi düzeyi ve üst yönetimin desteği göz önüne alınarak incelenmiş ve bunun muhasebe bilgi kalitesine ne şekilde etki edeceği belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre; muhasebe bilgi sisteminin kalitesi, zekât kurumlarındaki muhasebe faaliyetlerinin kalitesiyle doğru orantılı olarak değiştiği tespit edilmiştir. Ayrıca muhasebecilerin yetkinliği ve üst yönetimin bu alandaki desteği, zekât kurumlarının muhasebe bilgi sistemine olumlu yöne etmektedir.

Zekâtı kurumsallaştırmak için oluşturulacak organizasyonel yapının karşılaşılabilecek kısıt ve fırsatları Salleh (2014) iki ana kategoride değerlendirmiştir. Bunların ilki profesyonellik-geleneksellik olurken, diğeri merkezîlik-yerellik olarak sınıflandırılmıştır. Malezya örneğine baktığımız zaman; eyâlet zekât kurumlarının merkezî bir yapıda teşkilatlanarak, faaliyet bölgelerinde şube açtıkları görülebilir. Böylece merkezden geliştirilecek politikaların yine aynı merkezden planlanarak şubeler aracılığıyla uygulanması sağlanabilir. Zekâtın kurumsallaşmadığı fakat İslam’ın uzun süredir yaşadığı zekât kurumu olmayan bölgelerde geleneksel olarak zekât toplanmaktadır. Mükellefler

camilere veya güvendikleri dindar kimselere zekâtlarını sarf yerlerine ulaştırmaları için teslim etmektedirler. Fakat günümüzde profesyonel anlamda kurumsallaşan kurumlar ile karşılaştığımızda, faaliyet verimi çok düşük olmasının yanında, zekâtın özünü yerine getiremeyecek kadar kısıtlı çalışmalar geleneksel zekât çalışmalarının kısıtlarını oluşturmaktadır. Ayrıca merkezî bir şekilde oluşturulan bu kurumların, kasaba ve köyler gibi küçük idârî birimlerdeki mükelleflerde âidiyet duygusu sağlayamamaktadır. Kurumlar teşkilatlandırılırken, paydaşların gönül rahatlığı ile çalışabilecekleri bir yapıda tesis edilmesi gerekmektedir. Çalışacak amillerin bölgenin güvenilen ve itibar edilen kişilerden seçilmesi önemli faktörlerden biridir. Yerleşmenin mükelleflerden uyandırdığı güven duygusunun yanında; kurumun bütüncül olarak faaliyet göstermesine engel olacak parçalı ve bürokratik yapılardan da kaçınılmalıdır. Ayrıca zekât kurumları kendilerinin bağımsız olarak yönetebilecekleri zekât fonlarını, merkezi bir yapıya girerek kontrolünü kaybetmek istemeyeceklerdir.

Nik Hassan (1987)'ın yapmış olduğu tespitler, geçmiş ile günümüzde zekâtın kurumsallaşması konusunda ne kadar yol kat ettiğimizi göstermektedir. Bu çalışmanın yayınlandığı 1987 yılında, zekât kurumları yeni yeni faaliyetlerine başlamıştı. Bu dönemde çok az kişiye hizmet etmekteydiler. Bu kurumların gelişmesinin önünde ortaya çıkabilecek engeller şu şekilde tespit edilmiştir: Toplumun zekâta bakışının İslam'ın esaslarıyla örtüşmemesi, bu kurumları yönetim sırasında ortaya çıkabilecek yetersizlikler ve verimsizlik, zekâtın mükellefe vacip olup olmaması üzerindeki kafa karışıklıkları ve bu kurumlardan bağımsız olarak gerçekleştirilen zekât ödemeleri. Müellif bu gibi nedenleri gelecekte bu kurumların büyümesine engel teşkil edebileceğini tespit etmiştir. Ayrıca temeli İslamî esaslara göre kurulmayan ülkelerin, zekâtın kurumsallaşması konusunda atması gereken adımları şu şekilde özetlemiştir: Merkezî zekât kurumlarının oluşturulması, ülkenin mâlî yapısı ile kurumların zekât politikalarının birbirlerine uyumlu hale getirilmesi, toplumun zekât konusunda eğitilmesi şeklinde tavsiyelerde bulunmuştur.

Ibrahim (2015) çalışmasında zekâtın kurumsallaşma faaliyetlerini inceleyerek; Malezya, Sudan ve Kuveyt hakkında bilgi vermiştir. Çağdaş zekât uygulamalarının görüldüğü ülkelere örnek olarak; Orta Doğu ülkeleri gibi Müslüman nüfusun çoğunlukta olması ve şer'î esaslara uygun olarak devletin idare edilmesi, Malezya ve Nijerya gibi ülkeler de ise Müslüman ve Müslüman olmayan nüfusun eşit haklardan yararlanması ya da Müslümanların azınlıkta olduğu ve şer'î esasların uygulanamadığı ülkeleri gösterebiliriz.

Müslümanların çoğunlukta olmadığı ülkelerde genellikle geniş çaplı zekât uygulamalarına bakışı; devletin düzenleyici olmamasının istenmesi, zekâtın kısmen gönüllü olarak toplanıp dağıtılmasına izin verilmesi, devletin organlarının aracılığıyla ve yasalara uygun olarak uygulamaların yapılabilmesi olarak özetlenebilir. Zekâtın devlet tarafından uygulanması ve bunun yasalarla da sabit olması, zekâtın tam anlamıyla ifâ edilmesi anlamına gelmemektedir. Bunun tam anlamıyla uygulanması son derece zor olmaktadır. Geline süreçte birçok devletin zekât üzerine çeşitli organlar oluşturmasının nedeni; zekât oluşumlarının şeffaflığı arttırmak, denetlenmenin sağlıklı bir şekilde sağlanması, toplanan fonların kötü niyetli insanların insâfına bırakılmaması ve ülkelerin de aldığı vergilerin zekât mallarından da alınarak mükerrer vergilendirmenin önüne geçilmesini sağlamaktır.

Malezya örneğine bakarsak; zekât alabilecek sınıflar arasında bulunan “fakir” ve “miskinlerin”; “Allah yolunda olanlar” ve “zekât memurları” sınıflarından daha az oranda zekâttan pay sahibi oldukları söylenebilir. Bunun nedeni de Malezya’daki yoksulluk oranının çok yüksek olmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu ülkede mikro-kredi mekanizması faaliyet gösterdiğinden dolayı, zekât fonları üzerindeki baskının çok yüksek olmadığı da söylenebilir. Zekât kurumlarının en çok geliştiği ülkelerden olan Malezya’da, “zekât memurları” sınıfının aldığı payın da en yüksek oranda olan ülkeler arasında olmasına şaşırılmamalıdır.

Sudan’da ise zekât fonlarının kullanımı daha çok sosyal ihtiyaçların karşılanması; hastane, eczane, okul gibi toplumsal faydanın sağlanacağı alanlarda harcandığı gözlemlenmektedir. Bu ülkede yoksulluk oranının yüksek olması bu gibi ihtiyaçların da karşılanmasını beraberinde getirmiştir. Fakat bu kurumlardan faydalanan her insanın zekât alabilme ehliyetine sahip Müslümanlardan olduğu söylenemez. Bunun için yapılan yatırımlar daha çok “Allah yolunda olanlar” sınıfına girmektedir.

Abdelmawla (2014) makalesinde ampirik verilere dayanarak, zekâtın rolünün ve bu alanda bilinçlenmenin Sudan’da 1990-2009 yılları arasında yoksulluğun önlenmesinde olumlu katkılar olduğunu göstermektedir. Yoksulluğu önleme programları doğrudan ve dolaylı yardımlar şeklinde olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Zekâttaki temlik şartından dolayı Müslümanlar bu ibadetlerini ifâ ederken doğrudan muhtaçların ihtiyaçlarını gidermeyi hedeflerler. 1971-2002 yılları arasındaki dönemde, hükümetin yaptığı belli

harcamalar ve yapılan yatırımlar hariç; Sudan'daki yoksulluk problemi, geliştirilen politikalar ile bertaraf edilememiştir. Ayrıca bu dönemde yanlış politikalar da halk içerisindeki toplam yoksulları arttırmıştır. Diğer yandan eğitim, kalkınmayı sağlamada en önemli etkenlerden biridir. Nitelikli bir şekilde verilen eğitim yoksulluğu önlemede çok önemlidir. Bunun sayesinde istihdama katılım artacak ve bu durum, sosyal dışlanmışlığın önlenmesinde bir faktör olarak kullanılabilir. Ayrıca bu çalışma göstermiştir ki; eğitimin yoksulluğu önlemedeki katkısı; Sudan'da zekâtın sağladığı katkıdan daha fazladır. Bundan dolayı eğitimde niteliği her kademedeki atılması, bunun için yapılan harcamalara daha büyük paylar verilmesi, yoksulluğu azaltmada elzemdir.

Güçlü bir zekât sisteminin kurulması için; zekât düşen malların ve gelirlerin zorunlu olarak zekâtının ayrılması için yasa çıkarılarak, Müslümanların zekâtını vermeleri sağlanmalıdır. Ayrıca ülke genelinde mükelleflerin zekâtları kolayca verebilmeleri için bu alanda bilgi sahibi çalışanları olan zekât toplama ve dağıtma büroları kurulmalıdır. Ayrıca tüm zekât bürolarını merkezden kontrol ve denetiminin sağlanması için Zekât Yönetim Merkezî kurularak, koordinasyonun sağlanması ve dağıtımda karşılaşılabilecek problemlerin önüne geçilmesi hedeflenmelidir. Kısa vadeli programların uygulanması bürolar aracılığıyla yürütülmeli, uzun vadeli programlar zekât yönetim merkezînin hükümet politikalarıyla zekât şartlarına uygun olarak gerçekleştirilmelidir.

Zekât ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda; zekât organizasyonunu etkili bir yönetimden yoksun bir şekilde sürdürmeye çalışmak, zekât alan kişilerin tembelleşmesine ve sürekli zekât yardımlarına bağlı bir şekilde üretkenlikten uzak yaşamasına neden olacağı düşünülmektedir. Üretkenlikten uzaklaşacak olanlar, çalışma gücü ve kabiliyetinde olduğu halde zekât alan kişilerdir. Yaşlı, sakat ve çeşitli nedenlerden dolayı çalışamayacak olan kişilere tüketime yönelik olarak zekât yardımı yapılması kaçınılmazdır. Tüketimden ziyade üretimi ön plana alan zekât yardımlarını daha verimli bir şekilde kullanmak ve zekât verilecek sınıfların uzun dönemli faydasını sağlamak üzerine alternatifler geliştirmeye çalışanlar olmuştur. Bu çalışmalardan birini de Alim (2015) yapmıştır. Zekâtın yatırımlara yönelik olarak kullanılmasını, yani zekât parasını yatırım aracı olarak kullanmak ve bunu da İslam Hukuku'nun izin verdiği bir şekilde nasıl yapılabileceği hakkında çalışmıştır. Zekâtı almaya hak kazanacak bir sınıf olan âmillerin, topladıkları zekâtı kendileri alabilecekleri için toplanan zekâtın mülkiyeti âmillere geçirilerek bir fon oluşturulacak. Âmiller almış oldukları zekâtı hak ettiklerinden

dolayı bu parayı istedikleri şekilde kullanabileceklerdir. Âmiller üzerinden bu fonu murâbaha, mudârebe ve müşâreke gibi İslam'ın izin verdiği yatırım araçları üzerinden nemalandırarak, uzun dönemli olarak fakirler ve muhtaçların ihtiyaçlarını bu fondan sağlanması düşünülmüştür. Fakat günümüzde bunun gibi yeni arayışlar, fikhî anlamda sağlıklı olmayacağı ve zaten yakalayamadığımız zekâtın özünden daha da uzaklaşmamıza, onun rûhî yapısını kaçırmamıza neden olacağı da aşikârdır.

Abdullah, Yusop ve Awang (2012)'in çalışması zekât verim endeksini konu edinmiştir. Bu çalışmada, hükümetlerin halk içerisindeki muhtaç gruplara yaptığı yardımların zekâta göre verimliliğini ölçme ve değerlendirme imkânı üzerinde durmuştur. Geliştirilen bu indeks, tüketime ve hükümet harcamalarını temel alan verilerden yararlanmaktadır. Gelirlerin temel olarak alındığı hesaplamalar; kayıt dışı oranlarının yüksek olabilmesi, kişinin gelirinin tam olarak hesaplanamaması gibi nedenlerden dolayı tercih edilmezken; tüketimin birçok yerde benzer olabileceği görülmektedir.

İndeks üç temel veri setinden yararlanmaktadır. Bunların ilki, toplam nüfus ve ne kadar hane halkının açlık sınırında olduğuna dair istatistiklerdir. İkinci olarak, fakir hane halkının temel ihtiyaçları için yapmış olduğu harcama toplamı; üçüncü olarak ise, hükümetlerin yoksulluğu önleme programları için kullanmış ve harcamış olduğu kaynaklardır. Bu çalışmanın sağladığı katkılar ise yoksulluğu azaltmanın ölçülmesinde yeni bir gösterge oluşturması ve bu indeksin almış olduğu 0 ile 1 arasındaki değerler ile de ne derece Makâsıdu's-Şer'îa'yı ifâ ettiğinin gözlemlenmesini sağlamaktır.

Saidurrahman (2013)'in Endonezya'daki zekât faaliyetleri tarihini günümüze kadar incelerken; Salim (2006) de Hollandalı sömürgeci güçlerin, modern Endonezya zekât kanunlarına hukûkî açıdan etkisini araştırmıştır. 2011 yılında çıkarılan ve zekât kurumlarını düzenleyen 23 numaralı yasanın olası etkileri hakkında çıkarımlarda bulunmuştur. Buna göre zekât yönetimi ülkenin erken döneminde cami ve medreseler üzerinden yönetilmekte ve toplanan fonlar halkın kendini sömürgeci güçlere karşı savunmasına bile fayda sağlamaktayken, Hollandalı sömürgeci güçlerin bu organizasyonu bertaraf etmeleriyle zekât faaliyetleri kesintiye uğramıştır.

1968 yılında kurulan zekât kurumlarıyla beraber hem devlet eliyle hem de sivil toplum tarafından organize edilen müesseseler ile ülke içerisindeki zekât çalışmaları organize edilmiştir. 2011 yılında yapılan son yasal düzenleme ile beraber, özel kurumlar üzerinde

baskı kurulmuş ve devletin zekât kurumu ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Fakat son yasal düzenleme yapılmadan önce toplanan zekât ile ilgili verilere baktığımız zaman, halkın özel kurumlara olan teveccühü, devlet kurumlarına oranla kat kat fazla olduğu görülmüştür. Çıkarılan 23 numaralı yasa sonrası, toplanan zekâtların ağırlıklı olarak devletin organize ettiği kurum olan BAZNAS tarafına kaymıştır.

Müslüman devletler sömürgeci güçler tarafından işgal edilmeden önce bazı farklılıklar olsa da zekât devletin organize ettiği bir müessese olarak faaliyet sürdürmekteyken; işgal güçlerinin ortadan kaldırdığı bu müessesenin yerine dünyevî vergi uygulamaları getirilmiştir. Hukuk düzeninin de İslamî esaslardan koparılması neticesinde Müslüman mükellefler zekât ibadetinden gün be gün uzaklaşmışlardır. Bir kısmı kendi imkânları ile zekât verirken diğerleri bu ibadeti yerine getirmemeye başlamıştır. Günümüzde sayıları yavaş yavaş artan resmî zekât kurumları bu açığı kapatacak potansiyelde olmasa da yapılan çalışmalar zekâtın tekrardan kurumsal bir yapıda sürdürülmesini sağlamak adına son derece önemlidir (Hassan, 2007: 3).

Naz'aina (2015) çalışmasında; Endonezya'da faaliyet gösteren zekât kurumlarını inceleyerek, bu kurumların finansal raporlama kalitesini ölçmek için formülasyon geliştirmiştir. Buna göre finansal raporlama kalitesine etki eden iki önemli değişken tespit etmiştir. Bunlar; kurum çalışanlarının yetkinliği ve iç kontrol sistemidir. İç kontrol mekanizması ve zekât kurumları bağımsız denetimden geçerek verimlilik ve şeffaflık konusunda mükellef ve diğer paydaşlara daha iyi hizmet verilebileceği belirtilmiştir. Ayrıca toplumsal ilgi ve güvenin sağlanmasında finansal raporlama önem arz ettiğini belirtmiştir.

Zekât potansiyeli ile ilgili yapılan çalışmaların sayısı literatür içinde çok kısıtlı kalmıştır. Fakat Firdaus ve diğerleri (2012)'un Endonezya'da zekât potansiyeli ile alâkalı olarak icrâ ettiği çalışma çok önemlidir. Bu çalışmanın amacı; Endonezya'nın zekât potansiyelini hesaplamak, zekâtın verilmesi üzerindeki demografik etkileri tespit etmek ve zekât potansiyeline ulaşmak için atılması gereken adımları belirlemektir. 2010 yılında Endonezya içindeki zekâta konu olan tüm varlıkların zekât potansiyeli 217 trilyon Endonezya rupisi olarak hesaplanırken; çeşitli endüstriyel faaliyetlerin ayrıştırılması sonucu Endonezya'nın kendi başına sahip olduğu potansiyel 102 trilyon rupi olarak gerçekleşmiştir.

Obaidullah (2015) zekât alanındaki çalışmasını Bangladeş'in kırsal kesimine yoğunlaştırmıştır. Bangladeş'in yaklaşık %90 oranında Müslüman olmasına rağmen, zekât yönetimi ve müesseseseleşmesi tam olarak sağlanamamıştır. Ayrıca çok az sayıda Müslümanın zekât ibadetini yerine getirdiğini gözlemleyen yazar, bu kişilerin de zekât ibadetini şartlarına uygun bir şekilde ifâ etmediklerini fark etmiştir. Durum böyle olunca, toplum içerisindeki yoksulluk ile mücadelede önemli bir yere sahip olan zekâtın amaçlarını yerine getirerek, muhtaç kesimin yaşam kalitesini arttırması beklenemez. Bangladeş'teki zekât uygulamalarının amacına neden hizmet etmediğini ise başlıklar altında sıralamıştır. Bunlar; toplumsal düzeyde zekât idâresinden yoksun olma, zekât ve mâlî ibadetler ile alakalı toplumsal farkındalığın olmaması, zekât hakkında bilgi eksikliği ve bilinen yanlış bilgiler, zekât dağıtım sistemindeki bozukluklar ve din karşıtı görüşler olarak sıralanabilir. Bangladeş'teki Müslümanların büyük çoğunluğu zekât ödeyecek düzeyde zengin değillerken, zekât ödemesi farz olan Müslümanların, bu zekâtlarını ödemeleri halinde günümüz Bangladeş'inde yoksulluk üzerine büyük bir etki yapacağı söylenebilir. Ayrıca Hasana Yardım Projesi çerçevesinde, Bangladeş'teki çok fakir insanlara zekât fonu aracılığıyla yardımlar yapılmaktadır.

Sohag ve diğerleri (2015) yapmış oldukları çalışmada; zekât fonlarının hane halkı gelirine ve giderlerine ne derece etki ettiği konusunda eğilim değerlerini kullanarak gözlemlerde bulunmuşlardır. Bangladeş'teki kırsal kesimin mâruz kaldığı yoksulluk üzerine yapılan bu çalışmanın neticesinde; zekât alan hâne halkının, gelirlerinde ve yaptıkları harcamalarda artış olduğu gözlemlenmiştir.

Zekâtın kurumsal olarak toplanmadığı veya ülkelerinde herhangi bir zekât kurumu olmayan mükellefler; camiler, tekkeler ve medreseler aracılığıyla bu ibadeti ifâ etmektedirler. Günümüzde mevcut zekât kurumlarına ve hayır kuruluşlarına güven eksikliği bulunduğundan, hâlâ birçok ülkede camilere zekât verilmektedir. Fakat toplanan zekâtlar üzerinde kontrolü azalan iktidarlar, bu duruma müdahale ederek zekâtları kontrol etmek istemektedirler. Buna en somut örnek; Mısır'da camiler aracılığıyla toplanan zekâtın, Hüsnü Mübarek döneminde kontrol altına alınması çabasıdır. Bunun için camilere ve zekât toplayan bu gibi mekânlara iktidara yakın imam ve görevliler getirerek zekâtlar üzerinde tam olarak tahakküm kurmaya çalışmışlardır. Fakat bu durum halk nazarında ters etki göstermiş ve insanlar daha önce zekât verdikleri bu yerlere zekât vermeyi keserek, zekâtlarını bizzat sarf yerlerine ulaştırmaya çalışmışlardır. Zekâtın

politik manevralardan izole edilmesinin ne derece doğru olduğunu tarihsel olaylarla ortaya koyan May (2013), zekât gibi mâlî niteliğe sahip olan ibadetlerin politik hamlelere karşı tepkisinin ne derece şiddetli olduğunu ortaya koymuştur. Toplumsal algının olumsuz yönde etkilenmesi kurumsal zekât sistemini bütüncül olarak etkileyecek ve tekrar güvenin tesis edilmesi kolay olmayacaktır.

Zekât kurumlarını dünya çapında koordine edecek bir zekât federasyonunun kurulması gerekliliğine dikkat çeken Suhaib (2009), İslam İşbirliği Teşkilatı'nın çatısı altında böyle bir oluşumun teşkil edilmesinin mümkün olduğunu belirtmektedir. Sosyal kalkınmanın hedeflendiği ülkelerde, zekâtın bir araç olarak kullanılması durumunda kurumların yapmış oldukları faaliyetlerini planlı bir şekilde yürütmeleri gerekmektedir. Yazar, bunun için kurumlara yıllık belirli bir bütçeyi hedeflemeleri ve beş yıllık olmak üzere faaliyet planlaması yapmaları tavsiyesinde bulunuyor.

2.1. Zekât İbadetinin Kurumsallaşma Süreci

İslam, insanların bir arada yaşayıp, yaradılışlarına uygun hareket ederek mutlu olmalarını çeşitli ibadetler sayesinde sağlayan yegâne dindir. İslam'ın emirleri arasında da sosyo-ekonomik uyumu sağlayacak faaliyetler de bulunmaktadır. Bunların en başında da zekât ibadeti gelmektedir. Genel olarak ibadetlere baktığımız zaman bir kısmı bedenî faaliyetleri kapsar iken bir kısım ibadetler ise mâlî olarak ifâ edilmektedir. Mâli olarak yerine getirilen ibadetlerin en önemlisi de hiç kuşkusuz zekâttır. Bu ibadet ise zengin Müslümanların mallarından belli bir kısmını ayırmalarını sağlayarak, toplum içerisindeki belirli gruplara karşı gelir transferini sağlamaktadır. Böylece zekâtın uygulanarak, toplum içerisinde gelir farklılıkları sonucunda ortaya çıkabilecek olumsuzlukları bertaraf edip, sosyal ve ekonomik anlamda uyumun sağlanması hedeflenmektedir.

Namaz ibadetinde olduğu gibi ibadeti gerçekleştirmek için bir mekâna, camiye, mescide ihtiyaç vardır. Bu ibadetin cemaatle ifâ edilmesi için kurumsallaşması; zekâtın da aslına uygun olarak yürütülmesi için de müessesevî bir yapıya büründürülmesi gerekmektedir. Ferdî olarak gerçekleştirilen zekât ibadetinin planlanan hedeflere ve amaçlara ulaşması beklenemez (Yavuz, 2008a: 629).

Zekâtın kurumsallaşma sürecini üç önemli döneme ayırırsak, bunlar; Peygamber dönemi, Râşîd Halifeler dönemi ve devam eden süreçte büyük İslam devletlerinin hüküm sürdüğü dönemleridir.

2.1.1. Hz. Peygamber Dönemi

Hz. Peygamber döneminde; zekâtın kâmil hale gelerek, devlet tarafından ehil kimselerin hakkı olarak toplanmış ve bu sınıflara dağıtılmıştır. Ayrıca Efendimiz (S.A.V.) tarafından bu faaliyetlerin yerine getirilmesi için görevliler tahsis edilmiş ve bu görevliler bizzat Rasûlullah tarafından eğitilmiştir.

Medine döneminde Müslümanlar üzerine farz kılınan vergilerin ortaya çıkması, fetihler neticesinde İslam Devleti'ne yeni toprakların katılmasıyla beraber bu vergilerin; tahakkuk, tahsil ve sarf edilecek yerlere naklinin gerekliliği yavaş yavaş malî bir teşekkül ile bazı müesseselerin oluşmasına sebebiyet vermiştir (Yeniçeri, 1984: 53).

Zekât, farz kılındıktan sonra, Müslümanların kendilerine mahsus olarak hesaplayıp dağıttıkları bir mâli yardım olmanın ötesinde; İslam Devleti tarafından organize edilerek, kurumsal olarak işletilmesi gerektiği Şârî tarafından emredilmiştir. Hicrî 8. yıldan itibaren vergi niteliği alan zekât, merkezî idare tarafından belirlenen görevlilerce toplanmış ve zekât ödemeyenlere bazı müeyyideler uygulanmıştır (Kenanoğlu, 2013). Peygamberimiz (S.A.V.) bu ibadeti, ilgili âyetler çerçevesinde düzenleyip, müessesevî bir yapıda uygulamıştır.

Devletin yaptırım gücüyle şekillenen zekâtın kurumsal yapısı, âyetle belirlenen sarf yerleri ve bu sarf yerlerinin içerisinde de zekât organizasyonunda çalışacak zekât memurlarının zikredilmesi ile bu faaliyetin devletin dizayn ettiği bir oluşum olmasını sağlamıştır. Ayrıca Efendimiz (S.A.V.) zenginlerden alınıp, muhtaç kişilere verilecek olan zekâtın kamu otoritesi altında gerçekleştirileceğini, bölgelerinden sorumlu olan vâlilere bildirmiştir. İslam Devleti'nin topraklarına bağlı olan bölgeleri yönetmesi için merkezden atanan görevliler bizzat Efendimiz (S.A.V.) tarafından bu konu hakkında bilgilendirilmiştir. Bu açıdan zekâta bakarsak, hukukî ve teknik açıdan vergi olduğu ve devletin, âyet ile belirlenen yerlere sarf etmesi için zenginlerden aldığını söyleyebiliriz (Dumlu, 2012: 31).

Zekât, mâli bir hakkı temsil eder. Temsil edilen bu hakkı ise yalnızca hukukî yetki sahibi olan devlet başkanı alabilir. Zekât'ın Allahu Teâlâ'nın hakkı olması nedeniyle, Allahû Teâlâ'nın haklarını, bu hakları almakla yetkili olan devlet başkanı alabilir. Devlet başkanının zekâtları toplayarak sarf yerlerine ulaştırma hakkı, Hanefî âlimlere göre; devlet tarafından varlıklara sağlanan himaye esasına binâendir (Aghnides, 2003: 263).

Mükellefin; devlet başkanına veya onun bu iş için tâyin ettiği görevliye, zekâtını teslim ettiği anda bu borç üzerinden kalkar. Çünkü devlet reisinin toplanan zekâtların belirlenen harcama yerlerini seçme hakkı vardır. Bu hakkı mükellefler kendileri zekât dağıtarak ortadan kaldıramazlar. Hanefîlerin tercih ettiği görüş budur (Serashî, 2011, II:240).

Günümüzdeki Müslümanların neredeyse tamamını oluşturacak yoğunlukta yaşadıkları ülkelerde zekât; merkezî sisteminden koparılmış, tamamen gönüllülük esasına göre çalışan organizasyonlar ile mükelleflerden toplanıp dağıtılmaktadır. Ayrıca bu organizasyonlar da her ülkede bulunmamaktadır. Fakat bu mâlî ibadetin özüne baktığımız zaman, amacına ulaşabilir bir sistemin devlet eliyle veya devletin yetki verdiği kişiler aracılığıyla bir organizasyon altında toplanıp, korunup, hesaplanıp ve sonuçta hak eden kişilere dağıtılması gerekmektedir (Ali ve Hattâ, 2014: 6). Günümüzdeki laik devletlerin bu tip bir organizasyonu kurmasını ve çalıştırmasını beklemek hayal olur. Çünkü bu ibadetin tam olarak işleyebilmesi için, her yönüyle İslâmî bir otoritenin, kendisine tâbi olan vatandaşları üzerinde yaptırımını kabul etmek gerekir. Çünkü zekât ihtiyârî bir ibadet değildir. Zekâtın, içinde ikâmet edilen İslâm devletince akredite bir kuruluş veya görevliler tarafından toplanması durumunda; eğer ki mükellefliği kesin delillerle sabit olan Müslümanlar zekât vermekten kaçınırlarsa, bu durumda zorla alınması ve cezaî işleme tâbi tutulması gerekmektedir. Tarihte ortaya çıkan bu ve bunun gibi durumlarda bu şekilde bir karşılık verilmiştir.

2.1.2. Râşid Halifeler Dönemi

Efendimiz (S.A.V.)'in vefatını takip eden Râşid Halifeler döneminde ise; Hz. Ebûbekir İslâm Devleti'nin başına geçmiş ve Hz. Peygamber'in çizgisinde halîfeliği yerine getirmeye çalışmıştır. Bu sırada çeşitli karışıklıklardan faydalanmak isteyen bazı kabileler hazineye zekâtlarını vermekten kaçınmaları üzerine, İslâm'ın özünü oluşturan bu ibadetten kaçınmaları halinde onlarla savaşacağını ilan etmiştir. Böylece devletin malî yapısını korumasının yanında İslâm'ın genel yapısını da korumuştur (Sıddkî, 1972: 19).

Hz. Ömer (R.A.), “kalpleri İslâm'a ısındırılacaklar” sınıfına zekât tahsis edilmemesi gerektiğini belirtmiş ve zekât dağıtımını yapılırken bu sınıf hâriç tutulmuştur. İlk divan Hz. Ömer tarafından fey gelirlerini dağıtmak amacıyla kurulmuştur (Kenanoğlu, 2013). Ayrıca Dîvan sistemi, zekâtın kurumsallaşma sürecine olumlu yönde etkilediği, yapılan işlemlerin kayıt altına alınmasını kolaylaştırdığı düşünülmektedir. Hz. Ömer'in yine

zekâtın hedeflerini kapsayacak şekilde halkın muhtaç veya sosyal açıdan kırılgan kesimlerini sınıflandırarak onları Dîvan sistemi altında korumaya almış, ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Hz. Osman döneminde zekâta tâbi malların, devlet otoritesi altında toplanması konusunda bazı yöntem değişikliklerine gidilmiştir.

Hz. Osman döneminde zekâta konu olan mallarda görünen ve görünmeyen ayrımına gidildiğinden; tarihsel sürece baktığımızda, devlet başkanının yetkilendirdiği görevli sadece görünen mallar üzerinden zekât alır. Zekât mükellefinin görünmeyen mallarını araştırmaz. Fakat görünmeyen mallara da zekât farz olduğundan mükellefin bu varlıkların zekâtlarını vakti geldiğinde sarf yerlerine ulaştırması gerekmektedir. Zekât âmili bu konuda mükellefi bilgilendirebilir fakat herhangi bir zorlamada bulunamaz. Eğer mükellef bu konuda bir kusur gösterirse, kamu müfettişi olan muhtesibler zekât mükellefini azarlarlar (Aghnides, 2003: 267).

2.1.3. Diğer İslam Devletlerinin Uygulamaları

Emevîler döneminde, Mısır vâlisi topladığı zekâtları dağıtacak kimse bulamadığından halifeye mektup yazmış, bu zekâtlar ile ne yapacağını sormuştur. Buradan da anlayabiliriz ki zekât kurumu başarılı bir şekilde çalıştırılmış, zekâtın toplandığı yerde dağıtılacak yoksullukta kimse bulunamamıştır (Beik ve diğerleri, 2014: 8). Bunun gibi durumlarda; zekâtlar merkeze gönderilerek devlet reisinin belirlediği yoksullara zekât kanalize edilmiş veya köle satın alınıp özgürleştirilerek toplumsal bir sorumluluk yerine getirilmiştir.

Abbâsîler mevcut divan sistemini geliştirerek yaygınlaştırmıştır. Bu dönemde bazı zekât gelirlerinin toplanmasında Dîvânü's-sadaka birimi sorumlu olmuştur. Ayrıca bu sistem eyalet merkezlerinde ve mahallî yerleşkelerde de mevcuttu. Kayıt altına alma ve şeffaflık gibi önemli unsurların geliştirilmesinde büyük rol oynamış, divan sistemi çatısı altında gerçekleştirilen faaliyetler kayıt altına alınmış ve bu kayıtlar belirli dönemlerde merkeze gönderilmiştir (Kenanoğlu, 2013).

Osmanlı kendisinden önce kurulmuş olan İslam devletlerinin uygulamalarını örnek almıştır. Kuruluşundan itibaren İslam hukuk sistemini ve buna tabi olan vergi sistemlerini uygulamıştır. Bu dönemde vergileri ifade etmek için tekâlîf kavramı kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde uygulanan vergiler şer'î ve örfî olmasına göre; tekâlîf-i şer'iyye ve tekâlîf-i örfiyye diye ikiye ayrılmaktadır. Bu vergiler Tanzimat dönemine kadar ikili ayrıma tabi olarak uygulanmıştır (Kazıcı, 2005: 63). 19. yüzyıla gelindiğinde; fethedilen

araziler mîrî arazi olarak vasıflandırılmış; zekât, öşür, haraç ve cizye gibi şer'î vergiler karşılığında aynî ve nakdî resimler belirlenerek tahsil edilmiştir (Kenanoğlu, 2013).

2.2. Zekâtın Devlet Tarafından Toplanarak Dağıtılmasının Hikmeti

Doğrudan zekât vermekten kaçınan Müslümanların, bu yaptıklarıyla toplumu etkilemesi ve devletin toplamak üzere yetkili kılındığı ilahî bir vecibe olan ibadete karşı gelmesinden dolayı, yine devlet otoritesi altında zekât cebren tahsil edilir ve ceza olarak da malının yarısına el konulur (Hamitoğulları, 1987: 30).

Zekâtın, İslam açısından ne derece önemli olduğu mâlûmdur. Onu vermekten kaçınanlara karşı Abdullah b. Mes'ud (R.A.)'un görüşü şöyledir: *“Zekâtı vermekten kaçan, Müslüman değildir. Zekâtını vermeyen kimsenin namazı yoktur yâni namazı kabul olunmaz.”* (Ebû Yusuf, 1973: 137).

Eğer kişi zekât ibadetinin hükümlerini bildiği ve bunun İslam'ın en büyük ibadetlerinden olduğuna inandığı halde çeşitli sebeplerden bu ibadeti yerine getirmiyorsa mezkûr ceza uygulanır. Zekât ibadetinin farz olduğunu inkâr eden ve buna inanmayan kimselerin ise kâfir olduğuna ve İslam'dan çıktığı konusunda âlimler görüş birliğine varmışlardır (Özek ve diğerleri, 1984: 27).

Fakat günümüzde Müslümanların neredeyse tamamı şer'î bir yönetim altında yaşamadıklarından dolayı; Brunei, Sudan, Yemen ve Suudi Arabistan'da zekâtları belli şartlar altında devlet kurumuna ödemek zorunludur. Bunun yanında Malezya, Ürdün, Endonezya ve Mısır gibi ülkelerde ise mükellefler zekât ödemelerini ihtiyari bir şekilde yerine getirmektedir (Ali ve Hatta, 2014: 6).

Zekâtın ifâsı fertlerin vicdanına bırakılamayacak kadar önemli bir müessesedir. Bu müessesenin organizasyonunun bizzat devlet eliyle yapılmasının bazı hikmetleri mevcuttur. Bunlar ise:

- Zekât mükellefi olan bazı kimselerin kalpleri katılaşmış olduğundan yıllarca biriktirdikleri varlıklarından vazgeçmek, onları sarf etmek istememektedirler. Zekât, bu kişilerin vicdanına bırakılması halinde, fakirlikle mücadele eden insanları yoksulluğa terk etmekle sonuçlanacak bir zihniyet oluşabilecektir.

- Muhtaçların hakkı olan zekâtı fertlerden değil de devletin görevlendirdiği memurdan almaları onların haysiyet ve izzetini korunmasını sağlayacaktır. Ayrıca zekât mükelleflerine karşı oluşabilecek minnet duygusunun da önüne geçilecektir.
- Zekât organizasyonu etkili planlama gerektirdiğinden; zekâtın dağıtılması fertlere bırakılması halinde verim düşebilir ya da bazı kimselere fazla zekât verilirken, diğerleri bu haktan mahrum kalabilir.
- Zekâtın sarf yerlerinin çeşitli olmasından dolayı; mükelleflerin kendi başlarına karar vererek dağıtamayacakları gruplara zekât dağıtmak için devlet reisinin kararlarına ihtiyaç vardır.
- İslam Devleti'nin gerçekleştireceği faaliyetler için mâlî kaynaklara ihtiyaç vardır. Bütçe kaynaklarını oluşturan zekât ve fey gelirleri sayesinde planlanan faaliyetler gerçekleştirilebilmektedir. Zekâtın ferden ifâ edilmesinin sonucunda devlet bütçesinin en büyük kalemlerinden olan zekâtın toplumsal faydasından mahrum kalınacak, bütçe hacmi düşecektir (Özek ve diğerleri, 1984: 160).
- Devletin zekât gibi bir ibadete aracı olmaması sonucunda mükellefler gönüllü olarak zekât toplayan kuruluşları tercih etmekte veya yakın akraba ve komşularına zekâtlarını vermekteler. Bunun sonucunda zekâtı toplayan gönüllü kuruluşta yakın topluluk ve cemaatler bundan faydalanmakta diğer yoksun gruplar ise zekâta ulaşmamaktadırlar. Yoksullukla mücadelede etkin bir araç olan zekâtın bu şekilde verimsiz ve düzensiz olarak sarf edilerek amacına ulaşması düşünülemez (Powell, 2010: 18).
- Efendimiz (S.A.V.) zekât görevlilerini defaten mükelleflere karşı müsamahakâr ve hoşgörülü olmaları konusunda uyarmıştır. Zekâtın devlet eliyle toplanması halinde bile bu uyarılarda bulunulduysa, devletin otoritesi dışında yürütülecek faaliyetlerde ortaya çıkabilecek keyfî uygulamalar sonucu mükellefler mağduriyet yaşayabilirler.

Zekâtın devlete verilmesi hakkında yalnızca ticârî mallar ve para konusunda ihtilaf bulunmaktayken, toprak mahsûlleri ve diğer ürünlerin zekâtının devlete verilmesi konusunda herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır (Yavuz, 2008a: 596).

2.2. Zekât Müessesinin Günümüzdeki Durumu

Modern devletlerin günümüzde zekâta bakış açıları farklı olmakta ve ülkelerin uygulamış oldukları zekât modelleri birbirlerinden farklı olmaktadır. Demografik yapısına baktığımızda; nüfusunun çoğunluğunu Müslüman olan ülkelerdeki rejimler İslamî esaslara zıt olduğundan dolayı, bu ülkelerde zekât kurumlarının kurulması zorlaşmakta veya kurulamamaktadır. Bunun yanında ülkelerin bazıları, kendileri bir zekât müessesesi kurmaktan ziyâde, gönüllü olarak oluşturulan vakıf gibi sivil toplum örgütlerini zekât toplama ve dağıtma konusunda yetkilendirerek de bu ihtiyaca çözüm aramaktadırlar. Zekâta, varlıkların bir vergisi olarak bakıp, dağıtımını diğer vergilere benzer şekilde yapan ülke örnekleri de bulunmaktadır (Powell, 2010: 15).

Zekât konusunda 1952 yılından Şam'da bir toplantı tertip edilmiş ve âlimlerin iştirakiyle bu konu hakkında müzâkereler yapılmıştır. Günümüzdeki zekât müessesinin durumu hakkında tespitler yapılmıştır. Bu tespitlere göre; malın zâhir olup olmamasına bakılmaksızın zekât müessesesinin işletilmesinin sorumluluğu günümüzde de devlete aittir. Günümüzde insanlar zekât vermekten uzaklaşmıştır. Hz. Osman ve devamında devlet reisliği görevini yerine getiren kişiler bu görevi halka tevdi etmişler fakat mükellefler verilen vekâleti yerine getirememişler. Bundan dolayı zekâttan beklenen sonuç alınamamıştır. İslam hukukçuları hangi tür mal olursa olsun eğer zekâta konu olması halinde, mükellef vermekten kaçınırsa devlet otoritesi tarafından bu hakkın alınması konusunda görüş bildirmişlerdir.

Günümüzde, eskiden zorluklarla karşılaşılan malların tespiti konusunda gelişme kaydedilmiş ve zekâtın tarh ve tahakkuk işleri çok kolaylaşmıştır. Günümüzde devletlerin kendilerine en uygun zekât müessesesi modellerini işletmeleri gerekmektedir. Bu modeller aracılığıyla zekâtlar toplanarak, gerekli yerlere sarf edilmelidir. Hatta mükelleflere zekâtın bir kısmını bırakarak, onların dağıtmasına da izin verilebilir. Böylece mükelleflere, muhtaç akrabalarını ve komşularını koruyup kollama imkânı da verilmiş olur (Özek ve diğerleri, 1984: 164).

Yeni yeni zekât kurumlarının ortaya çıkması ve zekât kurumu bulunmayan veya bulunması ihtimali de olmayan yerlerde zekâtın nasıl ifâ edilebileceği akıllara gelebilir. Zekâtın özünde kurumsal bir yapıda, devlet otoritesi altında yürütülmesi olsa da mükellefler İslam'ın temel rükûnlerinden olan zekâtı vermeleri gerekmektedir. Devletin

zekâtı zarurî kılıp kılmamasına bakılmaksızın ödenmesi gerekmekte çünkü zekât Müslümanın malını ve nefsinı temizlemek için bir araçtır ve mükelleflere farz kılınmıştır. Mükellefin görevi bu ibadeti nasıl yerine getireceği konusunda şer'î esasları en iyi şekilde bilmektir. Zekât, devletin otoritesinden önce Kur'ân-ı Kerim ve Efendimiz (S.A.V.) tarafından emredilmektedir (El-Kardâvî, 1984, I:96).

2.3. Zekât İbâdetinin Devlet Otoritesi Altında Müesseseleştirilme Emâreleri

Şâ'rî tarafından belirlenmiş bir hak olan zekât, fertler üzerine farz kılınmış ve ödenmesi fertlerin vicdanına bırakılmamıştır. Ferdî bir iyilik olmayan zekât, devletin kontrol ettiği sosyal nizam içerisindeki bir müessesedir. Bu müessesenin organizasyonu ve işletilmesi de devlet otoritesinin bizzat görevidir. Bütçeye yük olmaması açısından bu organizasyonda çalışan görevlilerin ücretleri, toplanan fonların sarf edileceği gruplar arasında üçüncü sırada zikredilmiştir (Özek ve diğerleri, 1984: 157).

Zekâtın özüne baktığımız zaman; onun naslar ile belirlenen hak sahiplerine ait bir vergi olduğu görülür. Devlet de toplumun haklarını koruyan bir temsilci olması nedeniyle bu hakkı toplum adına mükelleflerden toplamak ve zekâtın sarf edileceği yerlere ulaştırmakla yükümlüdür (Eskicioğlu, 1996).

Buhârî'de geçen bir rivâyette zekâtın “zenginlerden alınıp, fakirlere verileceği” Muâz b. Cebel (R.A.)'e bildirilmiştir. Buradan da anlayabiliriz ki; fertlere, zekâtlarını ayırıp belirtilen yerlere sarf etmeleri emredilmemiş, bizzat devlet başkanı olan Efendimiz (S.A.V.)'in görevlendirdiği Yemen vâlisine o bölgenin zekâtını devlet adına toplaması ve yine mükelleflerin ibadetlerini tamamlamak için devlet otoritesinin yetkilendirdiği görevli tarafından dağıtılması emredilmiştir (Özek ve diğerleri, 1984: 158).

Zekât verilecek sınıfların üçüncüsü de devlet otoritesinin belirlediği zekât faaliyetlerinde çalışan memurlardır. Efendimiz (S.A.V.) ve halîfelerin İslam coğrafyasının dört bir yanına âmiller tâyin ederek mükelleflerden zekâtlarını toplaması ve dağıtması; bu yapının kurumsal bir şekilde devlet idaresi altında yürütüldüğünü göstermektedir (Demirhan, 2006: 30).

Hz. Peygamber (S.A.V.)'den beri zekâtın tahsil edilmesi ve hak sahiplerine dağıtılması için bir teşkilat mevcut bulunmaktaydı. Ayrıca zekâtın yönetilmesi süreci de beytülmâlin esas görevleri arasında bulunmaktadır. İslam Devletinin hazinesini sadece bir mekân

olarak düşünmemek, onu bir makam olarak tasavvur etmek daha doğru olacaktır. Çünkü tahsil edilen zekâtlar merkezdeki hazineye aynî olarak transfer edilmemekte, beytûlmâl adına tahsil edildiği bölgelerdeki hak sahiplerine en kısa yoldan ulaştırılmaktaydı. Bu görevler beytûlmâl adına yerine getirilmekteydi (Yeniçeri, 1984: 115).

Zekât malları öncelikli olarak bu varlıkların kazanıldığı yerlerdeki yoksullara harcanır. Zekâtların yoksullara dağıtıldığı halde yine de artması durumunda ise merkeze gönderilerek, ülkenin umûmî ihtiyaçlarını karşılamak üzere kabz olunur. Fakat Rasûlullah döneminde toplanan zekâtların artması veya artan zekâtların merkeze gönderilmesi ile ilgili bir örnek yoktur (Kahf, 2000: 17). Hz. Peygamber (S.A.V.) Hz. Muaz (R.A.)'ı Yemen'e vâli olarak göndermiştir. Bu görevine Hz. Ömer (R.A.) zamanında da devam eden Hz. Muaz (R.A.) bu bölgeden topladıkları zekâtı yine bu bölgeye dağıtmıştır. Fakat Hz. Ömer (R.A.) döneminde her sene daha fazla zekâtı merkeze göndermek zorunda kalmıştır. Çünkü zekâtın toplandığı bu bölgedeki insanlar zenginleşerek zekâtı hak eden sınıflar zümresinden çıkmışlardır. Bu sebepten devlet reisinin hak sahiplerine ulaştırması için zekâtlar merkeze transfer edilmiştir (Yeniçeri, 1984: 390).

Zekâtın kurumsallaşması tarihine baktığımız zaman, en büyük kırılmanın malların sınıflandırılmasından sonra olduğunu görürüz. Zekât mevzuu mallar; emvâl-i zâhire ve emvâl-i bâtine olmak üzere sınıflandırılırlar. Emvâl-i zâhire; sâime hayvanlar, tarımsal mahsûller ve ticâret malları gibi saklanması mümkün olmayan ve zekâta konu olan malları ifâde ederken, emvâl-i bâtine ise mâliklerinin gizlemeye gücü yettiği para, altın gümüş ve ticârî mallardır. Hz. Peygamber (S.A.V.) ve onun vefatından sonra yönetime geçen Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in dönemlerinde; zekât, herhangi bir ayrıma tutulmadan bu iki sınıf maldan, âmiller tarafından alınmaktaydı. Fakat Hz. Osman, kötü niyetli zekât âmillerinin, insanların mallarını araştırarak onlara zorluk ve sıkıntı vermelerinden korktuğu için, mükelleflere bâtinî mallarının zekâtlarını kendileri vermeleri için vekillik vermiştir. Mal sahiplerinin yararına olan bu vekillik geçerlidir (Serashî, 2011, II:252). Ayrıca bu vekillik sayesinde; zekât mükellefi olanların, fakir akrabalarını gözetmelerine ve onların ihtiyaçlarını karşılayarak akrabalık ilişkileri geliştirilebilir. Bu kararın alınmasıyla başlayan süreçte, devlet ile zekât arasındaki bağlar yavaşça kopmaya başlamıştır (Tabakoğlu, 2008a: 328). Hz. Peygamber (S.A.V.) döneminde zekât mükellefleri kendi rızalarıyla mallarını zekâtları tahsil etmeleri için zekât âmillerine

getiriyorlardı. İmâni anlamda kemale ermiş Müslümanlara yakışır bu davranış, zekât mallarının zahirî ve batınî olarak tasnif edilmesiyle zayıflamış, mükelleflerin zekât ile olan bağı günümüzde kopma noktasına gelmiştir (Yavuz, 2008a: 585).

Bu ibadetin maksâdının hâsıl olabilmesi, zekâtın fertler tarafından dağıtılmasından ziyâde, zekâtın müessesevî bir yapıda işletilmesiyle olacaktır. Çünkü kişiler için zekâtı doğru bir şekilde ayırıp dağıtmada zorluklar vardır. Kişiler, çevresindeki ihtiyaç sahiplerine zekât verirlerken bunu verimli ve bütün ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını giderecek şekilde yapamayabilirler. Fakat devletin veya devletin yetki verdiği bir teşekkülün bu alanda faaliyet göstermesi; kayıt, muhasebe, toplama ve dağıtım yollarının çeşitliliğinden faydalanması sayesinde muhtaçların ihtiyaçlarını kolayca karşılayabileceklerdir.

Hz. Ali ile Şam vâlisi Muâviye arasında gerçekleşen çekişmeler sırasında; halk, zekâtlarını kime vereceği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Ebû Ubeyd tarafından yazılan Kitâbü'l-Emvâl'de yar alan ifadeye göre; İbn Ömer'in bu konuda, Medine'de yaşayan mükelleflerin, Hz. Ali'nin atadığı görevlilere, Şam'da yaşayan mükelleflerin ise Muâviye'nin atadığı görevlilere zekâtlarını teslim etmelerini söylemiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere, her ne kadar politik karışıklıklar olsa da, insanların zekâtın müessesevî yapısına dâhil olması gerekliliği buradan da ortaya çıkmaktadır (Beik ve diğerleri, 2014: 8)

Zekâtın bu kurumsal yapısını göz önüne aldığımızda; ülkemizde zengin Müslümanların yoğun yaşadığı bölgeler ile muhtaç Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgeler bulunmaktadır ve bu işlemlerin sağlıklı yapılması için zekâtın organizasyonunun yapılması gerekmektedir. Kaynakları doğru bir şekilde yönlendirilmesiyle bu bölgeler arasında zekât ile sağlanan gelir transferleri, muhtaçların insânî şartlar altında yaşamaları için bir vesile olacaktır.

Zengin birinin zekâtını mallarından ayırarak, fakirlerin olduğu bölgede dağıtması nefsine zor gelebilir veya bu ibadeti yaparken kendisinin veya aracı koyduğu kimsenin bilinmemesini isteyebilir. Zekât verecek olan zengini kendi vicdanının esiri olmaktan kurtarıp, bu ibadeti daha kolay edâ etmesi bir müessese aracılığıyla sağlanacaktır. Ayrıca zekâtın hesaplanması, toplanması ve dağıtılmasında ortaya çıkabilecek ihtilafların ve karışıklıkların merkezî bir otorite tarafından ortadan kaldırılmasını sağlayacaktır. Devlet

açısından bakıldığı zaman ise, bütçede mükerrer olarak harcama yapılmasının önüne geçilerek, bütçe üzerindeki yükün hafifletilmesi sağlanacaktır (Demirhan, 2006: 31). Bunun gibi durumlarda devlet organıyla yapılan organizasyonların, muhtaçların gururunu da zedelemeyeceği aşikârdır. Çünkü devlet himâye ettiği muhtaçların ihtiyaçlarını gidermekten sorumludur.

Ayrıca, Tevbe Sûresi 103. âyetinde; Allah (C.C.), Efendimiz (S.A.V.)’den, Müslümanlardan sadakalarını almasını emir sigâsıyla söylüyor. Ayrıca devam eden âyette alınan bu sadakaların günahları bağışlamaya vesile olacağından bahsediyor (Es-Sâbûnî, 2014, II:509). Burada dikkat edilmesi gereken husus, zekât verilmesine teşvik edilmesi veya zekâtın Müslümanların kendi çabalarıyla verilmesinin istenmesi değildir. Topyekûn bir planlama ile yoksulların ihtiyaçlarının, temizlenmeye vesile kılarak karşılanmasıdır. Ayrıca İslam, ortaya çıktığı andan itibaren muhtaçlara yardım edilmesi, yetimlerin korunması, akrabaların gözetilmesini zaten emretmektedir. Zekât emri ise bu ibadetin ihtiyârî olmaktan çıkıp, belli amaçları olan ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi için de bir müesseseye ihtiyaç duyulduğunu ifâde etmektedir.

Zekâtın tam olarak amacına hizmet etmesi ancak onun bir kurumsal faaliyet olarak yürütülmesine bağlıdır. Ferdî olarak ayrılan ve dağıtılan zekât ile toplumun bütün kesimlerini kucaklamak ve faydalandırmak mümkün olmamaktadır. Fakat devlet tarafından da akredite edilmiş zekât kurumları tarafından bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi zekât potansiyelini ve verimliliğini arttıracak; hizmet ettiği alan da daha geniş ve köklü olacaktır. Zekâtın temellerinin atıldığı dönemde olduğu gibi günümüzde de bu şekilde çalışılması gerekmektedir (Yavuz, 2008b: 314).

2.3.1. Tevbe Sûresi’nde Geçen “Al” Emri

Tevbe Sûresi’nin 103. Âyetinin meali şöyledir: *“Onların mallarından sadaka al ki, bununla onları temizleyesin, onları arttırıp yüceltesin. Ve onlar için duâ et. Çünkü senin duân onlar için bir rahmettir. Allah işitendir, bilendir.”*. Burada geçen “al” emrinin muhâtabı Efendimiz (S.A.V.)’dir (Es-Sâbûnî, 2014, II:509).

Hiz. Ebûbekir, İslam Devleti’ne halîfe olduktan sonra zekât tahsili için Hiz. Peygamber (S.A.V.) yolundan gitmiştir. Fakat bazı kabîle ve gruplar zekât vermekten imtinâ etmişlerdir. Bu gruplara Kur’ân-ı Kerim’den delil getirdikleri Tevbe Sûresi’nin 103. Âyetini, sadece Hiz. Peygamber’e verilecek bir mâlî yardım olarak yorumlamışlardır.

Fakat bunun böyle olmadığı; diğer âyetler de göz önüne alınarak, zekât ibadetinin her dönemde Müslümanlar üzerine farz olduğu halife tarafından bildirilmiştir. Resûlullah (S.A.V.), zekâtı devlet adına topladığından, zekâtın halîfeye organize olarak verilmeyeceği durumlar, devlet otoritesine bir başkaldırı olarak yorumlanmıştır. Bu durumda Hz. Ebûbekir bu grupları uyararak zekâtı vermemekte ısrar etmeleri halinde savaşarak alacağını söylemiş ve bu gruplara karşı savaşmıştır (Özek, 1987: 15).

Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsirinde yer verdiği şekilde, bu âyette emrolunan sadakanın zekât olmayıp, Tebük Seferi'ne katılmakta mallarından dolayı isteksiz davranan ashâbın günahlarına keffâret olarak alınan özel bir sadaka olduğu, Hasan-ı Basrî (RH.A.) tarafından yorumlanmıştır. Fakat bu görüşün aksine birçok fıkıh bilgini bu emirden kast olunanın farz olan zekât olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca emre konu olan malların kişiyi zengin kılması ve savaşa katılmakta isteksiz davranan bu kişilere mânî olanın da bu zenginliğin neden olmasından dolayı; tevbelerinin geçerli olmasının bu varlıkları gönül rızası ile vermelerine bağlı olduğu belirtilmiştir. Efendimiz (S.A.V.), daha önce de belirttiğimiz gibi ailesi ve kendi adına zekât almaktan men edilmiştir. Hz. Peygamber'in bu sadakaları alması kendi adına değil Allah adına alması olarak anlaşılmalıdır. Zenginlerden alınan zekât ve sadakalar O'nun (S.A.V.) devlet başkanı vasfının bulunmasıyla alakalıdır. Kur'ân-ı Kerim'de geçen bu ifâde, devlet başkanına bu vergilerin toplanarak, yine âyet ile belirtilen sarf yerlerine dağıtması görev ve sorumluluğunu yüklemektedir. Yine aynı yerde geçen ifâdeyle; sadakaları toplamak devlet başkanına emredilmiş bir görevdir ve mükelleflerin böyle bir ortamda kendi zekâtlarını, kendi çabaları ile doğrudan fakirlere ulaştırmaması gerekmektedir. Devlet başkanının sorumluluğunda olan bu emri gerçekleştirmemesi mükellef üzerindeki bu borcu kaldırmayacağı da aşikârdır. Efendimiz (S.A.V.) de bu görevi en güzel şekilde tamamlamak üzere mükelleflerin yaşadığı bölgelere, bizzat devlet reisi tarafından görevlendirilen ve reisin adına zekât toplaması için zekât görevlilerini göndermiştir (Yazır, 2007, IV:401).

2.3.2. Zekât Memurları

Organize bir yapının temelleri, bu yapının işlemlerini ve hedeflerine ulaşmasını sağlayacak çalışanlar olacaktır. Zekât ibadetinde de kurumsallaşmanın en büyük göstergesi, bu ibadetin kurumsal olarak âmiller tarafından yürütülmesidir. “Âmil”

kavramı; zekâtın tahsilini, naklini, korunmasını ve bu yapının kendi içerisinde faaliyet sürdüren birimleri arasındaki iletişimini sağlayan çalışanları ifade etmektedir. Çoğulu “âmilûn” olan bu kavram, Kura’ân-ı Kerim’de zekâtın hangi sınıflara dağıtılması gerektiğini bildiren Tevbe Sûresi’nin 60. âyetinde zekâttan pay alması gereken sınıflar arasında zikredilmektedir.

Zekât memurlarının, bu ibadetin bir müessese olarak faaliyet sürdürmesinde emâre olarak kabul edilmesindeki neden bu memurların ücretli bir çalışan olarak belirli görevleri yerine getirmeleridir (Kallek, 2008: 205). Eğer bu ibadetin kurumsal bir hüviyete sahip olmaması istenseydi, zekâtın dağıtılacağı sınıflar arasında zikredilmezler ve Müslümanların kendi başlarına zekâtlarını hesaplayıp ulaştırmaları emredilirdi. Fakat Kur’ân-ı Kerim’de bu şekilde zikredilmesi ve Efendimiz (S.A.V)’in sünnetinde de İslam Devletinin organize bir şekilde zekâtı toplayıp, belirlenen yerlere dağıtmasından; zekât memurlarının, zekât ibadetine kurumsal bir kimlik kazandırdığını anlıyoruz.

Merkezden veya yerel olarak belirlenen zekât âmilleri, hayvanların ve tarım ürünlerinin zekâtını tarh, tahakkuk ve tahsil ederek toplanılan yerde taksim etmişler veya gerekli şartlara binâen merkeze göndererek buralarda dağıtmışlardır. Bu işlerin yürütülmesi için teşkilatlı bir yapı oluşturulduğu da âşikârdır (Kallek, 2008: 205).

Günümüzde uygulanacak olan zekât kurumunun organizasyonunda görev alacak memurların sadece zekâtı toplayan ve dağıtan kişilerden ibaret olmadığını zekât kurumunun tarihindeki işleyişine bakarak da anlayabiliriz. Zekât kurumunda, çok farklı görevlerde çalışan kişiler vardır. Başlıcaları; seisler (sığırların vergisini tahsil edenler), kâtipler (zekât ile ilgili işlemlerin kaydını tutanlar), kâsımlar (zekâtı belirtilen sınıflara dağıtanlar), aşirler (mâlikler ile lehdarları buluşturanlar), ârifler (lehtarlar hakkında bilgi verenler), hâfızlar (toplanan zekât mallarını koruyanlar), hâsibler (zekâtın muhasebesini yapanlar), keyyâllar (zekâtın ölçümünü yapan görevliler) olarak sınıflandırılabilir. Görüyoruz ki; bu mâlî ibadetin gerçekleştirilme sürecinde ortaya çıkan her adım için alanında uzman kişilerin görevlendirildiği âşikârdır (Sıddkî, 1972: 175).

Zekât kurumunda farklı görevlerde çalışan âmillerin bulunması kurumsal açıdan çok önemlidir. Yapılacak faaliyetlerin çeşitli olmasından dolayı kaynak ve zaman tasarrufu sağlanacaktır. Ayrıca âmillerin yaptıkları görevde ihtisaslaşması, mükellef ile müessese arasında oluşabilecek çatışmaları da önleyecektir (Kahf, 2000: 18).

Zekâtın toplanması ve dağıtılması işi çok ciddidir ve bu işi yapan kişide belirli nitelikler bulunması kaçınılmaz bir gerçektir. Zekât âmili, öncelikli olarak Müslüman, akıllı ve reşit olması gerekmektedir. Müslümanların en büyük mâlî ibadetlerini gerçekleştirmesine vesile olan bu kişiler aynı zamanda güvenilir olmalıdırlar. Çünkü kendisine teslim edilen ve fakirin hakkı olan zekâtı en güzel şekilde koruyup, yerine ulaştırmakta görevlidirler. Zimmetine zekât mallarını geçirmesi şüphesi bulunan kimselerin bu işlerde görevlendirilmesi düşünülemez. Zekât özü itibariyle bazı şartlar olgunlaştığında mükellef üzerine farz olur. Hangi şartların ne zaman ve kim üzerinde oluştuğunu bilmeyen bir insanın zekât toplaması için Müslüman coğrafyalara gönderilmesi düşünülemez. Bunun yanında, bu önemli göreve memur edilecek kişinin hür ve nitelikli olması da gerekmektedir (Demirhan, 2006: 73).

Hz. Muhammed (S.A.V.) etrafındaki ashâbı, onların yetkinliklerine göre yönlendirir ve yetiştirirdi. Zekât memurlarının yetiştirilmesinde de bu durum devam etmiştir. Zekât memuru yetkisini alacak kişilere hurma bahçelerindeki dalında olan mahsûlün tahminini yaptırırdı. Bu faaliyetlere bizzat katılarak, memurlara zekâtın içeriğini öğretmiştir (Tuğ, 1963: 71).

2.3.3. Zekât Memurlarının Denetimi

Kurumsallaşmanın yâni faaliyeti yöneten unsurların belli kriterler çerçevesinde organize hale gelmesiyle belirlenen hedeflere daha kolay ulaşılır. Bu süreç içerisinde iç denetim mekanizmalarının oluşturulması ve bunun da organizasyonun dışında, yetkili kişiler tarafından da denetlenmesiyle müesseseseleşmenin tamamlandığı söylenebilir.

İslam Devleti'nin yöneticileri, zekâtı kurumsal olarak toplayıp dağıtırken, memurları sıkı bir şekilde denetlemişlerdir. Hz. Ebûbekir, Mu'az bin Cebel (R.A.)'dan, sorumlu olduğu bölgenin zekât tahsilâtı hakkında bilgi istemiştir. Yine aynı gerekçe ile Hz. Ömer (R.A.)'ın zekât âmillerinden mal beyânlarını istemiş ve âmillerin mallarında oluşan şüpheli artışlardan dolayı mallarını müsâdere etmiştir. Zekât gelirlerinin nerelere harcandığı hususunda Hz. Ali de âmillerinden bilgi istemiştir (Kallek, 2008: 206).

2.3.4. Zekât Nisabı Hakkındaki Belgeler

Zekât müessesesinin ehemmiyeti, İslam Devleti'nin sınırlarının genişlemesiyle daha da önem kazanmıştır. İslam Devleti'ne tâbi olan Müslümanların sayılarının tebliğ ve

fetihlerle artması, zekât mükelleflerinin geniş bir coğrafyaya yaygın bir şekilde iskân olması sonucunu doğurmuştur. Zekât ibadetinin, devletin organize edeceği bir faaliyet olmasından dolayı, zekât âmillerinin merkezden göndererek ya da yerel olarak seçilerek zekâtlar toplanmaya çalışılmıştır. Zekât mükellefleriyle muhâtab olan âmillerin, zekât mevzuu hangi maldan ne kadar alacakları konusunda Hz. Peygamber (S.A.V.) tarafından Hz. Ebûbekir'e mektup yazılarak, zekâtın nisabları emirle belirtilmiş ve oluşabilecek yanlışların da somut olarak önüne geçilmiştir. Bu durum Hz. Ebûbekir zamanında, Bahreyn'e zekât âmili olarak gönderilen Enes ibn Mâlik (R.A.)'in nisablarla alakalı mektubu (El-Askalânî, 2005: 226) almasıyla da devam etmiştir (Serashî, 2011, II:271)

Efendimiz (S.A.V.) zekâtlar ile alakalı ayrıntılı belgeler hazırlatmışsa da bu belgeleri muhâtablarına göndermeden vefat etmiştir. Bu metinler ise günümüze kadar ulaşmasa da muhtevâsındaki bilgiler çeşitli eserlerle aktarılmıştır. Hazırlatıldığı belirtilen bu belgeler, daha önce uygulanan vergi düzenlemelerini bir araya getirerek, eski uygulamaları yenilemiştir. (Tuğ, 1963: 59).

Hz. Peygamber (S.A.V.) ashâbına zekât hakkında bilgi verip, onları bu konu hakkında en güzel şekilde eğitmiştir. Zekât nisabı, nisbetleri, zekâta konu olacak varlıklar ve tahsil yöntemleri üzerine gereken bilgileri bu alanda çalışacak kişilere öğretmiştir. Bu eğitim sadece şifahî bir yöntem seyredilerek olmamış, yazıya geçirilerek de sabit kılınmıştır (Erkal, 2009: 55).

Hz. Muhammed (S.A.V.), Medine İslam Devleti'nin başkanlık sıfatıyla ve aynı zamanda peygamberlik vasfıyla Arap yarımadasına gönderdiği resmi yazılar aracılığıyla o bölgelerin halklarına, Müslümanların tabi oldukları vergileri bildirmiştir. Resmi yazılar aracılığıyla bildirilen vergileri tahsil etmek üzere de yine Efendimiz (S.A.V.) tarafından merkezden farklı büyüklükteki yerleşim yerlerine göre yetkili zekât memurları gönderilmiştir (Tuğ, 1963: 54).

Günümüzde zekâtın kurumsallaşması için oluşturulan organizasyonlar, iç yönetimi sağlayan mevzuatları da bu açıdan değerlendirebiliriz. Zekâtın kimlerden ve ne kadar alınacağı konusunda alınan kararların yetkisi âmillere verilerek, zekâtın toplanması sürecinde kolaylıkla uzlaşma sağlanabilir.

2.3.5. Zekâtı Tahsil Edilen Mükellefe Makbuz Düzenlenmesi

Mükellefler, zekât ibadetini yerine getirip de zekâtlarını âmillere teslim ettiklerini kanıtlayan vesikalar sayesinde, bu mallardan aynı vergi dönemi içerisinde mükerrer olarak vergi alınmasının önüne geçilmesini sağlayacaklardır.

Efendimiz (S.A.V.)’in döneminde, mükelleflerin zekât ve vergilerini ödemeleri halinde onlara bu durumu kayıt altına alan herhangi bir belge verilmemekteydi. İlk defa Hz. Ömer (R.A.) zamanında vergisini ödeyen mükellef için “berâe” adında makbuz kesilmeye başlanmıştır. Bu makbuz sayesinde yükümlü olduğu vergiyi ödeyen mükellefin, başka bir âmil tarafından mükerreren vergi vermesi konusunda zorlanmasının da önüne geçilmiş oldu. Devam eden süreçte berâe verilmesi bir adet olmuş, makbuzu kaybeden mükelleflerin de edeceği yemin ile sözleri muteber olarak kabul edilmiştir (Yeniçeri, 1984: 145).

Devletin vatandaşları üzerine mecbur kıldığı vergileri vermek her vatandaş üzerinde zorunlu bir görev olup, nasıl ki vergileri verme konusunda serbest bırakılmıyorlarsa; fukaranın hakkı olan zekâtın ödenmesi konusunda da devletin mükellefleri zekâtlarını ödeme konusunda serbest bırakmaması gerekmektedir. Sosyo-ekonomik açıdan çok önemli olan zekât müessesesinin yerine getirilmesi konusunda zorunluluğu ifade eden müeyyidelerin bulunması gerekmektedir. Herhangi bir müeyyide ile yürütülemeyen vatandaşlık görevlerinin amacına ulaşması düşünülemez. Hz. Peygamber (S.A.V.) de zekât faaliyetlerini bu şekilde yürütmüştür (Yavuz, 2008a: 597).

2.3.6. Halîfe Hz. Ebûbekir’in Zekât Ödemekten Kaçınan Mükelleflere Savaş Açması

Kur’ân-ı Kerim’de defaten namaz ile zekât birlikte zikredilmiştir. Dinin en önemli ibadeti olan namazın, zekât ile birlikte zikredilmesi, zekâtın ne derece önemli bir mâlî ibadet olduğuna işaret etmek içindir. Hz. Ebûbekir İslam Devleti’nin başına geçtikten sonra bazı problemlerle karşılaşmıştır. Bunların başında Ridde Hareketleri (dinden dönme) gelmektedir. Bunun yanında devletin bir müessesesi konumunda olan zekâtı ödemekten çekinen mükellefler de ortaya çıkmıştır. Devlet başkanı olan Hz. Ebûbekir her ne gerekçe olursa olsun üstüne zekât farz olan kimselerin devlete zekâtlarını vermemeleri halinde devletin silahlı gücünü kullanarak bu gruplara karşı savaş açacağını bildirmiş ve akabinde bu gruplarla savaşmıştır (Beşer, 1988: 136).

Buradan Őunu anlamamız gerekmektedir. Zekât, her mükellefin gönüllü olarak ifâ etmesi gereken bir görev olsa da bunu devletin organize ettiği bir yapı altında, zekât masraflarına yâni belirlenmiş olan ehil kimselere sarf edilmesi amacıyla devletin belirlediği zekât görevlilerine teslim etmesi gerekmektedir. Zekâtlarını ödemeyen kimseler; kuvvet kullanılarak, cebren zekâtlarının tahsil edilmesi, bunun ancak devletin tesis ettiği bir kurum ile yapılabileceğine de işaret etmektedir.

BÖLÜM 3: DÜNYA'DA ZEKÂT FAALİYETLERİ VE KURUMSALLAŞMA ÖRNEKLERİ

Zekâtın müesseseleşme süreci, İslam'ın ortaya çıktığı döneme kadar uzansa bile günümüzde sağlıklı bir şekilde faaliyet gösteren tarihî zekât kurumlarının olduğu söylenemez. Öncelikli olarak bu müesseseleri, kendi başına faaliyet gösteren bağımsız kuruluşlar olarak görmek hata olur. Çünkü bu kurumlar, İslam Devletleri'ne mensup ihtiyaç sahipleri için çalışmaktadırlar. Bu devletlerin tarihsel süreçte yıkılıp tekrar kurulması, kurulan İslam devletlerinin çeşitli nedenlerden dolayı yok olması ve bunun yanında bazı nedenlerden dolayı; zekâtın devlet eliyle veya devletin yetkilendirdiği bir kurum tarafından toplanamamasına sebep olmuştur. Fakat günümüzde ortaya çıkan bazı yapılar bu ihtiyacı gidermek için faaliyet göstermeye başlamıştır. Kimi zaman herhangi bir otoriteden yetki almaksızın, çeşitli oluşumlar aracılığıyla toplanan zekâtlar âyette geçen sınıflara dağıtılmaktadır.

Zekât müessesesi; tarihin belli dönemlerinde, Müslümanların yönetimde söz sahibi olamaması veya sömürgeler altında ezilmeleri neticesinde zekât ile ilgili naslarda belirtilen şekilde yerine getirilememiştir. Fakat günümüze kadar gelen süreç içerisinde sömürge altında ezilen devletler siyâsî bağımsızlıklarını peşi sıra elde etmeye başlamışlar ve bunun sonucunda öze dönüş hareketi olarak dinlerine uygun olan yaşantıyı, hayatlarının her alanında sahiplenmek için çalışmışlardır. Devlet idâresini ele geçiren Müslümanlar, toplumsal öneme sahip bir ibadet olan zekâta gerekli önemi vermeye çalışmışlar ve bunun için çeşitli adımlar atmışlardır. Zekâtın modern anlamda kurumsallaşması çalışmaları da tam bu aşamada başlamıştır. Zekâtın konu edinildiği ilk yasa Sudan'da çıkarılmıştır. Bu tarihten sonra diğer devletler de yasa veya taslaklar hazırlayarak kurumsallaşmanın hukûkî zeminini oluşturmaya çalışmışlardır. Devletin zekâtı herhangi bir şekilde organize etmemesi nedeniyle fertler bu eksikliği giderebilmek için ufak çapta bazen de ulusal çapta zekât toplayan ve dağıtan organizasyon kurmuşlardır. Bu organizasyonlar zekât çalışmalarının yanında, çeşitli hayır faaliyetlerine de aracı olmaktadır.

Müslümanların yoğun olarak yaşadığı ülkelerde ortaya çıkan resmi veya gayri resmi oluşumların faaliyet göstermesi, zekâtın müesseseleşme süreci için bir tecrübe

niteliğindedir. Fakat kurumsallaşan zekâttan her zaman beklenen sonuç elde edilememiştir. Bu durumun başlıca nedenleri:

- Bu kurumların ilmî ve yetkili bir heyet tarafından denetlenememesi,
- Yapılan faaliyetlerin şeffaflık ilkesinden uzak bir şekilde gerçekleştirilmesi,
- Oluşumların amacına uygun olarak hareket etmemesi veya kısıtlı grupları faydalandırarak şekilde kötü kullanım,
- Günümüz teknolojilerinden yararlanılamaması sebebiyle kaynakların âtıl hâle getirilmesi gibi problemlerdir.

Günümüzde sayıları kırk kadar olan Müslüman ülkelerin yarısına yakını devlet otoritesi altında zekâtı kurumsallaştırmak adına çalışmalar yapmıştır. Bu Müslüman ülkelerin çoğu şer'î esaslarla değil de daha çok seküler hukuk sistemini benimsediklerinden, İslam'ın emri olan zekâtın ülke içerisinde kurumsallaşması kolay bir şekilde gerçekleştirilememekte, yasal anlamda çelişkiler ve hukuksal kısıtlar ortaya çıkmaktadır (Powell, 2010: 16).

Malezya, Bangladeş, Endonezya, Sudan gibi ülkelerde yapısal olarak farklılıkları bulunsa da zekât kurumları faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu kurumlar genel olarak ülkelerindeki yoksulluk problemi sonucunda ortaya çıkan olumsuzlukları bertaraf ederek, Müslümanlar için en önemli ibadet olan zekâtı aslına uygun bir şekilde yâni müessesevî bir halde hizmet ettirmeye çalışmaktadırlar. Tezimizin bu kısmında, Dünya genelindeki kurumsallaşma hareketlerini incelemeye çalışacağız. Ayrıca bu kurumları mukâyeseli olarak inceleyerek; ülkemiz için en uygun model olabilecek özelliklerle mücehhez bir modeli tespit etmeye çalışacağız.

Küresel ölçekli olarak bir gözlem yapıldığında, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)'na bağlı 56 üye ülkeden 31'i, nüfus olarak bakıldığında ise yaklaşık 1 milyar insanın 400 milyonu fakirdir. Bu üye ülkelerin yoksulluk ortalamaları, gelişmekte olan ülkeler ile karşılaştırıldığında yoksulluğun İİT'ye bağlı ülkelerde neredeyse iki kat daha şiddetli olduğu görülmektedir (Ali ve Hatta, 2014: 2).

Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları ülkelere baktığımız zaman; bu insanların en büyük problemlerinin yoksulluk ve buna bağlı olarak ortaya çıkan olumsuz durumlar olduğunu görürüz. Mozambik, Mali, Gambia, Moritanya ve Gine gibi ülkelere baktığımız zaman; bu ülkelerdeki yoksulluk oranlarının aşırı yüksek olduğunun farkına

varırız. Çünkü Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları bunun gibi ülkelerde neredeyse nüfusun yarısı yoksul olarak sınıflandırılmaktadır (Ali ve Hatta, 2014: 2).

Bir toplum içerisinde yoksulluk ile mücadele için uygulanacak olan programların içeriği, o programın başarılı çıktılar elde etmesi için çok önemlidir. Yoksulluk ile etkin mücadele için birçok faaliyetler geliştirilmiş ve bunlar günümüzde tatbik edilmiştir. Herhangi bir mâlî yardım programını, dînî değerleri gözetmeden, dindar bir topluma uygulamaya kalkmamız veya sosyolojik, kültürel açıdan yeterli değerlendirme yapmadan uygulamak istememiz, sonucun elde edilmesini imkânsız hale getirecektir. Mikro kredi programları, yoksul kesimin buldukları olumsuz durumdan kurtulmaları için bir fırsat olarak sunulmaktadır. Fakat bu programın faiz esaslı olarak uygulanması sonucunda, eğer Müslümanların üzerinde tatbik edilecekse; istenen sonuçlara ulaşmayı beklemek mümkün değildir. Çünkü İslam'a göre faizli muameleler yasaklanmıştır. Bu durumda Müslümanlar beklenen teveccühü bu programa göstermeyeceklerdir. Bunun yerine faizsiz programların uygulanması amaca daha çok hizmet edecektir. Ayrıca yoksullukla mücadele çok yönlü ele alınması gereken bir konudur. Zekât kurumunun doğru bir şekilde işletilmesi ve sürdürülebilir programları destekleyebilmesi ancak çok yönlü çalışmalar neticesinde mümkün olabilmektedir. Çünkü bilgisizlik veya yanlış bilgiye sahip olma, farkındalığın düşük olması, dînî değerlerden yoksun olma gibi nedenler sonucunda zekât müessesesi yürütülemez ve yardım programları sürdürülemez. Bundan dolayı yoksullukla mücadele ve onu ortadan kaldıracak zekâtın, çok yönlü bir şekilde ele alınması zarûrîdir (Sohag ve diğerleri, 2015: 10)

Genel olarak bakarsak; Malezya, Bangladeş ve Endonezya'da bulunan yoksulluğun, kendi içerisinde birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bangladeş'te, düşük gelir sonucunda ortaya çıkan yoksulluk problemi bir yana, yoksulların temel günlük ihtiyaçları karşılayamaması gibi nitelik açısından yoksulluk durumu diğer ülkeler ile çeşitli farklılıklar göstermektedir. Bu ihtiyaçların belirlenmesi günümüzde genellikle Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi küresel anlamda politika belirleyen kurumlar üzerinden yapıldığından tespit edilecek problemlerin çözümünde sapmalar meydana getirebilmektedir. Bundan dolayı Müslümanların temel ihtiyaçlarını belirlemede ve bu konuda politika geliştirmede İslamî esaslar ve bu konudaki tarihi tecrübe ön planda tutulmalıdır (Salleh, 2014: 8).

Malezya da küresel finansal krizden etkilenerek yoksulluk ile mücadeleyi istenen şekilde yerine getirememiştir. Endonezya'da yoksulluk ile mücadele, yoksullar sınıfına her geçen gün yeni fakirler eklendiğinden dolayı zorlaşmaktadır (Ali ve Hatta, 2014: 3).

İslam ekonomisinin bir bölgede tam olarak uygulanabilmesi için, İslamî bir otorite altında zekât faaliyetlerinin de sürdürülmesi gerekliliği çok önemlidir. Hz. Peygamber'in (S.A.V.) hicret etmesinin ikinci senesinde farz kılınan zekât, tarih boyunca uygulanagelmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılması sürecinin akabinde zekât, devletin organizatör olduğu konumdan çıkartılmıştır. Sadece Yemen'de, zekâtın farz olmasından günümüze kadar olan süreçte, kesintiye uğramadan uygulandığı söylenebilir. Fakat bu tarihi süreçte tam olarak zekât kurumunun da işlevsel olarak kullanıldığını söyleyemeyiz (Kahf, 2007: 8).

Yemen ile beraber 4 farklı ülkede; bunlar Suudi Arabistan, Libya, Pakistan ve Sudan'da olmak üzere zekâtın zorunlu olarak uygulanacağı konusunda yasalar çıkartılmıştır. Bu ülkelerin yanında Kuveyt, Ürdün, Bangladeş, Katar, Umman, Irak ve Bahreyn'de olmak üzere, mükelleflerin ihtiyacını karşılamak üzere, bu ülkelerde zekât kurumları kurulmuş ve mükelleflerden gönüllülük esasına göre zekât toplanıp dağıtmaya çalışılmıştır. Her ne kadar Müslümanların yoğun olarak yaşadığı ülkelerden olmasa da Amerika Birleşik Devletleri, Güney Afrika ve Kanada gibi ülkelerde de Müslüman toplulukları bölgesel veya ülke çapında faaliyet gösterecek zekât fonları oluşturmuş ve bu fonlar üzerinden mükelleflere ve zekât hak sahiplerine hizmet etmeye çalışmaktadırlar (Kahf, 2007: 8). Her ülkede kurulan zekât kurumlarına olan ilgi farklı düzeyde olmaktadır Malezya ve Endonezya'da devletin organize ettiği kurumlara teveccüh daha fazladır (Guermat, Al-Utaibi ve Tucker, 2006: 7).

Dünya çapında faaliyet gösteren zekât kurumları 3 ana kategoride sınıflandırılabilir. Bunlar:

- Sivil toplumun çabaları sonucunda kurulan ve gönüllü olarak zekât faaliyeti gösteren müesseseler.
- İlgili bakanlığın çatısı altında kurulan ve çalışmaların sürdürülmesi için tam zamanlı olarak memurlar görevlendirilen kuruluşlardır. Mükellefin kendisinin hesapladığı zekâtları, gönüllü olarak toplayan ve ilgili yerlere dağıtan müesseseler.

- Devlet otoritesinin, yasalar ile ödenmesini zorunlu kıldığı zekâtı, toplayan ve dağıtan müesseseler (Kahf, 2000: 12).

Ülkelerin yasal altyapısı, demografik durumu, ekonomisi gibi değişkenler; zekât kurumunun ne şekilde uygulanacağına etki etmektedir. Fakat en önemlisi ülkenin İslamî esaslara karşı hassasiyetlerin ne derecede devlet tarafından temin edileceği önemlidir.

Bu bölümde yer alan ülkeler yönetim yapılarına kadar birçok alanda birbirlerinden farklıdır. Bundan dolayı her ülkede zekâtın kurumsallaşması aynı düzeyde gerçekleşmemiştir. Kimi ülkeler sadece hukûkî altyapı hazırlamaktan öteye gidemezken; Malezya ve Endonezya gibi ülkeler ise zekâtı kurumsallaştırarak ülke genelinde faaliyet sürdürecektir güçlü yapılar ortaya koymuşlardır. Zekât ile ilgili kayda değer çalışma yapan ülkelere yer verilmesi; bütüncül bir şekilde, modern zekât faaliyetlerinin tespit edilmesini sağlamak içindir.

3.1. Ülkelerin Zekât ile İlgili Yaptıkları Çalışmalar

3.1.1. Sudan

İslam Ülkelerinin birçoğu elde ettiği bağımsızlıklarından sonra siyâsî istikrarı sağlamak için çalışmalar yapmışlardır. Bunun akabinde de ekonomik anlamda istikrarı sağlamak ve İslam'ın emrettiği esaslara göre hareket etmek için çalışmalar başlatmışlardır.

Sudan bağımsızlığını kazanmasıyla beraber dünya çapında İslam ekonomisi alanında ilklere imza atmıştır. 1921 yılında zekât ile ilgili hazırlanan ilk hukuki altyapının yanında, diğer bir öncül hareket de İslamî Sigorta olan Tekâfûl alanında, 1979 yılında gerçekleştirilmiştir (Aslan, 2015: 103).

Zekâtın kurumsal bir kimlik kazanmasının önündeki en büyük engellerden biri de ülkelerin yasal zeminine uygun olarak oluşturulacak zekât organizasyonlarından yoksun olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu durumu ortadan kaldırmak için Sudan, dînî esasları temel alarak kurulduğu 1881 yılından günümüze kadar yasama faaliyetleriyle çalışmalarını sürdürmüştür. 1921 yılında çıkarılan ilk zekât yasası oşür ile ilgilidir. Devam eden süreçte ise 1990 yılına kadar beş tane yasa çıkarılmıştır. Zekât ve Vergiler Kânunu çatısında 1990 yılında çıkarılan yasa günümüzde de yürürlüktedir (Cici, 2008: 229).

1921 yılında çıkarılan ilk zekât kanunu öşrün tahsili ve bu öşrün dağıtımını ilgilendirmekteyken, 1924 yılında kendinden önceki fermanı ortadan kaldırmış ve yağmurla sulanan arazilerin vergilendirmesiyle ilgili olmuştur. Zekâtı daha dar kapsamlı olarak yasalaştıran bu kanunları, 1978 yılında çıkarılan Zekât Fonu Kânunu takip etmiştir. Bu kanunda ise zekâta tabi varlıkların mahiyeti ve zekâtın tahsil edilmesiyle ilgili hükümler bulunmaktadır.

1980 yılına gelindiğinde ise Zekât Sandığı Kânunu çıkartılmıştır. Bu sandık, İslam Hukuku çerçevesinde Sudan'da zekâtın toplanıp, doğru yerlere dağıtılması süreçleri hakkındadır. Zekâtın mükellefin elindeyken hesaplanıp tahsil edilmesinden hak eden sınıflara dağıtılması süresinde bir organizasyona ihtiyaç duyulmaktadır. Bu organizasyon sayesinde zekât müessesesi başarılı bir şekilde yürütülebilir. Sudan'da bu faaliyetin tam olarak yerine getirilebilmesi için Zekât Sandığı kurulmuştur. Çıkarılan kanun ile bu yapının yasal bir zemine oturması sağlanmıştır. Yasa, sandığın ne şekilde kurulacağı, yönetim yapısının nasıl olacağı; kimlerden zekât alınıp hangi sınıflara dağıtılacağı hakkında da bilgi vermektedir. Ayrıca, zekâtın dağıtılmasına kadar olan süreçte oluşacak masrafların yine aynı fondan karşılanması kararlaştırılmış. Fakat masrafların, en fazla zekât fonunun %10'una kadar olan miktarınca karşılanacağı belirtilmiştir. Zekât ve Vergi Kânunu 1984 yılında yenilenmiş ve Hıristiyanlara da zekât oranınca sosyal eşitlik vergisi yüklenmiştir. Vergi ve zekâtın müşterek bir şekilde toplanması ve dağıtılması adına tek merkezden bu fonların yönetimi sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat Vergi ve Zekât Dîvanı'na bırakılan bu görevde zekât mallarının, vergiler ile tek elden yönetilmesi nedeniyle verimli sonuçlar elde edilememiştir. Askeri kurul tarafından kabul edilen 1986 yasası, sadece Müslümanların bu vergiye tabi olduğunu, bu yüzden Hıristiyanlar üzerine konan sosyal eşitlik vergisinin kaldırılmasını sağlamıştır (Cici, 2008: 232).

Zekât fonunda toplanan zekâtların sarf edileceği yerler arasında köleler sınıfı dışarıda tutularak yedi sınıfa sarf edilmesi üzerine karar alınmıştır. Ayrıca zekâtların fonda beklerken vergiler yüzünden azalmasını önlemek adına da fonlarda tutulan zekâtlar bütün vergilerden muaf tutulmuş; mükelleflerin bu fona yatırdıkları mal ve para değerince de gelir vergisinden muaf olmuşlardır (Cici, 2008: 232).

1980 yılında çıkartılan yasalar ile zekât gönüllü olarak alınmakta iken, 1984 yılındaki zekât yasasıyla beraber zekât devlet bütçesine karşı zorunlu bir hal aldı. Zekâtın gönüllü

olarak toplanması yöntemi terk edilerek, zarûfî olarak toplanması neticesinde toplanan zekât miktarı yaklaşık 15 kat artmıştır (Sadeq, 1994: 45). Zekât ve Vergi Dairesi kurularak, bazı vergiler zekâtın kapsamında olduğundan dolayı yürürlükten kaldırılmıştır. Sudan'da zekât, tarım ürünlerinden, canlı hayvanlardan, ticârî varlıklardan, parasal ve finansal varlıklardan, ücretlerden, maaşlardan ve her türlü kazanımdan tahsil edilmektedir. Bu yönüyle de çağdaş uygulama açısından kapsamlı bir tecrübeyi temsil etmektedir (Kahf, 2007: 11).

1984 yılında çıkarılan yasa içerisindeki organizasyon ve uygulama hataları neden gösterilerek, bu yasa askerî konsey tarafından 1986 yılında yeni bir yasa çıkarılmış ve daha önce çıkarılan yasayı yürürlükten kaldırmıştır. 1986 yasasına göre zekâttan sadece Müslümanlar sorumlu olduklarından dolayı, Hristiyanlar üzerine aynı oranda yüklenen vergiler kaldırılmıştır (Yavuz, 2008a: 679).

Günümüzde halen uygulanmakta olan ve 1990 yılında çıkarılan zekât kanunu ile 1986'daki yasanın geçerliliği ortadan kalkmıştır. Bu kanuna bakarsak, daha önce çıkarılan yasalardan daha kapsamlı ve ayrıntılı olduğunu görürüz. Zekâtın vergiden hariç olarak, müstakil bir şekilde bahsedilmesi ve zekât kurumunun organizasyonel yapısı bu kanun ile ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Buna göre mükelleflerin zekât ödemekten kaçınmaları halinde cezaî müeyyide olarak zekât kadar para cezası ödemeleri gerekmektedir. 1990 yılında çıkarılan kanun, 2000 yılında yeni bir kanun çıkarılması sonucunda ilgâ edilmiştir (Cici, 2008: 235).

1990 yılında çıkarılan yasa ile beraber Sosyal Refah Bakanlığı'nın (Ministry of Social Welfare) çatısı altında Zekât Teşkilatı (Zakat Chamber) kurulmuştur. Sudan ile Libya arasında, zekât kurumlarının ortaklaşa tecrübe paylaşımı konusunda toplantılar yapılmıştır. Ayrıca diğer ülkelerde olduğu gibi, zekât fonunun yapılacak yardımlara yetecek büyüklükte olmamasından dolayı Sudan Hükümeti de zekât fonuna katkı sağlamaktadır (Theworldfolio.com, 2014).

Sudan'da toplanan zekât miktarına bakacak olursak; 2004 yılında 120 milyon dolar civarında zekât toplanmışken, bu rakam 2013 yılına kadar dalgalı bir şekilde artarak 220 milyon dolar civarına ulaşmıştır. Bu zaman dilimi içerisinde sadece 2009 yılında bir önceki yıla oranla daha az miktarda zekât toplanmıştır. Toplanan zekât kalemlerinin başında toprak mahsûlleri gelirken, onu ticâret malları takip etmektedir. Sudan'da diğer

ülkelerde de olduğu gibi toplumsal algının yönetilememesinden dolayı mükellefler üzerine farz olan bu ibadet yeterli ölçüde gerçekleştirilememektedir. Her ne kadar da zorunlu olarak toplansa da toplumsal farkındalığın arttırılmadığı sürece ülkenin zekât potansiyeline ulaşabileceği düşünülemez (IRTI, 2015: 41).

Tablo 2: Sudan 2004 ve 2005 Yılındaki Zekâtların Tahsis Edildiği Yerler

Zekât Sarf Yerleri	2004	2005
Fakir ve Miskinler	%61	%65
Yolcular	%0.5	%0.5
Borçlular	%6	%6
Allah Yolunda Olanlar	%5	%3
Kalpleri İslam'a Isındırılacaklar	%6	%6
Zekât Âmilleri	%14.5	%14.5
Faaliyet Giderleri	%7	%7
Toplam	%100	%100

Kaynak: Ahmad (2012: 49)

Toplanan zekâtların hangi sınıflara sarf edildiğine baktığımız zaman; zekâtın neredeyse her dönemde yarısından fazlası “fakirler ve miskinler” sınıfına ayrılırken, geriye kalan miktarında da büyük bölümünden “zekât âmilleri” faydalanmaktadır (IRTI, 2015: 47).

3.1.2. Mısır

Müslümanların yoğun olarak yaşadığı ülkeleri incelediğimiz zaman görürüz ki bu ülkelerin birçoğunda zekâtın zorunlu olarak organize edilmesine dair herhangi bir yasa veya zekât ile ilgili bir kânuna rastlamamız oldukça zordur.

Mısır Cumhuriyeti 1922 yılında bağımsızlığını kazanmış olmasına rağmen, zekât ile ilgili kanun çıkartılamamıştır. Fakat zekâtın devlet eliyle müesseseseleşmesi adına bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunlar her ne kadar taslak olarak kalsalar da emek verilerek hazırlanmış çalışmalardır. Bunlardan ilki, 1948 yılında Muhammed Ebû Zehra başkanlığında bir komisyon tarafından proje olarak hazırlanmıştır. Zekât mükellefi olarak

Müslüman olup olmama ayırımına gidilmeden, şartlara uyulması halinde herkesin zekât mükellefi olması zorunlu tutulmuştur. Bu proje alanında uzman kişilerden oluşan bir komisyon tarafından hazırlansa da yasalaşamamıştır. Devam eden süreçte, 1971 yılında da yeni bir taslak hazırlanıp meclise sunulsa da bunun yasalaşması konusunda başarı elde edilememiştir. Bu taslağın özelliği ise; bir merkez olarak Benku Nasır El-İçtimâ'î'yi teşekkül ettirerek, bu banka üzerinden gönüllü olarak zekât veren mükelleflerin zekâtlarının hak eden kişilere ulaştırılmasını sağlamaktır. Bu bankanın gelirleri ise; zekât malları, hibeler ve teberrulardan oluşmaktadır. Bu taslak çerçevesinde zekât zorunlu bir görev olarak ifâde edilmemiştir. Zekât ve diğer hayır ibadetlerine aracı olması için Benku El-Faysal ve El-Masrifu'l-İslamî adında bankalar da ek olarak açılmıştır. Diğer taslaklar da zorunlu olarak yerine getirilmesi istenen zekât ibadeti bu taslakta kişinin tercihine bırakılmıştır. Son olarak 1984 yılında yapılan çalışmalarla Zekât Kanunu Projesi hazırlanmıştır. Bu kanun taslağında, önceki taslakta yer alan Gayri Müslimlerden zekât alınması kararı çıkarılmıştır (Cici, 2008: 237).

Mısır'da bulunan Mısır Nasır Sosyal Bankası (Nasser Social Bank), kamuya ait olmakla beraber uhdesinde büyük bir zekât birimi bulundurmaktadır. Bununla beraber her Müslüman ülke ve topluluk içerisinde çok sayıda zekât toplayan ve dağıtan gönüllü teşekküller bulmak mümkündür (Kahf, 2007: 12).

Mısır Nasır Sosyal Bankası, 1971 yılında Mısır'da kurulmuştur. Banka, sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı arttırarak refah seviyesinin yükseltilmesini hedeflemektedir. Küçük girişimlere kredi sağlamak ve toplumun muhtaç kesimi olan fakirlere bağış yapmak gibi faaliyetleri de bulunmaktadır. Banka bünyesinde 1972 yılında, zenginlerden alıp, fakirlere dağıtmak üzere zekât birimi de kurmuştur. Ülke genelinde şubeler açarak faaliyet gösteren bu banka, yönetim masraflarını da fonlardan değil, öz kaynaklarından karşılamıştır. Ayrıca İslamî esasların yerine getirilmesi için de ilgili bakanlıklardan destek almıştır. Banka tarafından iyileştirme merkezleri, yetimler için çalışmalar, yaşlılar için barınaklar oluşturularak eğitim alanında da fakir öğrencilerin desteklenmesi sağlanmıştır (Kahf, 2007: 12).

2014 yılına gelindiğinde ise 123 sayılı kanun çıkarılarak, Zekât ve Sadaka Evi adıyla nitelenen ve tüzel kişiliğe sahip olan bir sandık oluşturulmuştur. Kahire'de merkezi bulunan bu sandık, zekât mükellefleri ve şirketlerin zekâtlarının yanında, diğer sadakaları

da toplamak üzere teşekkül ettirilmiştir. Bu sandığın görevi topladığı zekât ve bağışları, zekât almaya ehil olan kişilere ulaştırılmasını sağlamaktır. Toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamak adına da faaliyet sürdürmektedir. Zekât fonunda tutulan varlıklar vergilerden muaf ve haczedilemez niteliğe sahip olmaktadır (Baitzakat.org, 2014).

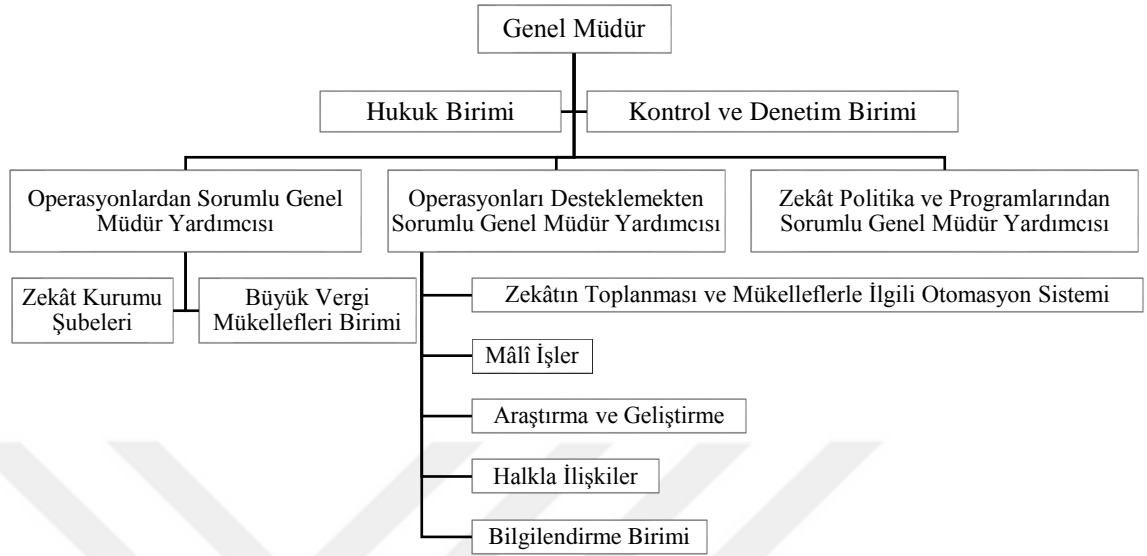
3.1.3. Suudi Arabistan

Zekâtla ilgili müstakil bir kanun bulunmamakla birlikte, ihtiyaç oldukça çıkartılan kraliyet fermanları doğrultusunda zekât ile ilgili kararlar alınmaktadır. Bu kararlardan ilki 1951 yılında çıkartılan Zekât Farîzası Uygulama Tâlîmatnâmesi'dir. Bu kararlar doğrultusunda zekâtın nasıl organize edileceği ve tahsili gibi konular hakkında hükümler verilmiştir. Zekât, devlet tarafından organize edilmiş ve 1954 yılında çıkartılan lâyiha sonucunda mecburî olan zekâtı vermemekte direnen kişilere ceza getirilmiştir. Dul, yetim, aciz ve muhtaç insanların faydalanması için zekât sosyal güvenlik sandığına verildiğinden, 1963 yılında çıkartılan karar sonucunda bütün şirketlerden ve şahıslardan zekât alınmasına hükmedilmiştir. Zekâtın yarısının devlet tarafından tahsil edilmesi diğer yarısının ise mükelleflerin kendileri tarafından dağıtılması ise 1976 yılında çıkartılan bir buyrukla kararlaştırılmıştır (Cici, 2008: 239).

Günümüzde zekâtın tahsili konusu akla çifte vergilendirmeyi getirmektedir. Suudi Arabistan'da vatandaşlar gelir vergisi ödemek zorunda değildirler. Sadece zekâtlarını vermeleri kâfidir. Yine aynı şekilde Bahreyn, Katar, Kuveyt vatandaşları da gelir vergisi yerine zekâtla mükellefler. Bu durumda ülke içerisindeki Müslüman olmayan topluluk gelir vergisi ödemek zorundadır (Yavuz, 2008a: 653).

Zekât, Finans Bakanlığı'nın bir bölümünü oluşturan, Zekât ve Vergi Dairesi tarafından toplanılmaktadır. Bu birim, genel müdürlük altında şekillenen ilgili birçok alt birimden meydana gelmektedir. Bunlar; denetleme ve danışma birimi, faaliyetleri organize etmeden sorumlu birim, faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde yürümesi için destekleme birimleri ve zekât konusunda politika ve programların geliştirildiği genel müdür yardımcılığı düzeyinde birimler mevcuttur. Ayrıca bu birimleri destekleyen; araştırma geliştirme, halkla ilişkiler finansal ilişkiler, bilgi edindirme birimi ve zekât otomasyonu geliştirme birimi olmak üzere çok yönlü hizmet edebilmek için tasarlanmış bir sistemdir. Tarımsal ürünlerin ve canlı hayvanların zekâtı toplanırken bu alanda bilgi sahibi olan

ulusal ve yerel kuruluşlardan faydalanılır. Zekâtın hak sahiplerine dağıtılması sürecini de Sosyal Refah ve Çalışma Bakanlığı yürütmektedir (Kahf, 2007: 9).

Şekil 3: Suudi Arabistan Zekât Kurumu Hiyerarşisi

Kaynak: Awaji (2014)

Zekâtın yanında vergileri de düzenleyen bu bakanlığa bağlı ülke genelinde 16 adet şube bulunmaktadır. Ayrıca tekil olarak 4.350 civarı tekil vergi mükellefi bulunurken, vergi mükellefi olan şirket sayısı yaklaşık 6900'dür. Zekât mükellefi sayıları ise tekil 248.680 adet, zekâtın tahakkuk ettiği şirket sayısı ise takriben 20.000'dir. Bakanlığın 2013 yılında elde ettiği gelirler bir önceki yıla göre %20 artarak 25 milyar Suudi Arabistan riyali olmuş ve bu miktarın 13 milyar riyali zekât gelirlerinden elde edilmiştir (Awaji, 2014: 10).

Zekâtın toplanması sonucunda oluşan fonlar, sosyal güvenlik fonlarına ilave edilir. Fonların dağıtılmasında iki yöntem tercih edilmektedir. Zekât alma şartlarına uygun fakir ailelere aylık belirli miktarda yapılan yardımlar vasıtasıyla periyodik olarak ya da bir anda ortaya çıkan olumsuzluklarda; hastalık, ölüm, kaza gibi durumlarda zararları karşılamak için kullanılır (Kahf, 2007: 9). Buradan da zekât almayı hak eden kişilere zekâtlar ulaştırılır. Bu ülkede zekâtlar, işletmelerde; yollar, okullar gibi kamusal projelerde kullanılmazlar. Zekâtın yarısı devlet tarafından toplandığı için, bu kısmını devlete vermekten kaçınanlara tahakkuk eden zekâtı ödemeyi kabul edene kadar tutuklanmaları cezaî müeyyide olarak uygulanmaktadır (Cici, 2008: 240).

3.1.4. Libya

Müslümanların yoğun olarak yaşadığı ülkeler arasında belki de en ayrıntılı şekilde zekât kanunu hazırlayan Libya olmuştur. 1971 yılında 47 maddelik zekât kanunu kabul edilen Libya'da, bu yasalar genel olarak Malikî Mezhebinin içtihatlarına dayanmaktadır. Çıkarılan bu kanunun uygulanması için de 30 maddelik tâlîmatnâme kabul edilmiştir. Osman Hüseyin Abdullah tarafından hazırlanan bu yasanın kabul edilmesi sonucunda, Maliye Bakanlığı'nın bünyesinde Zekât İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. (Cici, 2008: 241).

2012 yılında 49 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile zekât sandığı kurulmuştur. Bu sandıkla, İslam Hukuku'na uygun olarak, zekât ibadetinin organizasyonu sağlanması hedeflenmiştir. Bu alanda çıkarılan yasal düzenlemelerin en güncelidir (zakatfund.ly, 2012).

Zekât kurumunun teorisi ve pratiği üzerinde uzman olan ve Libya Zekât Kanunu (LZK)'nın oluşturulmasında ve bunun uygulanmasında büyük katkısı bulunan Osman Hüseyin, LZK hazırlanmasında Mısır'da yapılan zekât tasarısı çalışmalarından esinlenmiştir (Akyüz, 2006: 26).

Libya, zekât işlemlerini sürdürebilmek için Beytumâlî'z-Zekât adında kamu kuruluşu olarak bir zekât kurumu kurmuştur. Bu kurumun kendine ait bir bütçesinin olmasının yanında, müstakil bir kamu tüzel kişiliği de bulunmaktadır. Kurumun faaliyetlerini yürütebilmesi adına bakanlar kurulu tarafından atanan bir idare meclisi de bulunmaktadır. Bu zekât kurumu sadece zekâtın toplanılması ve dağıtılması sürecini yönetmek için kurulmayıp; vatandaşlara zekâtın ilkelerini, dînî hükümlerini bildirecek ve halkı bu alanda bilinçlendirme görevini de üstlenecek bir yapıya sahiptir. Zekât ibadetinin gerçekleştirilmesi adına gereken her türlü süreci yönlendirecek ve ihtiyaç halinde yeni tüzükler de hazırlayacak kâbiliyete sahiptir (Akyüz, 2006: 599).

Zekâtlar, mükelleflerin beyanları üzerine hesaplanıp toplanmaktadır. Mükellef, her yıl Ramazan ayının başında, bu kuruma sahip olduğu zekâta konu olan mallar ile ilgili bildirimde bulunmak ve bu beyanın sonucunda tahakkuk ettirilecek zekâtı ödemek zorundadır (Akyüz, 2006: 602). Beyan usûlüne göre belirlenen zekâtların kontrolü sonucunda tahakkuk ettirilir. Vaktinde zekât beyanlarını Hazine Bakanlığı çatısı altında kurulan Zekât İşleri Genel Bölümü'ne vermeyenlere; 5 ile 100 Libya doları arasında ceza

uygulanır. Zekât ödemekten kaçınanlara ise ödemesi gereken zekât miktarının iki katı ceza kesilmesini öngörmektedir (Cici, 2008: 243). Belirlenen zekâtın gönüllü bir şekilde teslim edilmemesi halinde ise; zekât idârî haciz yoluyla cebren tahsil edilmektedir (Akyüz, 2006: 605).

3.1.5. Ürdün

Zekâtla ilgili ilk yasa 1944 yılında çıkarılmıştır. Bu yasa ülkedeki bütün Müslümanların zekât ödemesini zorunlu kılmıştır. Hayvanlar, emlaklar ve ithâl mallar üzerindeki etkisi sınırlı olmuş ve nisablar da şer'î esaslara göre belirlenmemiştir. 1953 yılına kadar yürürlükte kalan bu yasa ile beraber bağımsız bir zekât fonu kurularak, bu fona hükümet tarafından yönetici kurul oluşturulmuştur. Bu yasa zekât mükelleflerine vergilere karşı herhangi bir imtiyaz tanımamış ve gayri Müslimlere de zekât mukâbili bir vergi yüklememiştir. Bu yasanın emrettiği zekât zorunluluğu 1953 yılında çıkartılan sosyal hizmet vergisi ile ortadan kaldırılmıştır. Bu vergi ile fakirlere yardım edilmesi, yetimlerin korunması ile alâkalı faaliyetler ve mülteci kampları gibi yardımlar yapılması hedeflenmiştir (Kahf, 2000: 33).

Zekât ile ilgili yasa 11 Ocak 1978 yılında yürürlüğe girmiştir (Yavuz, 2008a: 661). Vakıflar Bakanlığı'nın kontrolünde oluşturulan zekât fonuna katılım zorunluluk esasına göre değil, gönüllü olarak mükellefler tarafından sağlanmaktadır. Zekât mükelleflerinin zekâtlarını ödeme konusunda teşvik etmek amacıyla, zekât fonuna ödenen zekât miktarının %25'i ölçüsünde gelir vergisinden düşülmektedir. 1982 yılında yapılan yasa değişikliğiyle beraber mükellefler tarafından ödenen zekât miktarınca gelir vergisinden muaf tutulmuştur. (Kahf, 2007: 12). Ayrıca fonda biriken varlıklar, devletin topladığı tüm vergilerden de muaf sayılmıştır (Cici, 2008: 244).

1986 yılında Ulusal Yardım Fonu oluşturulmuştur. Bu fonun hedefleri zekâtın amaçları ile örtüşse de fonun faaliyet alanı daha geniştir. Şer'î esasların belirttiği alanların dışında da yardımlar yapılmaktadır.

Ürdün'de zekâtın yönetimi 43 farklı gönüllü zekât komitesi ile birlikte ülke genelinde sağlanmaya çalışılmaktadır. Her komitenin kendisine ait bağımsız fonları bulunmaktadır. Her yıl toplanan fonların yaklaşık %10'u sarf yerlerindeki kişiler faydalanmak üzere, hastane ve sağlık merkezleri inşa edilerek bu kişilere hizmet vermektedir. Ayrıca atanan

görevliler, zekât verilecek olan kişilerin hak edip etmediklerinin araştırmakta, gerekirse evlerine kadar gidip ihtiyaç durumlarını tespit etmektedirler (Kahf, 2000: 35).

3.1.6. Bangladeş

Dünya Bankası verilerine göre; toprak büyüklüğü 147.570 km² olan Bangladeş'in nüfusu yaklaşık 160 milyondur. Toplumun %48'lik kısmı tarım sektöründe çalışmakla birlikte; sanayi ve hizmet sektörü daha az gelişmiştir. Yoksulluğun yüksek olmasının yanında; tarım arazileri miras ile parçalanmakta, teknolojik imkânlardan yoksun olarak tarım yapılmaktadır. Kırsal bölgelerdeki yetersiz altyapı sebebiyle kalkınma faaliyetleri çok yavaş ilerlemektedir. Toplumun 3'te 1'i açlık sınırının altında yaşam mücadelesi vermektedir. Yeterli düzeyde eğitim verilememesi, istihdam fırsatlarının eksikliği, tarımsal üretim verimsizliği, teknolojik imkânların gelişmemesi ve altyapı yetersizliklerinin başını çektiği sebepler neticesinde yoksulluk probleminin kronik hale geldiği söylenebilir.

Zekât Fonunun Yönetmeliği 1982 yılında kabul edilmiştir. Zekât fonuna katılmak yâni zekâtlarını devletin organizasyonu ile ödemekte gönüllülük esastır. Zekât paraları bankalar aracılığıyla tahsil edilerek bu fon faizsiz banka hesaplarına yatırılmaktadır. Mükellef zekât veya hayır fonuna yatırılan miktar kadar gelir vergisinden muaf tutulur. Zekâtlar şu şekilde dağıtılır; öğrencilere burs verilerek, fakir ve yardıma muhtaç kişilere ulaştırılarak ya da yetimhane, hastane veya eğitim kurumlarına dağıtılarak. Bu kurumlardan bazıları; ocuk hastanesi, dikiş kursu, yeni Müslüman olmuş kişiler için açılan merkezler, fakir çocukların eğitiminden sorumlu olan merkezlerdir (Cici, 2008: 253).

Devletin kalkınma planlarını gerçekleştirmek için oluşturduğu bütçe, ülke dışından gelen kalkınma programları yardım bağışlarıyla sürdürölmektedir. Zekât fonlarının verimli bir şekilde yönetilmesi halinde ise yabancı kaynaklara gerek kalmadan, ülkenin kendi kaynaklarıyla oluşturulabilecek zekât fonu ile kalkınma faaliyetlerinin gerçekleşmesi sağlanabilir (Ali ve Hatta, 2014: 6).

Yoksulluk problemi ile mücadele konusunda stratejik eylem planları uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu planın yoksulluk ile mücadele konusunda gerçekleştirmeyi planladığı eylemler ise; yoksulların gıda güvenliğini sağlamak, tarımsal faaliyetler için finansal kolaylıklar ve destek programlarını yürürlüğe sokmak, fakirleri eğiterek meslek sahibi

yapmak, makroekonomik dengeyi sağlayarak, çevresel faktörleri iyileştirmek olarak sıralanabilir (Sohag ve diğerleri, 2015: 6).

Bangladeş'teki fakirlik problemi, en büyük sosyo-ekonomik problemlerden biridir. Bu olumsuz durum ise çok yönlü bir yapıya sahiptir. Kırsal ve kentsel alanlar arasında büyük değişim gösteren bu durumun nedenleri arasında; düşük gelir seviyesi, temel ihtiyaçlara ulaşamama, eğitimsizlik, barınma ve ulaşım gibi nedenler vardır (Ali ve Hatta, 2014: 2).

Bangladeş'te ortaya çıkan zekât kurumları; sivil toplum tarafından organize edilen, dînî kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu organizasyonlar ise şeffaflıktan ve denetlenebilir olmaktan uzak olduğundan, bu kurumlara mükelleflerin zekâtlarını ulaştırmasında isteksiz oldukları tespit edilmiştir. Bu verimsiz organizasyonların yaptığı çalışmaların yoksullar üzerinde beklenen etkiyi sağlamak bir yana olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Ayrıca yoksulluk ile mücadele ve kalkınma programları ile fakirliği önleme gibi programların yürütülmesinde zekât önemli bir yere de sahip değildir. Çünkü bilgi eksikliği ve dine karşı bakışın yanlış olması, bu alanda bir ibadet ile ilerleme sağlanamayacağı anlayışını da beraberinde getirmektedir. Bangladeş'in önem vererek mücadele ettiği yoksulluk problemiyle mücadele planlarında, fakirlik ile mücadele araçları arasında zekâta yer verilmemesi, bu ülkede devlet eliyle zekâtın kurumsallaşmasının ne derece zor olacağını da göstermektedir. Devlet organizasyonlarının bu derece yüksek Müslüman yoğunluğuna sahip olan ülke içerisindeki yoksulluk ile mücadele sürecinde kendi kendine yetebilen bir kalkınma bütçesini de sağlayamayacağı aşikârdır ve dış yardımlara muhtaçtır (Ali ve Hatta, 2014: 7).

“Masjid Council for Community Advancement (MACCA)” adıyla kurulan ve inanç temelli bir oluşum olan Mescid Konseyi, 1998 yılında; toplumun gelişmesi için, yoksulluğu, eşitsizliği ortadan kaldırmak ve sosyal adâleti, İslamî metotlar ile sağlamak üzere kurulmuş bir oluşumdur. Bu konsey, Dünya çapında faaliyet gösteren uluslararası kurumlar ile iletişim halindedir ve Dünya Bankası gibi kurumlar ile birlikte çalışarak kapsamlı bir şekilde çalışmalarını sürdürmektedir. Ayrıca konsey aracılığıyla, Bangladeş'te geniş kapsamlı yardım programları düzenlenmektedir. Temiz içme suyu temini, çocuk gelişimi programı, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri gibi faaliyetler bu programın çalışmaları arasındadır (Mahmud ve diğerleri, 2015: 5)

Doğrudan yardımların bir çatı altında yürütüldüğü Hasana Projesi'nde ise, bu konseyin zekât mükelleflerinin geleneksel metot ile dağıttıkları zekâtları, bu projeye dâhil ederek kırsal kesimin kalkınmasını sağlamak için çalışmaktadırlar. Bu proje sayesinde yoksulları alternatif istihdam olanaklarından yararlandırmak, yetişkin ve çocuklar arasında eğitim seviyesini yükseltmek, toplum içerisinde geri plana itilmiş olan kesimin (dul, yetim, sakat, vb.) ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmaya başlamıştır. Katılım esaslı çalışan projede, zekât mükellefi ile yoksul, proje çatısı altında bir din görevlisi veya yerel bir memur aracılığıyla buluşturulmaktadır. Bu aracılık için ise belirli şartların mevcut olması gerekmektedir. Konseyin belirlediği; gelir düzeyinden düşük bir kazanç sahibi, yeterli derecede gıda elde edemeyen, herhangi bir varlığa sahip olmayan kişilerin bu projeden yararlanmasına izin verilmektedir. Hasana Projesi, aslında bir çatı projesi olarak düşünülebilir. Belirli amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen yardım programları, bu kurum aracılığıyla yapılmaktadır (Mahmud ve diğerleri, 2015: 5).

Hasana Projesi'nden yararlananlar, fakir ve eğitim seviyesi düşük olan aileler tercih edilmiş; bu ailelere ekonomik faaliyetlerini doğru bir şekilde gerçekleştirmeleri için eğitimler ve finansal yeteneği arttıracak eğitim desteği sağlanmıştır. Yoksulluk ile boğuşan hanelerin, gelirlerini arttırıcı adımlar atması beklenmesi bir yana, herhangi bir mâlî yardım olmaksızın yaşam kalitelerini arttırmaları beklenmesi gerçekçi olmayacaktır. Bu durumu ortadan kaldırmayı amaçlayan Hasana Projesi ile muhtaç aileler zekât fonları ile desteklenerek gelir arttırıcı faaliyetleri gerçekleştirmek için destek sağlanmıştır. Gelir artışının yaşam kalitesine olumlu yönde etki etmesi, bu gelirlerin faydalı şekilde harcanması, yâni giderlerin arttırılması sonucunda mümkün olmaktadır. Hasana Projesi'nden yararlanan insanların çoğunluğu tarım sektöründe faaliyet göstermektedir. Toprak işleyen, canlı hayvana sahip olan ve balıkçılık yapanların yanında tarım dışı alanlarda kazandıklarıyla geçinmeye çalışan insanlar da mevcuttur. Bu projeden maddî destek alanlar, aldıkları destekleri gıda ve gıda dışı ürünlerde kullanmışlardır. Besin satın alanların sağlık problemleriyle baş etmesi kolaylaştığı görülmüştür. Gıda dışı alanlara harcama yapanlar ise, aile fertlerinin eğitim, giyim, ulaşım ve barınak gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına vesile olmuştur. Genel olarak bakıldığında zekâtın ibadetinin kurumsal bir organizasyon altına sokularak, büyük bir toplumsal problem olan yoksullukla mücadele etkin bir şekilde sağlanmış, bununla beraber ülkenin kalkınmasına olumlu etki edecek sonuçlar gözlemlenmiştir. Hasana Projesi, zekâtın organize bir şekilde

uygulanarak, yoksul kesimin gelir ve buna bağılı olarak giderlerinin arttırılması yöntemiyle yaşam kalitesinin yükseltilmesini amaç edinmiştir. Bununla beraber, zekât fonlarının uygulanmasının yanında, gelir arttırıcı faaliyetler hakkında farkındalık oluşturma eğitimleri, sağılık hizmetleri gibi çalışmalarla da fakirlerin yaşam kalitelerine müdahale etmek için çalışmalar yapmaktadır. Bu proje, zekât gibi bir mâli ibadetin çok büyük etkiler olabileceğini göstermesinin yanında; yeterli miktarda yardımın, zamanında ve yerinde yapılmasının önemine vurgu yapmıştır. Örgün öğretim dışında yapılan öğretici çalışmalar, çocukların okullara gönderilmesi konusunda aileleri bilinçlendirmiştir (Mahmud ve diğeri, 2015: 16).

Kırsal kesimde yaşayan halkın yeterli düzeyde gelir elde edememesi, ortalama düzeyde yaşam standartlarını elde edemeden yaşamasına neden olmaktadır. Hayatını idâme ettirmek isteyen halk mecbur olarak borçlanma yolunu kullanmaktadır. Fakat zaten yoksul olan halk, yerel tefeciler aracılığıyla da yüksek faiz oranları ile borç almaktadır. Ticârî bankaların, fakirlere gelirlerini arttırmak amacıyla, yoksulluktan kurtulmaları için vermiş olduğı kredilerin, fakirlerin yaşam kalitelerini arttırmamasının nedenleri; kredi işlem masraflarının yüksek olması ve küçük meblağlar ile birikim yapmanın mümkün olmaması olarak sıralanabilir. Mikro kredi sistemi bir umut olarak yoksul kesimin hizmetine sunulsa da bu sistemin ortaya çıktığı 1976 tarihinden bu yana, yoksulluğı önleme konusunda herhangi bir kayda değer gelişme olduğunu söylemek mümkün değildir (Sohag ve diğeri, 2015: 6).

Zekât kurumu, yoksulluk ile mücadele konusunda uygulanabilecek alternatifler arasındaki en iyi yöntemlerden biridir. Zekât ve diğeri mâli yardımlar; İslamî sosyal güvenlik sisteminde, zenginden fakire kaynak transferi sağlayarak eşitsizlik ve bunun sonucunda meydana gelen olumsuzlukları önlenmede kullanılmaktadır. Çünkü İslam'ın getirdiğı esaslardan biri de zengin Müslümanın varlıklarında, muhtaç kesimin bir payının olmasıdır.

Zekât toplumun fakir kesimini pasivize eden, onları aldıkları yardımlar sonucunda tembelleştiren bir mâli destek değildir. Zekâtın doğru bir şekilde uygulanması, bu müessesenin amacına uygun olarak işletilmesi üretken muhtaç kesimin ihtiyaçlarını karşılaması suretiyle onları buldukları durumdan kurtaracak bir destektir. Toplumun üretken olmayan kesimine yönelik olarak, yâni engelliler, dullar, yetimler gibi grupları

ise kollayıcı, ihtiyaçlarını giderici mâli destekler sağlanarak zekât müessesesi doğru bir şekilde işletilebilir. Bangladeş'teki yoksulluğu önlemede, zekâtın potansiyeli fark edilememiş ve etkili kullanılamamıştır. MACCA'nın yapmış olduğu zekât faaliyetleri sonucunda birçok yoksun grup bundan faydalanmış ve Hasana Projesi çerçevesinde sefalet içerisinde yaşayan kesimin yaşam kalitesinde olumlu gelişmeler sağlanmıştır (Mahmud ve diğerleri, 2015: 8).

Zekâtın hangi miktarlarda yoksullara dağıtılacağı konusunda bir meblağ belirlenmemiştir. Kişilere zekât ödemelerinde bu rakam değişmekle birlikte, zekât olarak kıyafet yardımı da yapılmaktadır. Bazı dükkânların "zekât kıyafeti" altında, kalitesiz ve ucuz ürünler sattığı, zekât ibadeti konusunda mükelleflerin daha çok bilgilendirmeye ihtiyaçları olduğunu ortaya koymaktadır. Zekât dağıtımı, rastgele seçilen kişilere veya zekât yardımı almaya yetkin seçilen belirli kişilere yapılmaktadır. Akrabalarını da gözetenler bulunmakla birlikte; zekât dağıtılacağı ilân edilerek de zekât yardımları topluca dağıtılabilmektedir (Obaidullah, 2015: 5).

Bangladeş'teki zekât kurumları yerel ve merkezî olarak ayrılmaktadır. Toplanan zekâtlar dağıtılmak üzere tasnif edilerek; bu varlıkların yarısı yerel zekât konseyleri tarafından dağıtılırken, diğer yarısı ise dağıtılmak üzere merkezî konseyin idâresine bırakılmıştır (Beik ve diğerleri, 2014: 13).

Kırsal kesimde faaliyet gösteren herhangi bir zekât organizasyonu bulunmamasının yanında, burada yaşayan halk, zekât hakkında temel bilgilerden de yoksundur. Zekât vermemelerinin nedenleri ise; kimi mükellefin bilgi eksikliğinden dolayı mükellef olduğunun farkında olmaması, kimisinin de zekât ve ibadetler hakkındaki vurdumduymazlığı nedeniyle bu borcu ödememesidir. Nüfusunun çok büyük bir kısmı Müslüman olan bir ülkenin, yoksullukla mücadele etmesi teorik olarak kolay olması beklenmekte iken, Bangladeş'te yoksullukla mücadele çok yavaş ilerlemektedir. Kırsal kesiminde bu alanda bir organizasyon ve kurumun bulunmaması, şehir merkezlerinde çalışmalarını sürdüren kurumları da baskı altına almaktadır. Şehir merkezinde toplanan zekâtlar, kırsal kesimdeki ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktayken, koordinasyon eksikliği ve toplumsal faydanın sağlanması için yapılacak büyük organizasyonlara ve projelere ihtiyaç vardır. Belirli bir amaç için kurulan organizasyonlar, topladıkları zekâtı sadece

amaçlarına uygun olarak kullanırlarken; diğer muhtaçlar için herhangi bir organizasyon bulunmaması onları mağdur etmektedir.

Zengin ile yoksullar arasındaki sosyal ve ekonomik uçurumu ortadan kaldırıp, yoksulların ihtiyaçlarını giderebilecek bir sistem olan zekât, Bangladeş'teki muhtaç insanların yaşam kalitelerini arttırmada önemli bir potansiyele sahiptir. Ayrıca Bangladeş'in sahip olduğu bu potansiyel ile Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni gerçekleştirmesinde katkı sağlama fırsatına sahiptir. Bu zamana kadar herhangi bir devlet kurumunun ya da sivil toplum örgütünün, zekâtın idaresi hususunda kapsamlı bir adım attığı ve plan yaptığı söylenemez (Obaidullah, 2015: 2).

Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri, Birleşmiş Milletler'e üye olan devletler tarafından 2000 yılında New York'ta imzalanmıştır. Bu antlaşmanın amacı, 2015 yılına kadar belirlenen hedeflerin; aşırı yoksulluğun önlenmesi, çocuk ölümlerinin azaltılması, AIDS gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmesi, anne sağlığının iyileştirilmesi, kalkınma esaslı küresel işbirliğinin artırılması gibi 7 maddenin gerçekleştirilmesini sağlamaktır (United Nations, 2015: 12).

3.1.7. Endonezya

Müslüman ülkelerdeki yoksulluk problemi çok ciddi seviyelerde seyretmektedir. Bu ülkelerdeki nüfusun kayda değer kısmı aşırı yoksulluk ile mücadele etmeye çalışmaktadır. Verimliliğin düşük olması ve âdil olmayan bir şekilde gelir dağılımı sebebiyle, sadece Endonezya'da 237 milyon nüfusun %87'si civarı Müslüman olmakla beraber, yapılan araştırmaya göre bu Müslümanların da %55'i zekât mükellefi olarak kategorize edilmiştir (Sarı, Bahari ve Hamat, 2013: 3). Ülke içerisindeki 100 milyon civarı kişi yoksuldur ve bu yoksulların büyük bir kısmı günlük 2 dolardan az gelir elde etmektedirler. Endonezya'nın bu durumda olması 2004 yılında yaşadığı tsunami felaketiyle de alakalıdır. Bu durum ile en iyi şekilde mücadele etmek üzere Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri imzalanarak, 2015 yılının sonuna kadar yoksulluğu azaltma üzerine çalışmalar yapmayı hedeflemiştir (Ali ve Hatta, 2014: 3).

Endonezya'nın tarihine baktığımız zaman ilk dönemlerde zekâtı yöneten kurumlar cami ve medreseler olmuştur. Javalı Müslümanların ödedikleri zekâtlar önemli ölçüde, cami ve diğer dînî eğitim kurumları olan medreseler için kullanılmıştır. Hollanda sömürgesi oldukları dönemde de dînî liderler zekâtın toplanması ve dağıtımında rol aldılar. Bu zekât

fonları halkın eğitim ve refahı için olduğu kadar Hollandalı sömürgeci güçlere karşı silahlı mücadele için de kullandılar. Bu durum sonucunda sömürgeci yönetimin zekât kuruluşlarını kontrol ederek, Müslümanların finansal kaynağını keserek, sömürgeci güçler karşısında zayıflamalarına neden oldu. Modern anlamda zekât yönetimi, 20. yy'da ilk defa ulusal çapta zekât kurumunun ülkedeki en büyük dînî grupların biri tarafından kurulmasıyla başlamıştır. 1945 yılında Endonezya'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra da zekât yönetimi yerel toplulukların yaptıkları faaliyetlerle yürütüldü. Endonezya'da zekât toplama ve dağıtımını konusunda zekât müesseseleri arasında bir koordinasyon bulunmuyordu. 1968 yılına gelindiğinde ise Devlet Başkanı Soeharto zekât işlerini devletin sorumluluğu kapsamına aldı ve Badan Amil Zakat Infaq dan Sadaqah (BAZIS) adında, zekât, sadaka ve bağışların yönetileceği yarı bağımsız birim oluşturuldu (Saidurrahman, 2013).

17 Ağustos 1945 tarihinde bağımsızlığını kazanan Endonezya'da, Cakarta vâlisi 1978 yılında zekât ve fitre hakkında kararlar almıştır. Şehir merkezlerinden köylere kadar olan yerleşim yerlerinde her bölge kendi komitesi tarafından zekât toplamaktadır. Toplanan zekâtlar ise toplanılan bölgelerde hak sahiplerine dağıtılmaktadır (Cici, 2008: 245).

Devlet Başkanı Habibie döneminde, 1999 yılında 38 numaralı yasa ile iki farklı resmî zekât kurumu oluşturuldu. Bunlardan ilki, Badan Amil Zakat (BAZ) ikincisi ise Lembaga Amil Zakat (LAZ)'dır. Bu iki kurum, ülke içerisinde zekât toplama ve dağıtım faaliyetlerini verimli bir şekilde gerçekleştirmek üzere kurulmuştur. BAZ devlet tarafından organize edilmekteyken, LAZ da sivil toplum tarafından organize edilmekteydi. LAZ'ı bir çatı yapı olarak düşünürsek, bu yapı altında farklı hedefler doğrultusunda faaliyet gösteren birçok kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşlar farklı büyüklüklerde ve ülke içerisine yayılmış bir şekilde belirledikleri zekât politikalarını gerçekleştirmek için mükelleflere hizmet vermektedirler (Sari ve diğerleri, 2013: 6). Zekât kurumlarının çalışmasını kolaylaştıran bölgesel alt kuruluşların kendi programlarını en iyi şekilde uygulayarak ve diğer kuruluşlar ile beraber çalışma kültürünü geliştirerek zekât potansiyeline yaklaşılmasında büyük katkı sağlayacaktır (Huda ve diğerleri, 2014: 2). BAZ ve LAZ zekâtın toplanması, dağıtımını ve zekât fonlarının verimli ve etkin kullanımı konusunda aynı işlevlere sahipti. Bu durum devletin organize ettiği BAZ ile sivil toplum tarafından kontrol edilen LAZ'ın aynı alanda faaliyet göstermelerinden ötürü bazı karışıklıklara yol açmaktaydı. Zekât mükelleflerinden zekât

toplarken onların güvenlerini kazanma konusunda bazı sorunlar yaşıyorlardı (Saidurrahman, 2013).

Tablo 3: Endonezya'da Yıllara Göre Toplanan Zekât ve Diğer Yardımların Miktarı

Yıllar	Toplanan Zekât Miktarı (Milyar, Rupî)	Büyüme Oranı (%)
2002	68.39 (7.2 milyon dolar)	-
2003	85.28 (8.98 milyon dolar)	24.70
2004	150.09 (15.80 milyon dolar)	76.00
2005	295.52 (31.11 milyon dolar)	96.90
2006	373.17 (39.28 milyon dolar)	26.28
2007	740.00 (77.89 milyon dolar)	98.30
2008	920.00 (96.84 milyon dolar)	24.32
2010	1.500 (166.66 milyon dolar)	-

Kaynak: Firdaus ve diğerleri (2012)

Zekât ve toplanan diğer yardımların miktarı hızlı bir ivme ile artmıştır. Bu yıllar arasındaki en yüksek artış oranlarından biri 2005 yılında gerçekleşmiş, 30 milyon dolardan fazla zekât ve yardım toplanmıştır. Bunun nedeni, 24 Aralık 2004 tarihinde gerçekleşen ve çok büyük bir afet olan tsunaminin 200.000'den fazla insanın ölmesine ve mal kaybına sebebiyet vermesidir.

Zekât toplama ve dağıtım için Badan Amil Zakat Nasional (BAZNAS) ve Lembaga Amil Zakat Nasional (LAZNAZ) adlı kurumlar faaliyet göstermektedirler. Maalesef bu kurumların işleyişi sırasında ortaya çıkan yolsuzluk ve bunun gibi olumsuz durumlardan dolayı zekât kurumlarına olan güven sarsılmıştır. Bundan dolayı insanlar zekât ibadetini gerçekleştirmek için bu kurumları tercih etmekten kaçınmaktadırlar. Endonezya'daki muhtaç insanların ihtiyaçlarını karşılayarak onların refah seviyesini arttırmak amacıyla uygulanacak en etkili araçlardan biri zekâttır. Bu kadar olumsuzluğa rağmen, ülke genelindeki zekât kurumları aracılığıyla, 2002 ile 2006 yılları arasındaki toplanan zekât miktarının artış oranı, yıllık yaklaşık %51.65 olarak gerçekleşmiştir (Ali ve Hatta, 2014: 8). Toplanan zekât ve yardım artış göstermeyi sürdürerek 2002 yılından 2011 yılına kadar

25 kat artarak, 2011 yılında toplanan yardımların miktarı 1.729 trilyon Endonezya rupisi olarak gerçekleşmiştir (Huda ve diğerleri, 2014: 2). Zekât mükelleflerinin zekâtlarını ödeyip ödemedikleri konusunda bir araştırma yapılmış ve araştırmaya katılanların neredeyse tamamına yakını zekâtlarını ödedikleri görülmüştür. Zekât ödemenin zorunlu olmadığı Endonezya’da, zekât ibadetini gerçekleştirenlerin oranı, diğer ülkelerle karşılaştığımızda en yüksektir (Powell, 2010: 23).

Endonezya Ulusal Zekât Kurulu (BAZNAS) zekât dağıtımını konusunda 4 kategoride hizmet vermektedir. Bunlar:

1. Eğitim Programları: Kişilere eğitim konusunda sağlanan destekler bu kategoride değerlendirilmektedir. Çocuklar için Akıllı Ev Projesi ve 1000 Ulemâ Kadrosu bu programların en önemlilerindedir.
2. İnsânî Yardımlar: Yapılan insânî yardımları kapsar. Bu programların en önemlileri; Zekât hak sahipleri hizmet noktaları ve âcil âfet yardımlarıdır.
3. Tıbbî Yardımlar: Kişilere zekât kuruluşu tarafından tıbbî destek sağlanmaktadır. Bu program dâhilinde hak sahiplerinin ücretsiz olarak yararlanabileceği sağlık ocakları kurulmuştur.
4. Maddî Yardımlar: Hak sahiplerini muhtaç durumdan kurtarmak için yapılan maddî yardımları kapsamaktadır. Zekât Temelli Toplumsal Kalkınma ve Beytü’l-mâ’ mûr programları sürdürülen faaliyetler arasındadır (IRTI, 2014).

Ülke genelinde faaliyet gösteren 400’den fazla zekât organizasyonu bulunmaktadır. BAZ’ın biri ulusal çapta diğerleri de bölgelerin büyüklüklerine göre hizmet veren 334 adet şubesi bulunmaktadır. LAZ’ın ise 18 tanesi ulusal çapta hizmet veren 88 adet şubesi bulunmaktadır (Sari ve diğerleri, 2013: 7).

2011 yılında yapılan son yasal çalışma ve 2014 yılında yapılan düzenleme ile beraber devletin akredite etmediği kuruluş ve âmillerin zekât toplaması yasaklanmıştır. Bunun sonucunda zekât fonlarının mobilizasyonu günden güne azalacağı düşünülmektedir. 2008 yılındaki rakamlara bakarsak, devletin kendi zekât müessesesiyle topladığı zekât miktarının yaklaşık 14 katı kadarını sivil toplum örgütlerinin kurduğu zekât müesseseleri toplamıştır. Zekât yönetimi çıkarılan en son yasa ile merkezîleştirilmiş ve bunun dışında kalan yetkisiz oluşumları yasa dışı ilan etmiştir (Saidurrahman, 2013).

Endonezya'daki zekât kurumlarını araştıran Huda (2016), bu kurumların topladıkları zekât miktarı ve dağıtılan zekâtların verimini arttırmak için şu tespitlerde bulunmuştur:

- Belirlenen zekât politikalarına kurumların uymaması, devletin belirlediği politikaların kurumlar tarafından çeşitli nedenlerden dolayı benimsenmemesi
- Zekât kurumlarının çalışma yaptıkları diğer kuruluşlar ile arasındaki çalışma kültürünün istenen seviyede olmaması
- Zekât hak sahipleri ile ilgili bilgi yetersizliği ve veri eksikliği
- Sarf yerlerinin ekonomik anlamda güçlendirilmesi sürecinin vizyondan yoksun olması
- Kurum görevlilerinin yetkin olmaması

Pakistan ve Endonezya'daki zekât kurumları Ramazan ayı gibi zekât toplanma miktarının çok olduğu dönemlerde geçici iş yoğunluğunu karşılayabilmek için dönemlik görevliler istihdam ederler veya gönüllü kişilerden yararlanırlar. Bu durum, profesyonel olamama konusunda eleştirilen zekât kurumlarının hizmet kalitesine olumsuz yönde etki etmektedir. Çünkü yeterli bilgi düzeyine ulaşamamış veya gönüllü olarak bu kurumlarda çalışan kişilerin mevcut işlerine ağırlık vermelerinden dolayı kurumların faaliyet verimini olumsuz etkilemektedir (Aedy, 2013: 4). Bundan dolayı kurumlar âmil istihdam ederken kısa vadeli zmler yerine, uzun vadeli istihdam programları geliştirip, nitelikli personel ihtiyaını karşılamaları gerekmektedir.

Endonezya, yoksulluğu azaltarak sosyal güvence sağlama hedeflerini, 2008 finansal krizinin etkileri sonucunda istediği düzeyde sağlayamamıştır. Ülkedeki kalkınma programlarının yürütülmesi bir yana, mevcut istihdam alanlarındaki insanlar da işsiz kalmak suretiyle, kırsal bölgede yaşayanlarla kentlerde yaşayanların arasındaki işsizlik oranı artmıştır (Ali ve Hatta, 2014: 3).

Sonuç olarak baktığımızda, Malezya ve Endonezya'da mükellefler zekâtlarını verme noktasında Bangladeş'e göre daha hassas oldukları söylenebilir. Malezya'daki zekât kurumlarının sistematik yapısı ve organizasyonel başarısı sayesinde, Endonezya ve Bangladeş'e göre yoksulluğu nleme noktasında daha fazla fayda sağladığı aşıkârdır. Bangladeş'te herhangi bir devletin organize ettiği zekât kurumu olmaması nedeniyle, bu alanda gelişmesi zaman alacaktır. Ayrıca bu organizasyonlarda taviz verilen şeffaflık ve denetlenebilirlik ilkesi, zekâtın kurumsallaşmasının önündeki en büyük engeldir. Zekât

mükelleflerinin bu kurumlara olan güvenlerinin sarsılması durumunda, bu müesseselerin faaliyetlerinin sürdürülebilir olması düşünülemez. Zekâtın müessesevî bir hal alması Malezya'da gerçekleşmiştir. Endonezya'da da bu alanda ilerleme olduğu görülmektedir. Dünyadaki Müslüman ülkelerin bu alanda yapacakları çalışmalara, bu ülkeler rol model olabilirler. İnanç temelli organizasyonların ve kurumların oluşturulması, Allah'ın emrettiği ibadetleri özüne uygun olarak gerçekleştirmesine aracılık edecektir. Bunların en önemlisi de zekâtın kurumsal bir faaliyet olarak devletin otoritesi altında gerçekleştirilmesidir. Bu ülkelerin mücadele ettiği ve bu ibadetin de en önemli gâyelerinden olan yoksullukla mücadelede; daha kolay ve daha az kaynakların kullanılması sonucunda, kaynak verimliliği artırılarak etkin mücadele sağlanacaktır. Kalkınmanın da bu ibadetin gerçekleşmesi sonucunda olumlu yönde etkileneceği kurumsal başarıların bir sonucu olarak görülecektir (Ali ve Hatta, 2014: 10).

3.1.8. Pakistan

1947 yılında bağımsızlığını kazanan Pakistan, Müslümanların bireysel ve toplumsal yaşamlarında İslam'ın esaslarını benimseyerek hayatlarını sürdürebilmelerine olanak sağlamıştır. Bağımsızlığını sağlamasından kısa bir süre sonra İslam'ın temel esaslarından olan zekâtın müesseseleşmesi hususunda çalışmalara başlanmıştır. İlk olarak 1950 yılında zekât ile ilgili komisyon kurulmuş, 1956 yılında ise anayasada yer alan zekât kanununun uygulanması eyâlet hükümetlerine bırakılmıştır. 20 Haziran 1980 tarihinde çıkartılan Zekât ve Öşür Yasasına kadar birçok çalışma ve düzenleme yapılmıştır (Cici, 2008: 247).

Kurulan ilk komisyonun tavsiyeleri özgün bir nitelik taşımaktadır. Çünkü zekâtın bir organizasyon olarak toplanılmasından çok, postanelerde ve devletin mâliye dairelerinde satılan zekât kuponlarının satılması suretiyle zekâtın toplanması görüşü benimsenmiştir. Satış gelirlerinden elde edilen zekât miktarının ise yetimler, fakirler gibi muhtaç kesimlere harcanması gerektiği tavsiye edilmiştir. Bu uygulama ülke genelinde başarılı olamamış ve kupon yöntemiyle toplanan para çok küçük miktarda kalmıştır. Çifte vergilendirmeyi önlemek için alınan kararlar genellikle zekâtın devlete vergi olarak ödenmesi halinde aynı maldan veya gelirden devletin mükerrer vergi almama için adımlar atılması yönündedir. Komisyon, zekât ödenmesi halinde hükümetin aldığı vergiler konusunda muafiyet sağlamaması gerektiğini söylemiştir (Cici, 2008: 247). Ayrıca bu

komisyon, mükelleflerin zekâtlarını ihtiyarî dağıtmasından ziyâde zekâtın kurumsal olarak yeniden ihyâsının devlet tarafından sağlanmasını teklif etmiştir (Akyüz, 2006: 26).

Pakistan, kendi anayasasında belirtildiği üzere bir İslam devletidir. 1973 anayasasına göre; kişiler bireysel ve toplumsal olarak İslamî bir hayat sürdürebilmeli ve yaşamlarını Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet'e göre düzenleyebilmelidirler. Aynı anayasanın 31. Maddesinin alt başlığında da zekât, öşür, vakıf ve cami gibi kurumların organizasyonunun devlet tarafından güvence altına alınması gerekliliği yer almaktadır (Muhammad, 2016: 5).

1947 yılından 1980 yılına kadar, zekât ile ilgili ülke çapında herhangi bir organizasyon bulunmamaktaydı. Zekât mükellefleri, gönüllülük esasına dayalı olarak zekâtlarını hesaplayıp ve istedikleri yerlere vermekte özgürlerdi. Ülke genelini bağlayacak bir içtihat benimsenmediğinden, bölgesel olarak nisab miktarı değişmekteydi. Mükellefler, buldukları bölgedeki âlimlerden zekâtlarını hesaplamak için yardım almaktaydılar (Muhammad, 2016: 5).

1978 yılına gelindiğinde devlet başkanı Ziya ül-Hak tarafından ekonomi, İslam'ın esaslarına göre şekillendirilmeye başlandı. Pakistan ekonomisinin İslamîleşme sürecinde birçok adım atıldı. Bu adımların başında da 1980 yılında kurulan Zekât ve Öşür Sistemi gelmektedir. Bu sistemin temelinde de birbirine bağlı, zekât işlerinin organize edilmesini sağlayan beş kademeli teşkilattan söz edilebilir. Bu beş teşkilat merkezden taşraya kadar uzanan birimlerin zekâtla ilgili tüm ihtiyaçlarını giderebilmeleri için organize edilmiş, teşkilata bağlı olanların da kendi alanlarında uzman veya işleri yürütmek için bürokratik kademelerden bu teşkilatın faaliyetlerini yürütmeleri için seçilen kişilerden oluşmuştur. Merkez, eyâlet, bölge, il ve ilçe olarak sınıflandırabileceğimiz yerleşim birimlerini tümüyle kapsayan bir hiyerarşi içinde çalışma yapılmaktadır. Bu teşkilatlara seçilecek insanlarda, teşkilatın büyüklüğüne göre değişen yetkinliklere ihtiyaç duyulmaktadır. İslam'ın emrettiği bu ibadetin gerçekleştirilmesine vesile olacak kişilerin, İslam'ın emirlerini yerine getiren Müslümanlardan oluşturulması kaçınılmazdır (Muhammad, 2016: 8).

Zekâtların toplanması ve dağıtılması sürecinde on binlerce gönüllü görev almaktadır. Öşürlerin toplanması ve dağıtılması bu görevliler sayesinde gerçekleştirilmektedir (Kahf, 2000: 45).

Zekâtlar, devletin kurumları aracılığıyla doğrudan toplanmasının aksine, çeşitli kuruluşlar aracılığıyla dolaylı olarak toplanmaktadır. Bankalar, finansal kurumlar ve varlık yönetim şirketleri gibi kuruluşlar, mükelleflerin zekâtlarını kendilerinde bulunan varlıkları göz önüne alarak hesaplarlar ve zekâtları müşterilerinin adına varlıklarından ayırırlar. Bu sebepten dolayı zekâtın hak sahibine ulaştırılması sürecinde devletin zekât idaresi ile mükelleflerin doğrudan bir teması olmamaktadır. Zekât idaresi tarafından yetkilendirilen ve kontrol edilen, genellikle küçük yerleşim yerlerinde bulunan kuruluşlara da öşür toplanılması ve toplanan öşür ile bu bölgeye ayrılacak zekâtın dağıtım sorumluluğu verilmiştir. Bu yerel kuruluşlardaki çalışmalar ise kısa dönemli olarak, halk arasından seçilen gönüllü kişilerden oluşturulmaktadır (Kahf, 2007: 10).

Pakistan'da toplanan zekâtların, merkeze gönderilerek dağıtımının buradan yapılması sağlanmaktadır. Bu durum hem zekâtın tarihsel süreciyle hem de verimliliğiyle alakalı olarak bir çelişki arz etmektedir. Zekâtın merkeze gönderilmesi hem masrafları arttıracak ve yeniden toplandığı bölgedeki hak sahiplerine ulaştırılması zaman kaybına neden olacaktır. Bu durumun yerelleştirilerek sadece artan zekât miktarının merkeze gönderilmesi sağlanırsa verim artışı beklenebilir (Cici, 2008: 248).

Yapılan yasal değişiklikle beraber 2010 yılından sonra zekât sistemi merkezî teşkilatlanması zayıflatılarak, yerel teşkilatların şer'î esaslara bağlı kalmak şartıyla, kendi başlarına hareket etmelerinin önünü açtı. Daha önceki düzenlemede ise, her teşkilat üst teşkilatına yapacağı faaliyetlerde sıkı sıkıya bağlı olmaktadır. Hatta zekât fonu toplanıp merkeze teslim ediliyor ve merkezden yerele doğru dağıtım yapıyordu (Muhammad, 2016: 11).

Merkezde toplanan zekâtlar iki bölüme ayrılmaktaydı. Merkezî Zekât Konseyi'nden başlamak üzere, toplanan ilk zekât bölümü alt teşkilat olan eyâlete ayrılmakta ve gönderilmektedir. Gönderilen kısmın tamamının dağıtılması halinde zekâtın ikinci bölümü de serbest bırakılarak hak sahiplerine dağıtılmakta ve arttıkça alt kademelere; bir üst kademedeki kalan kısmının serbest bırakılmasıyla teşkilatlar aracılığıyla zekât dağıtılmaktadır. Böylece zekât fonu, merkezden başlayarak, yerele doğru hareket etmektedir (Muhammad, 2016: 7).

Karşılaştırmalı olarak bakılırsa; Pakistan'daki zekât yasasında mallar doğrudan devlet tarafından tahsil edilecek ve zenginlerin kendi çabasıyla hak edene ulaştırılacak mallar diye

sınıflandırılırken, Libya’da böyle bir ayrıma gidilmemektedir. Burada akıllara bâtinî ve zâhirî mallar akla gelmektedir. Ayrıca Pakistan’da sadece ülke içerisindeki varlıklar zekâta konu iken Sudan’da ülke içerisinde ve dışında zekât mükellefinin sahip olduğu mallar zekâta konu olmaktadır. Pakistan’da yardımlar doğrudan, yâni hak eden kişilere veya dolaylı olarak; eğitim, sağlık gibi alanlarda hak sahiplerinin faydalandığı alanlara fonlardan aktarılır (Cici, 2008: 249).

Zekât sisteminin merkezî olması, yâni Merkezî Zekât Konseyi diğer konseylerin çatı teşkilatını oluşturması halinde birçok bölgesel farklılık önlenemekteydi. Mesela zekât organizasyonunun bölgelere bırakılması halinde farklı nisab miktarları ortaya çıkacaktı. Farklı bölgelerde faaliyet gösteren Müslümanların aynı işi yapmalarına, aynı varlıklara sahip olmalarına rağmen, birinin zekât mükellefi olup, diğerinin olmaması gibi durumların ortaya çıkabilme ihtimali oluşacaktı. Bir bölgede ikamet edip oraya kayıtlı olan kişinin farklı bölgede iş yerinin bulunması halinde de zekâtın hangi bölgenin kurallarına göre hesaplanacağı sorunu ortaya çıkacaktı. Bölgelerin topladıkları zekât miktarları arasında çok büyük farklar bulunmaktaydı. Bu farklılıklar biraz da olsa merkezîleştirilme prensibine göre azaltılmaktaydı. Fakat sistemin yerelleştirilmesi, bazı bölgelerde çok düşük miktarlarda zekât toplanılmasını sağlayacaktır (Muhammad, 2016: 26).

1980 yılında oluşturulan Merkezî Zekât Sistemi, 2010 yılına kadar çeşitli düzenlemeler sonucunda merkezî olmaktan çıkarak, bölgesel bir nitelik kazanmıştır. Günümüzde Pakistan’da Merkezî bir teşkilatlanma kalmamış, kısmen de olsa bölgesel faaliyetlerle zekât mükelleflerden toplanıp, hak sahiplerine dağıtmaya çalışılmıştır. Ayrıca zekât sistemi bölgesel olarak faaliyet gösterse de bu ülkede yaşayan Müslümanların zekât konusunda, devletin çatısı altında faaliyet gösteren kurumlar aracılığıyla zekât ibadetlerini gerçekleştirme konusunda bir farkındalığa sahip olduğu düşünülemez. Kişilerin kendi başlarına bu ibadeti gerçekleştirme ihtimalini bir kenara bırakırsak, devletin zekât konusunda farkındalığı artırıcı, bilgi verici çalışmalar yapması gerekmektedir. Ayrıca çeşitli varlıklar üzerinde zekâtı zorunlu tutarak da zekâtı bir devlet organizasyonu altında bir derece kontrol altına alabilir. Örnek olarak; özel üniversiteler, özel ulaşım şirketleri, oteller gibi büyük çapta işlem hacmine sahip alanlarda çalışmalar yapılabilir. Zekâtın tekrar merkezîleştirerek kararların merkezden alınması, faaliyetlerinse yerele yayılması sağlanarak çalışmalar yapılabilir (Muhammad, 2016: 27).

Tablo 4: Pakistan'da Toplanan ve Dağıtılan Zekât Miktarı (Pakistan Rupisi)

Zekât Faaliyeti Yürütülen Dönem	Toplanan Zekât	Dağıtılan Zekât
2013-2014	2,633,347,465	2,423,855,405
2014-2015	-	3,038,667,000

Kaynak: Government of The Punjab (2015)

Pakistan'da 36 bölgenin zekât konseyi tarafından toplanan zekâtlar; sağlık, eğitim, sosyal ihtiyaçlar ve yönetim giderleri gibi alanlarda sarf edilmektedir. En fazla zekât tahsisi Pencap eyaletinde bulunan Lahor kentine yapılmaktadır.

Pakistan'ın zekâtın kurumsal hale gelmesiyle mâlî sistemine büyük katkı yapacağı beklenmektedir. Mevcut durumda topladığı vergiler gayri safi yurtiçi hâsılanın sadece %9'unu oluşturmaktadır. Yapılan harcamaların, tahsis edilen kaynakları geçmesi nedeniyle bütçe açığı oluşmaktadır. Bu açığın kapatılması için seküler vergilerin sağladığı fayda da kısıtlı olmaktadır. Bundan dolayı, zekâtın en verimli şekilde organize edilerek mâlî sisteme destek olması hedeflenmelidir. Ayrıca ülkedeki yoksulluğun ortadan kaldırılması için de gayri safi yurtiçi hâsılanın %7'si kadar büyüklüğünde paraya ihtiyaç vardır (Shaikh, 2014: 1).

3.1.9. Yemen

Efendimiz (S.A.V)'in Medine'ye hicretinin ikinci yılında farz olan zekât, Hz. Muhammed'in Muaz b. Cebel'i Yemen'e zekât âmili olarak göndermesinden bu yana, bu ülkede bir kurum olarak uygulanmaktadır. Devletin zekât ile ilgili işleri yürüttüğü dairesi; tarım ürünlerinin, canlı hayvanların, ticârî malların ve paraların zekâtını toplayıp dağıtmakta ve Ramazan ayında da fitr sadakasını da mükellefler adına toplamaktadır (Kahf, 2007: 9).

Toplanan zekâtlar; genel bütçe çatısı altında, sosyal yardım, eğitim, sağlık bakanlıklarının katılımıyla dağıtılmaktadır. Ayrıca zekâtın mükelleflerden toplanılması ve dağıtılması sürecinde, ülke çapında veya yerel olarak faaliyet gösteren kuruluşlardan da faydalanılmaktadır (Kahf, 2007: 9).

Zekât ile ilgili yasa 1980 yılında çıkarılan Yemen'de bu kanun Cumhuriyet Fermanı ile uygulanmıştır. Zekâtın idaresi Maliye Bakanlığı'nın sorumluluğunda, zekât komiteleri

tarafından yürütülmektedir. Nisaba ulaşan varlıkları bulunan her Müslüman zekât mükellefinin hesapladığı zekâtını bölgesel veya yerel zekât komitesine teslim etmesi gerekmektedir. Bu kanunda zekâtın kimlere ve nasıl dağıtılacağı hakkında bilgi verilmemiştir (Cici, 2008: 250).

1999 yılında çıkarılan 2 numaralı zekât yasası ile birlikte ülkenin 25 vilâyetinde zekâtlar, âyette geçen sekiz sınıfa dağıtılması kararlaştırılmıştır. Mükelleflere zekâtlarının %25'ini seçtikleri sarf yerlerine kendilerinin vermesine de izin verilmiştir. Yerel konseyler de zekâtlarla sorumlu tutulmuş ve bu zekâtlar genel olarak altyapı yatırımlarının geliştirilmesi için kullanılmıştır (Azaki, 2015: 42).

Tablo 5: Yıllara Göre Yemen'de Toplanan Zekât Miktarı

	2009	2010	2011	2012
Toplanan Zekât Miktarı (Milyon Dolar)	50.8	56.1	53.8	61.4
GSYH'nın Yüzdesi	%0.19	%0.18	%0.17	%0.19
Milli Gelirin Yüzdesi	%0.81	%0.35	%0.66	%0.53
Yıllara Artış Oranı	%10.9	%10.4	-%3.9	%13.9
Yerel Konseylerin Gelirinin Yüzdesi	%3.31	%3.63	%3.11	%2.94

Kaynak: Azaki (2015)

Yemen'de toplanan zekât miktarı yıllara göre artış gösterse de 2011 yılında bir önceki yıla göre toplanan zekât miktarı düşmüştür. Genel olarak baktığımız zaman, toplanan zekât miktarı ile potansiye ulaşıldığını söylemek zordur. Çünkü gayri safi yurtiçi hâsılanın 32 milyar dolar civarı olan Yemen'de, toplanan yaklaşık 60 milyon dolar zekât miktarı potansiyele ulaşmak için yetersizdir.

Zekât hesaplama yöntemi diğer ülkelere göre biraz farklılık arz etmektedir. Mükellefin ihtiyaçlarını karşılaması için toplam gelirin yarısı zekâttan muaf tutulur. Diğer yarısı ise, %10 oranında zekâta konu olur. Ayrıca her Müslüman fitir bayramında, Maliye Bakanlığı'nca ilan edilen fitir zekâtını ödemek zorundadır. Zekâtın tahsili, ödeme zamanının belli olmasıyla her mükellef zekâta konu olan mallarının listesini yaparak bölgesindeki zekât komitesine başvuruda bulunur. Zamanında zekâta konu olan

mallarının listesini komiteye teslim etmemesi halinde, komite mükellefin ödeyeceği zekât miktarını kendi belirler. Zekât miktarını beklediğinden yüksek bulan mükelleflerin temyize gitme hakları da vardır (Cici, 2008: 251).

3.1.10. Kuveyt

Zekât Fonu Kanunu 1982 yılında kabul edilen Kuveyt'te, zekâtın devlet tarafından zorunlu bir şekilde toplanmasının aksine, gönüllü olarak mükellefler tarafından zekât fonuna ödemeler yapılır. Zekât fonunun organize edildiği Beytü'z-Zekât kurumunun Dînî İşler ve Evkaf Bakanlığına bağlı, husûsî statüsü ve bütçesi vardır (Cici, 2008: 254).

Kuveyt Zekât Evi (Zakah House), 1982 yılında kurulmuştur. Kurumun gelir kaynakları, zekâtla beraber kişiler veya kurumlar tarafından gönüllü olarak yapılan yardımlardan oluşmaktadır. Bu kurum Vakıflar Bakanlığı'nın çatısı altında faaliyet göstermekle beraber, genel yönetim giderleri de devletin genel bütçesinden karşılanmaktadır. Kurum daha geniş alanda faaliyet gösterebilmek ve daha fazla insana fayda sağlamak adına, zekât konusunda farkındalığı artırıcı ve mükellefleri bilgilendirici reklamlar yapmaktadır. Kurumun gelirleri bu şekilde artış göstermiş ve devletten aldığı mâlî desteğin de azalmasını sağlamıştır.

Suudi Arabistan ve Kuveyt, yeraltı kaynakları zengin, ülke içerisinde yaşayan nüfus olarak da fazla yoğun olmayan ülkelerdir. Bu ülkelerde zekâtın aslına uygun olarak sürdürülmesi halinde fakirliğin devam etmesi düşünülemez. Zengin ülkeler, topladıkları zekât fonlarını eğer varsa komşu ülkelerle, komşuları da zengin ise dünyanın neresinde fakir ve muhtaç Müslüman varsa onların faydasına harcamalıdır. Kuveyt'in sahip olduğu Beytü'z-Zekât fonu öncelikli olarak Bangladeş, Pakistan ve muhtaç Afrika ülkelerine zekât transferi yaparak birçok hak sahibinin ihtiyaçlarını gidermektedir (Cici, 2008: 260).

2008 yılında Kuveyt Zekât Evi tarafından toplanan zekât miktarı yaklaşık 11.061.000 kuveyt dinarı iken bu rakam yıl boyunca toplanan tüm yardımların %27.3'ünü oluşturmaktadır. 2008 yılında toplam yardımlar 40.500.000 kuveyt dinarı olurken bu fonun %25'lik kısmı çeşitli yardım programları çerçevesinde 38 ülkede dağıtılmıştır (Ahmad, 2012: 51). Bu örnek ülke içinde yoksullukla mücadeleyi başarmış, yılsonunda ellerinde dağıtılmayarak kalan zekâtların ümmetin muhtaçlarının faydasına kullanılması için çok güzeldir. Fakat bu faaliyeti organize edecek uluslararası faaliyet gösteren üst zekât kurumuna ihtiyaç vardır.

3.1.11. Brunei

Güneydoğu Asya’da bulunan ve küçük bir toprak parçasına sahip olan Brunei, iki ana kara parçası da Malezya’ya komşu olacak şekilde konumlanmıştır. Ülke nüfusu yaklaşık olarak 420 bin civarında olmakla beraber, İslam esaslarına göre yönetilmektedir (Jaelani, 2015: 16).

Brunei’deki zekât yönetimi; şer’i esaslara göre düzenlenmiş ve Brunei Din İşleri Konseyi (the Islamic Religious Council of Brunei Darussalam) bu konuda yasal olarak yetkilendirilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı (Ministry of Religious Affairs) çatısı altında tesis edilen bu kurum, 1984 yılında çıkarılan yasa, zekâtın devlet başkanı adına toplanması ve dağıtılması konusunda hukûkî bir zemin hazırlamıştır. Tesis edilen bu kurumun altında zekâtın toplanması ve dağıtılmasını organize edecek birimler de bulunmaktadır (Abdullah, 2010: 6).

Zekât yönetimini düzenleyen Din İşleri Konseyi bir dizi adım atarak zekât sürecini hızlandırıcı ve mükelleflere gerekli desteği sağlamaya yönelik olarak zekât sistemini geliştirmiştir. Zekât amillerinin iş yükleri hafifletilerek işlerine yoğunlaşmasını sağlanmıştır. Böylece gelen başvuruları hızlı bir şekilde sonuçlandırılarak hizmet hızını arttırmışlardır. Ayrıca zekât sistemini bilgi teknolojileriyle uyumlu hale getirerek, zekât âmilleri ki bu gruba bankalar da dâhildir; Din İşleri Konseyi’nin ofisleriyle daha hızlı iletişime geçerek hizmet kalitesinin artırılması hedeflenmiştir. Bununla beraber Kur’ân-ı Kerim’de geçen sarf yerlerinden olan “yolcular” ve “Allah yolunda olanlar”, Brunei’de bulunmadığı fetvası üzerine, zekât sarf yerlerinden hariç tutulmuştur (Abdullah, 2010: 8).

Aylık ve yıllık olarak yapılan zekât yardımlarının hâricinde; zekât hak sahiplerinin eğitim, belli bir mesleği sürdürebilmesi adına gerekli olan aletler, afet yardımları ve sağlık alanında zekâtlar hak sahiplerine ulaştırılmaktadır. Zekât âmilleri toplumun birçok kesim ve meslek gruplarından seçilmektedir. Bunlar imam, cami cemaatinden biri, halk tarafından bilinen askerî personel ve İslamî finans şirketlerinde çalışan güvenilir kişiler olabilir. Zekât mükellefi ayırdığı zekâtını doğrudan konseyin şubesine de ulaştırabilir. Ülke içerisindeki bazı finansal kurumlar da müdîlerinin zekâtlarını ayırarak zekât müessesesine göndermesi de mümkündür (Abdullah, 2010: 10).

Brunei Hükümeti 2035 yılında ülkesindeki yoksulluk problemini ortadan kaldırmayı hedeflemekte ve zekâtın kurumsallaşması da bu doğrultuda sürdürülen bir faaliyet olmaktadır.

Zekât mükelleflerinin mükerrer olarak vergilendirilmesini önlemek adına Malezya’da ve diğer ülkelerde olduğu gibi ödenen zekât miktarı kadar vergi muafiyeti uygulanmaktadır (Abdullah, 2010: 25).

3.1.12. Nijerya

Dünya üzerinde doğal kaynak yönünden zengin olmasına rağmen yüksek derecede yoksulluk ile mücadele eden ülkelerin başında Nijerya gelmektedir. Her ne kadar bu kaynaklara sahip olsa da 2010 yılı Dünya Bankası verilerine göre Nijerya’nın %64’ü yoksuldur ve eğitim endeksi de artış göstermemektedir. Bu açıdan bu zenginlikleri ortaya çıkaracak bir insan kaynağına ihtiyaç olduğu gibi, yoksulların durumlarını düzeltecek bir mekanizma olan zekât kurumunun da işletilmesi gerekmektedir (Adebayo, 2011: 1).

Nijerya’daki zekât faaliyetlerinin geçmişi 19. yy’a kadar gitmekte, Sokoto Halîfeliği’ne kadar dayanmaktadır. Diğer birçok ülkede olduğu gibi Nijerya’da sömürgeci kurtulduktan sonra mevcut bulunan vergiler yerine zekâtı uyarlamakta bazı sorunlarla karşılaşmıştır. 1999 yılından başlamak üzere 12 eyâlette şer’î esaslar kabul edilmeye başlanmış, 9 eyâlette yasal zemin hazırlanmıştır. Zekâtın müesseseleşmesi de sağlanmaya çalışılmıştır. Nijerya’daki tüm eyâletlerde zekât ve İslamî kurumların uygulanması aynı düzeyde olmamakta, eyâletin mevcut şartlarına göre bu durumlar değişmektedir. Günümüzde Nijerya’da gönüllü veya devletin organize ettiği kurumlar mevcuttur. Nijerya’da bulunan eyâletlerden 9 tanesinde zekât zorunlu iken, 5 tanesinde ise gönüllü olarak toplanmaktadır. 2000’li yılların başında birçok eyâlet zekât organizasyonu kurmuştur (Ashafa, 2014, s. 4). Bazı eyâletler doğrudan zekât ile ilgili hukûkî zemin hazırlamışlarsa da ülke genelinde tam olarak bu konu hakkında bir birlik sağlandığından söz edilemez (IRTI, 2015: 62).

Lagos eyaleti zekât faaliyetlerine baktığımız zaman; 2005 ile 2014 yılları arasında toplanan zekât miktarı 120 kattan fazla artarak 63 milyon nairaya yükselmiştir. Kano eyaletinde ise 1987 yılında toplanan zekât miktarı 5.000 naira iken 2000 yılına gelindiğinde yaklaşık 2.9 milyon nairaya yükselmiştir (Adebayo, 2011: 12).

2009 ile 2013 yılları arasındaki zekât faaliyetlerini incelediğimiz zaman; 2009 yılında toplanan zekât miktarı ülke genelinde 1.5 milyon dolar civarında iken bu rakam 2013 yılına gelindiğinde 3 milyon dolar civarına ulaşmıştır (IRTI, 2015: 52).

Zekâtı ödemekten kaçınanlar veya hile yaparak yükümlülüklerine yerine getirmeyen mükellefler; ödemekle sorumlu oldukları zekâtın yarısını veya 3 ay hapis cezasını veya 20 kere değnekle vurulmayı geçmemek şeklinde cezalandırılacağı konusunda yasal düzenlemeler yapılmıştır (IRTI, 2015: 68).

3.1.13. Malezya

Malezya; Güneydoğu Asya’da yer alan, yaklaşık 30 milyon nüfusa sahip ve milli geliri de 340 milyar dolar civarında olan bir devlettir (The World Bank, 2016). 1957 yılında bağımsızlığını kazanmış, federal bir idârî yapıya sahip liberal demokrasi ile yönetilen bir ülkedir. 13 tane eyâlet ve bir de federal bölgeye⁶ sahiptir. Bu federasyonun yönetiminde en üstte kral bulunmakla beraber, yönetim federal parlamento ve başbakandır. Eyâletlerin yönetimi, halkın seçtiği yöneticiler ve yerel parlamento tarafından sağlanmaktadır (Şensoy, 2008: 85).

Bu federasyonun resmi dînî İslam olmasına rağmen, laik bir devlet olarak yönetilmektedir. Her eyâletin sahip olduğu “Eyâlet Dinî Kurulları” sayesinde din işleri yürütülmektedir. Federal hükümetin dinî işleri, diğer eyâletler üzerinde bir otoriteye sahip değildir. Kendine mahsus statüye sahip 13 eyâlet ve bir de federal bölgede olmak üzere 14 adet dînî kurul bulunmaktadır. Her dînî kurul, içerisinde buldukları eyâletin sultanına karşı sorumludurlar. Bu kurullar; çeşitli kademede yöneticilerden, çeşitli meslek gruplarına mensup iş adamlarından oluşmaktadır. Malezya’daki profesyonel zekât kurumları bu dînî kurullar tarafından oluşturulmaktadır. Zekâtın toplanması ve dağıtılması dînî kurulların işlevlerinden olmakla beraber; diğer İslamî olaylar ve konular için de söz sahibidirler. Ülke genelindeki din işleri ise “Malezya Ulusal İslamî İşler Kurulu” ve “Malezya İslamî Gelişim Dairesi” tarafından yürütülmektedir. Her eyâlette Eyâlet Dînî Kurulu’na bağlı, “Eyâlet İslam Dairesi” bulunmakta ve bu kurumda “Beytu’l-mal” ve “Zekât Ofisi” adlı birimler bulunmaktadır (Şensoy, 2008: 88).

⁶ Federal Bölge; Kuala Lumpur, Labuan ve Putrajaya eyâletlerinden oluşmaktadır.

İslam'ın Malezya'ya 13. yy'den sonra ulaşmasıyla zekât ibadeti yerine getirilmeye başlanmıştır. Fakat bu, koloni öncesi dönemde zekâtın müesseseseleşmesinden ziyâde daha çok zekât olarak ayrılan malların, bölgenin din adamına teslim edilmesinin akabinde din adamlarının toplanan zekâtları dağıtmasıyla ifâ ediliyordu. Din adamlarına zekâtın teslim edilmesi uygulamasının yaygınlığı konusunda yeterli bilgiye sahip olunmasa da nesiller boyu aktarılmıştır bu şekilde. Din adamlarına teslim edilmesi ve onların aracılığıyla dağıtılması ise onların toplum içerisinde dînî bilgiler açısından daha güvenilir olmaları ve zekât oranlarının bu kişiler tarafından yapılmasından dolayıdır. Zekât kurumunun tarihsel gelişiminden bahsederek; koloni öncesi, koloni dönemi, 1990'dan önce ve 1990'dan sonra tarihsel bölümlere ayırabiliriz. Zekât müessesesinin özel bir kurum olarak tasarlanmış ve bilgi teknolojilerini kullanarak daha verimli ve bürokratik engellere takılmadan işlemler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca şirketleştirilmiş zekât kurumu; finans, fıkıh, bilişim teknolojileri alanlarında uzmanları istihdam ederek mükelleflerin ibadetlerini en sahih şekilde yerine getirmelerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Kendi alanlarında uzmanlaşmış âmiller sayesinde faaliyetler daha verimli ve hızlı olmaktadır (Rahman ve diğerleri, 2012: 3). Şirket vasfına sahip olan zekât kurumunun daha fazla zekât toplayabilmesi için âmillerin sabit ücretlerini düşük tutup, topladıkları zekâtlar ile doğru orantılı şekilde artacak prim sistemi sayesinde potansiyele daha çok yaklaşılabilir (Huda, 2016: 15).

Malezya'da zekâtın organizasyonu eyâletlerin yetki alanına bırakılmıştır. Eyâletler kendi yetki alanları içerisinde zekât toplamak ve dağıtmak üzere karar alırlar (Yavuz, 2008a: 646). Eyâletlerde kurulan zekât kurumlarının tarihçesine baktığımız zaman; federal bölgede 1991, Selangor'da 1992, Pulau Pinang'da 1994, Pahang ve Melaka'da 1996 yılında kurulurken, Negeri Sembilan'da ise 1998 yılında eyâlet zekât kurumu kurulmuştur. Bunları mütâkiben ise Sarawak'da 2001 ve son olarak da 2007 yılında Sabah'da zekât kurumları oluşturularak şirketleştirilmiştir (Wahab ve Rahman, 2012: 2).

Her eyâletin kendi içerisinde barındırdığı yoksul insanların eyâlet içerisindeki toplam nüfusa oranı farklılıklar arzeder ve toplanan zekât miktarı da farklılık göstermektedir. Yoksulluk oranı Sabah'da yaklaşık olarak %23, Terengganu'da 15.4 ve Kelantan eyâletinde ise %10.6 civarında seyretmektedir. En yüksek orana sahip bu eyâletlerin 2012 yılında topladığı zekât miktarı 270 milyon ringit civarında iken, aynı yıl sadece Selangor eyâletinin atıl zekât fonu 50 milyon ringit civarı olmuştur (Wahid, Kader ve Ahmad,

2012: 25). Eyâletler topladıkları zekâtları diğer eyâletlerin fakirlerine dağıtacak yetkileri bulunmadığından dolayı zekât kurumları ülke çapında verimli faaliyet gösterdiği söylenemez. Eyâlet içerisinde toplanan zekâtlar yine eyâlet içindeki sarf yerlerine verilmektedir. Fakat her eyâlette mükelleflerin zekât kurumu aracılığıyla zekâtlarını verenlerin oranı az olması nedeniyle toplanan zekât miktarı ile fakirlerin ihtiyacı olan zekât miktarı eşit olmadığından zekât kurumu hedefine ulaşamamaktadır.

Günümüzde Malezya'da zekât gönüllü olarak toplansa da federal bölgelerde uygulanacak şer'î cezalar ile ilgili 1997 yılında çıkarılan yasaya göre (Syariah Criminal Offences) her mükellef devlete zekât vermekle mükelleftir. Bu yasanın 16. Maddesi zekât vermektan kaçınanlara uygulanacak yaptırımlar konusundadır. Buna göre; kişi zekât vermektan kaçındığı takdirde 1000 Ringit'i geçmeyecek şekilde para cezası ya da 6 ayı geçmeyecek şekilde hapis cezası veya ikisi birlikte uygulanabilir. Yine aynı metinde yer alan maddelere göre diğer zekât mükelleflerini, zekâtlarını vermektan alıkoymak da kişinin zekâtını kendi rızası ile vermemesine göre daha ağır yaptırımlar ile cezalandırılacağı belirtilmiştir. Kişi zekâtını devletin yetkilendirdiği âmile veya kuruma teslim etmek zorundadır (The Comissioner of Law Revision, 1997: 15). Eyalet sistemiyle yönetilen ülkelerin birçoğunda eyaletler arası uygulama farkları ortaya çıkmaktadır. Bu durumda bazı eyaletlerde zekâtın devlete ödenmesi zorunlu iken bazı eyaletlerde bu konu ile alakalı yasa olmadığından dolayı mevcut zekât kurumları gönüllülük esasına göre çalışmaktadır. Ayrıca aynı ülke olmasına rağmen, sadece zekâtın toplanması değil nisab gibi birçok konuda da farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Nüfusun çoğunluğunun Müslüman olması ve zekâtın kuruluşlar şeklinde mükelleflere hizmet etmesi, bu ülkede yeterli performansı göstermesine yetmemiştir. Toplanan ve dağıtılan zekât miktarı, ülkenin potansiyelini yakalamaktan uzaktır. Çeşitli düzenlemeler ile birlikte, zekât mükellefi olan Müslümanların gelirlerinden doğrudan zekât kesintisi yaparak, zekât potansiyeline yaklaşmak mümkün olabilir. Bu durumda ise zekâtın bu kurumlar aracılığıyla ihtiyârî olmaktan çıkıp, aslî şekline bürünebilir (Ali ve Hatta, 2014: 8).

Malezya ve zekâtı müesesevî bir yapıda yürütmek isteyen diğer ülkelerin karşılaştıkları problemlerin başında; zekât faaliyetlerini denetlemek, kontrol etmek ve zekâtın ödenmesi konusunda mükelleflerin gevşek davranması gibi problemler gelmektedir. Günümüzde

gelişen teknoloji ve imkânlar bu problemler ile baş etme konusunda devletlere kolaylıklar sağladığı da aşikârdır (Powell, 2010: 20).

Tablo 6: Malezya'da Eyâletlere Göre Toplanan ve Dağıtılan Zekât Miktarı (Milyon Ringit)

Eyâletler	2010			2011			2012		
	Toplanan	Dağıtılan	Atıl Fon	Toplanan	Dağıtılan	Atıl Fon	Toplanan	Dağıtılan	Atıl Fon
Selangor	336.9	330.4	6.5	393.5	371.7	21.8	451.3	401.7	49.6
Federal Bölge	282.6	200.5	82.1	347.5	246.7	100.8	410.4	271.9	138.5
Johor	122.3	115.1	7.2	137.5	151.4	-13.9	171.9	143.3	28.6
Pahang	80.9	58.6	22.3	88.8	59.6	29.2	102.9	68.4	34.5
Kedah	76.9	66.0	10.9	106.1	79.8	26.3	106.5	92.4	14.1
Terengganu	76.4	61.7	14.7	88.3	65.0	23.3	107.1	84.5	22.6
Kelantan	70.4	64.8	5.6	94.1	79.9	14.2	113.2	100.8	12.4
Perak	69.6	66.8	2.8	86.1	67.6	18.5	99.6	82.7	16.9
Pulau Pinang	53.2	54.4	-1.2	59.6	54.2	5.4	76.5	68.7	7.8
Negeri Sembilan	50.2	51.7	-1.5	57.9	59.3	-1.4	65.4	61.5	3.9
Sarawak	39.1	23.9	15.2	44.1	27.3	16.8	46.3	36.5	9.8
Perlis	38.1	29.7	8.4	59.3	43.4	15.9	28.9	-	-
Melaka	34.0	30.2	3.8	37.9	34.3	3.6	43.9	49.0	-5.1
Sabah	32.8	26.0	6.8	33.8	32.4	1.4	48.9	36.7	12.2
Toplam	1.363,8	1.179,8	183,6	1.634,5	1.372,6	261,9	1.922,8	1.498,1	345,8

Kaynak: Zainal ve diğerleri (2016)

2010 ile 2012 yılları arasında eyâletlerin, fitır sadakasının da dâhil olduğu zekât hacmine baktığımız zaman; en fazla zekât toplanan ve dağıtılan eyâlet Selangor olmuştur. Onu Federal eyâlet takip ederken; en düşük zekât hacmi olan eyâletler Sabah, Melaka ve Perlis olmuştur. Malezya'da toplanan ve dağıtılan zekât miktarı düzenli bir şekilde artma ivmesi göstermekteyken; toplanan zekâtın sarf yerlerine ulaştırılma oranı düşmektedir. Aynı süreçte dağıtılmayan zekât miktarı neredeyse iki katına çıkmıştır. Bölgelerin demografik yapısı; bölgede yaşayan Müslümanların, toplam nüfusa oranı her bölgede çeşitli farklılıklar göstermektedir. Ayrıca; eyâletlerin kendi iç yönetimindeki özerk durumu, zekâtın toplanıp dağıtılması sürecinde farklılıklar ortaya çıkaracaktır. Malezya'nın ticâret

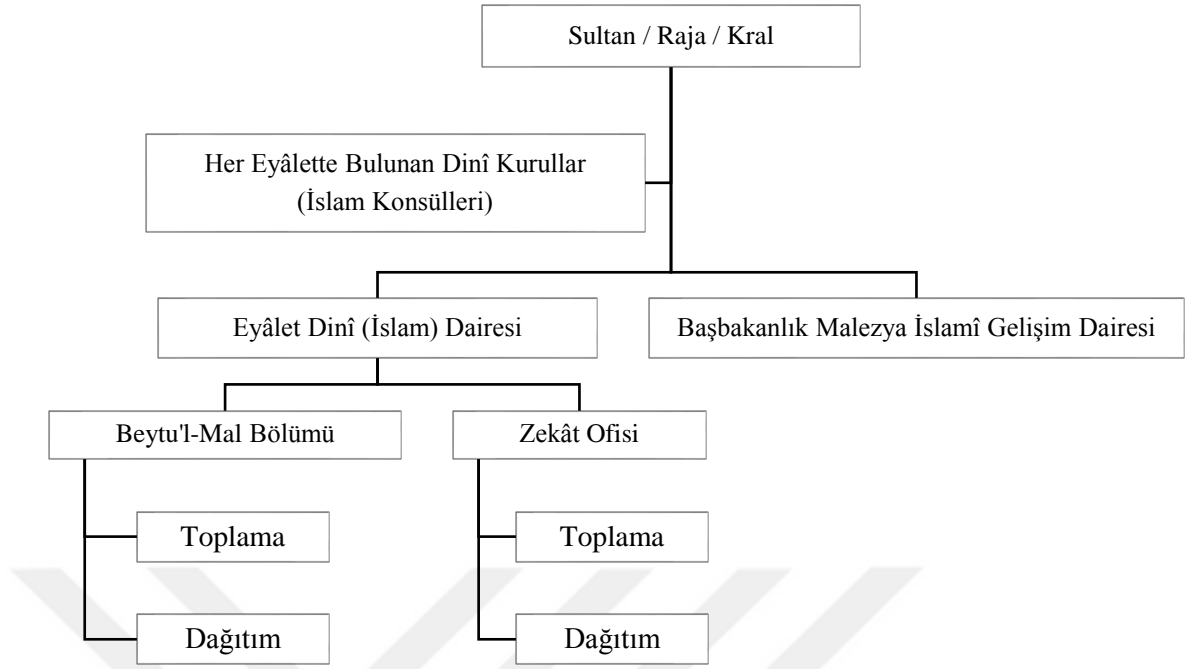
ve sanayi bölgelerinin bulunduğu bölgelerin; diğer tarımsal nüfusun yaşadığı bölgelere göre zekât miktarının büyüklüğüne de etki edeceği aşikârdır. Toplanan zekâtların derhâl sarf yerlerine ulaştırılmasının en başarılı Selangor eyâletinin zekât kurumu olduğu görülmektedir; federal eyâlet her sene ortalama %30 oranında zekâtı atıl bırakmakta ve sarf yerlerine ulaştıramadığı görülmektedir. Bu durum halk nazarında olumsuz bir algıya neden olmaktadır. Mükellefler güven duygusu içerisinde zekâtlarını bu kurumlara teslim etmekte fakat bu zekâtların sarf yerlerine ulaştırılmaması, kişilerde ibadetlerinin yerine getirilmediği şüphesine neden olmaktadır.

Malezya'da 698 kişiyle yapılan anket çalışması atıl fonların azaltılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmaya katılanlar arasında 569 kişi sene içerisinde toplandığı halde çeşitli nedenlerden dolayı dağıtılamayan zekâtların, diğer kurumlara hızlı bir şekilde transfer edilerek sarf yerlerine ulaştırılması gerektiğini belirtmiştir. Böylece kurumların zekât yönetimi daha iyi bir hal alarak ihtiyacı karşılanan muhtaç sayısı da arttırılacaktır (Lubis ve diğerleri, 2011: 2).

Zekât dağıtımını eyâletlerin kararlaştırdığı politikalar neticesinde dağıtıldığından sarf yerlerinin hepsine zekât tahsis edilmediği durumlar olmaktadır. En çok zekâttan mahrum kalan sınıflar köleler ve kalpleri İslam'a ısındırılacaklar sınıfıdır. Rasûlullah (S.A.V.) devrinde bu sınıflar çok belirgin olmaktayken günümüzde bu sınıflara zekât tahsis edilmemektedir. Fakat yeni içtihatlar neticesinde bu sınıflara yeni yeni tahsisler de yapılmaktadır. Örneğin Johor Eyâleti'nde 2011 yılına kadar köleler sınıfına zekât ayrılmazken, bu tarihten sonra belirli miktar zekât verilmiştir (Yaacob ve diğerleri, 2013: 14).

3.1.13.1. Pusat Pungutan Zakat (PPZ)

Malezya'da faaliyet gösteren her eyâletin zekât kurumunun bulunmasının yanında bunlar arasında bulunan en büyük ve federal bölgede faaliyet gösteren zekât kurumu Pusat Pungutan Zakat'tır. Her eyâletin dînî kurulu tarafından oluşturulan zekât kurumları eyâlet içerisinde çalışmalarını sürdürürken, federal bölgede zekât toplamak ve dağıtmak üzere, Federal Bölge dînî kurulu tarafından 1991 yılında PPZ organize edilmiştir (Şensoy, 2008: 90).

Şekil 4: Malezya'da Zekât Organizasyonu

Kaynak: Şensoy (2008: 89)

Malezya'da bulunan eyâletlerden 9 tanesi sultan/raja tarafından yönetilirken; bu durum federal ve diğer 4 eyâlette farklıdır. Diğer eyâletlerde ise sultan yerine kral yönetimin başında bulunmaktadır. Bunun yanında PPZ'nin faaliyetlerini yürütebilmesi için kurum içerisinde yardımcı birimler teşekkül ettirilmiştir. Bunlar;

- İç Denetim Birimi
- Araştırma ve Geliştirme Birimi
- Kurumsal İletişim Birimi
- Kalite Birimi
- Finans Birimi
- Bilgi Teknolojileri Birimi
- Yatırım Birimi
- Eğitim Birimi gibi birimler bulunmaktadır (Şensoy, 2008: 92).

Bir zekât kurumunun olması gereken yapıdan farklı olarak PPZ; bir devlet organizasyonu olarak kurulmamış, bir ticârî şirket olarak kurulmuştur. Bu şekilde bir zekât kurumunun kurulmasında, ona meşrûiyet katan, zekât organizasyonlarında çalışan âmillerin de zekât hakkı olmasıdır (Şensoy, 2008: 90). PPZ'nin bu yapıda kurularak daha etkin ve kendi

faaliyetlerinin masraflarını yine aynı faaliyetlerden topladığı zekâtlar ile karşılması; kendi kendine yeterliliği sağlaması gibi olumlu etkinin yanında, kaynakların kötü kullanımına da neden olabilir. Tevbe Sûresi'nin 60. âyetinde geçen sınıflara mensup Müslümanlara dağıtılmak üzere toplanan zekâtın; 1/12 oranında zekât alan PPZ, elde ettiği bu gelir ile faaliyet masrafları ve diğer gider kalemlerini karşılamaktadır (Şensoy, 2008: 95).

Öncelikli olarak federal bölgede uygulanmaya başlayan PPZ, diğer bölgelerdeki yerel kuruluşlara da örnek olmuştur. Gelişmiş altyapısının yanında, iktisadî bir kurum olmasının sağladığı hareket kabiliyetiyle daha kapsamlı olarak faaliyet sürdürdüğü söylenebilmektedir. Proaktif bir hizmet anlayışının yanında bilgi teknolojilerindeki gelişmeleri takip etmesi, ödeme araçlarındaki çeşitlilik de çalıştığı zekât mükellefi sayısını olumlu yönde etkilemektedir. Toplanan zekât miktarı yıllar içerisinde ödeme araçlarının çeşitlendirilmesi ile doğru orantılı olacak şekilde artmıştır (Wahid, Kader ve Ahmad, 2012: 2). Örneğin zekâtların online olarak e-zekât sistemi üzerinden ödeme yöntemi ilk olarak Selangor eyâletinin zekât kurumu tarafından kullanılmıştır (Roni ve Tarmidi, 2015).

Zekât ibadeti hakkında birçok Müslüman bilgi eksikliklerine sahip olduğu, zengin Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki, muhtaç Müslümanların çokluğundan anlaşılmaktadır. PPZ'nin zekât verilecek sınıfları geniş bir şekilde yorumlamasından dolayı faaliyetlerini çeşitlendirmesini sağlamıştır. Müslümanların faydalandığı yapıların onarımları, yurt inşaatları, hastanelerin açılması gibi temlik şartını sağlamayan fakat kamu yararını sağlayan birçok faaliyeti gerçekleştirmektedirler (Şensoy, 2008: 113).

Malezya'daki zekât fonlarının yönetiminin en iyi şekilde gerçekleştirilmesi için insan kaynakları, ödeme araçlarının çeşitliliği, yönetimde şeffaflık gibi konularda altyapı gelişmeleri sağlansa da ulusal ve uluslararası boyutlarda yoksulluğun ortadan kaldırılarak yaşam standardında yükselme sağlanması konusunda da bu adımlara devam edilmesi gerekmektedir. Eğer yoksulların ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan zekât kurumları varlığını sürdürürken, toplum içerisinde hâlâ yoksulların yaşam standardında iyileşmeler sağlanamamışsa, ne kadar iyi bir sistem geliştirildiğinin aslında çok da önemi yoktur. Bu durumda bu kurumların başarısız ve verimsiz olduğu akıllara gelecektir (Rahman ve diğerleri, 2012: 5)

Zekât fonlarının yönetimi sürecinde; zekât dağıtımında ortaya çıkabilecek verim kayıplarının önüne geçilmesi elzemdir. Zekâtın, Tevbe Sûresi'nde geçen sınıflara mensup, hak eden kişilere ulaştırılması gerekmektedir. Çoğu zaman halk tarafından zekât kurumlarının, zekâtları doğru yerlere ulaştırmaması hususunda eleştiriler yapılmaktadır. Bundan dolayı zekât kurumlarının sıhhati ve güvenilirliği konusunda şüpheler ortaya çıkmaktadır. Bu şüphelerin bertaraf edilmesi ve halkın bunun gibi kurumlara teveccühlerini arttırması açısından şeffaflık prensibi çok önemlidir. Halk zekât borcunu ödeyeceği zaman, hem dînî bir vecibe olarak ibadetinin sahih bir şekilde gerçekleştirilmesinde vesile kılındığını görmek ister hem de verilen zekâtın doğru yerlere dağıtılmasıyla gönül huzuruna kavuşur. Bu ilkelerin sağlanamaması durumunda ise; toplumun sadece bu hatayı yapan kuruma karşı bakışı değişmekle kalmaz zekât kurumları sisteminin çökmesine neden olabilecek kadar güçlü bir algının ortaya çıkmasına da neden olur.

Zekât kurumlarının dinamikliği de üstünde durulması gereken önemli bir husustur. Malezya'daki zekât kurumlarının yerel düzeyde teşkilatlanması ve federal bölgenin de zekât kurumuna sahip olması (Şensoy, 2008: 88) nispeten dinamikliği, bürokrasinin olumsuz yönlerinin görülmemesini sağlayacaktır. Bunun yanında Malezya'daki zekât kurumlarından faydalanan ve yurt dışında okuyan muhtaç öğrenciler bu konuda iyi bir örnek olabilir. Bu öğrencilerin kayıt dönemlerinde ihtiyacı olan paraların hızlı bir şekilde sağlanması onların mağduriyeti de önleyecektir. Fakat kötü yönetimden dolayı olumsuz örneklere de rastlanılmaktadır. Zekât kurumundan faydalanmak için yapılan başvuru sürecinin karmaşıklığı, aşırı belgelendirme, eğitim düzeyi düşük olan insanlar için zorlayıcı olması gibi nedenlerden dolayı, toplumun her kesiminden muhtaçların bu ve bunun gibi kurumlardan yararlanmasında engel teşkil etmektedir (Rahman ve diğerleri, 2012: 6).

Zekât kurumlarının yapısının proaktif, yâni mükellefin kurumların ödeme merkezlerine gelmesini beklemeden onların ayaklarına giderek faaliyet gösterme anlayışıyla çalışması gerekmektedir. Kimi zaman bilgi eksiklikleri kimi zaman ise kişisel zâfiyetler sonucunda yerine getirilmeyen bu ibadetin, bu şekilde faaliyet gösteren kurumlar aracılığıyla daha kapsayıcı zekât toplama ve dağıtım metoduyla toplam faydayı sağlayacağı düşünülebilir.

Zekât kurumlarının sağlayacağı faydanın kısa süreli ve kısıtlı olmaması gerekmektedir. Yoksullara belirli bir düzeyde ve vadede yapılacak olan yardım, onların yaşam koşullarını iyileştirmek yerine, zekât yardımlarına bağlı yaşayan tembelliği teşvik eden bir yapıya dönüşebilir. Onların bu yardımları en iyi şekilde değerlendirmeleri için çaba sarfetmek gerekmekte, onlara iş kurabilecekleri ve muhtaçlık hallerini kendileri çalışarak yok edebilecekleri bir itici güç olmak gerekmektedir (Rahman ve diğerleri, 2012: 6). Bu durumun fikhî ihtilafları da beraberinde getirmesi muhtemeldir. Mezhepler arası oluşan yorum farklarından dolayı; temlik şartı önemli olmakla beraber kişilerin aslı ihtiyaçlarına da cevap verecek yardımların yapılması gerekmektedir.

Tablo 7: PPZ'nin 2006 ile 2013 Yılları Arasında Faaliyet Büyüklüğü

Yıllar	Toplanan Zekât Miktarı (Ringit)	Toplanan Zekâtın Artış Oranı	Dağıtılan Zekât Miktarı (Ringit)	Toplanan Zekâtın Dağıtılma Oranı	Zekâtı Alınan Mükellef Sayısı
2006	143.304.403	-	101.548.407	%70.8	52.424
2007	169.217.233	%18.0	121.224.318	%71.6	58.982
2008	206.261.147	%21.8	167.507.847	%81.2	67.872
2009	241.966.660	%17.3	174.989.013	%72.3	78.820
2010	275.635.424	%13.9	200.541.409	%72.7	89.110
2011	341.330.169	%23.8	246.706.683	%72.2	110.497
2012	402.813.639	%18.0	271.967.597	%67.5	114.442
2013	484.632.029	%20.3	-	-	128.061

Kaynak: Pusat Pungutan Zakat (2016a)

PPZ'nin 2006 yılı ile 2013 yılı arasındaki faaliyet hacmine baktığımız zaman; toplanan zekât miktarının 3 kattan fazla arttığı ortadadır. 7 yıl kadar kısa süre içerisinde toplanan zekâtların bu oranda artırılması bir başarı olarak yorumlanabilir. Fakat toplanan zekâtların dağıtılma oranı seneler içerisinde dalgalı bir seyir gösterse de son dönemlerde dağıtılma oranının giderek azaldığı dikkat çekmiştir. Zekât kurumlarına olan güveni

önemli ölçüde etkilemesin yanında, kişilerin zekât borcunun bilinçli bir şekilde fonlarda tutularak, sarf yerlerine ulaştırılmaması büyük bir vebaldir.

Zekât kurumlarının ibadetlerine aracı olduğu mükellef sayıları da bir başarı kriteri olarak önemlidir. PPZ'nin zekât topladığı mükelleflerin sayısı 2006 yılında 52.424 kişi iken, bu rakam 2013 yılında 128.061 kişiye çıkarak 2 kattan daha fazla oranda artmıştır. Ayrıca kurumların iletişim kurduğu her insanın mükellef olmaması ve bu kuruma zekât vermeyen diğer mükellefleri de hesaba katarsak; bu kurumların yapmış oldukları faaliyetler yüzbinlerce insan tarafından bilinmekte ve zekâtın farkındalığı konusunda dikkate değer bir çalışma yapılmış da olmaktadır.

3.1.13.1.1. PPZ'nin Geçekleştirmek İsteddiği Misyonlar

İnsan merkezli bir yönetim anlayışı benimsenerek, tüm paydaşların beklentilerini karşılayacak şekilde hizmet edilmesi, zekât sistemine olan güveni arttıracaktır. Bu durumu göz önüne alan PPZ şöyle bir slogan geliştirmiştir: “PPZ sizin zekât yükümlülüğünüzü yerine getirmenizi kolaylaştırır.” (Şensoy, 2008: 90).

Zekâtın kurumsallaşması konusunda dünyada faaliyet gösteren en iyi örneklerden olan PPZ'nin belirlemiş olduğu hedefler şunlardır;

- Toplanan zekât miktarını arttırmak,
- Zekât ödemelerini kolaylaştırmak, ödeme araçlarını çeşitlendirmek,
- Müslümanların bu alandaki bilgi eksikliklerini gidermek,
- Zekât sistemini en iyi bilgi teknolojileriyle daha verimli bir hale getirmek,
- Tüm paydaşlar ile iyi ilişkiler geliştirmek,
- Kaliteli hizmet sağlamak, personellerin nitelikli ve proaktif bir şekilde çalışmasını sağlama,
- Müşteri memnuniyetini sağlamak,
- Güçlü ve aktif bir kurumsal yönetim anlayışı benimsemek (Pusat Pungutan Zakat, 2016b).

3.1.13.2. Lembaga Zakat Selangor (LZS)

Malezya'nın batı bölgesinde bulunan ve İslamî esaslara göre Sultan (hükümdar) tarafından yönetilen Selangor eyâletinde, bu esasları uygulamak üzere kurulan Eyâlet Dînî Kurulu (Selangor Islamic Religious Council) bulunmaktadır. Diğer eyâletlerde

olduğu gibi, bu kurullar eyâlet içerisindeki kurumların İslam’a uygun faaliyet göstermelerini sağlarlar. LZS 1992 yılında kurulmuş ve geçen 20 yıllık süreç içerisinde zekâtın kurumsallaşması konusunda büyük bir tecrübe birikimi sağlamıştır. Mükelleflerden zekât toplayarak, belirtilen sınıflara zekât dağıtımını yapmaktadır. 1994 yılından önce eyâletin beytül mâl biriminin altında, Zekât Toplama Merkezi (Zakat Collection Centre) adıyla faaliyet gösterirken; bu tarihten sonra ise münferit bir kurum olarak, LZS adıyla hizmet etmeye başlamıştır. Kurum, sadece zekât toplama ve dağıtım konusunda çalışmalar yapmayıp; çok çeşitli kültür seviyesine sahip olan değişik yaş gruplarındaki insanlara; zekâtın özünü, amacını ve farzîyeti hakkında Selangor genelinde birçok yerde bilgi vererek bu eyâlette yaşayan halkı bilinçlendirmektedir. 2006 Yılında “Selangor Zekât Merkezi” olan ismi, “Selangor Zekât Kurumu” olarak değiştirmiştir (Lembaga Zakat Selangor, 2014: 32).

LZS’de çalışan âmiller, diğer hususlarda olduğu gibi, İslam’ın özüne uygun olarak, alanında uzman kişilerden seçilerek mükelleflere ve muhtaçlara hizmet vermektedir. Bu kurumda 435 tane âmil bulunmaktadır. 25 şubesi bulunan bu kurum aynı zamanda günümüz teknolojilerine uyumlu olarak çeşitli ödeme araçları ile de zekâtları kabul etmekte ve dağıtımını yaparken de yine bu araçlardan faydalanmaktadır. Bu durum kullanılan kaynak miktarını azaltıp, zekât fonlarından faydalanan insanların sayısını arttırdığından dolayı bu amaca yönelik olarak faaliyet gösteren bütün kurumlar tarafından kullanılmaktadır. Bununla beraber yeni neslin zekât hakkında bilgi sahibi olabilmesi, sistemin sürdürülebilir bir şekilde fayda oluşturmasını sağlayacaktır (Lembaga Zakat Selangor, 2014).

Tablo 8: LZS'un Yıllara Göre Topladıkları ve Dağıttıkları Zekât Miktarı (Ringit)

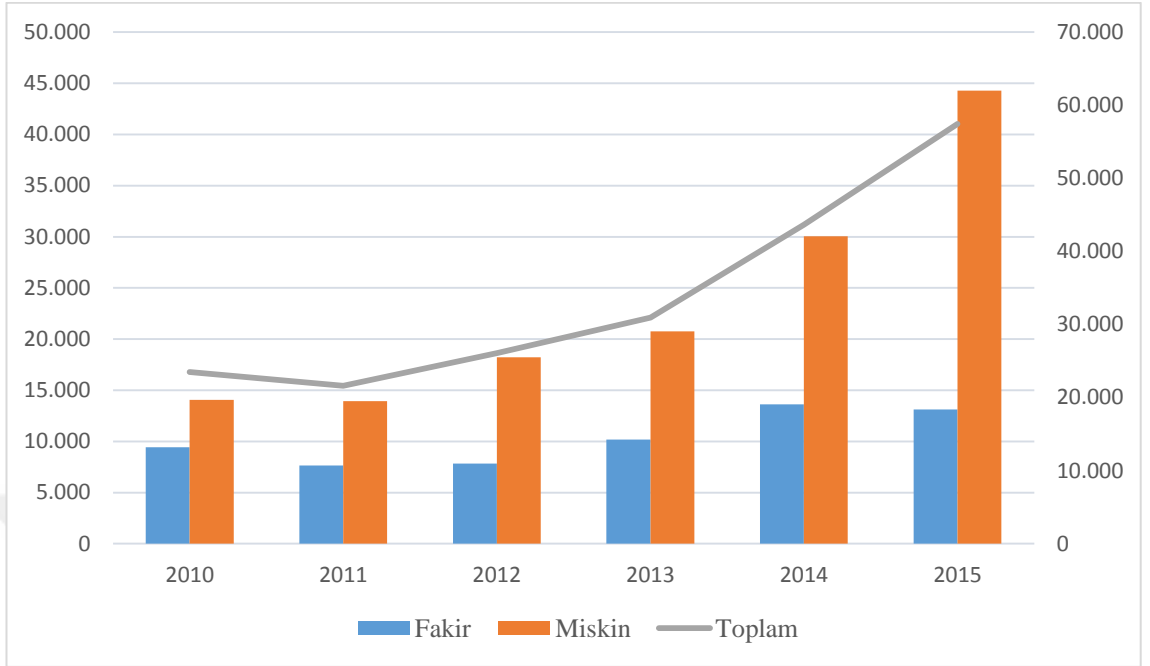
Yıllar	Toplanan Zekât Miktarı	Dağıtılan Zekât Miktarı
2010	336.674.526	364.946.019
2011	394.103.903	373.465.626
2012	451.325.027	401.717.682
2013	517.305.275	463.472.826
2014	582.255.890	595.745.640
2015	627.225.100	676.251.478

Kaynak: Lembaga Zakat Selangor (2016)

Selangor eyâletinde toplanan zekât miktarı 1991 yılından 2006 yılına kadar 20 kattan fazla artarak, 7.5 milyon ringitten 160 milyon ringite çıkmıştır (Ahmad, 2012: 119). LZS'un yıllık raporlarına baktığımız zaman 2010 ile 2015 yılları arasındaki faaliyet büyüklüğünün neredeyse iki katına çıktığını görüyoruz. 2010 yılında Selangor Eyâleti'nde toplanan zekât miktarı 336 milyon Malezya ringiti iken, bu rakam 2015 yılında 627 milyon ringite yükselmiştir. 2015 yılında toplanan zekât kalemlerinin en büyüğü 385 milyon ringit ile "gelirler" üzerinden elde edilmiştir. Dağıtılan zekât kalemlerine baktığımızda; 2015 yılında dağıtılan zekât miktarı 676 milyon ringit olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam aynı yıl zekât olarak toplanan miktardan daha fazladır. Buradan anlıyoruz ki, dağıtılan yardımların hepsi toplanan zekât kalemlerinden değildir. LZS kurumunun kaynakları, zekâtlar dışında yardımlardan da oluştuğundan; dağıttıkları zekât miktarı, topladıkları zekât miktarından daha fazladır. 2010 ile 2015 yılları arasında da dağıtılan zekât miktarı neredeyse iki kat artmıştır.

LZS'nin geçmiş dönemlerdeki faaliyet büyüklüğüne baktığımız zaman; çok büyük gelişim gösterdiğini görmekteyiz. 1975 yılında sadece 330 mükelleften 24.000 dolar civarı zekât toplamıştır (Hassan, 1987: 11). Her geçen yıl biraz daha fazla zekât toplamış ve daha çok paydaşlara hizmet etmiştir. Günümüzde ise on binlerce insanın temel ihtiyaçlarını karşılamaya vesile olacak bir kapasiteye ulaşmıştır.

Şekil 5: LZS'nin 2010 ile 2015 Yılları Arasında Hizmet Ettiği Fakir ve Miskin Sayıları

Kaynak: Lembaga Zakat Selangor (2016)

Zekâtтан yararlanılan fakir ve miskin sınıfına mensup kişilerin sayısı ise; 2010 yılında yaklaşık 23 bin kişi olarak gerçekleşirken, 2015 yılında ise 45 bin kişiye LZS tarafından zekât dağıtılmıştır (Lembaga Zakat Selangor, 2015).

LZS gibi kurumsallaşarak faaliyet gösteren kurumlar, günümüzde insanların teveccüh ettiği iletişim araçları aracılığıyla da paydaşlarına hizmet etmeye çalışmaktadır. Kullanıcı sayıları yüz milyonları bulan sosyal medya siteleri ile zekât konusunda farkındalık oluşturmaya çalışmakta, mükelleflerin verdikleri zekâtların sarf edilmesi sürecine kadar olan aşamaları şeffaf bir şekilde paylaşmaktadırlar. Bunun gibi iletişim araçları ile yapılan çalışmalar neticesinde, mükelleflerin zekâtlarını öderken bu kurumları tercih etmeleri hedeflenmektedir.

Bütün bu bilgiler ışığında; zekâtın kurumsallaşması için yapılan çalışmaların daha iyi anlaşılabilmesi, ülkelerin bu konuda yapmış oldukları çalışmaların bir bütün halinde incelenmesine bağlıdır. Bundan dolayı ülkelerin zekât ile ilgili yaptıkları çalışmalar aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Tablo 9: Modern Anlamda Zekât Uygulaması Olan Ülkelerin Karşılaştırması

Ülke	İlk ve Son Yasal Çalışma	Zekâtın Mecburiyeti	Cezaî Şart	Vergi Muafiyeti	Dağıtılacak Sınıflar	Fıkî Ekol
Sudan	1921-2001	Sudan’da veya farklı bir ülkede bulunmasına bakılmaksızın, her Sudanlının yanında Sudan’da yaşayan yabancı Müslümanlar da zekât ödemek zorundadır.	Zekât ödemekten imtina edenler; ödeyecekleri zekâtın iki katı kadar ceza ödemekle yükümlüdürler.	Mükellefler sandığa zekât veya sadaka olarak yatırdıkları miktar kadar gelir vergisinden muaf tutulmuştur.	Âyette geçen sınıflardan “köleler” sınıfı hariç tutulmuştur.	Genel olarak Hanefî Mezhebi
Malezya	1938-1997	Gönüllülük esasına göre zekât toplanmaktadır.	Eyâletler kendilerinin belirlediği cezaî işlemleri uygulamaktadırlar.	Kişilerin ödedikleri zekât gelir vergisinden düşülürken, işletmeler tarafından ödenen zekât ise kurumlar vergisinden düşülmez.	Sekiz sınıfın tümüne dağıtılabılır. Eyâletler arasında farklı uygulamalar da mevcuttur.	Şafî Mezhebi
Mısır	1948-2014	Gönüllülük esasına göre zekât toplanmaktadır.	-	-	Âyette geçen sınıflardan herhangi biri hariç tutulmamıştır.	Genel olarak Hanefî Mezhebi
Suudi Arabistan	1951-1976	Şirketlerin zekâtının tamamı; kişilerin zekâtlarının ise yarısını	Devlete verilmesi zorunlu olan zekâtın yarısını vermekten kaçınanlar, zekâtı	Müslüman olmayanlar gelir vergisi mükellefi olmaksayken, Suudî	Âyette geçen sınıflardan herhangi biri hariç tutulmamıştır.	-

		kendilerinin dağıtması, diğer yarısını da dağıtılmak üzere devlete vermesi gerekmektedir.	verinceye kadar hapsedilirler.	vatandaşları sadece zekât ödemekle mükellefdirler.		
Pakistan	1956-1997	Zekât bazı varlıklardan zorunlu olarak toplanırken, bazı varlıkların zekâtlarını müesseseye ödemek gönüllülük esasına bırakılmıştır.	-	Zekât ödenmesi halinde gelir vergisini etkileyecek herhangi bir muafiyet yoktur.	Âyette geçen sınıflardan herhangi biri hariç tutulmamıştır.	Şafî Mezhebi
Libya	1971-2012	Zekâta konu olan mallar arasında zahirî ve batınî ayırımına gidilmiştir. Zahirî malların zekâtının devlete ödenmesi zorunludur.	Zekât ödemekten imtina edenler; ödeyecekleri zekâtın iki katı kadar ceza ödemekle sorumluyken, beyanlarını teslim etmeyenlere de para cezası verilmektedir.	-	Âyette geçen sınıflardan herhangi biri hariç tutulmamıştır.	Malikî Mezhebi
Endonezya	1978-2014	Gönüllülük esasına göre zekât toplanmaktadır.	-	-	Âyette geçen sınıflardan herhangi biri hariç tutulmamıştır.	-
Ürdün	1944-1988	Mükelleflerin zekâtını devlete ödeme konusunda gönüllülük esastır.	-	Mükellef zekât olarak ödenen miktar kadar gelir vergisinden muaf tutulur.	Âyette geçen sınıflardan herhangi biri hariç tutulmamıştır.	-

Yemen	1980-1999	Mükelleflerin ayırdıkları zekâtlarını, zekât kurumuna teslim etmek zorundadırlar.	Zekâtın teslim edilmemesi halinde; görevliler, ödenecek zekâtı kendileri tayin ederler.	-	Âyette geçen sınıflardan herhangi biri hariç tutulmamıştır.	-
Kuveyt	1982-2006	Mükelleflerden gönüllülük esasına göre zekât toplanırken, belirli büyüklüğe ulaşmış şirketler için zekât ödemek mecburdur.	-	-	Âyette geçen sınıflardan herhangi biri hariç tutulmamıştır.	-
Bangladeş	1982	Gönüllülük esasına göre zekât toplanmaktadır.	-	Mükellef zekât veya hayır fonuna yaptığı yardım miktarınca gelir vergisinden muaf tutulur.	Âyette geçen sınıflardan herhangi biri hariç tutulmamıştır.	-
Brunei	1984	Mükelleflerin zekât ödemesi zorunludur.	-	Mükellefin ödediği zekât, ilgili vergilerden muaf tutulur.	Âyette geçen sınıflardan “yolcular” ve “Allah yolunda olanlar” sınıfı hariç tutulmuştur.	-
Nijerya	1999	Mükelleflerin zekât ödemesi bir kısım eyâletlerde zorunlu iken bir kısmında ise	Zekâtın yarısını veya 3 ay hapis cezasını veya 20 kere değnekle vurulmayı geçmemek şeklinde cezalandırılır.	-	Âyette geçen sınıflardan herhangi biri hariç tutulmamıştır.	-

		gönüllü olarak toplanmaktadır.				
--	--	--------------------------------	--	--	--	--

Kaynak: Yavuz (2008b) ve Cici (2008) kaynaklarından yazar tarafından derlenmiştir.

3.2. Gayrimüslim Ülkelerdeki Müslüman Toplulukların Zekât Faaliyetleri

Mezkûr ülkelerdeki kurumsal zekât uygulamalarının yanında, Avrupa’da ve Amerika’da Müslümanların azınlıkta yaşadığı yerlerde de zekâtın kurumsallaşması ile ilgili organizasyonlar düzenlenmektedir. Müslüman cemaatlerin bu çalışması gönüllülük esasına göre zekât fonlarının oluşturulmasıyla meydana gelmektedir. National Zakat Foundation da bu kurumlara örnek gösterilebilir. Bu organizasyona ait site ve ortak kuruluşlar aracılığıyla gönüllü olarak İngiltere’de zekât toplayıp sarf yerlerine ulaştırmaktadırlar. Mükelleflerin zekât ile ilgili ihtiyacı olan bilgilere ulaşması ve zekâtlarını hesaplamaları için tablolar da bu sitede mükelleflerin hizmetine sunulmuştur. Ayrıca mükelleflerin ödeme araçları hakkında veya doğrudan zekât ile ilgili hususlarda bilgi alması için telefon hatları da kurulmuştur.

The screenshot shows the National Zakat Foundation website. The main navigation bar includes 'Pay/Donate', 'Login/Register', and a search icon. The 'National Zakat Foundation' logo is prominently displayed. Below the navigation, there are links for 'About Us', 'Our Work', 'Knowledge', 'Get Involved', 'NZF Blog', 'My Account', 'Calculate', and 'Apply'. The main content area features a large banner with the text 'PAY YOUR ZAKAT LOCALLY' and a map of the UK. To the right, a statistics box provides the following information: 'Zakat distributed in the UK', '145 live cases are being assessed', 'Since our inception in 2011: 3525 individuals and families have applied to NZF for support', and '£3,670,300 of Zakat funds have been distributed'. Below this, there is a 'Subscribe to newsletter' form with fields for Name, Surname, and Email, and a 'Subscribe' button. At the bottom, there are sections for 'Latest News', 'Learn More About Zakat', and 'Upcoming Events'. A 'Calculate your Zakat' button is also visible.

Şekil 6: National Zakat Foundation'ın Web Sitesi

Kaynak: The National Zakat Foundation (2016)

National Zakat Foundation ile beraber organize bir şekilde faaliyet gösteren çeşitli yardım kuruluşları da zekât toplayarak sarf yerlerine ulaştırmaktadır. Uluslararası çalışma gösteren bu kuruluşlardan bazıları:

- Islamic Relief 1984 yılında kurulmuştur. (<http://www.islamic-relief.org/>)
- Zakat Foundation of America, Amerika merkezli olarak faaliyet göstermektedir. (<http://www.zakat.org/>)
- Muslim Aid 1985 yılında İngiltere’de kurulmuştur. (<https://www.muslimaid.org/>)
- Human Appeal 1990’ların başında kurulmuştur. (<https://humanappeal.org.uk>)

Bu kuruluşlar sadece merkezlerinin bulunduğu ülkelerden değil, dünyanın her ülkesinden online ödeme araçları ile zekât kabul etmektedirler. Bu zekâtları belirledikleri hedefler doğrultusunda, ülke içinde ve dışında çeşitli projeler aracılığıyla sarf yerlerine ulaştırmaktadırlar.

3.3. Ülkelerin Zekât Potansiyellerinin Hesaplanması

Başarılı bir zekât müessesinin oluşturulmasında; o ülkede, bu konu hakkında yapılacak altyapı çalışmaları çok önemlidir. İstenen çıktıların verimli bir şekilde elde edilmesi, başarının elde edilmesinde bir gösterge olması ve en önemlisi planlı bir şekilde hareket etmek adına zekât potansiyelinin hesaplanması gerekir.

Günümüzde belirli gelişmişlik kriterlerini sağlayan ülkeler, istatistik tutmakta ve bu veriler üzerinden ülke ekonomisi başta olmak üzere çeşitli alanlarda planlamalar yaparak kurumların misyonlarına ulaşmasını sağlamaya çalışmaktadırlar.

Zekât potansiyeli de bu veriler ışığında hesaplanarak, zekât müessesesinin faaliyetlerinin kolaylaştırılması sağlanmalıdır. Fakat bu potansiyelin hesaplama yöntemlerinin çeşitli olması, hangi yöntemin zekât potansiyelini ortaya çıkaracağını kestirmek çok zordur.

Kahf (2007b) bazı Müslüman ülkelerin zekât potansiyelinin hesaplanması için gerekli olan zekâta konu olabilecek varlıklar hakkında bilgi vermiş ve teorik bir çerçeve çizmeye çalışmıştır. Ayrıca 8 Müslüman ülkede zekât potansiyelini hesaplamaya çalışmıştır. Yöntem olarak zekâta konu olan malları ana kategorilere ayırmış ve ayrı ayrı hesaplamak için milli gelir verilerini kullanmıştır. Fakat bu hesaplama ülke içindeki gayri Müslim nüfusu da kapladığından ve zekât bu kişilere farz olmadığından dolayı, bu hata payını

arındırmak için Shirazi ve Amin (2009) milli geliri, ülke içindeki Müslüman nüfusun oranıyla çarpılmasını gerektiğini belirtmişlerdir.

Shaikh (2014) Pakistan özelinde yaptığı çalışmasını; yoksulluğun önlenmesinde büyük fayda sağlayacağını düşündüğü zekâtın, ülke bazında ne kadar toplanabileceği yani potansiyelini hesaplamaya çalışmıştır. Diğer çalışmalardan farklı olarak altından elde edilecek zekât potansiyelini bulma da farklı bir yön izlenmiştir. Hane sayısı ve anketlerden elde edilen sonuçlar neticesinde her evde 200 gram altın bulundurulma ihtimali üzerine yapılan varsayımda, 2.78 trilyon hint rupisi değerinde altının zekât potansiyeli hesaplanmıştır. Ayrıca kişilerin varlıklarının zekât potansiyeline ulaşmak için ise, nisab miktarını aşan mala sahip kişiler; toplam iş gücünün %20'si olacak şekilde kaba bir hesapla tahmin edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma neticesinde; Pakistan'ın GSYH'sının %7'si oranında zekât potansiyeline sahip olduğu düşünülmekte ve bu rakam da yoksulluk ile mücadelede yeterli gelebilecek bir büyüklüktedir.

Endonezya'da ise kurumlar zekât potansiyeli farklı yöntemler ile hesaplamaya çalışmışlar ve aynı kurumlar potansiyele karşı topladıkları zekât oranları hakkında raporlar yayınlamışlardır.

Tablo 10: Endonezya'daki Bazı Kuruluşların Hesapladıkları Zekât Potansiyeli ve Topladıkları Zekât Miktarı (Endonezya Rupisi)

Yıllar	Hesaplama Yapan Kurum	Potansiyel	Toplanan
2004	Public Interest Advocacy Centre (PIAC)	6.1 Trilyon	-
2005	UIN Syarif Hidayatullah Jakarta ve Ford Vakfı	19.3 Trilyon	271 Milyar
2007	Public Interest Advocacy Centre (PIAC)	9.09 Trilyon	450 Milyar
2009	National Social Economic Survey (SUSENAS)	82.70 Trilyon	-
2011	BAZNAS ve Fakultas Ekonomi dan Manajemen - Institut Pertanian Bogor (FEM-IPB)	217 Trilyon	1.7 Trilyon
	National Social Economic Survey (SUSENAS)	91 Trilyon	-

Kaynak: Pemasari ve Huda (2015), Firdaus ve diğerleri (2012)

Görüldüğü gibi zekât potansiyeli ile toplanan zekât arasında çok büyük açık vardır. Potansiyele ulaşmak bir yana yaklaşılamamasının belli başlı nedenleri olmakla beraber en önemli neden mükelleflerin zekâtlarını sarf yerlerine kendilerinin ulaştırması gelmektedir. Ayrıca mezkûr kurumların hesapladıkları zekât potansiyelinin yılları farklı olsa da bu denli miktar farklılıklarının olması; zekât hesaplama yöntemi, çalışma yaptıkları bölgeler ve verilerin farklı kaynaklardan elde edilmesi nedeniyledir. Kimi kurumlar hane halkı üzerinde anket çalışması yaparak zekât potansiyeli hesaplamakta iken, kimileri ise GSYH gibi veriler üzerinden hesaplamaktadır. Veriler içerisinde bulunan helâl olmayan sektörler ve kamu mâlikliği gibi nedenler hesaplamaların net bir şekilde yapılmasını da zorlaştırmaktadır.

Türkiye'nin zekât potansiyelini ortaya çıkarmak için 1987 yılında İslamî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) tarafından tartışmalı ilmî bir toplantı düzenlenmiş (Özek ve diğerleri, 1987) ve alanında uzman katılımcılar ile Türkiye'nin zekât potansiyeli hesaplanmaya çalışılmıştır. Milli gelir üzerinden yapılan hesaplamaların aksine, sektörel veya zekâta konu olan mal kategorilerini genel anlamda kapsayacak şekilde, müstakil olarak hesaplanmaya çalışılmıştır. Zekât potansiyelinin hesaplanması için dikkate alınan varlık kategorileri ise şunlardır:

- Altın – Gümüş gibi varlıklarda zekât potansiyeli
- Petrol ve madencilik sektörlerinde zekât potansiyeli
- Ticârî sektörlerin zekât potansiyeli
- Tarım ve hayvancılıkta zekât potansiyeli
- Sanâyî alanlarının zekât potansiyeli

Bu şekilde; sektörlerin müstakil olarak ele alınması diğer yöntemlere nazaran daha isabetli olacağını düşünmekteyiz. Fakat bu yöntemin yaptığı hesaplamalar da maalesef tam olarak potansiyeli ortaya çıkarması da düşünülmemelidir.

Potansiyel hesaplamada Hânefi Mezhebinin usûlüne göre zekâta yaklaşırsak; yani ibadet yönünü ön plana çıkartırsak hesaplamalar zorlaşacaktır. Çünkü mükelleflerin sayılarını belirlemek çok zordur. Fakat Şâfiîlerin usûlüne göre tahminde bulunmak çok daha kolay olacaktır. Çünkü zekât, varlıkların üzerinden verilmesi gereken bir hak olarak görülmektedir. Hesaplama, zekâta konu olan varlıkların toplamı üzerinden yapıldığı takdirde potansiyel ortaya çıkarılabilecektir.

Bu toplantıda ele alınan yöntemlerden olan altın ve gümüşlerin zekât potansiyelini inceleyerek sistemi açıklayalım. Ülkeye giren altın ve değerli madenlerin miktarı net olarak hesaplayıp, ülkede kalan miktarı aile sayısına bölerek elde edilen rakamın altın nisabını geçmesi halinde bu miktarın zekâtı aile başına hesaplanmaktadır. Fakat burada şu problemler ortaya çıkmaktadır. Ülkeye giren her değerli maden kişisel tasarruflar için olmamaktadır. Bu açıdan belirlenen rezerv miktarının hepsine zekât düşmesi beklenemez. Ayrıca fertlerin borçları, zekât olarak hesap edilen miktara da etki edeceğinden, zekât potansiyelini hesaplamada hatalar ortaya çıkacaktır.

Hayvancılık alanında yapılan ve kabaca sayıları üzerinden hesap edilen zekât potansiyelinde de problemler olsa da, günümüzde hayvanların kayıt altına alınması, çiftçilerin bilgilerinin kurumlarda en ayrıntılı şekilde yer alması bu konuda yapılacak tahminlerin kesinlik oranına olumlu yönde etkileyecektir.

Bağımsızlıklarından yoksun olan İslam ülkeleri, bağımsızlıklarını kazanmalarının akabinde birçok yasal düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Bu düzenlemelerden bazıları da ekonomi alanında olmuş ve doğrudan zekâtın müesseseseleşmesi için çalışmalar yapılmıştır. İslam tarihi göz önüne alınarak; zekâtın ferdî bir ibadet olmasının yanında onun devlet otoritesi altında teşekkül ettirilmesi gerekliliği de ön plana çıktığından bu otoriteyi uygulamak adına hukuksal zemin hazırlanmıştır. İslam ülkelerinin çoğunda zekât ile ilgili kanun çalışmaları yapılmış; kimi ülkelerde bu kanunlar kabul edilirken, kimilerinde ise taslak olarak kalmıştır.

Mezkûr ülkelerin faaliyetlerine baktığımız zaman; yakın tarihten bu yana zekât kurumunun devlet otoritesi altında uygulandığı örnekler ortaya çıkmıştır. Kimi ülkeler doğrudan hukûkî bir sistem kurarak yasal zemin oluştururken, kimileri de bünyesi dışındaki kurumlara yetki vererek ülke içerisinde zekâtın tahsil ve dağıtımını sağlamaya çalışmışlardır.

İslam ülkelerinin zekât konusunda yaptığı çalışmalar birbirlerini etkilemiştir. Pakistan'da yapılan düzenlemeler, Ürdün'de hazırlanan kanunlar örnek alınarak hazırlanması da buna örnektir. Sudan, zekâtın kurumsallaşmasında ilk yasal zemini oluşturmuş, bunun yanında çok sonraları faaliyetlerine başlayan Malezya'daki zekât kurumları ise modern anlamda uygulanan başarılı zekât kurumları olarak gösterilebilir.

Ürdün, Bangladeş ve Kuveyt gibi mükelleflerinden gönüllü olarak zekât toplayan ülkeler olduğu gibi; Yemen de ise zekâtın devletin müesseselerine ödenmesi konusunda mükellefleri mecbur bırakmıştır. Suudi Arabistan, Pakistan ve Sudan gibi ülkeler mükelleflerin zekâta konu olan mallarında ayrıma gitmişlerdir. Bu malların bir kısmının zekâtının devlete ödenmesi konusunda zorunluluk mevcutken, varlıkların diğer kısımları için zekâtı sarf yerlerine ulaştırmada mükellef serbest bırakılmıştır (Cici, 2008, 255). Pakistan tarihsel uygulamanın aksine topladığı zekâtları merkeze intikal ettirmiş ve buradan gerekli yerlere dağıtmaya çalışmıştır. Fakat dağıtım sürecinin verimsiz olması ve kaynakların transferi sırasında zaman ve fayda kaybı göz önüne alınarak bu uygulamadan vazgeçilmiş ve dağıtım faaliyetleri zekât toplanan bölge ön planda tutulmak üzere yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Devlet otoritesi altında yaşayan bireylerden Müslüman olanlar farz olan zekâtlarını vermelerinin yanında, diğer vergiler ile de yükümlü kılınırken, zekât ödeme yükümlülüğü olmayan gayri Müslimler ile aralarında adâletsizlik zuhur etmektedir. Bu durumu ortadan kaldırmak adına Mısır'da hazırlanan taslak çalışmalarında, gayri Müslimlere de aynı oranda vergi yüklenirken, Sudan'da adâletin sağlanması adına sosyal eşitlik vergisi yüklenmiştir. Fakat Mısır'da yasalaşmayan, Sudan'da ise kısa süre sonra değiştirilen yasalar neticesinde uygulama alanı bulunamamıştır. Zekâta konu olan varlıklar aynı zamanda devletin topladığı vergilere de konu olacağından dolayı, Müslümanların varlıkları mükerrer olarak vergilendirilmiş olmaktadır. Bunun için İslam ülkelerinin ekseriyeti, mükellefleri varlıklarından ayırdıkları zekât miktarınca gelir vergisinden muaf tutmuşlardır.

Zekâtı merkezî ve hantal bir yapıdan kurtarıp, ona tarihi tecrübelerden edindiğimiz bilgilere göre yerleştirerek; iyi bir şekilde zekât yönetimi ve denetleme yaparak, zekât toplama faaliyetlerinde olumlu bir artış sağlayabiliriz (IRTI, 2015: 40).

Tablo 11: Ülkelere Göre Zekâtın Toplanma Şekli ve Gelir Dağılımı Arasındaki İlişki

Ülke	Nüfus (2014 Yılı)	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (2014 Yılı \$)	Zekâtın Toplanma Şekli	GİNİ Endeksi ⁷
Pakistan	185.044.286	1.316	Mecburî	30.0 (2013)
Sudan	39.350.274	1.875	Mecburî	35.3 (2013)
Yemen	26.183.676	1.408	Mecburî	37.7 (2013)
Suudi Arabistan	30.886.545	24.406	Mecburî	45.9 (2013)
Malezya	29.901.997	11.307	Gönüllü	46.2 (2013)
Nijerya	177.475.986	3.203	Bir Kısmı Mecburî	48.8 (2013)
Libya	6.258.984	6.573	Mecburî	-
Brunei	417.394	40.979	Mecburî	-
Mısır	89.579.670	3.365	Gönüllü	30.8 (2013)

⁷ Gini endeksi veya Gini katsayısı ülkelerin sahip oldukları milli gelirlerin dağılımını inceleyerek, bu dağılımın ne derecede eşit olup olmadığı konusunda bilgi veren bir katsayıdır. Bu katsayı 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Katsayının 1'e yaklaşması durumunda gelir dağılımındaki eşitsizliğin artmasını ifade etmektedir. Herkesin eşit gelire sahip olduğu toplumlarda bu katsayı 0 olmaktadır (WIKIPEDIA, 2015).

Bangladeş	159.077.513	1.086	Gönüllü	32.1 (2013)
Ürdün	6.607.000	5.422	Gönüllü	35.4 (2013)
Endonezya	254.454.778	3.491	Gönüllü	36.8 (2009)
Kuveyt	3.753.121	43.593	Gönüllü	-
Türkiye	75.932.348	10.515	-	40.0 (2013)

Kaynak: The World Bank (2015)

Toplumların günümüzde yaşadığı problemlerin başında gelir dağılımındaki adâletsiz sonucu ortaya çıkan sosyo-ekonomik problemler gelir. Bu problemler kimi zaman baskı altına alınıp, geçici yöntemlerle çözülmeye çalışılsa da gelir dağılımındaki uçurum bir süre sonra ülkelerin altından kalkamayacağı şekilde patlak vererek, gelir grupları arasında çatışmalara kadar gidebilir. Toplum hayatının sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi adına bireylerin adâletli olarak gelir dağılımına katılması gerekmektedir. Buradan her bireyin gelir dağılımından eşit bir şekilde yararlanması anlamı da çıkarılmamalıdır. Bireyler adâletli ve emeklerinin karşılığı olanı alması gerekmektedir. Fakat günümüzde gelir getiren kaynaklar belirli kimselerin elinde toplandığından gelir dağılımının adâletli olduğu söylenemez. Aynı topraklarda yaşamasına rağmen kimi kimseler büyük meblağlar kazanırken, kimileri de yiyecek gıda bulamaması, üzerinde düşünmemiz gereken büyük bir sorundur.

Bu durumun üstesinden gelmek adına iyiliği emreden her hareket gelir dağılımının düzenlenmesi, malların sadece zenginler arasında dolaşmasına engel olması için çeşitli mekanizmalar ve araçlar geliştirmiş; fakirler ve muhtaçları gözetmeye çalışmışlardır. Bu mekanizmanın en köklü ve uygulanabilir olanı ise zekâttır. Zekât ise kurumsal bir yapıda çalıştırılması halinde kendisinden beklenen etkileri gösterebilecektir. Günümüzde daha

önce bahsettiğimiz nedenlerden dolayı çok az ülke de kurumsallaşabilmiş fakat bu kurumsallaşma da istenen düzeyde olamamıştır.

Tablo 3’de ülkelerin zekâtın uygulanması konusunda hukuksal zemin hazırlayıp da ne şekilde uyguladıkları, nüfusları ve kişi başına düşen milli gelirler gösterilmiştir. Bu veriler üzerinden zekâtın kurumsallaşma başarısı hakkında analiz yapmak pek de sağlıklı olmasa da genel olarak bilgi edinme açısından önemlidir.

Müslüman ülkelerdeki gelir dağılımının bu derece adâletsiz olması, zekât kurumunun işe yaramaması anlamına gelmemektedir. Zekât kurumunun uygulanmamasından veya yanlış uygulanmasından dolayı gelir dağılımında olumlu yönde pek değişim olması beklenmemelidir. Zekâtın kayıt altına alınması konusunda da gelişme sağlanması gereklidir. Ülke yasalarına bağlı tüm Müslümanlar bu kurumlar aracılığıyla zekât vermemektedirler. Ayrıca zekâtın aslına uygun olarak yürütülmesi ve bu şekilde amacına ulaşması konusunda şüphelerimiz de vardır.

3.4. Modern Zekât Kurumlarının Başarı Göstergeleri

Zekât kurumları ümmet yararına faaliyet gösterdiklerinden dolayı, kullandıkları kaynakların yoksulların hakkı olduğu bilinciyle çalışan yönetici ve çalışanlara sahip olmak zorundadırlar. Bu çalışanlar, zekâtın toplanmasından dağıtılmasına kadar olan süreçte her adımı sıkı bir şekilde takip eder. Ayrıca zekât kurumunun faaliyetlerini verimli bir şekilde yürüttüğünü anlamak için:

- Zekât olarak toplanan varlıkların dağıtım hızı,
- Toplanan varlıkların verimli bir şekilde kullanılması,
- Operasyonel masrafların toplanan zekâta oranı,
- Yönetim kalitesi,
- Dağıtım programlarının kalite verimliliğini ölçerek, kurumların o dönem için faaliyet başarısı hesaplanabilir (Beik ve diğerleri, 2014: 21).
- Toplanan zekât miktarının önceki yıllara göre artmış olması,
- Zekât toplanan mükellef sayılarının önceki yıllara göre artmış olması,
- Zekâttan yararlanmak isteyen hak sahiplerinin ne kadarlık kısmının ihtiyaçlarının giderildiği,
- Sene içerisinde toplanan zekât miktarının Müslüman nüfusa oranı (Said ve diğerleri, 2012).

Zekât, mükellef üzerine farz olduğu an hemen verilmesi gerekmektedir. Zekât kurumları, topladıkları zekâtları da ellerinden hemen çıkarmalı, hak sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermelidirler. Ne sebeple olursa olsun, kurum yöneticileri zekâtları en hızlı şekilde dağıtmak sorundadır. Bu alanda zekât kurumunun başarısını ölçmek için belirli sürelerde elde kalan zekât miktarı bir gösterge olarak kullanılabilir.

Zekât kurumlarının fon büyüklükleri ile hizmet ettikleri zekât hak sahipleri ve mükellefler arasındaki ilişki de bir başarı kriteri olarak önemlidir. Zekât fonu büyürken, hizmet edilen insanların sayısı artması beklenir. Zekât olarak dağıtılan varlıkların miktarının artırılması halinde ise bu gösterge olumsuz yönde etkilenecektir. Bu yüzden göstergelerin hesaplanması yapılırken çok yönlü olarak bu kriterler dikkate alınması gerekmektedir.

Toplanan varlıklar verimli bir şekilde kullanılmalıdır. Zekât kurumunun fondan alacağı âmil ücretleri helâl olsa da bu konuda büyük hassasiyet gösterilmelidir. İnsanlar açlıkla, temiz su kaynaklarının yoksunluğuyla mücadele ederken, zekât kurumları, zekât fonları ile lüks mekânlarda hizmet ettiklerini iddia etmemelidirler. Bazı ülkelerde operasyonel masraflar devlet tarafından karşılanırken, bazılarının ise kurumun zekât fonundan alabileceği pay kısıtlanmıştır.

Zekât dağıtımında izlenecek yol, toplandığı bölge ön planda tutularak, hak sahiplerinin en yüksek fayda sağlayacağı yöntemler tercih edilmeli. Dağıtım sırasında, zekât fonunun üzerine yük olabilecek masrafların ödenmesi zekât dışı kaynaklar ile sağlanmalıdır. Ayrıca bu kurumlar; kamu yararına çalıştığından, belirli büyüklüklere ulaştıkları vakit kamu yararına denetlenmelidirler.

Zekât kurumlarının bu kriterleri en iyi şekilde sağlaması, mükellefler ve diğer paydaşların güvenini kazanarak bu sisteme olan katılımı arttıracak ve potansiyele ulaşılmasını kolaylaştıracaktır. Aksi durumda ise, kişilerin güveni sarsılarak zekâtın kurumsallaşmasının önünde büyük bir engel oluşturacaktır.

3.5. Günümüzde Modern Anlamda Faaliyet Sürdüren Zekât Kurumlarının Benimsemesi Gereken İlkeler

Zekât ibadeti, günümüzde mükellefler tarafından yerine getirilmektedir. Baktığımız zaman Müslüman toplumdaki mükelleflerin de bu ibadeti tam olarak yerine getirdiği söylenemez. Çünkü Müslümanların bu konu hakkında bilgi eksikliklerinin olduğu,

devletlerin bu alanda vatandaşlarını yönlendirmemesinden kaynaklanan ve dîni hassasiyetin azaldığı şu günlerde İslam'ın en önemli mâlî emri olan zekâtın tam olarak ifâsı mümkün değildir.

Zekât, özü itibari ile bir devlet organizasyonu aracılığıyla yerine getirilmesini ve yerine getirilmemesi halinde ise devletin cebrî ile toplum içerisindeki muhtaç grupların temel ihtiyaçlarını sürdürülebilir bir şekilde sağlanmasını ifade eder. Zekâtın kurumsallaşma tarihine baktığımız zaman; zekât, Efendimiz (S.A.V.) döneminde devletin bizzat zenginlerden alıp, bölgenin fakirlerine dağıttığı bir faaliyetken günümüze kadar olan süreçte çeşitli kırılma noktaları yaşayarak tamamen özünden kopmuştur. Zengin Müslümanların vicdanına bırakılması hasebiyle de günümüzde, dünyanın dört bir yanında açlıktan ölen Müslümanların haberlerini okumaktayız. Bu durumun farkında olan bazı ülkeler; sömürdükleri dönemlerde başarılı olamasalar da bağımsızlıklarını elde ettikleri zaman zekâtın bir devlet fonksiyonu olarak yönetilmesi ve ümmetin fakirlerinin temel ihtiyaçlarının giderilmesi adına çalışmalar yaptıklarını görüyoruz. Dünya uygulamalarında bahsettiğimiz üzere bazı ülkeler doğrudan yasalar ile bu ibadetin devlet organları aracılığıyla kurumsallaşması adına hukuksal zemin hazırlamakta, bazı ülkeler ise doğrudan zekât ile ilgili yasal zemin hazırlamasalar da devletin kurumları ile beraber faaliyet gösterecek teşkilatlanmalar günümüzde oluşmaya başlamaktadır.

Kurumsal kültürün geliştirilmesi, zekât mükelleflerine yerinde ve doğru hizmet verilerek, hak sahiplerine en güzel şekilde zekâtları ulaştırabilmek için bu kurumların sahip olması gereken bazı ilkeler şunlardır:

3.5.1. İslamî Hassasiyet

Zekât kurumlarının benimsemesi gereken en önemli prensip, İslamî esaslardan tâviz vermeyecek şekilde faaliyet sürdürmesidir. Bu nedenle yapılacak her işlem için bu alanda uzman kişilerden yardım alması ve bu işlemlerin İslam'ın esaslarına muhalefet etmediği konusunda onay almaları gerekmektedir. Bu kuruların yapmış oldukları herhangi bir yanlış, sadece kurumun âkıbetini değil tüm zekât sistemini telâfisi çok zor olacak şekilde etkileyecektir. Mükellefler, ibadetlerini en iyi şekilde gerçekleştirsün diye tercih ettikleri bu kurumlar ile çalışmak istemeyecek ve güven problemi ortaya çıkacaktır. Zekâtlarının sarf yerlerine ulaşmaması şüphesi veya zekât fonunda dağıtılmayan yüksek miktarda zekâtın kalması mükelleflerin zekâtlarını kendilerinin belirlediği muhtaçlara sarf

etmesine de yol açacaktır. Bu gibi sebeplerden dolayı, İslam'ın farz kıldığı emirlerin yerine getirilmesinde, İslamî esasların ilk olarak ele alınması gerekmektedir.

3.5.2. Kayıt Altına Alma

Kurumların İslam'ın emrettiği hizmetleri yerine getirirken her süreci ayrıntılı bir şekilde kayıt altına almaları gerekmektedir. Kurumların Müslümanlar tarafından teveccühe mazhar olması adına ve denetleme, şeffaflık gibi ilkeleri de beslemesi adına bu vazgeçilmez bir gerçeği oluşturmaktadır.

Hz. Peygamber (S.A.V.) toplanan zekâtın kayıt altına alınması, korunması ve bu sürecin yönetilmesi için memurlar görevlendirmiştir. Bu görevliler arasında Bilâl el-Habeşî ve Abdurrahman ibn Avf'ın da ismi geçmektedir (Yeniçeri, 1984: 47).

Mükerrer vergilendirmeyi önlemek, konvansiyonel vergi sistemiyle dâhil olan zekât kurumlarına tanınan teşviklerden yararlanmak adına arşiv faaliyetleri önem arz etmektedir. Devletlerin vergi teşvikî ve muâfiyeti sağladığı konularda bu kayıtlara başvurulması gerekmektedir.

Âdil dağıtılacak zekâtın ancak kişilerin ihtiyaçlarını, mesleklerini, yetkinliklerini ve bakmakla mükellef oldukları kişilerin bilinebilmesi adına teknolojik imkânlardan en yüksek derecede faydalanarak teşkilatlı bir yapı oluşturacak şekilde kayıt faaliyeti gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Modern zekât kurumlarının faaliyet başarısını ölçmede en büyük göstergelerden biri faaliyetleri ile ilgili tuttıkları istatistiklerdir. Geçmişte bu konu hakkında bazı eksiklikler olsa da (Hassan, 1987: 7), günümüzde özellikle Malezya'da faaliyet gösteren kurumların hazırlamış olduğu yıllık raporlar bu açıdan çok önemlidir. Bu raporlarda; ne kadar zekât toplandığı ve dağıtıldığı, mükellef sayıları, sarf yerlerine dağıtılan zekât miktarı ve kimlerin ne kadar zekât aldığı ile ilgili ayrıntılı bilgiler mevcuttur.

3.5.3. Şeffaflık

Mükellefler ile hak sahipleri arasında köprü vazifesi görerek, muhtaçların ihtiyaçlarını giderirken mükellefin de üzerindeki farzı en iyi şekilde yerine getirmesine vesile olan bu kurumların herhangi bir şaibeye yol açmaması adına şeffaf olmaları gerekmektedir.

Mükelleflerin hangi kalemlerde ve ne kadar zekât verdikleri, bu zekâtların da hangi yollar ile kimlere ulaştırıldığı hakkında kurumlar şeffaf olmalıdırlar. Bu bilgileri titiz bir şekilde kayıt altına alıp, belirli periyotlarla kamuoyuyla paylaşılması halinde kurum üzerinde oluşabilecek soru işaretlerinin de giderilmesi sağlanacaktır. Aksi durumda ise; herhangi bir olumsuzluk meydana geldiği takdirde bu sadece kuruma değil ülke içerisindeki tüm zekât sistemi üzerinde negatif bir algıya yol açacağı kaçınılmazdır.

Mısır Nasır Sosyal Bankası'nın uygulamış olduğu şeffaflık politikası gibi titiz davranışlar hem kuruma olan güveni arttıracak hem de devletin otoritesi altında organize edilen zekât kurumlarına mükellefler tarafından teveccüh edilmesi sağlanacaktır (Powell, 2010: 41).

3.5.4. Denetlenebilirlik

Efendimiz (S.A.V.)'in ve Râşid Halîfelerin belirlediği zekât âmilleri zaman zaman denetlenmişlerdir. Zimmete mal geçirme, mükellef ve hak sahibine en güzel şekilde davranma ve hizmet etme konusunda kurum ve çalışanların denetlenebilir olması gerekmektedir.

Hz. Peygamber (S.A.V.), bizzat zekât memurlarını görevlerinden döndüklerinde makâmına kabul ederdi. Memurların görevlendirildiği dönem ve bölge hakkında bilgi alıp, hesap sorduktan sonra hediye alıp almadığını da incelerdi. Bunun yanında Hz. Ömer (R.A.) da vergi tahsîlâtı için görevlendirilen memurları, görevlerine başlamadan önce mal beyanlarında bulunmasını isterdi. Hacca gelen Müslümanlarla konuşarak, bu bölgelerdeki zekât memurları hakkında bilgi alır, eğer haksız yoldan uhdesine mal geçiren zekât memurları olursa, bu haksız mallar müsadere edilirdi (Tuğ, 1963: 82).

Hz. Peygamber, zekât memuru olarak sahâbeler arasından seçtiği kişileri göreve göndermeden önce bazı tâlîmatlar verirdi. Zekâtlarını aldıkları mükelleflere güzel muamele etmeleri, mükelleflerin buldukları yerlere giderek zekâtları toplamaları, daha fazla zekât toplamak düşüncesiyle farklı uygulamalara gitmemeleri konusunda uyarılarda bulunmuştur (Demirhan, 2006: 81).

Emevî yöneticileri zekât ve vergi âmillerini dikkatli bir şekilde kontrole tabi tutmuştur. Devletin mâlî organizasyonlarında Arap olmayanlara görev verilmesi tercih edilmiştir. Bu dönem içerisinde denetlenen âmillerden bir kısmının malları, görevi kötüye kullandıkları nedeniyle devlet tarafından el konulmuştur (Erkal, 2009: 94).

Kurum topladığı zekâtlar ve dağıtılan kimseler hakkında, mükelleflerin ve hak sahiplerinin kişisel verilerini koruyarak, attığı her adımı gereken mercilere bilgi vermek zorundadır. Böylece sistem içerisinde oluşabilecek kötüye kullanımların da baştan önüne geçilmesi sağlanacaktır.

Sadece mâlî açıdan değil, aynı zamanda da şer'î açıdan da yapılan işlemlerin denetlenmesi ve İslam'ın emrettiği bu ibadeti gerçekleştirirken İslam'ın izin vermediği adımların atılmaması gerekmektedir.

3.5.5. Dinamik ve Proaktif Olmalı

Tarihsel süreçte zekâtın tahsili hususunda uygulamalar her zaman mükellefi mağdur etmeyecek şekilde ve en kolay yöntem ile olması için çalışılmıştır. Efendimiz (S.A.V.) görevlendirdiği zekât âmillerine bu yönde tavsiyelerde bulunmuştur. Hz. Ebûbekir ve diğer halifeler de bu hususa dikkat ettiklerinden olsa gerek, İslam devletinin mensuplarına sağladığı atâ yâni maaşları dağıtırken, onlara şartlarını sağlayan zekât yükümlülüklerinin olup olmadığını sormuştur. Eğer şartları sağlayan mükellefler maaş alıyorsa, bu maaşlardan zekâtları keserek onlara temlik etmiştir. Buradan şu çıkarılabilir ki devlet zekât konusunda mükellefin lehine olacak şekilde proaktif davranmalı, en uygun ve verimli yöntem ile zekâtları tahsil etmelidir (Erkal, 2009: 122).

Zekâtın toplanması konusunda zekât kurumlarının pasif bir nitelikte bulunmaması gerekmektedir. Her ne kadar bazı ülkelerde zekât vermek zorunlu olsa da bu ülkelerin kurumları mükelleflere hizmet etmek adına onlara ulaşmak ve onlardan zekâtlarını en uygun yollar ile tahsil etme konusunda çalışmalar yapmaları gerekmektedir.

Mükelleflerin zekâtlarını kurumlara ödemek konusunda kendi vicdanı ile başbaşa bırakıldığı ülkelerde mükelleflere ulaşılması ve gerekli bilgiler vererek bu farzın gerçekleştirilmesi konusunda yardımcı olunmalıdır.

3.5.6. Bürokratik ve Karmaşık Olmamalı

Devletin çatısı altında faaliyet gösteren kurumlarda bürokratik işlemlerin sayısı çok, işlem süresi de uzun olmaktadır. Bu işlemler için pek çok zaman karmaşık aşamaları takip ederek sonuca ulaşılması gerekir. Zekâtın tahsili sürecinde, kurum bir devlet teşkilatı ise mükellefe zorluk çıkarması muhtemel bürokratik işlemler içerebilir. Bu durumda mükellef bu ibadeti yerine getirirken aynı kurumla tekrardan çalışmak istemeyecektir.

Mükelleflere zekâtlarını öderken kurum tarafından her türlü kolaylığın sağlanması gerekmektedir. Her mükellefin eğitim seviyesinin iyi olmadığını düşündüğümüzde, yapılacak her işlem için gereken belge ve işlemler iyi düzenlenmelidir. Mükellef zekâtını kolayca teslim ederek gönül rahatlığı ile bu ibadetini kolayca gerçekleştirebilmelidir.

3.5.7. Çözüm Odaklı ve Anlayışlı Yönetim

Zekât âmilleri Efendimiz (S.A.V.) ve Halifeler tarafından uyarılarak, mükelleflere zulüm edilmesi, onların mallarının araştırılması gibi ortaya çıkabilecek sorunların önüne geçilerek zekâtların tahsil edilmesi amaçlanmalıdır.

Zekât memurlarının zekâtı tahsil edeceği zaman, zekâta konu olan varlıkların bulunduğu yerde zekâtı tahsil etmesi konusunda Efendimiz (S.A.V.) tarafından bildirilmiştir. Böylece mükellefler zekâtlarını teslim etme müşkülâtından kurulmuş olmaktadır. Toplanan zekâtın sarf yerlerine ulaştırma sürecinde verimli bir uygulama olduğu da aşikârdır (Erkal, 2009: 188).

Kıtlık yıllarında geçim zorluğu çeken zekât mükelleflerinin zekât borçları Hz. Ömer tarafından bir sonraki yıl ödenmek üzere ertelendiği konusunda rivâyet bulunmaktadır. Böyle zor durumlarda zekât borcunun ertelenmesi mükellefler açısından kolaylık sağlamakta, temel ihtiyaçlarını yetirememesi konusunda ortaya çıkabilecek tedirginlikleri de gidermektedir (Erkal, 2009: 191).

3.5.8. Farkındalığı Arttırıcı ve Bilinçlendirici Olması

Zekâtın nasıl ayrılması gerekliliğini bilmek her Müslüman üzerine bir yükümlülüktür. Bunu bilmemesi halinde ise gerekli mercilere başvurarak bunu öğrenmesi ve zekâtını mallarından ayırması gerekmektedir. Ayrıca zekât kurumları ve dînî otoritelerin zekât konusunda yapacağı çalışmalar mükelleflerin bu konuda bilgi birikimini ve farkındalığını arttırıcı düzeyde olması gerekmektedir.

Günümüzde artan teknolojik imkânlar sayesinde kitle iletişim araçlarının sayısı artmıştır. Modern anlamda faaliyet gösterecek zekât kurumları bu iletişim araçlarından âzamî olarak faydalanması ve sosyal medyayı da iyi bir şekilde kullanması gerekmektedir. Yazılı ve görsel medyaya ilânlar vererek, sokaklarda bu konu hakkında çalışmalar yaparak; kişinin ilgisini çekebilecek yerde ve zamanda bu kurumların faaliyet göstermesi

gerekmektedir. Mükellefleri zekâtlarını ödeme konusunda vicdanlarıyla baş başa bırakmamak için her çeşit araç da seferber edilmelidir.

3.5.9. Bilgi Teknolojilerinden Yüksek Derecede Faydalanmak

Zekâtın toplanması ve dağıtılması eskiden âmillerin bizzat mükelleflerden tahsil ederek, hak sahibine ulaştırması sûretiyle olmaktadır. Günümüzde bu durum, zaman ve verim kaybına neden olmasının yanında çok fazla iş gücünün kullanılmasını da gerekli kılmaktadır. Fakat günümüzde bilgi teknolojileri çok hızlı gelişmekte ve insanların kullanımına, hayatlarını kolaylaştırıcı ürünler sunmaktadır.

Ödeme araçlarının çeşitliliği geldiğimiz süreçte çok fazla artmıştır. Mükellef evinden, zekât kurumlarına zekâtını gönderebilmekte, zekât hak sahibi ise tanımlanan sistemler sayesinde evinden çıkmadan aslî ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Bununla beraber kurumların kendi organizasyonlarında kullanacakları program ve ekranlar sayesinde, zekât faaliyetlerinin süreç yönetimi daha kolay ve verimli olmaktadır.

3.5.10. Kurum İçi ve Kurum Dışı Koordinasyon

İbadet olarak zekât, tam anlamıyla organizasyon içinde sağlanan koordinasyon ve bu kurum dışında da faaliyet gösteren diğer alâkalı kurumlar ile kurulacak iletişimin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesiyle amacına ulaşacaktır. Zekât toplanacak bölge ile ilgili kurumun görevlisi bilgi sahibi olması gerekmektedir. Mükelleflere en doğru hizmeti vermesi adına bir ön çalışma yapılmalıdır. Ayrıca âmillerin sahip olduğu bilgi düzeyinin yeterli olması, zekâtın doğru oranda ve doğru bir şekilde toplanmasını sağlayacaktır. Toplanan zekâtı dağıtacak olan görevlinin zekâtı teslim aldıktan sonra, hak sahiplerini araması vakit ve kaynak kaybına neden olabilir. Bundan dolayı bölgede faaliyet gösteren vakıflar veya kurumlar ile iletişim halinde olunması yerinde olacaktır.

3.5.11. Verimlilik

Zekât fonlarının oluşturulması farklı yöntemlerle yapılsa da bu fonların yönetimi işin ehli kişiler tarafından yapılmalıdır. Bu bir ibadet olduğundan fonların en uygun şekilde sarf edilmesi için bu alanda bilgi sahibi Müslümanlara ihtiyaç vardır.

Zekâtın zorunlu veya gönüllü toplanmasına bakılmaksızın en verimli ve en az kaynak kullanarak nasıl toplanıp dağıtılabileceği hususunda düşünmek gerekir. Pakistan'da uygulanan yöntem burada örnek olarak gösterilebilir. Mükellefin finans kurumlarında

tuttuğu zekâta konu olan varlıkların zekâtı bu kurumlar tarafından mükellefin hesabından ayrılmaktadır. Böylece finans kurumlarının insan kaynağını kullanarak zekât âmillerine tahsis edilecek kaynakların daha fazla yoksulun ihtiyacının giderilmesine vesile olunabilir. Ayrıca teknolojik imkânların gelişmesi ve çeşitlenmesi ile de bu hesaplamaların yapılması çok kolaylaşmıştır. Bu imkânlardan da zekât kurumları faydalanarak mükelleflere daha iyi hizmet, sarf yerlerine de daha fazla kaynak ayrılabilir.

Kurumların organizasyon ve yönetim maliyeti verimlilik üzerinde büyük bir baskı oluşturduğundan, diğer kurumlar ile işbirliği yapılması ile kaynakların daha az sarfedilmesi hedeflenmelidir. Ayrıca Sudan'da bu organizasyonel masrafların Kuveyt'e göre daha az olmasının nedeni, Sudan'ın zekât kurumuna katkı sağlayacak faaliyetler gerçekleştiren diğer kurumlardan yardım alması neticesindedir (Sadeq, 1994: 52).

Zekât kurumlarının sahip oldukları insan kaynağının niteliği, toplanan zekâtların daha verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayacak ve verim artışını da beraberinde getirecektir. Aksi durumda ise Endonezya'daki gibi kısa dönemli iş gücü ve niteliksiz personelin kullanılması verimliliğe etki etmesi bir yana toplumsal algıyı kötü yönde etkileyerek güven problemini de beraberinde getirecektir. Zekât ibadetine paydaş olan kişilerin zihninde oluşabilecek bu kötü durum kurumun faaliyet hacmini düşürecektir (Naz'aina, 2015: 1).

3.5.12. Planlama

Kurumsallaşan her sistemin faaliyetlerini en iyi şekilde yürütmek ve kaynaklarını verimli kullanmak adına çok iyi planlama yapmaya ihtiyacı vardır ve bu durum zekât kurumları için de geçerlidir. Zekât kurumları faaliyet büyüklüklerine göre; kısa, orta ve uzun dönemli olarak faaliyet planlaması yapmaları gerekmektedir. Zekât potansiyeline ulaşmak için mükellefler ve dağıtılan sınıflar da göz önüne alınacak şekilde planlama yapılmalıdır. Zekât sarf edilecek öncelikli bölgeler ve sınıflar belirlenip; en az kaynak harcanarak, en fazla zekât toplanabilecek kitleler de hesaplanmalıdır. Böylece modern zekât kurumlarının başarılı olup olmadıkları, planlanan programların ne derece gerçekleştirildiğine göre belirlenebilir.

BÖLÜM 4: TÜRKİYE'DE ZEKÂT MÜESSESESİNİN OLUŞTURULMASI

İslam'ın emirleri, onu kabul eden her kişiyi, her an ve ortamda sorumlu tutmaktadır. İslam sadece ibadethanelerde yaşanan bir din olmamış, toplumsal hayatın her aşamasında Müslümanlara doğru yolu göstermiştir. Efendimiz (S.A.V.) dînî tebliğ ettikten günümüze kadar olan süreçte, bu dinin ilkelerini benimsemiş ve bu esaslara göre yönetilen birçok devlet kurulmuş ve yıkılmıştır. Yakın tarihimize bakacak olursak; Türkiye Cumhuriyeti'nden önce coğrafyamızda yüzyıllarca Osmanlı Devleti, İslamî esasları ilke edinerek hüküm sürmüştür. Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı süreç içerisinde; 1924 yılında hilâfet kaldırılarak laikliğe geçiş için adımlar atılmıştır. Din, toplumsal hayattan soyutlandırılmış, ona bağlı olan kişilerin dînî esasları yaşayabilecekleri alanlar kısıtlanmış, ibadethanelere hapsedilmiştir.

Günümüzde ise, Türkiye gibi laik bir rejim altında yönetilenlerden, tam anlamıyla müesseseleşmiş bir şekilde, aslına uygun olan bir zekât kurumu ile zekât toplama ihtimali yoktur. Zekât, cebrî bir şekilde devlet tarafından uygulandığından, modern toplumun birçok ilkesine ters düşmektedir. Bunun yanında, vatandaşların tâbi olduğu yasaların emrettiği vergiler, zekâta konu olan mallar üzerinden de alındığından, mükellefler mükerrer olarak vergi ödemek zorundadırlar. Devletin mecbûr kıldığı vergileri ödemek zorunda olan vatandaşlar; zekât ödememeleri halinde herhangi bir yaptırımla karşılaşmamaktadırlar. Bunun neticesinde; zekât ödemek isteyen bireyler, fırsat eşitsizliğiyle ve adâletsizlikle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum hakkında bazı İslâm düşünürleri ödenen vergilerin zekât yerine geçeceğini söyleseler de bu yorumlara, modern vergilerin zekât ile bir alakası olmamasından dolayı îtibar edilmemiştir (Özdemir, 2013: 7).

Ülkemizde her ne kadar zekât hukûkî olarak tanınmasa da belirli şartları taşıyan maddî yardımların yıllık vergi beyannamesindeki gelirlerden düşülerek vergisel açıdan yükün hafifletilmesi konusunda teşvik sağlanmıştır. Bu konuda geliştirilen fikirlerden biri de laik devletlerin zekât fonu oluşturmasıdır. Bu durum gönüllü olacağından laikliğe, din esaslarının devlet idâresine müdahalesi söz konusu olmadan ifâ edilebilecektir. Mükellefler vergiye konu olan varlıklarının zekâtlarını bu fona gönüllü olarak ödeyebilir. Eğer zekât miktarını ödedikten sonra yine mükellefler tarafından ödenmesi gereken

vergiler çıkıyorsa bunu ilgili kurumlara vererek, üzerlerindeki zekât ve vergi sorumluluğundan kurtulmuş olurlar. Böylece kişiler vergilerine ödeme konusunda çekimser davranmayarak, vatandaşlar üzerindeki mükerrer vergilendirme ihtimâlini de ortadan kaldırmış oluruz (Özdemir, 2013: 6).

Türkiye gibi zekâtın kurumsallaşması konusunda hukûkî alanda çalışma yapılmayan ülkelerde; mükellefler, zekâtlarını çeşitli nedenlerle, bir kurum aracılığıyla verme ihtiyaçlarını vakıf ve dernekler ile gidermektedirler. Herhangi bir nedenden dolayı zekâtın sarf edileceği sınıflara ulaşamayan veya daha çok muhtaç olarak gördüğü bölgelere daha kolay yolla ulaştırmak isteyen mükellefler, vakıf ve dernekleri seçmektedirler. Bunun yanında çeşitli cemaatler kendine tâbi olan kişilerin zekâtlarını, cemaate mensup kişi ve grupları faydalandırmak adına yerel ve kapalı bir şekilde faaliyet gösteren, kendilerinin kurdukları vakıf ve dernekler aracılığıyla sarf yerlerine ulaştırmaktadırlar.

4.1. Türkiye’de Zekât Faaliyetlerini Gerçekleştiren Başlıca Vakıf ve Dernekler

Ülkemizdeki zekât faaliyetleri genel olarak resmî makamlarca çalışmalarına izin verilen ve kâr amacı gütmeyen sivil toplum örgütleri; vakıflar ve dernekler aracılığıyla organize edilmektedir. Bu kurumlar ulusal ve uluslararası olmak üzere zekât çalışmaları yapmaktadır. Zekât yanında diğer infak faaliyetlerinden olan kurban, yetimlerin bakımı, su kuyusu gibi hayır çalışmalarına öncü olmaktadır. Bunlar arasında faaliyet büyüklüğü olarak ön plana çıkan şu kuruluşlardır:

- Türkiye Diyanet Vakfı 1975 yılında kurulmuştur. 2015 yılında 517 milyon lira bağış toplamıştır (TDV, 2016a).
- İHH İnsani Yardım Vakfı 1995 yılında kurulmuştur. 2014 yılında 407 milyon lira bağış toplamıştır (İHH İnsani Yardım Vakfı, 2016).
- Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği 2002 yılında kurulmuştur. 2013 yılında topladığı bağışlar 120 milyon lirayken, 2015 yılında ise 76 milyona düşmüştür (Kimse Yok Mu, 2016).
- Sadakataşı Derneği 2010 yılında kurulmuştur.
- Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği 2005 yılında kurulmuştur.

Bu kuruluşların elde ettiği “Kamu Yararına Çalışma Statüsü” sayesinde yapılan bağışlar karşılığında malî kolaylıklar elde etme imkânları bulunmaktadır. Bu kolaylıklar Gelir

Vergisi Kanunu'nun 89. Maddesindeki diğer indirimler başlığı altında belirtilmiştir. Buna göre gelir vergisi matrahından indirilecek tutarlar, kanunda şu şekilde geçmektedir:

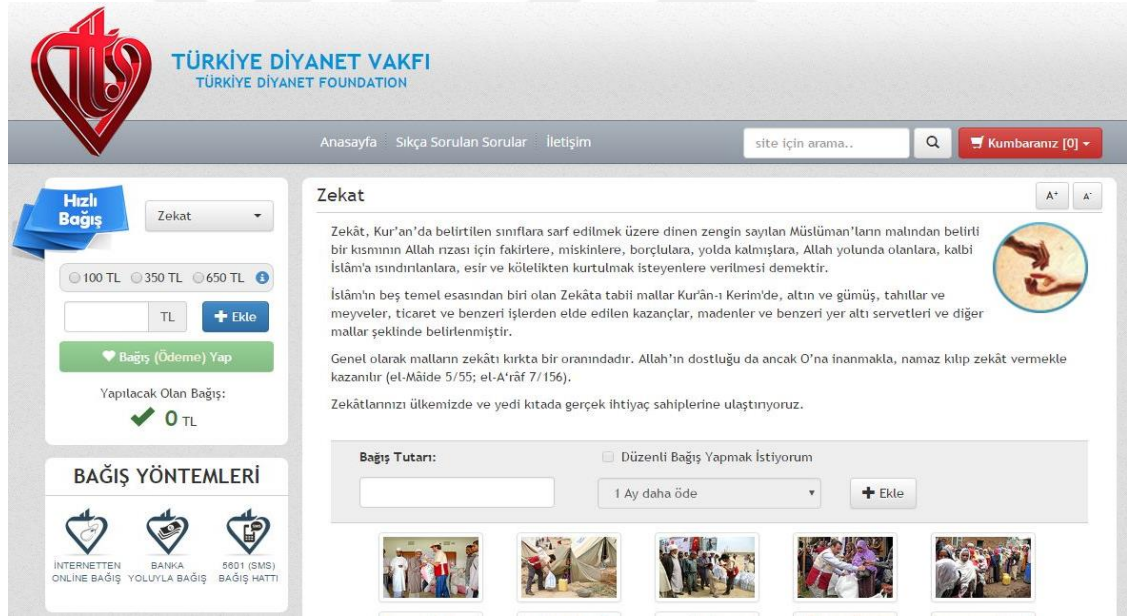
- Kamu yararına çalışan dernekler ve Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflara yıllık toplamı beyan edilecek gelirin % 5'ini (kalkınmada öncelikli yöreler için % 10'unu) aşmamak üzere, makbuz karşılığında yapılan bağış ve yardımlar.
- Genel ve özel bütçeli kamu idarelerine, il özel idarelerine, belediyelere ve köylere bağışlanan okul, sağlık tesisi ve yüz yatak (kalkınmada öncelikli yörelerde elli yatak) kapasitesinden az olmamak üzere öğrenci yurdu ile çocuk yuvası, yetiştirme yurdu, huzurevi, bakım ve rehabilitasyon merkezi ile mülki idare amirlerinin izni ve denetimine tabi olarak yaptırılacak ibadethaneler ve Diyanet İşleri Başkanlığı denetiminde yaygın din eğitimi verilen tesislerin ve Gençlik ve Spor Bakanlığına ait gençlik merkezleri ile gençlik ve izcilik kamplarının inşası dolayısıyla yapılan harcamalar veya bu tesislerin inşası için bu kuruluşlara yapılan her türlü bağış ve yardımlar ile mevcut tesislerin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için yapılan her türlü nakdî ve aynî bağış ve yardımların tamamı.
- Fakirlere yardım amacıyla gıda bankacılığı faaliyetinde bulunan dernek ve vakıflara Maliye Bakanlığınca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde bağışlanan gıda, temizlik, giyecek ve yakacak maddelerinin maliyet bedelinin tamamı.
- Başbakanlıkça veya Bakanlar Kurulunca başlatılan yardım kampanyalarına makbuz karşılığı yapılan aynî ve nakdî bağışların tamamı.
- Türkiye Kızılay Derneğine ve Türkiye Yeşilay Cemiyetine makbuz karşılığı yapılan nakdî bağış ve yardımların tamamı (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2016).

Mükellefler bu kuruluşlara yapılacak olan zekât bağışlarıyla birlikte şartları sağlamaları halinde mâlî kolaylıklardan yararlanabileceklerdir. II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi'nin zekât oturumunda bu konu tartışılmıştır. Zekât yardımı yapılacak kuruluşların İslamî esaslara göre faaliyet sürdürmesi ve bu konuda denetlenmeleri gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca zekâtın ödenmesi halinde elde edilecek vergi avantajları konusunda şu karar alınmıştır:

“Gıda bankacılığı kapsamında yapılan bağışlara, ilgili mevzuata göre devletin sağladığı vergi avantajının mahiyeti ve bunun zekâtın eksik ödenmesi

anlamına gelip gelmeyeceği hususunda ihtilaf edilmiştir. Katılımcıların bir kısmı, bunun gider olarak gösterilebilmesi suretiyle elde edilen vergi avantajının, devletin işletmelere sağladığı bir teşvik olarak kabul edilip bu yolla sağlanan avantajın ayrıca zekât olarak verilmesinin gerekli olmadığı kanaatindeyken diğer bir kısmı ise bunu, ödenen zekâtın bir miktarının ödeyene tekrar dönmesi olarak değerlendirmiş ve bu yolla sağlanan vergi avantajının ayrıca zekât olarak verilmesi gerektiğini belirtmiştir.” (II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi, 2015)

Bunun yanında asıl yardım faaliyetleri, doğrudan zekât değil de nafîle olarak verilen sadakalar aracılığıyla karşılanmaktadır. Mükellefler hesapladıkları zekâtları, bu kurumların özel olarak oluşturulmuş zekât havuzlarına yatırarak, zekâtlarını sarf yerlerine vermeleri için bu kurumları aracı kılarlar. Ayrıca doğrudan başvuru kabul etmelerinin yanında tamamı internet ve diğer ödeme araçları vasıtasıyla da zekât kabul etmektedirler.

Şekil 7: Türkiye Diyanet Vakfı Online Zekât Ödeme Portalı

Kaynak: bagis.diyantevakfi.org.tr/zekat

Bu kurumlar, zekâtlarını hesap eden mükelleflere hizmet ederken, zekâtlarını nasıl hesaplayacakları konusunda bilgi sahibi olmayan kişilere yeterli yardımlarda bulunamamaktadırlar. Bunun için alanında uzman kadroya sahip DİB'in yardımcı olması

gerekmektedir.

Şekil 8: İHH İnsani Yardım Vakfı Online Zekât Ödeme Portalı

Kaynak: online.ihh.org.tr/zekat

Yakın tarihimize baktığımız zaman, ülkemizde zekâtın kurumsallaşması ile ilgili neredeyse hiçbir adım atılmamış; bilakis Müslümanların dînî yaşantısı ibadethaneler ve evlere hapsedilerek laik devlet tarafından İslam toplumsal yaşamdan koparılmıştır. Buna rağmen Müslümanların ferdî gayretleri sonucunda Bursa’da Türkiye Zekât Vakfı adı altında bir kurum tesis edilmiştir. Bu kurum; Bursa İlahiyat Fakültesi’nden öğretim üyeleri, İmam Hatip Okulu öğretmenleri ve Bursa’daki bazı iş adamları tarafından oluşturulmuştur. Bu heyet tarafından 1980 senesinin Temmuz ayında resmî mercilere başvurular yapılmak suretiyle vakıf kayıt altına alınmıştır. Fakat 12 Eylül askerî darbesi neticesinde vakfın faaliyet sürdürmesi engellenerek daha yolun başındayken, laikliğe aykırı olduğu gerekçesiyle kapatılmasına karar verilmiştir (Yavuz, 2008a: 712).

Bu vakfın kuruluş gayelerine baktığımız zaman:

- Zekât, sadaka ve kurban gibi İslam’ın emrettiği mâlî tarafı olan ibadetleri; İslam’ın esaslarına uygun bir şekilde sarf yerlerine ulaştırmak; muhtaç insanların yardım almasını sağlarken onların izzet ve şereflerini de zedelemeyen faaliyet göstermek.

- Müslümanları mâlî ibadetler hakkında bilgilendirici kültürel faaliyetler sürdürmek. Kitap, dergi ve broşür gibi yazılı basın ve görsel basın yoluyla; konferanslar ve seminerler gibi yollarla Müslümanları bilinçlendirmek.
- Efendimiz (S.A.V.)’in uygulamalarında olduğu gibi fakir olup olmadığına bakmaksızın; zekât kuruluşunun faaliyetlerinde çalışan zekât âmillerine nakdî ve aynî yardım yapmak.
- İslamî ilimleri araştırmak üzere, çalışmalarda bulunmak, aynî ve nakdî yardımlar yapmak.
- Tâbiî afet ve kazalarda mağdur olan kişilere yardımlarda bulunmak.
- Vaaz ve irşat merkezleri açarak, bu mekânların ihtiyaçlarını karşılamak.
- Yolculara, yolda kalanlara yardımlar yapmak ve misafirhaneler açarak ammenin faydasını gözeterek işletmek (Yavuz, 2008a: 713).

Bu amaçlara sahip bir vakfın faaliyet göstermesi, mezkûr nedenlerden dolayı engellenmiştir. Mükellefler, laik olan Türkiye Cumhuriyeti’nin bir kurumu olan Türkiye Diyanet Vakfı (TDV)’na yönlendirilmiştir. TDV’nin faaliyetlerine baktığımız zaman, yine zekâtın özüne uygun bir şekilde müesseseseleşemediğini görmekteyiz. TDV gönüllü olarak zekât bağışı kabul etmekle birlikte, bu bağışların nasıl ve ne şekilde sarf edildiği, faaliyetler sürdürülürken İslamî esasların ne derece uygulandığı konusunda, diğer sivil toplum örgütlerinden daha tatmin edici ve şeffaf değildir (TDV, 2016b).

2015 yılının Ekim ayında düzenlenen, II. Uluslararası İslam Ticâret Hukuku Kongresi’nde zekâtın kurumsallaşması konusu ele alınmış, alanında uzman kişiler zekâtın günümüzde nasıl uygulanabilirliğini tartıştıktan sonra; sonuç bildirgesinde şu maddeye de yer verilmiştir:

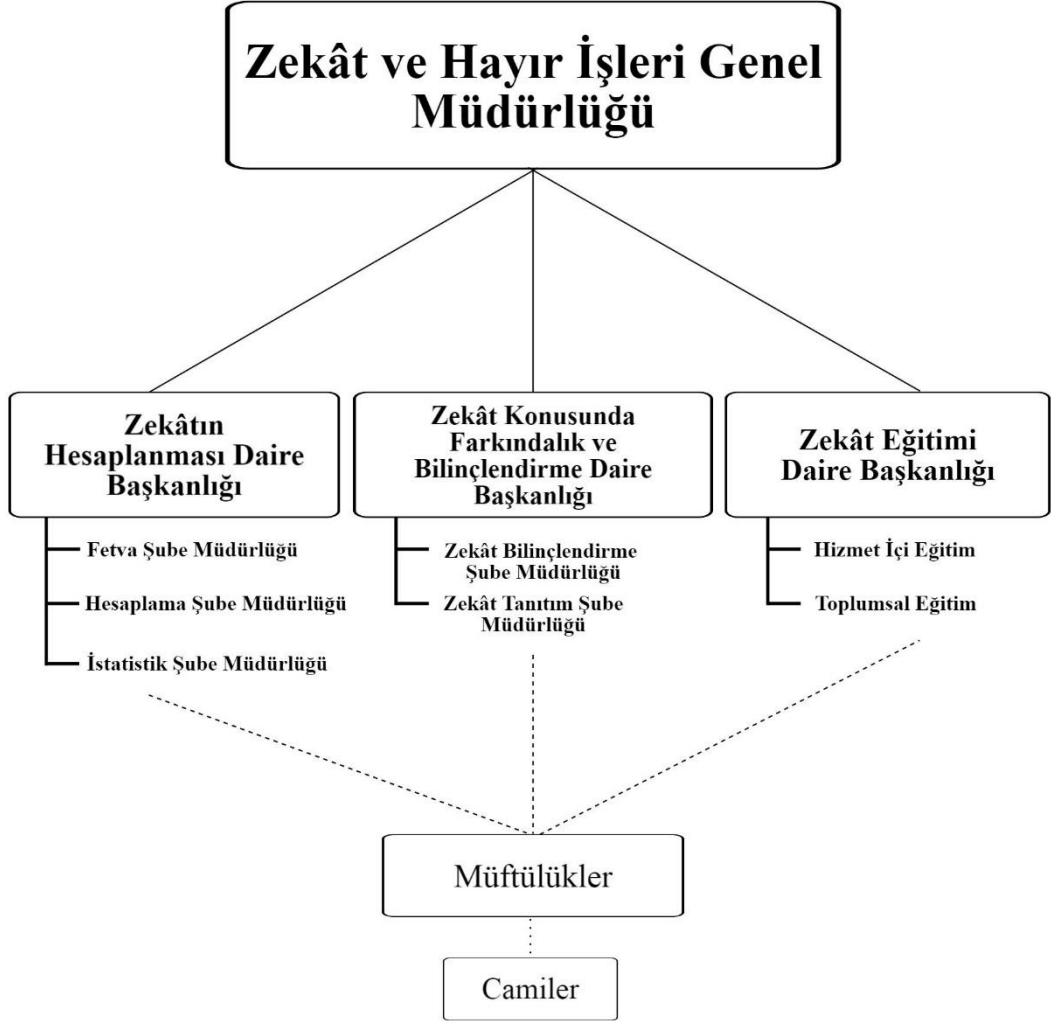
“Anayasal bir kurum olan ve Müslümanların ibadet hayatını düzenlemekle görevli bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı, diğer ibadetler gibi zekât ibadetinin ifâsında da vatandaşlarımıza yardımcı olacak bir yapılanmaya gidebilir. Bu maksatla Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü gibi bir de “Zekât ve Hayır Hizmetleri Genel Müdürlüğü” kurulmasında yarar vardır. Bu düzenlemeler yapılırken günümüz İslam ülkelerindeki zekât

uygulamalarından ve organizasyonlardan da istifade edilmelidir.” (II. Uluslararası İslam Ticâret Hukuku Kongresi, 2015).

Türkiye’deki mevcut durumun bu şekilde olması, sadece ülkeyi yöneten kişilere ve kurumlara suç atılarak açıklanamaz. Türkiye’deki Müslümanların zekât algısında ve dindarlığında da problem ve bilgi eksiklikleri bulunmaktadır. İstatistikî olarak ülke genelindeki kayıtlı olan Müslüman sayısı üzerinden yorum yaptığımız zaman büyük bir yanılgıya düşmekteyiz. Çünkü dinin esaslarını kabul ettikleri halde bu esaslara göre yaşamadıklarından camiler de boş kalmakta, fakirler de temel ihtiyaçlarını giderememektedir. Türkiye’de zekâtı kurumsallaştırırken, farkındalık eksenli yapılar teşekkül ettirilmelidir. Dünya uygulamalarından da tecrübe edildiği üzere, zekâtın zorunlu olarak toplandığı ülkeler, hedeflenen zekât potansiyeline ulaşamamaktayken, zekât kurumlarının gönüllü olarak tesis ettirildiği ülkelerde, zorunlu olarak toplanan ülkelere göre zekât faaliyetlerine katılım oranı daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu yüzden zekâtı mükelleflerden mecbûrî bir şekilde değil de onları eğiterek ve farkındalık oluşturarak zekât üzerindeki algılarını İslamî esaslara göre yönetmeyi hedeflemeliyiz. Zaten laik devletlerin altında, aslına uygun olan zarûrî nitelikte zekât kurumlarının kurulması beklenemez. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için ise nitelikli görevlilere ihtiyaç duyulmaktadır.

DİB, kendi verilerine göre 2014 yılı itibariyle 86 bin cami ve 120 bin personel (DİB, 2016) ile ekseriyeti Türkiye’deki Müslümanlara olmak üzere dinî hizmet vermektedir. Ülkemizde zekât konusunda farkındalığı arttırmak ve Müslümanların bu konudaki bilgi eksikliklerini gidermede en büyük görev DİB’e düşmektedir. DİB ülkemizin en ücra köşesine bile atadığı imamlar sayesinde halkı zekât konusunda bilinçlendirmeyi misyon edinmelidir. Günümüzde Müslümanlar infaka, sadakaya yönlendirilse de zekât için doğrudan birimler kurulmalıdır. Müftülüklerin, buldukları bölgelere özgü olan zekât varlıkları hakkında halkı bilinçlendirme görevi verilmelidir. Örneğin Karadeniz Bölgesi’nde özel olarak fındık ürününü ön plana çıkararak, çiftçi mükelleflere öşür anlatılmalı, Konya’da ise tahıllar üzerinden örnekler verilerek zekât mükellefleri bilinçlendirilmelidir. Halka ulaşmak için onların anlayacağı ve iletişime açık olduğu her türlü iletişim kanallarından faydalanmak, onların dili ile onlara yaklaşmak gerekmektedir. Yüksek perdeden yapılacak ve gönüllere hitap etmeyecek her çağrı kaynak israfına neden

olacaktır. Bu faaliyetlerin yanlış kurgulanması halinde ise sisteme olan güven de sorgulanacaktır.

Şekil 9: Diyanet İşleri Başkanlığı Çatısı Altında Kurulacak Zekât Biriminin İşlevleri

Kaynak: Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

DİB'in günümüzdeki konumu göz önüne alınarak; aynı çatı altında teşekkül edilecek zekât biriminin çalışma alanlarını üç daire başkanlığı altında toplayabiliriz.

1. Zekâtların Hesaplanması Daire Başkanlığı: Bu birim ülke içerisinde zekâta konu olabilecek her türlü varlık ile ilgili verilen fetvalar doğrultusunda bu varlıkların zekâtlarını hesaplamakla görevlidir. Bu birim basit zekât hesaplamalarını yapmaktan ziyâde, din görevlilerinin hesaplayamayacağı kadar büyük ve girift şirket yapılarının zekâtlarını hesaplamak için çalışırlar. Görevlendirilen zekât memurları şirket ve ticârî

oluşumların çalışanları ile bilgi alışverişi yaparak, şirket mahremiyetini göz önüne alacak gizlilikte zekâtları hesaplama çalışmaları.

Hesaplama şubesi zekât hesaplama programlarını ve hesaplamayı kolaylaştırıcı her türlü adımı atarak kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlar. Ayrıca İstatistik Şubesi ile birlikte zekât potansiyeline ulaşılması için gerekli programı hazırlar.

2. Zekât Konusunda Farkındalık ve Bilinçlendirme Daire Başkanlığı: Toplumsal algıyı, zekâtın özüne ve İslam'ın esaslarına göre yönlendirmek için çalışacak bu birim, zekât ibadetinin bütün paydaşlarına hizmet etmek için organize edilmiştir. Günümüzde değişen kitle iletişim araçlarını göz önüne aldığımızda; bu araçların mükellef ve hak sahipleri üzerinde bazı olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu olumsuzları bertaraf etmek için zekât tanıtım şubesi gerekli metaryelleri hazırlamakla görevlidir. Bilgi kirliliği neticesinde mükellefler zekâtlarını doğru bir şekilde verememekte veya ortaya çıkan asılsız ve hatalı bilgiler neticesinde mevcut bulunan zekât kurumlarına olan güven problemi bu çalışmalar neticesinde ortadan kaldırılmaya çalışılır. Bundan dolayı, yazılı ve görsel medya bir yana günümüzün en önemli iletişim araçları haline gelen sosyal medyayı kullanarak, tüm paydaşlara en güzel şekilde hizmet edilmesi gerekmektedir. Bu birime bağlı şubeler zekât politikası geliştirerek hizmet içi ve dışı eğitimde görevliler ve toplumun bilgilendirilmesi sağlanır.

3. Zekât Eğitimi Daire Başkanlığı: Şehirlerden taşraya kadar olan idâri yapı altında organize edilen DİB'in en güzel şekilde hizmet vermesi için hizmet içi ve hizmet dışı eğitimlere önem vermesi gerekmektedir. Zekât ibadetinin kurumsal bir yapı altında teşekkül etmesi ile sistem ile ilgili çalışanların eğitilmesi elzemdir. Ayrıca bu çalışanların uzmanlık alanları ve görev aldığı bölgelerde, zekâta konu olan varlıkların çeşitlilik göstermesi halinde bu varlıklar ile ilişkili olarak zekât eğitimi verilmesi gerekmektedir. Ayrıca, gönüllü paydaşların muhâtab oldukları zekât ile ilgili konulara göre bireysel olarak veya toplu bir şekilde eğitimlerini gerçekleştirmek de bu birimin görevidir.

Zekâtın kurumsallaştırılmasında din görevlilerine büyük sorumluluk düşmektedir. Halkın en kolay ulaşabileceği bu mekân ve görevliler sayesinde zekât kolaylıkla kurumsallaştırılabilir. Mükellef ile sarf yerleri arasında köprü vazifesi görecek bu kişiler; zekâtın hesaplanmasından, hak sahiplerine ulaştırılmasına kadar olan süreci yöneterek bu dînî vecibenin en iyi şekilde yerine getirilmesine vesile olacaktır. Tarihsel sürece baktığımızda zekâtın yerelden merkeze doğru toplanması yöntemi başarılı sonuçlar elde

edememiştir (Cici, 2008: 248). Zekât toplandığı yerdeki sarf yerlerine dağıtılmalıdır. Böylece oluşabilecek bürokratik hantallık önlenecek ve kaynaklardan en yüksek derecede faydalanılması sağlanacaktır. Fakat ulusal ve uluslararası düzeyde koordinasyonu sağlayacak yapıların organize edilmesine ihtiyaç vardır. Malezya’da olduğu gibi eyâletlerin yetkisine bırakılan organizasyonu, ülkenin bütüncül olarak zekâtı yönetmesine engel teşkil etmektedir.

Zekâtın camiler aracılığıyla yerelleştirilmesinin faydaları:

- Müslümanların bu mekân ve kişilere erişme kolaylığı,
- En ücra bölgede bile konumlanmış olan geniş hizmet ağı,
- Halkın toplanan zekâtların sarf yerlerine ulaşım ulaşmadığını kolayca denetleyebilmesi,
- Bürokratik mekanizmaya girmeden doğruca toplanan zekâtların sarf yerlerine ulaştırılması,
- Yerelden merkeze bilgi akışını sağlayarak koordinasyonu kolaylaştırması,
- Zekât faaliyetlerinin görünür olması sağlanarak, halkın bu konudaki farkındalığına olumlu yönde katkı sağlaması,
- Toplum, zekât sürecinin her aşamasını müşahade etmesiyle zekâtın kurumsallaştırılmasının toplumsal güvenle birlikte sağlanması,
- Fakirlerin herhangi bir başvuru yapmaksızın yerel görevliler aracılığıyla ihtiyaçlarının giderilmesi ve zekâtı hak eden kişilerin görevliler aracılığıyla kolayca tespiti (Wahid ve diğerleri, 2011).

Ülkemizde zekât ödeme faaliyetleri genel olarak Ramazan ayında ifâ edilmektedir. Bu ayın bereketinden ve mânevî ortamından faydalanmak isteyen mükellefler, genellikle zekâtlarını bu ayda vermek istemektedirler. Fakat zekât, zekâta konu olan varlık üzerine farz olduğu an itibariyle hemen ödenmesi gerekmektedir. Zekâta konu olan malla ilgili şartlar arasında bulunan havlân’ul-havl yâni bir kamerî yıl boyunca mallara, mükellefin mâlik olması her an gerçekleşebilir. Fakirlerin veya muhtaçların zarurî ihtiyaçları, mükellefin zekâtını vermek için Ramazan ayını bekleyemeyeceği kadar âcildir. Ülkemizde hayır hizmetlerini organize eden ve düzenleyen kurumlar; zekât mükelleflerini, tamamını kapsayacak şekilde bilinçlendirmek için her türlü görsel ve basılı yayın organlarını kullanarak, sosyal medyada yer alarak, camilerde hutbe ve vaazlar ile onlara ulaşarak bilinçlendirmelidir. Halkın müftülük veya camilere gelerek din

görevlilerine ulaşması beklenmeden, proaktif yöntemler ile mükelleflere ulaşılmalıdır. Mükelleflerin en yoğun şekilde bulunduğu mekân ve alanlarda onların zekât ile ilgili algılarını tashih edici faaliyetler yapılmalıdır. Günümüzde mükelleflerin çoğunluğu kentlerde yaşamaktadırlar. Bunu göz önüne alarak kişilerin dikkatini çekecek afişler ve stantlar hazırlanmalı; mükellefler burada doğrudan yetkin görevliler tarafından bilgilendirilmelidir. Hatta bu görevliler, mükelleflerin talep etmeleri halinde, onların zekâtlarını hesaplamalı ve mükellefe meşakkat vermeyecek ödeme yolları ile zekâtlarını sarf yerlerine ulaştırmayı teklif etmelidirler.

Ülkemizde Türkiye Diyanet Vakfı'nın yanında birçok vakıf, dernek ve sivil toplum örgütleri mükelleflerin zekâtlarını sarf yerlerine ulaştırmak için çalışmalar yapmaktadır. Bu durumda devletin zekâtı kurumsallaştırmasının gereği olmadığı, bu kurumların ihtiyacı karşılayacak kapasitede olduğu iddia edilebilir. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi zekât ibadeti çeşitli sivil toplum örgütlerinin inisiyatifine bırakılamayacak kadar önemli ve girift bir yapıya sahiptir.

Mükelleflerin hiçbir kuruma ulaşmadan kendilerinin de zekâtlarını sarf yerlerine verdikleri görülmektedir. Bu durumda zekâtın ülke çapında hedeflenen gayelere ulaşması mümkün olamayacaktır. Devletin kuracağı organizasyon bütüne hitap eden ve daha önce bahsettiğimiz faydaları sağlayacaktır.

Türkiye'de devletin akredite ettiği şekilde kurulacak zekât kurumunun, mevcut yardım kuruluşlarından destek alması beklenmemektedir. Çünkü mevcut yardım kuruluşları kendi isimleri altında yardım toplamakta ve çeşitli faaliyetler altında bu yardımları dağıtmaktadırlar. Bu kuruluşlar toplum nazarında sağladıkları güven kadar yardım toplayabilmektedirler. Türkiye'yi kapsayacak devlet destekli bir oluşumun kurulması bu kurumların faaliyetlerini kısıtlayacak ve ulusal ve uluslararası alanda bir baskı unsuru olması özelliğini kaybetmesine neden olacaktır. Ayrıca ücretli çalışan insanların işlerine de son verilerek kurumların daraltılması gerekecektir. Bundan dolayı mevcut kuruluşların elde ettiği tecrübelerden mahrum kalmamak, bu alanda çalışmakta olan nitelikli insan gücünü yeni kurulacak müesseseye kazandırmak için bütüncül bir çalışma yapılmalıdır.

Ülkemiz tecrübeleri göz önüne alındığında; ülkemizde geliştirilecek zekât müessesesinin bir kuruluş olmasından ziyâde, fon şeklinde teşekkül ettirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Teşekkül ettirilecek olan fonun, diğer dünya uygulamalarındaki kuruluşlara

karşı güçlü ve zayıf yönleri olacağı aşikârdır. Fon olarak tasarlanacak olan bu yapı; devletin çeşitli kuruluşlarından yardım alarak, kuruluş olarak şekillendirilmemesi neticesinde ortaya çıkacak zayıf yönleri de kısmen bertaraf edeceği de söylenebilir.

4.2. Uygulanabilir Bir Zekât Fonunun Kurulması

Kurulacak zekât fonu; işlemlerin gerçekleştirildiği her aşamada, İslamî esaslara uymak zorundadır. Günümüzde İslamî esasların bazı zamanlarda zaruret gereği uygulanamaması, bunun normalleştirilmesine veya süreklilik arz etmesine yol açmamalıdır.

Zekât fonunun nasıl organize edileceği çok önemlidir. Bizce en verimli ve amacına uygun olarak faaliyet göstermesi için bu fonun kamu katılım bankaları altında tesis edilmesi gerekir. Böylece fon üzerinde oluşabilecek olumsuz algıların önüne geçilerek, zekât fonunun yönetimi esnasında, devletin kurumları arasında en yüksek derecede koordinasyon sağlanabilir. Özel katılım bankalarının bu görevi yaparken iş yükleri artacağından bu fonu yönetmek istemeyebilirler. Ayrıca fonun yönetimi esnasında tüketilecek kaynakların masraf olarak zekât fonu veya paydaşlarına yansıtılması, zekât fonunun verimini de etkileyecektir.

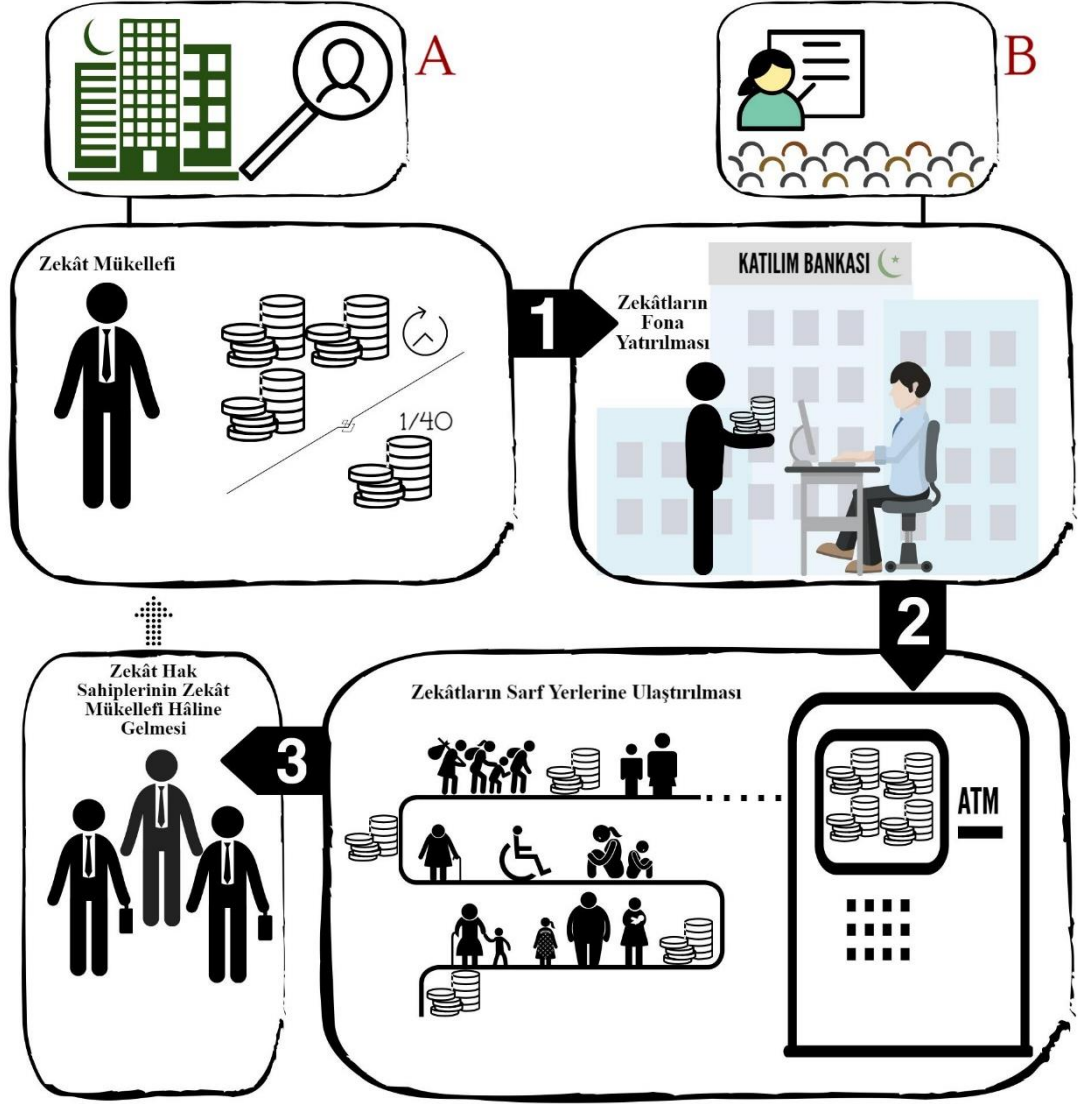
Zekât fonunun bir bilgi sisteminden oluşması ön plana çıkmaktadır. Fakat sistemin yönetimi, şubelere gelen mükelleflerin karşılanması, onların sistem ve zekât hakkında bilinçlendirilmesi için nitelikli görevliler aracılığıyla olacaktır. Bu görevliler, kamu bankasının şubelerinde çalışanlardan seçilmelidir. Mükellefleri sistem ve bu ibadetin kurumsallığı hakkında bilgilendirmelidirler. Böylece, mükellefleri tatmin edici hizmet verilerek, kişilerin sisteme olan güvenleri artırılabilir ve toplumsal algının düzeltilmesine çalışılabilir.

Bu sistem 3 paydaşlı olarak tasarlanmıştır. Mükellef, zekâtın sarf yerine ulaşması için gerekli olan görevliler ve zekâtın sarf yerleri olan sınıflardır. Zekâtların sarf yerlerine nasıl ulaştırılması gerektiği çok önemlidir. Zekât ibadetini en doğru şekilde yerine getirip, sarf yerlerine zekâtların ulaşması temlik ile olacaktır. Bu yüzden sistem aynî yardımları değil, nakdî yardımları kabul etmektedir. Mezkûr şartlardan olan kişi varlıklarının zekâtını nakdî olarak tevdi edebilmektedir. Bundan dolayı, zekâtların nakdî olarak toplanmasında sistemi etkileyecek bir sorun çıkmayacaktır.

Zekât alacak sınıfların sisteme dâhil olması iki şekilde yapılmalıdır. İlki aktif olarak kayıt altına alınan ve şahsî olarak muhatap alınacak kişilerdir. DİB veya diğer sivil toplum kuruluşlarının yardımı ile zekât zarf edilecek ehil kişilerin bulması sağlanabilir. Ömür boyu zekâtı hak edebilecek vasıflara sahip, muhtaçlığı giderilemeyecek halde olan kişilere bu şekilde zekâtlar temlik edilebilir. Çalışma yetilerinden yoksun olan bu kişilerin bakım ve ihtiyaçlarının giderilmesi Müslümanların görevidir. Bu kişilere doğrudan zekâtların temlik edilmesi adına katılım bankalarından hesap açılarak, zekât fonu sarf yerleri havuzuna bilgileri kaydedilir. Bu kişilerin ne kadar zekât alacağı görevliler tarafından belirlendikten sonra zekât fon havuzundan bu kişilerin ihtiyaçları giderilmesi için yardımlar yapılır. Yaşlılık veya engelli olmaları nedeniyle zekâtlarını ilgili kurumlardan alamama sorununa karşı DİB görevlileri bilgilendirilerek, bu kişilerin ayağına gidilir ve onlara mânevî destek ile birlikte en güzel şekilde yardımlar ulaştırılır. İkinci olarak, kişiler ihtiyaçlarına göre grupsal olarak sınıflandırılır ve yardımlar bu gruplara tahsis edilerek devletin görevlileri aracılığıyla yardımlar ulaştırılır. Zekât fonundan ülkemize çeşitli nedenlerle göç etmiş ve hiçbir varlığı olmayan insanların ihtiyaçlarını sisteme kayıt ederek değil de onların ihtiyaçlarını giderecek bir fon tahsis ederek DİB görevlileri aracılığıyla zekâtların ulaştırılması daha mâkul olacaktır.

4.3. Türkiye Zekât Fonunun İşleyişi

Tesis edilecek zekât fonunun işleyişi, paydaşların etkili katılımı ile 3 aşamada gerçekleştirilerek fonun işleyişi sağlanabilir. Bu fonun “Millî Zekât Kurumu” gibi bütünü kapsayacak bir isimle tüzel kişilik altında şekillenmesi; sekretaryasının oluşturularak da kurum içi operasyonları sağlayan birimlerin koordinasyonlarının sağlanması gerekir. Ayrıca kurum dışı ve uluslararası alanda faaliyet gösterecek kurumların tanınırlığını sağlayarak, uluslararası alanda işbirliğini kolay bir şekilde sağlayacaktır.

Şekil 10: Türkiye İçin Uygulanabilir Kurumsal Zekât Modeli

Kaynak: Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Zekât sistemi kurulduktan sonra tüm Müslümanlar yazılı ve görsel basın yoluyla bu konu hakkında bilgilendirilirler. Bu aşamada mükelleflerin varlıkları üzerinde zekât yükümlülüğü olup olmadığını belirlemeleri gerekmektedir. Yeterli bilgiye sahip olan mükellefler kolaylıkla zekâtlarını hesaplayabilirken; mâlik olunan malların çeşitliliği ve karmaşıklığı neticesinde mükellef ödemesi gereken zekâtın ne kadar olduğunu belirlemekte zorlanabilir. A şemasında olduğu gibi; zekât fonunun yönetimi ve bilgi desteği DİB tarafından sağlanır. DİB personeli günümüzde en merkezi yerden en kırsal bölgeye kadar hizmet için konuşlandırıldığından, mükelleflerin bu personele ulaşmada zorluk çekeceği düşünülmemektedir.

Arzu eden kişi, öncelikli olarak zekât konusunda yetkin DİB görevlilerine gider ve mâlik olduğu malları anlatır. Ayrıca bunlar üzerindeki mâlikliğin süresi hakkında da yeterli bilgi verildikten sonra kişinin mallarına zekât düşmüşse, bu kişi, aklında soru ve şüphe kalmayacak şekilde bilgilendirilir. DİB görevlileri burada bir nevi zekât âmili olduğundan, bu görevi büyük bir gizlilik ve anlayış ile yürütmelidir. Kişinin, zekât ibadetine karşı olumsuz bir tavır almasına neden olacak; şahsî varlıklarıyla ilgili alâkasız sorular sorarak kuruma ve zekâta karşı mükellefler soğutulmamalıdır. DİB görevlilerinin önceliği fona yüksek miktarda zekât toplatmak değildir. Kişilerin algılarını doğru bir şekilde yönlendirerek, insanların zekâta bakış açılarını onarmak ve düzeltmektir. Eğer mükellef oldukları halde zekât vermeyen insanların zekâtlarını, sarf yerlerine, onların rızalarıyla ulaştırabilirsek; zaten bu zekât fonu ve diğer gönüllü zekât kurumlarının topladıkları zekât miktarı kendiliğinden artacaktır.

Yeterli bilgi alan mükellef artık nasıl ve ne kadar zekât vermesi gerektiğinin farkında ve bilincindedir. Fazla vakit geçirmeden zekâtını sarf yerlerine ulaştırması gerekmektedir. Bunun için; kamu katılım bankalarında oluşturulmuş olan zekât fonuna DİB görevlileri aracılığıyla yönlendirildiğinden, bu zekât modelinin ilk aşamasını gerçekleştirmek için mükellef en yakın şubeye yönelerek zekâtını yatırmak için başvurur.

1. Aşama: Mükellef hesaplanan zekâtını teslim etmek üzere kamu katılım bankasının şubesine gelir. Burada zekât fonunun yönetimi için görevlendirilen kişiye zekâtını teslim eder. Fakat bu teslim etme doğrudan tüm zekâtların toplandığı havuz hesabına para yatırma şeklinde olursa; mükellef bu fon havuzuna âdiyet hissetmesi beklenemez. Bunun için mükellefin zekât sistemine sahip çıkması adına adımlar atılmalıdır. Bu adımların en önemlilerinden biri de fon içerisine yapılacak yardımların, mükellefin direktiflerine göre filtrelenmesidir. Bu filtreleme işlemi; mükelleflere bir nebze de olsa zekât verilecek ehil sınıflar arasından kişileri seçme hakkı tanıyacaktır. Bunun faydası ise; zekât fonuna para yatırarak ifâ edilse de bir âdiyet sağlanamayan bu ibadetin, mükellefin daha çok benimsemesini sağlamaktır. Ayrıca kişiye belirli kriterleri belirleme hakkı vermek, onun bu ibadeti gerçekleştirirken sağlayacağı tatmine de olumlu yönde etki edeceği aşikârdır. Zekâtın toplanmasına vesile olan katılım bankası görevlisi; zekâtını getiren mükellefi güler yüzle karşılamalıdır. Her ne kadar modern dönemde yaşıyor olsak da asr-ı saadetteki uygulamalara en yakın bir şekilde bu görevi gerçekleştirmeye çalışmalıyız. B şemasında

ifade edildiği gibi; bu görevlileri eğitip, onlara İslamî olarak yerine getirmeleri ve sakınmaları gereken davranışlar hakkında bilgilendirmek de bu sistemin bir gereğidir. Mükellefe ne kadar zekât yatıracağı sorulmalıdır. Miktar öğrenildikten sonra, sistem elverdiği ölçüde, yatırmak istediği sınıflar arasından belli kriterlere uygun olanları seçmesine izin verilmelidir. Örnek verecek olursak; 10.000 TL zekât borcu olan bir mükellef, zekâtını yatırmak istediği takdirde öncelikli olarak onu zekât varlıklarının bulunduğu veya kazandığı bölgede meskûn bulunan komşularının hakkı hatırlatılmalıdır. Mükellefin kabul etmesi halinde, zekât varlıklarının kazanıldığı bölge öncelikli olarak zekâtın dağıtılması sağlanmalıdır. Bunun hâricinde; mükellef, bu zekâtın 50 yaşından büyük, bayan muhtaçlara dağıtmak istediğini belirttiği takdirde sistemde kayıtlı olan böyle muhtaçlar varsa bu zekâtın onların hesabına, belirlenen zekât dağıtım politikası göz önüne alınarak aktarılması öncelenmelidir. Bundan farklı olarak, mükellef doğrudan sınır bölgelerinde yaşayan mültecileri tercih ediyorsa, bu sınıflardan hak edenlerin hesabına sarf edilmek üzere zekât fonuna bu para aktarılabilir. Zekâtların mezkûr şekilde sarf edilmesi, kişinin onun sarf edileceği sınıflara yüzeysel müdâhalesi, mükelleflerin bilinçlenmesine ve zekât ile ilgili algılarının olumlu yönde etkilenmesine neden olacağını düşünmekteyiz.

Günümüzde gelişen bilgi teknolojileri sayesinde ödeme araçlarının sayısı artmıştır. Kişiler bankalara gitmeden internet üzerinden birçok işlemi kolaylıkla gerçekleştirebilmektedirler. Bu imkânlardan faydalanarak; mükelleflerden toplanacak zekâtların, bankaya doğrudan EFT gibi sistemlerle de ödeme kolaylığı sağlanmalıdır. Belirlenen zekât politikasına binâen DİB personeli, katılım bankasında çalışan zekât görevlilerinin de desteği ile mükelleflerin yoğun olarak bulunduğu; alışveriş merkezleri ve işlek caddeler gibi yerlerde stantlar açarak proaktif bir şekilde de hareket etmeli ve bu zekât modelinin görünürlüğünü arttırmalıdır.

2. Aşama: Zekât fon havuzunun teknik anlamda yönetimi kamu katılım bankasında olmalıdır. Böylece işlemler daha hızlı ve verimli olurken, DİB yetkilileri de fikhî anlamda kontrolü ellerinde tutarak ibâdî yönünün teminat altına alınmasını sağlayacaklardır. Bu aşamada toplanan zekâtlar, sarf yerlerine en uygun ve verimli bir şekilde ulaştırılmaya çalışılmalıdır. Doğrudan şahsî hesaplara temlik edilecek zekâtların kontrolü, sınıflara toplu ve DİB aracılığıyla yapılacak temliklerden daha kolay olmaktadır. Kayıt altında bulunan muhtaçlara yapılacak zekât yardımları, uygun olması halinde, mükellefin

yönlendirmelerine göre yapılır. Havuzdaki diğer fonların yönetimi ise; belirli hedeflere ulaşmak için DİB görevlileri aracılığıyla gerçekleştirilir. Görevlilerden hem dağıtım sırasında hem de sarf yerlerinin ehil olup olmadığı hususunda yardım alınır. Örneğin 2015 yılında çatışmalar, savaşlar ve şiddet gibi güvenlik nedenleriyle evlerini terk etmek zorunda kalanların sayısı 65 milyon kişiye ulaşmıştır. Suriye'deki savaş nedeniyle bu ülkeden göç edip komşu ülkelere sığınan insan sayısı da 5 milyon kişiye yaklaşmıştır. Türkiye ise çoğunluğu komşu ülkelerden olmak üzere 2.5 milyon mülteciye ev sahipliği yapmakta ve onların himâyesini üstlenmektedir (Ertekin, 2016). Suriye'den göç eden sınır hattındaki muhtaçların ihtiyaçlarını yerinde gidermek için doğrudan bu bölgeye zekât transferleri yapılabilir.

Günümüzde mülteciler için harcanan toplam para 8 milyar doları geçmiştir (Anadolu Ajansı, 2016). Devlet bütçesi üzerinde büyük bir baskı oluşturan bu durum, aslında Müslümanların bu mülteci kardeşlerine sahip çıkmasıyla, zekât ve yardımlarını bu muhtaç kişiler ile paylaşmasıyla bu mültecilerin temel ihtiyaçlarının kolayca karşılanmasına vesile olabilirler. Bunun için toplanan zekâtların bu bölgeye göre filtrelenmesi gerekmektedir. Bu fonun da nasıl dağıtılacağı, o bölgede düzeni sağlayan resmî kurumlar ve DİB personeli aracılığıyla belirlenerek, en yüksek verim alınacak şekilde ifâ edilmeye çalışılmalıdır.

3. Aşama: Zekâtın amaçlarından biri de kişileri muhtaçlıktan kurtararak, kendine yetebilir bir Müslüman haline getirebilmektir. Zekât, toplumdaki yoksulları yardıma bağımlı hale getirecek, başkasının vereceği yardımlara sürekli muhtaç bir şekilde hayatını devam ettirmesini sağlayacak bir yardım faaliyeti değildir. Sarf yerlerine ulaştırılan zekâtların, kişileri nasıl etkilediği, onları içinde buldukları sıkıntılardan kurtarıp kurtarmadığı bu sistemin çıktılarının olumlu olması açısından çok önemlidir. Bunun da takip edilmesi gerekmektedir. Kişilere verilen zekâtların, onların nesline fayda sağlaması; eğitim, sağlık gibi zarûrî ihtiyaçlarına yetebilmesi gerekmektedir. Muhtaç ailelerin okuyan çocukları var ise bunlara ihtimam gösterilmelidir. Bu kişiler, çalışıp aileleri için para kazanmasından ziyâde, iyi bir eğitim için zekât fonu ile desteklenmeli ve toplumsal fayda hedeflenmelidir.

İslam tarihine baktığımız zaman; devletin zenginleşip, beytül mâlın dolup taşıdığı dönemlerde; devlet başkanı halkı çeşitli özelliklerine göze sınıflandırmış, derecelerine göre maaş dağıtmıştır. Hz. Ebûbekir ve diğer dönemlerde, maaşlar halka dağıtıldığı an,

maaş alan kişiye üzerinde zekât borcu olup olmadığı konusunda sorular sormuştur. Eğer maaş alan kişi, zekât mükellefi ve üzerinde de zekât borcu olduğunu beyan etmesi durumunda, bu zekât miktarı o anda mükellefin maaşından kesilerek tahsil edilmiş, geri kalan meblağ ise teslim edilmiştir. Eğer bu soruya olumsuz cevap vermesi halinde ise maaşında kesinti yapılmaksızın maaşları tam olarak ödenmiştir (El-Kardâvî, 1984, II:265). Bu durumda devlet, zekât âmilleri vasıtasıyla tekrar mükellefin ayağına gitmeyerek zekât toplama külfetinden kurtarılmış ve zekât kurumunun daha verimli çalışması da sağlamıştır. Ayrıca önerdiğimiz bu model ile zekât âmillerine zekât fonundan herhangi bir tahsisat yapılmayacaktır. Bunun nedeni gerek DİB personeli olsun gerekse de katılım bankası çalışanı olsun düzenli olarak maaş almaktadırlar. DİB personeli görevli olduğu bölgedeki halkın ibadetlerini en güzel şekilde yerine getirmeğe vesile olmak için çalışmakta ve maaşa hak kazanmaktadır. Bununla beraber kamu katılım bankası çalışanlarının da kamuya hizmet etmeleri bulunduğu görevlerin ve aldıkları maaşların sebebi olmasından dolayı devlet tarafından iş yükleri düzenlenerek bir çeşit kamu hizmeti olan bu duruma göre maaşa hak kazanmaktadırlar. Böylece zekât âmili vasıfları olsa bile, zekât fonundan bu görevlilere âmil sınıfi tahsisatı yapılmaya gerek kalmadan fonun verimi arttırılacak ve daha fazla fukaraya hizmet edilecektir.

Oluşturulacak zekât fonunun uzun dönemli olabilmesi için bu fona sahip çıkanların bulunması; Müslümanların, zekât ve zekât sarf yerlerine ulaştırılmak üzere infak edecekleri varlıkları bu fona yatırmaları gerekmektedir. Ayrıca günümüzde gelişen bilgi teknolojileri sayesinde fona yapılacak olan para transferleri de çok kolaylaşmış, hiçbir külfet altına girmeden para gönderilebilir bir seviyeye ulaşılmıştır. Gönüllülük esasına göre tesis edilen bu yapıya katılmada özellikle memur mükellefler teşvik edilmelidirler. Memurların çalıştıkları birime yapacağı resmi başvuru neticesinde ödemekle yükümlü olduğu zekât borcunu, hesabına yatırılacak olan maaştan kesilerek, zekât miktarınca varlığın mükellefin mülkiyetine geçirmeden devletin organize ettiği zekât fonuna aktararak zekât borcunu edâ edebilir. Böylece İslam tarihinde uygulandığı şekliyle, kişi hak ettiği maaşından, zekât borcu olan miktarı kadarını, fona transfer edebilir.

4.3.1. Muhtaçların İhtiyacını Karşılıyarak Zekât Fonunu Sürdürülebilir Bir Hale Getirmek

Zekât kurumlarının zekât dağıtma faaliyetlerine baktığımız zaman yöntem olarak iki farklı yol izlediklerini görmekteyiz. Bunlar doğrudan nakdî ve aynî yardımlar veya sermaye, araç gereç gibi üretimi destekleyici zekât yardımlarıdır. Kurumsal kültüre sahip olmayan ve insan kaynağı yetersiz olan kurumlar daha çok kısa vadeli sonuç getirecek yardımları tercih ederken; Malezya'daki zekât kurumları gibi müesseseleşmiş ve tecrübe birikimine sahip, insan kaynağı da yeterli olan kurumlar, uzun vadeli yardım programlarını da sürdürmektedir.

Kısa vadeli programların getirisi muhtaçların anlık ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlarken, zekât fonunun da hızlı bir şekilde dağıtılmasına neden olmaktadır. Aslında bu durum fonun verimi açısından olumlu gibi gözükse de toplam faydayı arttırması çok zor ve sadece tüketime yönelik bir yöntemdir. Bundan dolayı uzun vadede daha fazla kişinin faydalanacağı ayrıca zekât hak sahiplerinin birer zekât mükellefi haline geleceği projelerin uygulanması gerekmektedir.

Kişiler belirli dönemlerde finansal buhranlara düştüklerinden eğer onları bu durumdan kurtaracak ve tekrar eski günlerdeki gibi ferah bir yaşam sağlaması için destekleyecek zekât kurumlarından mahrum iseler bankalardan kullandıkları faizli krediler ile çare aramaktadırlar. İnsanlar en yakın akrabalarına bile güvenmemekte ve bunun neticesinde İslam'ın tavsiye ettiği karz-ı hasen sistemini işletmemektedirler.

Kuveyt Zekât Evi topladığı zekât fonunu belirlediği politikayı göz önüne alarak tahsis ederken, zekât hak sahiplerinin ihtiyacı olan faizsiz fonları da zekât dağıtım politikasına dâhil ederek hak sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır (Sadeq, 1994: 44).

1992 yılında kurulan LZS, bu zamana kadar elde ettiği tecrübeler ve sahip olduğu insan kaynağı ile beraber zekât destekli sermaye ve girişim projeleri yürütmektedir. Bu projeler doğrudan zekât yardımı ile yapılmaktadır. Zekât hak sahibinin ehliyeti ve LZS'nin sağladığı eğitimler doğrultusunda bu kişiler sermaye sahibi yapılarak iş kurmaktadırlar. Ayrıca iş kurma sürecinde; LZS'nin sağladığı, alanında uzman kişiler tarafından gözlemlenerek, girişimciye profesyonel bir danışmanlık hizmeti de ücretsiz olarak sağlanmaktadır. Bu yardımlar şöyle sıralanabilir:

- Mevcut girişimcilerin iş kapasitelerinin arttırılmasına yardımcı olmak,
- Evden çalışan kişilere destek olarak, gelirlerini arttırmaya yardımcı olmak,
- Belirli alanlarda muhtaçları eğiterek, onların bir iş sahibi olmasını sağlamak,
- Çamaşırhaneler, fırınlar, tarımsal faaliyetler ve terziilik gibi sektörlerin işleyişi konusunda eğitim vererek, muhtaçları iş sahibi yapmaktır.

LZS'nin yardımları profesyonel danışmanlık hizmetinin yanından, zekât fonundan sağlanan araçlar, doğrudan sermaye yardımı ve kira, elektrik, su gibi; yapılan yatırımın müşteri edinmesine kadar karşılaşılabilecek zorlukları üstlenmesi olarak sıralanabilir (Haron, Hassan ve Rahman, 2010: 132).

LZS'nin destekleyerek başarı sağlanan girişimlere örnek verirsek:

- Köyde günlük işler ve ürettiği gıdaları satarak günlük 5 ringit kazanarak geçinen bir köylüye 1996 yılında 3.000 ringitle beraber paketleme ve pişirme ile ilgili araç yardımı yapılmış. Bu yardımdan birkaç yıl sonra iş sahibi işlerini büyüterek bir şirket kurmuştur. Bu şirketin çalışan sayısı 20 civarı olmakla birlikte, muhtaç kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca sermaye yardımı almadan önce neredeyse zekât hak sahibi iken, bu yardımdan sonra işlerin büyümesiyle beraber aylık geliri 10.000 ringit olmuş ve zekât mükellefi haline gelmiştir.
- 5 çocuk büyütme ve ailesinin geçimini sağlamak için çalışan bir bayana başlangıç sermayesi olarak 50.000 ringit verilmiştir. Bu para ile bir çamaşırhane açması için yardım edilen bu kişiye ayrıca düzen kurmasına yardımcı olmak amacıyla da iş yerinin ilk birkaç ay giderleri de LZS tarafından üstlenilmiştir. Sermaye yardımı almadan önce ailesinin geçimi LZS'nin üzerine yük oluşturmaktayken, iş yeri açtıktan sonra elde ettiği gelirler sayesinde LZS'ye yük olmaksızın ailesini geçindirmeyi başarmıştır.
- Rekabet nedeniyle meyve standını kapatmak zorunda kalan bir kişiye LZS tarafından 650 ringit yardım yapılmış ve bu kişinin tekrar ticari hayata dönmesi sağlanmıştır. Bu kişi satışlarını tekrar geliştirerek bu ticari buhrandan kurtulmuş ve aylık 2.500 ringit civarı gelir elde etmeye başlamıştır.
- LZS'den 5.000 ringit sermaye sağlanarak kafe açılan bir bayan, ayrıca buna ek olarak aldığı 4.000 ringit ile kafenin eşyalarını almış ve düzenlemeler yapmıştır.

Bu sayede iş sahibi olan bu kişi, işlerinden elde ettiği gelirler sayesinde zekât mükellefi haline gelmiştir (Haron ve diğerleri, 2010: 133).

LZS bu tip projeleri hayata geçirirken sahip olduğu insan kaynağının yanında, Selangor ve diğer bölgelerde hizmet veren alanında uzman kuruluşlardan da danışmanlık ve diğer birçok hizmet konusunda işbirliğine giderek kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Zekât, İslam'ın zengin Müslümanlara emrettiği mâlî bir mükellefiyettir. İslam tarihine baktığımız zaman, zekât ferdî çabalar ile sarf yerlerine ulaştırılmamıştır. Bizzat Rasûlullah (S.A.V.) tarafından kurumsal bir hüviyette muhtaçların faydasına olacak şekilde organize edilmiştir. Devam eden süreçte ise Hz. Osman (R.A.) döneminde bir kırılma yaşamış ve bu dönemden sonra kurumsal kimliğini yavaş yavaş kaybederek, günümüzde zengin Müslümanların vicdanına bırakılmış olan bir mâlî yardıma dönüşmüştür.

Zekâtın müessesevî tarafı, çeşitli dönemlerde günün şartlarından olumsuz yönde etkilense de aslına uygun şekilde bu ibadeti yerine getirmek isteyen Müslümanların yoğun olarak yaşadığı günümüz ülkeleri devlet otoritesi altında faaliyet gösteren zekât kurumları oluşturmuşlardır. Bu kurumlar, hukûkî açıdan altyapıya da kavuşmuş ve devletin bir organı olarak faaliyet sürdürmüşlerdir. Gönüllü veya zarûfî olarak teşekkül ettirilen bu yapılar, maalesef istenen başarıyı elde edememişler ve ülkelerin zekât potansiyelini oluşturan zekât miktarı kadar varlık toplayamamışlardır. Burada başarısızlığı kurumlara yıkmak doğru olmayacaktır. Tarihsel süreçte Müslümanların zekât algısı büyük değişime uğramıştır. Namaz ile zekâtı birbirinden ayrı tutup, eski dönemlerde fakirin hakkını gözetmeyenlere karşı oluşturulan baskıyı günümüzde uygulayabilecek bir İslam devleti de olmadığından; zekât mükelleflerin vicdanı ölçüsünde yerine getirilen bir ibadet haline gelmiştir.

Müslümanların zekât konusunda namaz kadar hassas olmamalarının birçok nedeni olmakla birlikte bilgisizlik ve bu konuda farkındalığın olmaması sebepleri ilk sırada gelir. Bilgi eksikliği; zekâtın nasıl uygulanacağından, ona gönüllü bir sadaka muâmelesi yapılmasına kadar çok yönlü bir eksikliklerdir. Bunun tashih edilmesi DİB'in personelleri aracılığıyla; hutbelerde, vaazlarda, en önemlisi yazılı ve görsel basın yoluyla yapılacak bilinçlendirme faaliyetleri neticesiyle gerçekleştirilebilir. Ayrıca farkındalık yoksunluğu mükelleflerin dindarlığı ile de alakalıdır. Kişilerin dinî esasları hayatında uygulamaması zekâtın uygulanmasını da olumsuz yönde etkilemektedir. Zekâtın kurumsallaştırılmamış olması; onun ifâ edilmesinde, bir borç olan bu hakkın ödenmesine engel teşkil etmez. Mükellefler kurumsallaşamamanın olumsuzluklarını hissetseler dahi bu ibadeti kendi çabalarıyla en güzel şekilde yerine getirmelidirler.

Günümüzde zekâtın kurumsallaşma faaliyetleri, halkın talepleri doğrultusunda gerçekleştiği söylenemez. Eğer halkın bu yönde bir teveccühü olsaydı, devlet otoritesinin organize ettiği zekât kurumlarının topladığı varlıklar ciddi bir meblağ tutması gerekirdi. Fakat günümüz de bu anlamda zekât toplanamamakta iken modern anlamda en iyi organizasyona sahip olan Malezya’da bile istenen sonuçlar elde edilememiştir. Zekât kurumsallaştırılsa bile eyâletler arasında sağlanamayan uyum gibi sorunlar, hayâl edilen kurumların günümüzde mevcut olmadığını da göstermektedir.

Mükelleflerin, zekâtlarını ifâ ederken bu kurumları tercih etmemesinin birçok nedeni olabilir. Bunların en önemlileri de mükellefler kendileri sarf yerlerine ulaştırmayı veya sivil toplumun organize ettiği faaliyetler ile zekât vermeyi tercih ediyorlarken, zekâtlarını vermeyen Müslümanların sayısı da toplum içerisinde yaşayan zekât hak sahiplerinin günümüzdeki durumu gözlemlenerek de tahmin edilebilir. Dünya örneklerine baktığımızda zaman zekât kurumları ödeme araçlarını geliştirmiş ve proaktif olarak paydaşlara hizmet etmeye çalışmaktadırlar. Metropollerde yaşayan ve hayatlarında muhtaçlarla iletişim kuracak bir ortam bulamayan kişilerin zekât ibadetini yerine getirmede ödeme araçlarının çeşitlenmesi önemli bir adımdır. Kişisel rehavet ve bunun gibi birçok caydırıcı nedeni ortadan kaldırarak, bilgi teknolojilerinin vesilesiyle hiçbir çaba sarf etmeksizin zekâtlar, zekât fonuna transfer edilebilir.

Öncelikli hedefler zekâtın kurumsallaşmadığı ve mükelleflerin zekâtlarını kendileri verdiği ülkelerde zekâtın kurumsallaşmasını sağlamaktır. Yasal zeminin müsait olduğu ülkeler hukuksal zemini de oluşturarak adımlar atmalıdır. Günümüzde zekât toplayan vakıf ve derneklerin de bir çatı altında toplanması, Endonezya’da olduğu gibi üst kuruluş altında düzenlenip denetlenmesi gerekmektedir. Ülke içerisindeki bu tip oluşumların hiçbiri bu çatının dışında tutulmamalıdır. Zekât sistemi içerisinde faaliyet gösteren herhangi bir oluşumun neden olduğu olumsuzluklar tüm sistemi etkileyeceğinden bu alanda da hukuksal zemin hazırlanarak bir akreditasyon sistemi geliştirilmelidir.

Türkiye’de hemen hemen her yardım kuruluşu ve maddi yardım kabul eden dernek ve vakıflar zekât toplamaktadır. Bu toplanan zekâtlar ile ilgili herhangi bir denetim yapılmadığından sarf yerlerine ulaşp ulaşmadığı konusunda bazı kuşklar uyandırmaktadır. Mükellefler güvendikleri yardım kuruluşları ile çalıştığından dolayı bu durumu fazla sorgulamamaktadırlar. Bu durumda cemaat ve dinî grupların yapmış

oldukları zekât faaliyetleri, zekâtın kurumsallaşmasını yavaşlatmaktadır. Mükellef kendine yakın hissettiği kuruluşların veya kuruluş mevcut değilse elden zekât toplanarak dağıtılmaktadır. Bunun sonucunda zekât potansiyeline ulaşma konusunda çizilecek yol haritasının uygulanabilir olması mümkün olmamaktadır.

Merkezi anlamda oluşturulacak zekât kurumu mezkûr modelde daha çok zekât toplama ve dağıtım üzerine yoğunlaşacağından dolayı, bakanlıkların da bu konuda çalışma yapması gerekmektedir. Bu kuruluşların mâlî yapıları göz önüne alınarak denetlenmeli ve dağıtım aşamasında kişilerin ehliyeti de diyanet tarafından incelenmelidir. Ülkenin laik yapısı “Allah yolunda olanlar” sınıfı altında Müslümanların malını, canını ve namusunu korumak için ihtiyaçları olan her türlü desteği ülke içindeki resmi zekât fonundan yapılması hususunda pürüzler ortaya çıkarabilir. Fakat Endonezya gibi ülkelerin sömürgecilerinden kurtulmak için kullandıkları zekât fonunun önemini unutmamak gerekir. Bunun resmi kanallar ile giderilerek Müslümanların kendilerini en iyi şekilde savunmasını sağlamak, ülkenin uluslararası anlamda geliştireceği politikaların konusu olmalıdır.

Dünyanın dört bir yanında faaliyet gösteren zekât kurumları koordinasyon ve birlikte çalışma tecrübesinden yoksundur. Müslüman toplumların hepsi bir arada yaşamadığından ve zekât mükellefi olanlar ile hak sahibi toplumlar arasında binlerce kilometre uzaklık bulunduğundan zekâtların transferini ve bu kurumlar arasından koordinasyonu sağlayacak uluslararası bir kuruma ihtiyaç vardır. Bu kurum mevcut bulunan ve Müslümanların lehine çalışan uluslararası kurumlardan bağımsız olarak teşekkül ettirilmesi gerekmektedir. Bir alt kuruluş olarak kurulması halinde mârûz kalınacak bürokratik hantallık göz önüne alınması gerekir. Bu kurum içerisinde ülkeler ve bölgeler ile özel olarak ilgilenen birimlerin bulunması, zekât fonunda kalan atıl fonların komşu bölgelerden başlayarak en çok ihtiyaç sahibi bölgelere doğru dağıtılması ile bir problem daha ortadan kalkacaktır. Ayrıca zekâtların hesaplanması sırasında bölgeler arasında ortaya çıkan farklılıklar, bu uluslararası kurumun yapacağı çalışmalar ile birlikte minimize edilebilir.

Türkiye'nin bu alanda öncü olması coğrafi ve kültürel açıdan tüm Müslüman topluluklar ile iyi ilişkisi bu uluslararası kurumun kurulmasını kolaylaştırabilir. Fakat öncelikli olarak Türkiye'nin sağlam bir hukuksal zemin hazırlayarak millî zekât kuruluşunu kurması

gerekmektedir. Bu kuruluş tavsiye ettiğimiz şekilde teşekkül ettirilmesi hem kaynak açısından hem de yürürlükte bulunan yasal sisteme entegrasyonunun kolay bir şekilde olmasını sağlayacaktır. Vergi Kanunu'nda yer alan yardım teşvikleri geliştirilerek, zekât ödeyen mükellefler üzerindeki mükerrer vergi baskısının ortadan kaldırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AAOIFI, İslâmî Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu. (2012). Faizsiz Bankacılık Standartları. Zekât. İstanbul: Erkam Matbaası.
- ADALI, S. (1987). Türkiye'nin Petrol ve Madencilik Kesiminde Zekât Potansiyeli. Türkiye'de Zekât Potansiyeli içinde. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- AGHNIDES, N. P. (2003). İslâm'ın Mâlî Hükümleri. (S. ARMAĞAN, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- AHMED, M. (1975). İslâm İktisadı. (Y. Z. Kavakcı, Çev.). İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi.
- AKYÜZ, V. (2006). Zekât. İstanbul, Türkiye: İz Yayıncılık.
- BEŞER, F. (1988). İslâm'da Sosyal Güvenlik. İstanbul: Seha Neşriyat.
- BEŞER, F. (2008). Zekâtın Masârifi ve Sosyal Sorumluluk. B. Çetiner (Ed.), Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât içinde. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- BULAÇ, A. (1987). Zekât Kurumunun Manevi ve Sosyal Anlamı. Türkiye'de Zekât Potansiyeli içinde. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- CİCİ, R. (2008). Günümüzde İslâm Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabaları. Bedreddin Çetiner (Ed.), Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât içinde. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- DEMİR, Ş. (2008). Zekâtın Kur'ân-ı Kerim'de Kavramsal Çerçevesi. B. Çetiner (Ed.), Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât içinde. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- DUMLU, E. (2012). Ticaret Mallarının Zekâtı. İstanbul, Türkiye: Rağbet Yayınları.
- Ebû YUSUF. (1973). Kitabü'l-Haraç. (A. ÖZEK, Çev.). İstanbul: Hisar Yayınevi.
- EI-ASKALÂNÎ, İ. H. (2005). Bulûğul'ı-Merâm (Ahkâm Hadisler). (B. BOZALİ, Çev.). İstanbul: Polen Yayınları.

- EL-KARDÂVÎ, Y. (1984). İslâm Hukukunda Zekât. (İ. Sarmış, Çev.) (C. 2). İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- EL-MAVSİLÎ. (2015). El-İhtiyâr. (C. YENİÇERİ, Çev.) (6. bs.). İstanbul: Şamil Yayınevi.
- ERKAL, M. (2008). Zekat Bilgi ve Uygulama. İstanbul, Türkiye: Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları.
- ERKAL, M. (2009). İslâm'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları. İstanbul, Türkiye: İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Es-SÂBÛNÎ, M. A. (2014). Safvetü't-Tefâsîr (Tefsirlerin Özü). (S. Gümüş ve N. Yılmaz, Çev.) (5. bs., C. 7). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Es-SAGİRCÎ, E. M. S. (2010). Delilleri ile Hanefi Fıkhı. (S. Kocabaş, S. Duman ve H. Aldemir, Çev.). İstanbul, Türkiye: Polen Yayınları.
- HAMİDULLAH, M. (1992). İslâm Müesseselerine Giriş. (İ. S. Sırma, Çev.). İstanbul, Türkiye: Beyan Yayınları.
- HAMİTOĞULLARI, B. (1987). Türkiye'nin Altın-Gümüş Gibi Varlıklarda Zekât Potansiyeli. Türkiye'de Zekât Potansiyeli içinde. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- KALLEK, C. (2008). Zekâtın Müesseseleşme Süreci: Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler. B. Çetiner (Ed.), Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât içinde. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- KARAGÖZ, İ., KESKİN, M. ve YİĞİT, Y. (2012). Zekât İlmihali. İstanbul, Türkiye: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KAZICI, Z. (2005). Osmanlı'da Vergi Sistemi. İstanbul: Bilge Yayınları.
- ÖZEK, A. (1987). Asr-ı Saadet'te Zekâtın Tatbikatı. Türkiye'de Zekât Potansiyeli içinde. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- ÖZEK, A., HAMİTOĞULLARI, B., SINAV, T., BAYRAKDAR, M., ADALI, S., ENSARİ, S. ve BULAÇ, A. (1987). Türkiye'de Zekât Potansiyeli. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.

- ÖZEK, A., KARAMAN, H., AYDIN, M. Â. ve ERKAL, M. (1984). İbadet ve Müessesese Olarak Zekât. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- SERASHÎ. (2011). Mebsût. (M. C. Akşit, Ed.) (C. 30). İstanbul, Türkiye: Gümüşev Yayınları.
- SİDDİKÎ, S. A. (1972). İslâm Devletinde Malî Yapı. (Rasim Özdenören, Çev.). İstanbul: Fikir Yayınları.
- ŞENSOY, N. (2008). Çağdaş Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât: Malezya Zekât Sandığı Örneği. B. Çetiner (Ed.), Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât içinde. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- TABAKOĞLU, A. (2008a). İslâm İktisadına Giriş. İstanbul, Türkiye: Dergâh Yayınları.
- TABAKOĞLU, A. (2008b). Zekât ve Gelir Dağılımı. B. Çetiner (Ed.), Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât içinde. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- TUĞ, S. (1963). İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- YAVUZ, Y. V. (1972). İslâm'da Zekât Müessesesi. İstanbul, Türkiye: Feyiz Yayınları.
- YAVUZ, Y. V. (2008a). İslâm'da Zekât Müessesesi (6. Baskı.). Bursa: Feyiz Yayınları.
- YAVUZ, Y. V. (2008b). Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması. B. Çetiner (Ed.), Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât içinde. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- YAZIR, M. H. (2007). Hak Dini Kur'an Dili. (A. Yücel, E. Işık ve N. Boleli, Çev.). İstanbul, Türkiye: Azim Yayınları.
- YENİÇERİ, C. (1984). İslâm'da Devlet Bütçesi. İstanbul, Türkiye: Şamil Dağıtım.
- ZAIM, S. (2005). Türkiye'nin Yirminci Yüzyılı. (S. Murat, Ed.). İstanbul, Türkiye: İşaret Yayınları.

Sürelî Yayınlar

- ABDELMEWLA, M. A. (2014). The Impacts of Zakat and Knowledge on Poverty Alleviation in Sudan: An Empirical Investigation (1990-2009). *Journal of Economic Cooperation & Development*, 35(4), 61.
- ABDULLAH, N., YUSOP, M. M. M. ve AWANG, C. O. H. (2012). A Technical Note on The Derivation of Zakat Effectiveness Index (Zein). *International Journal of Economics, Management and Accounting*, 20(1), 75.
- ABDULLAH, R. (2010). Zakat Management in Brunei Darussalam: A Case Study. *The Tawhidi Epistemology: Zakat and Waqf Economy içinde*. Bangi.
- ACAR, H. İ. (2011). Zekâtın Önemi, Temel İhtiyaçlar ve Nisab Miktarıyla İlgili Değerlendirmeler. *İslam Hukuku Araştırmaları*, 18.
- ADEBAYO, R. I. (2011). Zakat and Poverty Alleviation: A Lesson for the Fiscal Policy Makers in Nigeria. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 7(4).
- AEDY, H. (2013). Measuring the Quality of Zakat Management of Government-Endorsed Bodies (A Case Study on National Zakat Agency and Zakat Committee of Mosques in the City of Kendari). *International Journal of Science and Research (IJSR)*, 4(8).
- AHMAD, R. A. R., OTHMAN, A. M. A. ve SALLEH, M. S. (2015). Assessing the Satisfaction Level of Zakat Recipients Towards Zakat Management. *International Accounting and Business Conference içinde*. Malezya.
- AHMAD, W. M. (2012). Zakat Investment in Malaysia A Study of Contemporary Policy and Practice in Relation to Sharia. *The University of Edinburgh*.
- ALI, I. ve HATTA, Z. A. (2014). Zakat as a Poverty Reduction Mechanism Among the Muslim Community: Case Study of Bangladesh, Malaysia, and Indonesia, 8, 59–70. doi:10.1111/aswp.12025
- ALIM, M. N. (2015). Utilization and Accounting of Zakat for Productive Purposes in Indonesia: A Review. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 211(September), 232–236.

- ASHAFA, S. A. (2014). The Administration of Zakat in Lagos and Ogun States. *Research on Humanities and Social Sciences*, 4(21).
- ASLAN, H. (2015). Türkiye’de Tekafül (İslami Sigorta) Uygulamaları: Problem ve Çözüm Önerileri. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 1(1).
- AWANG, R. ve MOKHTAR, M. Z. (2011). Technical Comparison Between Business Zakat and Tax on Business Income in Malaysia. *Malaysian Accounting Review*, 10(2).
- BAKAR, N. B. A. ve RAHMAN, A. R. A. (2007). A comparative study of zakah and modern taxation. *J. KAU: Islamic Economics*, 20(1), 25–40.
- BAKAR, N. B. A. ve RASHID, H. M. A. (2010). Motivations of paying Zakat on income: Evidence from Malaysia. *International Journal of Economics and Finance*, 2(3).
- DAUD, M. ve AUDU, M. A. (2011). The Economic Significance of the Zakah System: an Exploratory Analysis of Its Fiscal Characteristics. *Elixir International Journal*, 36.
- ESKİCİOĞLU, O. (1996). İslam Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü. M. Bayyigit (Ed.), *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi içinde*. Konya: Kombad Yayınları.
- FIRDAUS, M., BEIK, I. S., IRAWAN, T. ve JUANDA, B. (2012). Economic Estimation and Determinations of Zakat Potential in Indonesia. *Suudi Arabistan*.
- HARON, N. H., HASSAN, H. J. N. S. ve RAHMAN, R. A. (2010). Zakat for Asnafs’ Business by Lembaga Zakat Selangor. *Malaysian Accounting Review*, 9(2).
- HASSAN, R. (2007). Giving and Gaining: Philanthropy and Social Justice in Muslim Societies. *Lahore Journal of Policy Studies*, 1(1).
- HUDA, N., ANGGRAINI, D., ALI, K. M., RINI, N. ve MARDONI, Y. (2014). Solutions to Indonesian Zakah Problems Analytic Hierarchy Process Approach. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 10(3).
- II. ULUSLARARASI İSLÂM TİCARET HUKUKU KONGRESİ. (2015). ZEKÂT. 3 Haziran 2016 tarihinde <http://islamticarethukuku.org/zekat-oturumu-sonuc-bildirileri-74h.htm> adresinden erişildi.

- IRTI. (2014). Islamic Social Finance Report 2014. Cidde.
- IRTI. (2015). Islamic Social Finance Report. Islamic Social Finance Report. Cidde.
[http://www.irti.org/English/News/Documents/ISLAMIC SOCIAL FINANCE REPORT 2015.pdf](http://www.irti.org/English/News/Documents/ISLAMIC_SOCIAL_FINANCE_REPORT_2015.pdf) adresinden erişildi.
- ISMAIL, G. A. ve TAUFUQ, U. (2015). Zakat on Financial Instruments. Suudi Arabistan.
- KALLEK, C. (2012). Ukiyye. TDV İslâm Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- KALLEK, C. (2013). Vesik. TDV İslâm Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- KOMALA, A. R. (2012). The Influence Of The Accounting Managers' Knowledge And The Top Managements' Support On The Accounting Information System And Its Impact On The Quality Of Accounting Information: A Case Of Zakat Institutions In Bandung. *Journal of Global Management*, 4(1).
- LEMBAGA ZAKAT SELANGOR. (2014). Az-Zakah: Spirit, Realisation And Obligation Achievement Of Lembaga Zakat Selangor (MAIS). Selangor, Malezya: Lembaga Zakat Selangor.
- LEMBAGA ZAKAT SELANGOR. (2015). Lembaga Zakat Selangor Yıllık Raporları. Malezya. <http://www.zakatselangor.com.my/laporan-kutipan-dan-agihan-zakat/> adresinden erişildi.
- LEMBAGA ZAKAT SELANGOR. (2016). Lembaga Zakat Selangor 2010-2015 Yılları Arası Yıllık Faaliyet Raporları. 1 Nisan 2016 tarihinde <http://www.zakatselangor.com.my/laporan-kutipan-dan-agihan-zakat/> adresinden erişildi.
- MAY, S. (2013). Political Piety: The Politicization of Zakat. *Middle East Critique*, 22(2).
- NAZ'AINA. (2015). The Effect of Internal Control System and Amil Competence on the Financial Reporting Quality at Zakat Management Institution Active Member of Zakat Forum in Special Capital City Region Jakarta and West Java Provinces. 2nd Global Conference on Business and Social Sciences (GCBSS-2015) içinde. Endonezya.

- NIK HASSAN, N. M. B. N. (1987). Zakat in Malaysia Present and Future. *Journal of Islamic Economics*, 1(1).
- OBAIDULLAH, M. (2015). Zakah Management in Rural Areas of Bangladesh: The Maqasid Al-Shari'Ah (Objectives of Islamic Law) Perspective. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 23(1).
- ÖZDEMİR, A. (2013). Zekât ve Vergi Mükellefiyetinde Fırsat Eşitliği ve Adaletin Sağlanması. *EKEV Akademi Dergisi*, 17(56).
- PEMATASARI, C. ve HUDA, N. (2015). Analysis Of The Effects Of Zakat Collecting Institutions' Service Quality On Muzakis' Loyalty. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 11(1).
- PUSAT PUNGUTAN ZAKAT. (2016a). Pusat Pungutan Zakat Faaliyet Raporları. 16 Haziran 2016 tarihinde <https://www.zakat.com.my/info-ppz/laporan> adresinden erişildi.
- RAHMAN, A. A., ALIAS, M. H. ve OMAR, S. M. N. (2012). Zakat institution in Malaysia: Problems and issues. *Global Journal of Al-Thalaqah*, 2, 35–42.
- RONI, R. A. ve TARMIDI, M. (2015). An Exploratory study of e-Zakat usage among Malaysian Academician. *Proceedings of the Fourth Asia-Pacific Conference on Global Business, Economics, Finance and Social Sciences içinde* . Malezya.
- SAAD, R. A. J., AZIZ, N. M. A. ve SAWANDI, N. (2014). Islamic accountability framework in the zakat funds management. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 164, 508–515.
- SADEQ, A. A.-H. (1994). A Survey of The Institution of Zakah: Issues, Theories and Administration. *Suudi Arabistan*.
- SAID, J., GHANI, E. K., ZAWAWI, S. N. H. ve YUSOF, S. N. S. (2012). Composite Performance Measurement for Zakat Organisations. *British Journal of Economics, Finance and Management Sciences*, 4(1).
- SAIDURRAHMAN. (2013). THE POLITICS OF ZAKAT MANAGEMENT IN INDONESIA, The Tension Between BAZ and LAZ, 07(02), 366–382.

- SALIM, A. (2006). The Influential Legacy of Dutch Islamic Policy on the Formation of Zakat (ALMS) Law in Modern Indonesia. *Pacific Rim Law & Policy Journal*, 15(3).
- SALLEH, M. S. (2014). Organizational and Definitional Reconfiguration of Zakat Management. *International Journal of Education and Research*, 2(5).
- SARI, M. D., BAHARI, Z. ve HAMAT, Z. (2013). Review on Indonesian Zakah Management and Obstacles. *Social Sciences*, 2(2).
- SHAIKH, S. A. (2014). Welfare Potential of Zakat: An Attempt to Estimate Economy Wide Zakat Collection in Pakistan. *The Pakistan Society of Development Economists (PSDE) içinde . Pakistan*.
- SHARIFF, A. M., JUSOH, W., MANSOR, N. ve JUSOFF, K. (2011). A robust zakah system: Towards a progressive socio-economic development in Malaysia. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 7(4), 550–554.
- SHIRAZI, N. S. ve AMIN, M. F. Bin. (2009). Poverty Elimination Through Potential Zakat Collection in the OIC-member Countries: Revisited. *The Pakistan Development Review*, 48(4).
- SOHAG, K., MAHMUD, K. T., ALAM, F. ve SAMARGANDI, N. (2015). Can Zakat System Alleviate Rural Poverty in Bangladesh? A Propensity Score Matching Approach. *Journal of Poverty*, 19(3).
- SUHAIB, A. Q. (2009). Contribution of Zakat in the Social Development of Pakistan. *Pakistan Journal of Social Sciences*, 29(2).
- YAACOB, A. C., MOHAMED, S., DAUT, A., ISMAIL, N. ve DON, M. A. M. (2013). Zakat Disbursement via Capital Assistance: A Case Study of Majlis Agama Islam Johor. *Journal of Emerging Economies and Islamic Research*, 1(2).
- ZAINAL, H., BASARUD-DIN, S. K., YUSUF, R. M. ve OMAR, S. N. Z. (2016). Managing Zakat Fund in Malaysia. *Journal of Global Business and Social Entrepreneurship*, 1(2).

Diğer Yayınlar

- ANADOLU AJANSI. (2016). Suriye için 9 milyar dolarlık yardım amaçlanıyor. 21 Haziran 2015 tarihinde <http://www.trthaber.com/haber/dunya/suriye-icin-9-milyar-dolarlik-yardim-amaclaniyor-233586.html> adresinden erişildi.
- AWAJI, S. Al. (2014). Zakat Applications in the Kingdom of Saudi Arabia. 13 Temmuz 2016 tarihinde <http://www.iticnet.org/file/document/watch/4275> adresinden erişildi.
- AZAKI, A. (2015). Social Protection and Safety Nets in Yemen. İngiltere. <http://www.ids.ac.uk/home/redirect/true> adresinden erişildi.
- BAIT ZAKAT. (2014). 12 Şubat 2016 tarihinde <http://baitzakat.org.eg/wp-content/uploads/2015/04/presedent-decision.pdf> adresinden erişildi.
- BEIK, I. S., Nursechafia, MULJAWAN, D., YUMANITA, D., FIONA, A. ve NAZAR, J. K. (2014). Towards an Establishment of an Efficient and Sound Zakat System. Endonezya. 6 Haziran 2016 tarihinde http://www.zakat-chamber.gov.sd/english/files/zakah_core_principles.pdf adresinden erişildi.
- DEMİRHAN, Y. (2006). Hz. Peygamber Döneminde Zekâtin Toplanmasında İzlenen Yol. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi.
- DİB. (2016). T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı. 26 Mayıs 2016 tarihinde <http://www.diyanet.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136> adresinden erişildi.
- ERTEKİN, S. (2016). 65 milyon kişi evini terk etti. Aljazeera Türk. 21 Haziran 2016 tarihinde <http://aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/65-milyon-kisi-evini-terk-etti> adresinden erişildi.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI. Gelir Vergisi Kanunu (2016). <http://www.gib.gov.tr/node/85468> adresinden erişildi.
- GOVERNMENT OF THE PUNJAB. (2015). Zakat Budget. 3 Ağustos 2016 tarihinde <http://www.zakat.gop.pk/budget> adresinden erişildi.
- GUERMAT, C., AL-UTAIBI, A. T. ve TUCKER, J. P. (2006). The Practice of Zakat: An Empirical Examination of Four Gulf Countries. Economics Department Discussion Papers Series. 10 Temmuz 2016 tarihinde <http://people.exeter.ac.uk/cc371/RePEc/dpapers/DP0302.pdf> adresinden erişildi.

- HUDA, N. (2016). Solution of Zakat Problem in Indonesia with Modification Action Research. 10 Temmuz 2016 tarihinde <http://jurnal.uinsu.ac.id/index.php/humanfalah/article/view/13/0> adresinden erişildi.
- İHH İnsani Yardım Vakfı. (2016). İHH İnsani Yardım Vakfı. 20 Haziran 2016 tarihinde <http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/gelir-gider/86> adresinden erişildi.
- JAELANI, A. (2015). Zakah Management for Poverty Alleviation in Indonesia and Brunei Darussalam. Zakat Strengthening For Socio Economic Development içinde. Cakarta. <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/69646/> adresinden erişildi.
- KAHF, M. (2000). Zakah Management in Some Muslim Societies. Jeddah.
- KAHF, M. (2007a). Zakah. 12 Nisan 2016 tarihinde <http://monzer.kahf.com/papers/english/Zakah.pdf> adresinden erişildi.
- KAHF, M. (2007b). Zakat Estimation in Some Muslim Countries. 23 Haziran 2016 tarihinde http://monzer.kahf.com/papers/english/ZAKAH_ESTIMATION_FIRST_PART.pdf adresinden erişildi.
- KARAMAN, H. (2016). Zekat Yükümlüsü. Yeni Şafak. 29 Haziran 2016 tarihinde <http://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaramanramazan/zekat-yukumlusu-2030038> adresinden erişildi.
- KENANOĞLU, M. M. (2013). Vergi. TDV İslâm Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- KİMSE YOK MU. (2016). Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği. 20 Haziran 2015 tarihinde http://www.kym.org.tr/?p=content&gl=temel_icerik&cl=kurumsal&sub=mali_bilgiler&id=721 adresinden erişildi.
- LIBYA ZAKAT FUND. (2012). 12 Mayıs 2016 tarihinde http://zakatfund.ly/page_content.aspx?ID=3 adresinden erişildi.

- LUBIS, M., YAACOB, N. I., OMAR, Y. ve DAHLAN, A. A. (2011). Enhancement of Zakat Distribution Management System: Case Study in Malaysia. 10 Temmuz 2016 tarihinde http://irep.iium.edu.my/4261/1/IMAC2011_EnhancementZakatDistribution.pdf adresinden erişildi.
- MAHMUD, K. T., HASSAN, M. K., SOHAG, M. K. ve ALAM, F. (2015). Impact of zakat in alleviating rural poverty: A case study of Masjid Council for Community Advancement (MACCA) in Bangladesh. Access to Finance and Human Development—Essays on Zakah, Awqaf and Microfinance, 23.
- MUHAMMAD, I. (2016). Zakat Practice in Pakistan. 10 Nisan 2016 tarihinde https://www.academia.edu/10078915/Zakat_Practice_in_Pakistan adresinden erişildi.
- POWELL, R. (2010). Zakat: Drawing Insights for Legal Theory and Economic Policy from Islamic Jurisprudence. Pittsburgh Tax Review, 43. <http://digitalcommons.law.seattleu.edu/faculty/90> adresinden erişildi.
- PUSAT PUNGUTAN ZAKAT. (2016b). PPZ'nin Kurumsal Hedefleri. 16 Haziran 2016 tarihinde <https://www.zakat.com.my/info-ppz/wawasan> adresinden erişildi.
- TDV. (2016a). Türkiye Diyanet Vakfı. 20 Haziran 2015 tarihinde <http://www.diyagnetvakfi.org.tr/tr-TR/site/icerik/tdv-genel-merkez-ve-subeler-gelir-ve-giderleri-1049> adresinden erişildi.
- TDV. (2016b). Zekât. 3 Haziran 2016 tarihinde <https://bagis.diyagnetvakfi.org.tr/zekat> adresinden erişildi.
- THE COMMISSIONER OF LAW REVISION. Syariah Criminal Offences(Federal Territories) (1997). Malezya.
- THE NATIONAL ZAKAT FOUNDATION. (2016). The National Zakat Foundation. 21 Haziran 2016 tarihinde <http://www.nzf.org.uk/> adresinden erişildi.
- THE WORLD BANK. (2015). World Development Indicators. World Development Indicators. 25 Mayıs 2016 tarihinde <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators> adresinden erişildi.

- THE WORLD BANK. (2016). Malaysia. <http://data.worldbank.org/country/malaysia> adresinden erişildi.
- UN, United Nations. (2015). Millennium Development Goal Gap Task Force Report 2015. New York.
- WAHAB, N. A. ve RAHMAN, A. R. A. (2012). Efficiency of Zakat Institutions in Malaysia: An Application of Data Envelopment Analysis. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 33(1).
- WAHAB, N. A. ve RAHMAN, A. R. A. (2015). Efficiency of zakat institutions and its determinants. *Access to Finance and Human Development—Essays on Zakah, Awqaf and Microfinance*, 33.
- WAHID, H., KADER, R. A. ve AHMAD, S. (2011). Localization of Zakat Distribution and The Role Of Mosque: Perceptions of Amil And Zakat Recipients in Malaysia. *International Zakat Forum* içinde. Malezya.
- WAHID, H., KADER, R. A. ve AHMAD, S. (2012). Localization Of Zakat Distribution, Religiosity, Quality Of Life And Attitude Change. (Perceptions Of Zakat Recipients in Malaysia). *The 13th Malaysia Indonesia Conference on Economics, Management and Accounting (MIICEMA)* içinde. Malezya.
- WIKIPEDIA. (2015). Gini katsayısı. 26 Mayıs 2016 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Gini_katsay%C4%B1s%C4%B1 adresinden erişildi.
- ZAKAT ENSURES SOCIAL COHESION. (2014). 13 Nisan 2016 tarihinde <http://www.theworldfolio.com/news/zakat-the-islamic-practice-sudan-n2603/2603/> adresinden erişildi.

ÖZGEÇMİŞ

27.07.1991 tarihinde Düzce'nin Akçakoca ilçesinde doğan Mervan SELÇUK, ilkokul, ortaokul ve lise eğitimini aynı yerde tamamlamıştır. 2009 yılında İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi İşletme Bölümünü kazanmış ve 2014 yılında mezun olmuştur. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olan İslam İktisadı ve Finansı bölümünde 2014 yılında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 2015 yılından itibaren ise Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslam Ekonomisi ve Finansı alanında araştırma görevlisi olarak çalışmalarına devam etmektedir.

